**T.C**
**PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

# SAÎD GİRAY DİVANI TAHLİLİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan**
**Murat ABALI**

**Danışman**
**Yrd. Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE**

## YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı öğrencisi Murat Abalı tarafından Saadet Karaköse yönetiminde hazırlanan **"Saîd Giray Divanı Tahlili"** başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 02.06.2006 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç Dr. Ceyhun Vedat UYGUR
Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE
Jüri Üyesi (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Hasan TÜZEN
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 02.06.2006 tarih ve .09/08.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

**Prof. Dr. Nazım Kadri EKİNCİ**
**Müdür**

SAÎD GİRAY DİVANI TAHLİLİ

MURAT ABALI

ÖZET

Kültür tarihimizin önemli bir bölümünü oluşturan divan edebiyatı, geniş bir coğrafyaya yayılmış milletimizin edebî zevkinin mührünü üzerinde taşır. Arap dünyasından Acem'e oradan da bize geçen bu edebiyat, milletimizin his dünyasında geniş bir yer bulmuş, yedi asır milletimizin dilinde ve gönlünde yaşamıştır.

Divan edebiyatı hakkında hüküm verebilmek için bu edebiyatın vücuda geldiği tarihsel dönemi, şairlerin sosyal yaşamlarını ve eserlerini ilmî değerlendirmeler ışığında ortaya koymak gerekir. Bu çalışmaların önemli bir yerini tutan tahlil çalışmaları bize yol gösterecektir.

Bu çalışmada on sekizinci yüzyılın ortalarında, İstanbul'da kalgay olarak yaşamış Saîd Giray'ın, Divanı'nın tahlili yapılmıştır. Eser tahlile tabi tutulmadan, önceki tahlil çalışmaları gözden geçirilmiş, bir bölümünün künyesi "Ön Söz" bölümünde verilen bu eserler model olarak benimsenmiştir. Şairin hayal dünyasını tespit etmek amacıyla eser baştan sona fişlenip, bu fişlerin tasnifiyle dört ana başlık elde edilmiş, bu bölümler de alt başlıklar altında incelenmiştir.

Çalışmanın "Sonuç" bölümünde eserin değerlendirilmesi yapılmış; faydalanılan eserler ve yazarları "Kaynaklar" bölümünde verilmiştir. Bir kültür araştırması olan bu tahlilin bu alanda yapılan çalışmalara küçük de olsa bir katkı sağlaması en büyük dileğimizdir.

**ANAHTAR KELİMELER:** Saîd Giray, Divan, Tahlil, Eski Türk Edebiyatı

THE ANALYSİS OF SAÎD GİRAY'S DİVAN

MURAT ABALI

ABSTRACT

Divan literature which composes the important part of our cultural history, has the signet of pleasure literary of our nation who get around the large geography. This literature which came to Iran from the world Arabian and then came to us, found own grand place in the world sense of our people and live in heart and in language of our people live in seven centuries.

It is necessary to declare in appreciation scientific works and social life of poets, historical time when this literature is born, to sentence about the divan literature. Analysis works which constitue an important part of these works, will guide to us.

In this study, Divan of Said Giray a son of sultan who lived in İstanbul at the center of nineteenth centuries was investigated. Before investigating the canseguence, previous studies were examined and the identity discs of the part of these studies, which are given in the abstract part, are taken as a model. The canseguence was got index card from beginning to the end to define the imagination world of poetry, and four principal headline were obtained by means of these index cards, and then these headlines were investigated under lower parts.

In the conclusian of the study, the estimation of the canseguence was performed and the reference books and their authors were given in the references part. Our greater desine is contributian of this study, which is the cultural research, to the studies that are made in this area.

**KEY WORDS:** Saîd Giray, Divan, Analysis, Classical Turkısh Litarature

## İÇİNDEKİLER



## BİRİNCİ BÖLÜM
## DİN – TASAVVUF

## İKİNCİ BÖLÜM
## CEMİYET

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## İNSAN

# KISALTMALAR

AKM : Atatürk Kültür Merkezi
bk. : Bakınız
C : Cilt
çev. : Çeviren
G : Gazel
Hz. : Hazreti
hzl. : Hazırlayan
K : Kasîde
M : Mesnevî
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
MS : Musammat
MR : Murabbâ
MÜS : Müselles
MK : Mukatta
R : Rubâi
SGD : Saîd Giray Dîvânı
s. : Sayfa
T : Tarih
TH : Tahmis
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TEV : Türk Edebiyat Vakfı
TTK : Türk Tarih Kurumu
vd. : ve devamı
Yrd. Doç Dr. : Yardımcı Doçent Doktor
Yay. : Yayınları veya yayınevi
yy. : Yüzyıl

# ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı, eski Türk edebiyatı, aruz edebiyatı gibi adlarla ifade edilen divan edebiyatı, kültür tarihimizin önemli bir parçasıdır. Milletimizin ortaya koyduğu bu edebiyat birikiminin mahsullerinin çeşitli yönlerden ele alınıp incelenmesi, kültürel bir hizmet olacaktır.

Divan şiiri, sanatı, sanatçıları hakkında doğru sentezlere ulaşabilmek için bu alanın eserlerinin ilmî olarak ortaya konmasını sağlamak, bu edebiyatımızın sanat telakkîsini meydana çıkarmak, bu sanatın içeriğini bir köprü gibi geleceğe taşımak, bugün uzağında bulunduğumuz bu edebî tarzın kültür değerlerini aydınlatmak, geleceğimizin dünyasını hazırlamak, Türk şiirinin kaynaklarını yeni nesillere tanıtmak, divan şiiri estetiğini ortaya koymak, ortaya çıkacak olan bu sanat estetiğinin yeni nesillerin his dünyasında yer bulmasını sağlamak, bu alanda çalışanların işi olsa gerektir.

Bugün divan edebiyatı alanındaki çalışmalar, metin neşirleri, metin tahlilleri, metin incelemeleri, metin şerhleri adı altında yapılmaktadır. Ancak bu çalışmalar daha çok dönemin tüm özelliklerini aksettiren, tanınmış, alanında şöhret bulmuş kişiler ve eserler üzerindedir. Biraz kenarda kalmış, kendini devlet erkânına tanıtamamış veya tanıtmak istememiş yine de mükemmel eserler ortaya koymuş şairler bir kenarda bırakılmıştır. Oysa bu şairlerin divanları tahlile tabi tutulmadığında klasik Türk şiirinin fotoğrafını tam olarak ortaya koymak mümkün olmayacaktır. Yani fotoğrafın bir kısmı eksik kalacaktır. İşte bizim çalışmamızı Saîd Giray Divanı üzerinde yapmaya iten sebep budur.

Çalışmamızda Yrd. Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE tarafından neşredilen Saîd Giray Divanı'nı esas aldık. Eseri incelemeye geçmeden önce bu alanda yapılan çalışmaları "Şeyhî Divanı'nı Tetkik (Ali Nihat Tarlan), Necati Bey Divanı'nın Tahlili (Mehmed Çavuşoğlu), Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası (Harun Tolasa), Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili (Cemal Kurnaz), Nev'î Divanı'nın Tahlili (Nejat Sefercioğlu)" tetkik edip kendi çalışma yöntemimizi oluşturduk. Yapacağımız bu çalışmanın yöntemini belirledikten sonra eseri baştan sona fişledik. Fişleme sonucunda ortaya çıkan malzemeyi "Din-Tasavvuf", "Cemiyet", "İnsan" ve "Tabiat"

adı altında dört ana başlıkta topladık. Bu ana başlıkları alt başlıklara bölerek şairin şiirlerini edebî sanatları da göz önüne alarak inceledik.

Çalışmamızın "Giriş" bölümünde, amacımız Saîd Giray'ın hayatı değil, eserinin tahlili olduğu için, şairin hayatını, sanatını Yrd. Doç Dr. Saadet KARAKÖSE'nin, Saîd Giray üzerine yapmış olduğu çalışmasından bir bütünlük arz etmesi bakımından özetleyerek vermeyi uygun gördük.

Örnek olarak aldığımız beyitlerin divandaki yerlerini ve sıralarını ifade etmek üzere ( M ) mesnevi, ( K ) kaside, ( MS ) musammat, ( MR ) murabâ, ( MÜS) müselles, ( TH ) tahmis, ( MK ) mukatta, ( G ) gazel, ( T ) târih, ( R ) rubâi kısaltmalarını kullandık. Kısaltmadan sonraki ilk rakam sayfayı, ikinci rakam şiiri; üçüncü rakam şiirin beyit numarasını ifade eder. Örnek olarak alınan beyitleri genel kabule uygun olarak transkripsiyonsuz verdik. Ayrıca bu çalışmada Saîd Giray Divanı'nı (SGD) şeklinde kısalttık. Divanla ilgili dipnotlarda birinci rakam şiiri, ikinci rakam beyti gösterir. Kur'an ile ilgili verdiğimiz dipnotlarda ise birinci rakam sureye, ikinci rakam ayete işaret eder.

Sonuç bölümünde çalışmamızın kısa bir değerlendirmesini yaptık. Son olarak çalışmamızda faydalandığımız eserlerin listesini sunduk.

Bu çalışma sırasında azami titizlik göstermemize rağmen hata ve eksiklikler mutlaka olacaktır. Yine de bu alanda yapılacak çalışmalara katkıda bulunacağı umudunu taşıyoruz.

Bu çalışmamda teşvik ve yardımlarını gördüğüm danışman hocam Sayın Yrd. Doç Dr. Saadet KARAKÖSE Hanımefendiye teşekkürü bir borç bilirim.

Murat ABALI

DENİZLİ-2006

# GİRİŞ

## SAÎD GİRAY'IN HAYATI, SANATI VE ESERİ[1]

Şuarâ tezkirelerinde Saîd mahlasıyla divan tertip eden herhangi bir şair hakkında tafsilatlı bilgiye rastlanmamaktadır. Şairin İstanbul'da yaşadığı devir ve divandaki hayatına dair manzumeler onun XVIII. yy.'da İstanbul'da kalgay olarak bulunan III. Saâdet Giray'ın oğlu veya torunu IV. Saâdet Giray'a ait olma ihtimalini güçlendirmektedir. Saîd isminde bir Kırım hanedanı mevcutsa bile, sadece kalgay olarak kalmışlığı, hanlığa nasb olunmayışı, sanat alanında sesini duyurma konusundaki başarısızlığı ve hanlık yapmadığı için önemsiz görülmesi kaynaklarda yer verilmemesine sebep olmuş olabilir. XVIII. yy.'ın ikinci yarısından sonra, hanedan mensuplarının çokluğu yüzünden ikinci, üçüncü derecedeki kimselerden pek bahsedilmemektedir. Divandan anlaşıldığına göre son derece sefil bir hayat yaşamış, kimseler kendisinin farkında olmamıştır. Şairin divanında verdiği isimler, kullandığı açık kimlik onun III. Saâdet Giray neslinden olduğu yönündedir.

Saîd Giray'ın yüzyıl ortalarında İstanbul'da olduğu eserinden anlaşılmaktadır. Divanda Sultan III. Osman'a yazılmış bir methiye mevcuttur. III. Ahmet, I. Mahmut ve III. Osman'ın saltanatı yıllarında yaşamış olmalıdır. Oğlu Halîm Giray'ın, kardeşi Mengli Giray yerine Sultan III. Osman tarafından Kırım hanlığına getirildiğini görmüş ve eserinde memnuniyetini ifade etmiştir (T. 2-1).

Sultan III. Osman'ın bir ziyafetine davet edildiğini anlattığı gazel şeklindeki methiyesi onun Sultan III. Osman döneminde yaşadığını göstermektedir (G. 33).

Çağırgan Sarayının inşa ve nakş edilişini konu alan kasidesinde şair bu sarayda saltanat sürmeyi dilemekte ve özellikle kimliğini açık olarak kullanmaktadır. Ayrıca birçok yerde Selîm neslinden geldiği, Saâdet Giray'ın oğlu ve sultan olduğu belirtilmektedir ( M. 4-80, K. 3-16, G. 97-8).

Saîd Giray Rum elinde zor günler geçirmiş kendini mapus gibi hissetmiştir. Çok fazla maddi sıkıntı çektiğini, ilme ve sanata değer verilmediğini, ekâbirin cimriliğini beyitlerinde dile getirmiştir. Saîd Giray bir taraftan sıla özlemiyle

---

[1] Tezimizin konusu Saîd Giray'ın hayatını ve eserlerini araştırma olmadığı için, buradaki bilgiler tez ile bir bütünlük oluşturması bakımından Yrd. Doç. Dr. Saadet Karaköse'nin " Saîd Giray Divanı (Hayatı, Sanatı, Divan Metni)" adlı eserinden özetlenerek alınmıştır.

yanarken, diğer taraftan kendini garip ve değersiz hisseder. Kendine yabancı muamelesi gösterilmesinden yakınır. İçinde bulunduğu durumdan feleği sorumlu tutar. Tersine dönen talihi yüzünden liyâkatsiz kimselere sunulan mutluluğun kendisinden esirgendiğini düşünür. Sultanlığı tanınmasa bile şair olarak, yüksek bir seviyede tutulması gerektiğini, fakat gerçekte sultanlığı gibi şairliğinin de itibar görmediğinden dolayı feleğe çatar (MS. 1-II).

Saîd, bazen içinde bulunduğu karamsarlıktan umut dünyasına kaçar ve kendine teselli vermeye çalışır ama İstanbul'da yaşayan diğer azınlıklarla, gayri müslimlerle bir tutulmaya ve onlarla aynı muameleye maruz kalmaya içerler. Kırım'a dönmeyi hayal eder, hayalinin gerçekleşmesi için Allah'a yalvarır (MS.1-IV).

Saîd Giray, "Divanı"nda bütün nazım şekillerini kullanmıştır, çağdaşı olan şairlerden önemli bir farkı yoktur. Divanda gelenek üzere en fazla bulunan manzume gazeldir. Şair hünerini gazelde göstermek istediğini, kasidecilik geleneğinin dilencilik olduğu fikrini savunur. Kasidecilikte ödül alabilecek kapasitede olduğunu ancak bunu kendine yakıştıramadığını söyler (G. 65-9, G. 73-8).

Saîd Giray Sadî-i Şîrâzî'yi örnek aldığını beyan ederek ondan alıntılar yapar (M. 1-36,37,38). Eserinde Türk ve Fars şairlerine ait oldukça uzun bir isim listesi mevcuttur. Türk ve Fars edebiyatının şaheserlerini okumuştur. Nabî ve Nef'i'ye hayrandır, Nedim'e de bulunduğu konumdan dolayı gıpta eder. Fars şairlerinden Sadi, Hâfız, Örfî, Talib, Sâhib takdir ettiği şairlerdir.

Saîd Giray'ın güzel şiirleri genelde âşıkâne olanlardır. Bunların çoğu da naziredir (G. 76, G. 87, G.103). Şair, Türkçe'yi etkili kullanmakta zaman zaman zorluk yaşar, bilhassa kâfiye bulmakta zorlanır (MÜS. 5-1, G. 41-5). Farsça bir fiili Türkçe beyitte, Türkçe fiile kâfiye olarak kullandığı, Farsça kalıp ifadeleri Türkçe beyit içine yerleştirdiği de olur (K. 2-58, G. 75-1). Türkçe kelimelerle Farsça terkipler kurduğu görülür (G. 62-5, G. 103-1)

Saîd Giray'ın oldukça geniş bir musiki kültürü vardır. Divanında en çok kullandığı mazmun musikidir. İçinde musiki olan şiirler, şairin en başarılı olduğu şiirlerdir (G. 162). Âsûde ruh haliyle kaleme aldığı şiirleri oldukça zarif, sade ve sanatkâranedir (G. 46, G. 133, G. 163, G. 165). Klasik çerçeve içerisinde kabul edilebilecek olan divan, şairin üslubundan başka, önemli ölçüde devrinden ayrılmaz.

Saîd Giray, Yanbolu’da kalgay olarak kaldığı süre içerisinde, divanını tertip etmiştir. Bûstan ve Gülistân şairi Sâdi’yi kendisine örnek aldığı için, hem üstâdının ismi hem de adıyla aynı kökten gelen Saîd mahlasını tercih etmiştir. Divanın adı “Saîd Giray Divanı” olarak geçmesine rağmen kaynaklarda böyle bir şaire rastlanmamaktadır. Divan-ı Saîd, klasik tarz bir tertibe sahiptir. Şiir hakkında iki beyitlik bir dîbâceden sonra, mesnevî şeklinde 68 beyitlik bir tevhîd, yine mesnevî şeklinde 29 beyitlik bir na’t, 26 beyitlik çahâr-yâr-ı güzîn medhiyesi ve 85 beyitlik sebeb-i telif, mesnevî şeklinde yer almaktadır. Sebeb-i telif bölümünde, şairin şiir hakkındaki görüşleriyle birlikte insanlık ve toplumla ilgili tenkitleri yer almaktadır. Kasâ’id bölümünde bir mi’râciye, bir ramazâniyye ve Halim Giray için bir medhiye olmak üzere üç kasîde yer alır. Musammatlar bölümünde Rûm İli hakkında sekiz bentlik bir terkîb-i bend, bir murabba, bir müselles ve üç tahmis bulunur. 46 varak olan Divanda 6 kıt’a,üçü der-kenarda olmak üzere 167 gazel, 4 târih ve 33 rubâi yer alır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

# DİN – TASAVVUF

## 1.1. Din

### 1.1.1. Allah

Saîd Giray Dîvânı,[2] klasik dîvân tertibine uygun olarak hazırlanmıştır. Dîvân, 68 beyitlik mesnevi tarzında yazılmış tevhîd ile başlar. Saîd Giray, mutasavvıf bir şâir olmamasına rağmen bu tevhîdinde gâyet başarılı bir şekilde Allah'ı, isim, sıfat ve tezahürleri ile konu eder. Dîvânda bu tevhîdin dışında; 29 beyitlik bir na't, 27 beyitlik bir çâr-yâr (dört halife) medhiyesi, ayrıca kasîde tarzında yazılmış, 69 beyitlik bir mi'râciye, 60 beyitlik bir ramazâniye de mevcuttur. Bu mesnevî ve kasîdelerin dışında "Allah aşkına" ve "yâ Rab" redifli gazelleri[3] vardır. Saîd Giray, bu gazellerinin dışında bazı gazellerinde de Allah'ı değişik tezahürleri ile ele alır.[4]

Dîvânda, Allah'ın bizzat kullanılan, işaret edilen isim ve sıfatları şunlardır: "Allah, Hüdâ, Rab, İlâhi, Ma'bûd, Hâlık, Hakk, Kâdir, Vedûd, Vâhid, Kayyûm, Hayy, Ebed, Kudret nüvis, Lem yezeli, Vâhib, Mu'în, Dâd-dâr, Semî, Alîm, Kahhâr, Hakîm, Rahîm, Settâr, Sâni, Hâkim, Adl-kâr, Fâtır, Sâhib, Vâcibü'z-zât, Bâ'is-i zâr, Basît, Rahmet-i bâri, Hakk, Dil-i sübhân, Hazret, Kerîm, Gaffârâ, Basîr, Settârâ, Hazret-i Hak, Refîk, Şefîk, Sübhân, Bâri, Velî, Hüdâvendâ, Rahmân, Mahbûb, Mennân, Vâsi, Dâver, Kerem-kâr, Vehhâb, Dâdâr, Perverd-gârî, Mevlâ, Gufrân, Allâm, Hazret-i vehhâb, Fettâh."

Bu vasıfları belirtir mahiyette olan Allah[5] on bir, Hüdâ[6] otuz bir, Rab[7] yirmi altı, İlâhi[8] on, Ma'bûd[9] bir, Hâlık[10] üç, Hakk[11] kırk yedi defa kullanılır.

---

[2] Saadet KARAKÖSE, Saîd Giray Dîvânı (Hayatı, Sanatı, Dîvân Metni), Bilal Ofset, Denizli-2001
[3] SGD: G. 16, G. 146
[4] SGD: G.1, G.13, G.16, G.30, G.33, G.67, G.75, G.94, G.124, G.146, G.165
[5] SGD: M.1/1, M.1/39, K.1/42, G.33/6, G.94/6, G.146/1,2,3,4,5,6
[6] SGD: M.1/1, M.2/21, M.3/6, M.4/2, M.4/17, K.1/33, K.1/51, K.1/55, K.1/58, K.1/60, K.2/25, MS.2/4, MS.4/4, MS.7/1, MS.7/6, MR.1/1, TH.9/1, MK.1/2, G.2/4, G.10/1, G.43/3, G.75/4,5,7, G.80/3, G.130/7, G.159/1, G.162/1, R.2, R.3, R.17,
[7] SGD: M.1/10, M.2/5, M.3/19, M.4/78,84, K.1/22, K.2/21,60, MS.1/1, MS.2/1,8, MS.3/8, MS.7/4, MÜS.4/1, G.13/1, G.16/1,2,3,4,5, G.17/4, G.30/6, G.75/8, G.84/4, G.124/6, R.12
[8] SGD: M.1/59,68, M.2/28, K.1/69, G.13/3, G.35/6, G.75/5, G.100/4, G.117/5, T.4/6
[9] SGD: M.1/1
[10] SGD. M.1/1, G.1/1, G.96/9
[10] SGD: M.1/21,39, M.2/4,11,18,19, M.3/14,19,21,24, M.4/54, K.1/22,33,37,49,53,59,60,66, K.2/1, K.3/29, MS.2/7, MS.4/7, MS.6/7, MS.7/4, MK.6/2, G.2/1, G.21/2, G.30/5, G.33/5, G.56/5,6, G.61/21, G.61/3,4, G.67/6, G.68/9, G.75/3, G.80/2, G.87/1, G.92/1, G.151/3, G.157/4, T.3/4, T.4/1, R.23

Saîd Giray, Allah'ı İslam akîdesine göre düşünür. O kudret sahibi ve yoktan var edicidir. O (Allah) birdir. Doğmamış ve doğrulmamıştır. O gâliptir, başlangıçtan münezzehtir. Diri ve canlıdır.

Hamd ol Allaha kim odur ma'bûd
Hâlık u Kâdir ü Hüdâ-yı Vedûd M 1/1- 1

Vâhid-i lem-yelid ve lem yûled
Kasrdur Kayyum ü Hayy İlah Ebed M 1/1-2

Cennet ve Cehennemi yaratan, kıyâmet günü adalet eden, haklı ve haksızı birbirinden ayıran Allah'tır.

Sâni'-i dûzah u behişt-i vüfûr
Hâkim-i 'adl-kâr-ı yevm-i nüşûr M 2/1-9

Varlığı kendisinden olan yerin ve göğün, dünyanın her şeyin sahibi, maliki odur (Allah'tır)

Sâhib-i 'arş-ı kürsi levh ü kalem
Vâcibü'z-zât-ı kâr-gâh-ı kadem M 2/1-11

O Allah ki kudretiyle dokuz feleği ve dünyayı ol dediğinde hemen oldurmuştur

Bu nüh-eflâk-i hayme-i gerdûn
Levha-i kudretinde Kün fe-yekûn M 2/1-14

Allah gönül hastalarının yaralarının merhemi; sesli ağlayan âşıkların teselli vericisidir

Tesliyet- bahş-ı 'aşk-ı nevha- güzâr
Merhem-i zahm-ı her dil-i bîmâr M 1/1-5

Kimsesiz, zavallı biçareleri kudret eliyle saklayan, sevgiliye kavuşma lutfunu veren Allah'tır.

Dest-i dârende-i fakîr ü garîb
Vâhib-i lutf-ı cân-ı  vasl-ı Habîb      M  1/1-4

Allah her şeyi işiten, bilen ve kahretmeye muktedir olandır. O hakikate vakıf rahmet edici ve gizleyicidir.

Hem semî‘ ü ‘alîm ü hem kahhâr
Hem hakîm ü rahîm ü hem settâr      M  2/1-8

Dîvân şâirine göre kâinat bir kitab-ı hikmet, kâtibi de Allahtır.[12] Saîd Giray bunu şu şekilde ifade eder: Ezel sayfasının ressamı, bâkî ve ebedî olan, kudret sırrının yaratıcısı Allah'tır.

Nakş-bend-i sahîfe-i ezelî
Sırr-ı kudret-nüvis-i lem-yezelî      M  1/1-3

Kerem sahibi, diri, canlı ve kudretli olan Allah melekleri kendine hizmet etsin diye yaratmıştır.

Sensin ol mazhar-ı sırr-ı kerem-i Hayy –ı kadîr
Hizmetüñde senüñ olmakda melâ'ik pûyân          K 35/2-45

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın hiçbir şeyi boşa yaratmadığını[13] ifade eden ayetler vardır. Şâir bunu beyitlerine şöyle taşır: Hikmetiyle, düzgün tertipli ve güzel yaratıcı olan Allah dünyada insanları farklı farklı yaratmıştır.

Eylemiş hikmet ile Bâri Hüdâ
Kimini şâh kimini de gedâ              M  16/4-17

Kimi de ‘ilme fazl ile meşhûr
Kimi câhil kimisi de magrûr          M  16/4-19

---

[12] A. Sırrı LEVEND, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul-1984:  88
[13] Kur'ân 3/191 (Sen bunları gayesiz yaratmadın)

İnsanı yoktan var eden, toprağa can veren Allah'tır,

Seni yokdan var itdi dil-i sübhân
Bir avuç hâke virdi lutf ile cân M 3/1-25

Allah dokuz feleği, Hazreti Muhammed uğruna yaratmıştır.

Ol habîbüñ ki server-i Levlâk
Olmasar olmaz idi nüh-eflâk M 6/1-49

Dîvânda bunların dışında Allah, kasîdeler ve bazı gazellerin[14] duâ biçimindeki beyitlerinde ilâhi bir güç olarak kendisinden yardım dilenen, affına sığınılan yaratıcı olarak düşünülür.

### 1.1.2. Melekler

Saîd Giray Dîvânı'nda meleklerin kullanılan ve işaret edilen isimleri; "melek,[15] melâik,[16] melekût,[17] kerrûbiyân,[18] kudsiyân,[19] sürûş,[20] zebânî,[21] hûr-veş[22] ve cibrîl[23]"dir. Bunların dışında İsrâfil[24] meleğine sûr kelimesiyle telmih vardır. Beyitlerde sevgili ve övülen için benzetme unsuru olarak kullanılır. Melek mefhumu bu dîvânda müstakil olarak işlenmez.

Melekler Allah'ın emrinde olan yaratıklardır. Allah'a ibâdet etmekle yükümlüdürler, Allah'ın emriyle iş görürler, Allah onları kendisine hizmet etsinler diye yaratmıştır.

Sensin ol mazhar-ı sırr-ı kerem-i Hayy –ı kadîr
Hizmetüñde senüñ olmakda melâ'ik pûyân K 35/2-45

Zebânîler âhirette âşığın baş belâsı olan rakîbi cehennem çukuruna atmalı, böylece âşığa yardım etmiş olmalıdır.

---

14 SGD: G.13/1, G.16/1,2,3,4,5, G.17/4, G.35/6, G.75/8, G.84/4, G.124/6, G.117/5,
15 SGD: M. 1/54, K. 1/43, T. 2/5,
16 SGD: M.3/17, K. 1/31, K.2/45,
17 SGD: K. 2/41,
18 SGD: K. 1/15, K. 1/32,
19 SGD: K. 2/37,
20 SGD: G. 23/6, G. 76/3, G. 77/4,
21 SGD: G. 42/3
22 SGD: G. 93/2,
23 SGD: M. 2/17, K.1/40,43,49,
24 SGD: G. 9/2, G. 138/1

Belâdur başına agyâr dâ'im ehl-i 'irfânuñ
İletsünler cehennem dereke anı zebânîler G 91/42-3

Melekler çok güzel varlıklar olarak sevgili ve övülen için benzetme unsuru olarak kullanılır.

Gören dir ol müzeyyen sakfı dîvâr-ı kec-endûdı
Giyinmiş bir nigâr-hâne-i çîn-i melek-sîmâ T 180/2-5

Sevgili güzelliği itibariyle melektir ancak rakîbin sözüne uymuş ve yalancı sohbetinde onunla eğlenceye dalmıştır.

Agyâr ile hem-bezm idügin biz haber alduk
Sen hûr-veşi sohbet-i kezzâb ile bulduk G 126/93-2

### 1.1.2.1. Cebrâil (Cibril)

"Seyyidü'l-melâike"[25] de denilen ve Allah'a en yakın dört büyük melekten biri olan Cibril, dîvânda Mirâc hadisesi dolayısıyla ele alınır. Cibril Hz. Peygamberin bineği olan Burak'ı ona getirmiş, Hz. Peygambere Mirâc yolculuğunda bir noktaya kadar rehberlik ve arkadaşlık etmiş, ancak bir noktadan sonra daha ileriye gidememiştir.

Meger ol şeb uyurdı gözleri bî-dâr idi kalbi
İrüp Cibrîl getürdi bir Burâk-ı âsumân-peymâ K 27/1-40

Yine bir dem içinde zîr-i serde menzili oldı
Koyup Cibrîli anda Hakka 'azm itdi tek ü tenhâ K 28/1-49

### 1.1.2.2. İsrâfil

Kıyametin kopması ve insanların öldükten sonra tekrar dirilmeleri için "sur" üflemekle görevli[26] olduğuna inanılan isrâfil, dîvânda isim olarak değil de "sûr" ile telmih olarak verilir.

---

[25] A. Lütfi KAZANCI, İslâm Akâidi, Marifet Yay., İstanbul-2004: 96
[26] Lütfi ŞENTÜRK, Seyfettin YAZICI, Diyanet İslâm İlmihâli, TDV Yay., Ankara, 1997: 37

Sûrdur mü'mine mahşer bize zühd ile tenüñ
Dâhil-i sûde libâs ile bezenmek ne safâ G 66/9-2

Kıyâmet günü insanların sûr ile dirilmesi ile neyzenin ferah verici ney nağmelerinin ölü gönülleri diriltmesi arasında bağ kurulur.

Meclise nîzeñ dem ursa negme-i mâhûrdan
Bir nefesdür mürde dil ihyâsı içün sûrdan G 158/138-1

### 1.1.2. Dînî kitaplar

Saîd Giray Dîvânı'nda ilahî kitaplardan sadece Kur'ân-ı Kerim'den söz edilir. Diğer mukaddes kitaplardan bahsedilmez.

#### 1.1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân, Hz. Peygambere vahiy yoluyla gönderilen ve Hz. Peygamberden sonra nesilden nesile tevâtür yoluyla nakledilen, mushaflarda yazılı bulunan ilâhî bir kitaptır.[27]

Dîvânda, "Kur'ân,[28] Hayyü'l-Kur'ân,[29] Kelâmullah,[30] Furkân,[31] Zahr-i âhir[32]" adlarıyla zikredilen Kur'ân, insanlığa inen son kitap olması, insanlığa mutluluk getirmesi, insandaki gafleti uzaklaştırması yönleriyle ele alınır

İktisâb-ı zahr-i âhirle sa'âdet bulmaga
Gafletüm ref' eyle çeşmümden benüm mânend-i hâb G 69/13-2

Kur'ân Allah kelamıdır. İnsanlığa şeref vermiştir. Hz. Ömer onu toplatıp kitap haline getirmiştir, O kerem ve lütuf kaynağıdır, insanlığa cennet bahçelerinden haber verir, ondaki sözlerin tamamı doğrudur.

Menba'-ı lutf u kerem muhbir-i gülzâr-ı irem
Sâdıkü'l-va'd-i harem vâsıf-ı sırr-ı Kur'ân K 33/2-24

[27] Lütfi ŞENTÜRK, Seyfettin YAZICI, 1997: 43
[28] SGD: K. 2/24
[29] SGD: K. 2/54
[30] SGD: M. 2/8
[31] SGD: M. 3/15
[32] SGD: G. 13/2

### 1.1.4. Âyetler ve hadisler

Kur'ân ve hadis dîvân edebiyatının kaynaklarındandır. Âyetler ve hadisler bu alanda eser veren bütün sanatçılar için ilham kaynağıdır. Âyet ve hadisler dîvân şâirleri tarafından mealen, aynen veya telmih yoluyla eserlerinde malzeme olarak kullanılır.[33] Saîd Giray Dîvânı'nda âyetlere daha çok iktibas mahiyetinde rastlanır. Bu âyetler kısmî iktibas yoluyla verilir. Âyetler verilirken bütünüyle değil, birkaç kelimeyle zikredilir. İktibas edilen âyetler vezin dolayısıyla arttırılıp eksiltilir. Saîd Giray, beyitlerini oluştururken on iki yerde âyet[34], üç yerde de hadis[35] iktibas etmiştir. Saîd Giray Dîvânı, metnini neşreden Yrd. Doç. Dr. Saadet Karaköse, metnin neşri sırasında beyitlerde iktibas edilen âyet ve hadislerin tespitini yapmıştır.[36]

### 1.1.5. Peygamberler

Dîvân edebiyatında peygamber kıssalarının önemli bir yeri vardır. Saîd Giray Dîvânı'nda on bir peygamberin ismi zikredilir. Dîvânda adı geçen peygamberler en belirgin özellikleriyle ele alınır ve bu peygamberlerin kıssâlarına telmihlerde bulunulur. Ateş ile Hz. İbrahim, uzun ömür ile Hz. Nûh, kurban ile Hz. İsmâil, hasret ile Hz. Yâkup, zahmet ile Hz. Eyyüp, güzellik ile Hz. Yûsuf, yakınlık ile Hz. Mûsâ, can bahşetmesiyle Hz. İsâ, mühür ve karınca ordusu ile Hz. Süleymân, âb-ı hayat ile Hz. Hızır beyitlere konu edilir.

Dîvânda en çok zikredilen peygamber Hz. Muhammed'dir. Son peygamber olması, kâinâtın onun yüzü suyu hürmetine yaratılması, bütün insanlığın peygamberi olması yönleriyle anlatılır.

#### 1.1.5.1. Hz. Nûh

Hz. Nûh'un yedi yüz veya bin sene yaşadığı rivâyeti dîvân şâirinin başlıca mazmunu[37] olmuştur. Nuh peygamber Saîd Giray Dîvânı'nda iki beyitte[38] işlenir, ömrünün uzunluğuyla ele alınır.

---

[33] A. Sırrı LEVEND, 1984: 101
[34] SGD: M.1/2, 14, 26, 54, M. 3/4, K. 1/17, 18, 19, 37, K. 3/39, G. 140/7, T. 3/5
[35] SGD: M. 1/49, M. 3/22, TH. 10/2
[36] Saadet KARAKÖSE, Saîd Giray Dîvânı (Hayatı, Sanatı, Dîvân Metni), Bilal Ofset, Denizli-2001
[37] A. Talât ONAY, Eski Türk Edebiyatında. Mazmunlar (Hzl. Cemal KURNAZ), TDV Yay., Ankara-1993: 322
[38] SGD: M. 1/42, TH. 4/1

Ey ‘âşık-ı şîfte vü şûrîde pür-melâl
Sad-‘ömr-i Nûh ile eger eyleseñ iştigâl    TH   53/4-1

### 1.1.5.2. Hz. İbrâhîm (Halîl)

İbrahim peygamber, oğlu Hz. İsmâil’i Allah’a kurban etme sözü ve atılmış olduğu ateşin nâim cennetine dönüşmesiyle iki beyitte[39] anılır

Ol Halîlüñ ki nâmı İbrâhîm
Âteşi itdüñ aña berr ü na‘îm        M  5/1-43

### 1.1.5.3. Hz. İsmâil

İsmâil peygamber, dîvân şiirinde babası Hz. İbrâhîm tarafından kurban edilmek istenince başını onun önüne uzatmasıyla[40] beyitlere konu edilir. Saîd Giray, İsmail peygamberi bu anlayışa uygun olarak bir beyitte ele alır.

Sıdk-ı va‘d-i cenâb-ı İsmâ‘il
Vakt-i bismil-nümâ-yı sûz-ı Halîl    M  6/1-46

### 1.1.5.4. Hz. Süleymân

Peygamberlik ve saltanatı üzerinde taşıyan[41] Hz. Süleymân, dîvânda tahtı, mührü ve karınca ordusuyla dört[42] beyitte geçer. Bu özellikleriyle övülenin benzetildiği kişi olur. Saltanatının simgesi haline gelen mührü bir beyitte âşığın dilim dilim parçalanan bedenine eş tutulur. Ancak yine de sevgili âşığına dönüp bakmayacaktır.

Her şerha tende mühr-i Süleymâna döndi lîk
İtmez vefâ o perî  degül hâtem-âşinâ                G 68/11-4

### 1.1.5.5. Hz. Yakûb

---

[39] SGD: M.1/43, 46
[40] A. Sırrı LEVEND, 1984: 112
[41] Bünyamin ATEŞ, Peygemberler Tarihi, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul-2002: 316-331
[42] SGD: MK. 1/5, MK. 3/2, G. 11/4, G. 67/4

Saîd Giray Dîvânı'nda Yakûb peygamber bir beyitte, hasret çekmesiyle ele alınır. Âşığın sevgilisine duyduğu özlem Yakûb peygamberin oğlu Yûsuf peygambere duyduğu özlemle bir tutulur.

Hasret-i iştiyâk-ı Ya'kûba
Sabr-ı mihnet-güzâr Eyyûba M 6/1-44

**1.1.5.6. Hz. Yûsuf**

Edebiyatımızda yüz güzelliği, kuyuya atılması, Mısır'a sultan olması, Züleyhâ ile imtihanı, zindana atılması, rüya tabir etmesi[43] gibi özellikleriyle ele alınan Hz. Yûsuf'a, Saîd Giray Dîvânı'nda dört beyitte[44] yer verilir. Üç beyitte ismen zikredilen Hz. Yûsuf'a bir beyitte namıyla (mâh-ı Ken'ân) seslenilir.

Zemîn-i mülk-i Mısr-ı 'aşkda 'uşşâk-ı şeydâlar
Levendâne degülse mâh-ı Ken'ânı begenmezler G 98/53-3

**1.1.5.7. Hz. Mûsâ**

Dîvânda Hz. Mûsâ, bir beyitte ismen,[45] üç beyitte ise "Tûr-ı tecellî"[46] mucizesiyle ele alınır. Hz. Mûsâ Allah ile konuşmayı ve yüce yaratıcının yüzünü görmeyi murâd etmiş, ancak yaratıcının karşısında buna gücü yetmemiş ve Allah sevgisiyle kendinden geçmiştir.[47] Âşık da gönlünde taşıdığı aşk ile, narin vücutlu dilberi görmesiyle kendinden geçmekte, aşkı onu yakmaktadır.

'Aşk kim sîne-i 'âşıkda nümâyân olmaz
Tûrda nahl-ı tecellî de belî nâr olmaz MK 56/2-4

Pertev-i 'aksiyle dil Tûr-ı tecellîzâr olur
Sad-pesend olsun ruh-ı pür-nâra Allah 'aşkına G 163/146-3

**1.1.5.8. Hz. Eyyüb**

[43] Cemal Kurnaz, Hayali Bey Dîvânı'nın Tahlili, MEB Yay., İstanbul-1996: 67-69
[44] SGD: M. 1/45, G.53/3, G. 122/4, G. 145/4
[45] SGD: M. 1/47
[46] SGD: MK. 2/3, G. 48/5, G. 146/3,
[47] Bünyamin ATEŞ, 2002: 282

Dîvân edebiyatında sabır kahramanı olarak bilinen Eyyüb peygamber, bir beyitte sabrı ve çekmiş olduğu eziyetlerle anılır.

Hasret-i iştiyâk-ı Ya‘kûba
Sabr-ı mihnet-güzâr Eyyûba M 6/1-44

**1.1.5.9. Hz. Hızır**

Saîd Giray Dîvânı'nda Hz. Hızır, âb-ı hayat ve hızr- cân münasebetleriyle iki beyitte[48] zikredilir. Şâir, Allah'tan söylemiş olduğu sözleri nasihatleri, öğütleri Hz. Hızır'ınkilerle bir tutmasını ister.

Pend-i Sa‘dîyi Hızr-ı cân eyle
Dil-i mahzûnı gülsitân eyle M 5/1-35

**1.1.5.10. Hz. İsâ**

Nefesi ile hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi yönleriyle ele alınan Hz. İsâ, üç beyitte İsâ,[49] altı beyitte ise Mesîh[50] adlarıyla konu edilir. "rûh-bahşât , nutk-ı Mesîhâ, Mesîhâ-veş, İsâ-dem, İsâlık" ifadeleri onun nefesinin ölüleri diriltmesi, can bahşedici olmasındandır.

Nefes-i nush ile dil-mürdeleri ihyâ it
Saña ancak bu yiter kâ‘ide-i ‘İsâlık G 129/96-5

**1.1.5.11. Hz. Muhammed**

Saîd Giray Dîvânı'nda ikinci mesnevî yirmi dokuz beyitlik bir na'ttır. O hamd ü sena olunmuş, övülmüş, seçilmiş anlamlarında Hz. Mustafa'dır.

Hz. Muhammed dîvânda, "Muhammed, Mahmûd, Mustafâ, Ahmed, Halîl, Habîb, Habîb ü Celîl, Habîb-i ekrem, Server-i Levlâk, Medh-i Levlâk, Hâtemü'l-enbiyâ, Şah, Resûl, Efendimiz, Resûl-i Hüdâ, Seyyidü'l-kevneyn, Bülbül-i kelâm-ı İlâh, Kerem-kâr, Habîb-i Hüdâ, Şehâ, Fahr-ı hazret-i kâ'inât, Fahr-ı cihân Mustafâ, Hazret, Mustafâ, Resûl-i Kâbe, Şefâ‘at–kâr, Sâdıkü'd-dâ‘î, Sirâcü'n-nûr, İmâmü'l-enbiyâ, Sultan, Rasûlullah, Şefî‘ü'l-müznibînâ, Şâh-ı resûl, Şâh-ı kerem, Dürr-i

[48] SGD: M. 1/35, G. 148/2
[49] SGD:M. 1/47, G. 57/4, G. 96/5
[50] SGD: K. 3/24, TH.12/1, G. 3/5, G. 67/5, G. 95/4, G. 97/3,

yektâ, Dürr-i yemîn, Pîr-i rûşen, Sâhibü'l-burâk, Sâhibü't-tâc, Sâhibü'l-isrâ, Sahibü'l-mi'râc, Ahmed-i muhtâr, Şâh-ı kerem-pîşe" gibi isim ve sıfatlarla anılmaktadır. Dîvânda en çok adı geçen peygamberdir. Dünya ve dokuz felek Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır.

Ol habîbüñ ki server-i Levlâk
Olmasar olmaz idi nüh-eflâk M 6/1-49

Hz. Muhammed bütün peygamberlerin sultanıdır.

Hâtemü'l-enbiyâdur ol sultân
Oldı zuhrında nûr-ı mihr nişân M 6/1-51

Makam-ı mahmudun sahibi, ümmetinin şefaatçisidir.

İrdüginde makâm-ı mahmûda
Sen şefî' cümle bûd u nâ-bûda M 9/2-10

Güzel söz söyleme sanatında nâmı olan Araplar onun güzel sözleri karşısında körleşmiştir.

Kelîl oldı fasîhân-ı 'Arab nâm-ı belâgatde
Olınca ol şeh-i ma'nâ ana efsah ile gûyâ K 26/1-26

Hz. Muhammed Miraç gecesinde Allah'ın lütfuna mazhar olmuştur.

Hüdâ irgürdi ol şeb Mustafâyı kadr-i a'lâya
Nice dürlü kerâmetle velâyet eyledi a'tâ K 29/1-58

**1.1.6. Çâr-yâr (dört halife)**

Saîd Giray Dîvânı'nda bulunan dört mesnevîden üçüncüsü yirmi yedi beyitlik çâr-yâr medhiyesidir. Saîd Giray, dört halifeye medhiyede bulunmayı üzerine bir vazife olarak görür. Bu medhiyede Saîd Giray, dört halifeden hürmetle bahseder ve her birinin en önemli vasıflarına vurgu yapar.

Hazret-i Çâr-yâr vasfı merâm
Eyle ey hâme-i şikeste-hırâm M 11/3-2

Dört halifeyi İslam dinine parlaklık, güzellik veren inci saçıcılar olarak nitelendirir

Be-hak-ı Çâr-yâr o sultânlar
Dîne revnak viren dür-feşânlar M 6/1-53.

### 1.1.6.1. Hz. Ebû Bekir

Soyunun temizliği, şefkati, Hz peygamber ile arkadaşlığı, "Üzülme, Allah bizimle beraberdir."[51] âyetine mazhar oluşuyla ele alınır. Mi'râcı ilk tasdik eden olması itibariyle "Allah'a ve onun rasûlüne sadık olan" anlamında "Sıddık" lakabını almış, mal ve canını efendimize feda etmiştir, cümle ümmetten daha faziletli ve daha cömerttir.

Fahr-ı hazret-i kâ'inâta uyar
Sâni isneyn o iz hümâ fi'l-gâr M 12/3-4

İtdi mi'râcı evvel ol tasdîk
Dindi ol cihetden aña Sıddık M 12/3-5

Cümle ümmetden efdal ü ekrem
Hayr-ı ümmet o emced ü efham M 12/3-7

### 1.1.6.2. Hz. Ömer

Zafer ve fetihten fetihe koşması, "İslam ile küfrü birbirinden ayıran" anlamına gelen "Faruk" lakabını alması, Bizans kayserleri karşısında savaş alanlarında elde ettiği muvaffakiyetleriyle zikredilir.

Hazrete yâr-ı sânî oldı 'Ömer
Münfek olmadı hîç feth ü zafer M 12/3-9

Küfrden fark iderdi islâmı
Dindi Fârûk o serverüñ nâmı M 12/3-10

---

[51] Kur'ân: 9/40

Hışmile parmagıyla ol server
Kayseri tahtdan itdi zîr ü zeber M 12/3-12

### 1.1.6.3. Hz. Osman

Küfrün başını ezmesi, Kur'ân'ı bir araya toplaması sebebiyle "câmi'ü'l-furkân" diye anılması, ilim ve haya kaynağı olması, sevgi ve dostlukta sebat etmesi, Hz. Peygambere iki kez damat olması, malını Allah yolunda harcaması, vahiy katipliği yapması, sağlığında Hz. Peygamberin veziri olarak görülmesi yönleriyle ele alınır.

Sâlis-i yâr Hazret-i 'Osmân
Kâmı'u'l-küfr ü câmi'ü'l-furkân M 13/3-15

İki kez oldı hazrete dâmâd
Nûrı olmışdı âsumânda 'imâd M 13/3-18

Kâtib-i vahyi şâh-ı Levlâküñ
Hem vezîri o server-i pâküñ M 13/3-20

### 1.1.6.4. Hz. Ali

Hz. Peygamberin "Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır." hadisine mazhar olması, savaş meydanlarında korkusuz ve cengaverliği, İskender pençesine teşbih edilen gücüyle beyitlere konu olur.

'İlm şehrine bâb idi ol şâh
Bu hadîsi didi Resûlullah M 14/3-22

Her ki bâ-haşr-ı Hak zened pençe
Pençe-i hîş –i Sikender sence M 14/3-24

**1.1.7. Âl-i abâ**

Hz peygamberin abası içine aldığı kızı Hz. Fatıma, damadı Hz. Ali, torunları Hz. Hasan ve Hüseyin'den oluşan grup[52] anlamlarında kullanılan "âl-i abâ"dan Hasan ve Hüseyin dîvânda âlemlerin yaratılmasına sebeb olan Hz. Peygamberin iki incisi, göz bebeği, gönül sevinci ve şehit olmaları ile söz edilir.

Ol iki dürr-i binâgûş-ı felek
Sırr-ı Levlâk kurret-i 'ayn-ı melek M 7/1-54

Ya'ni şâh Hasan Hüseyn –i şehîd
Ser-i tâc-ı girân-bahâ-yı seyîd M 7/1-55

**1.1.8. Sahabeler**

Saîd Giray Dîvânı'nda çâr-yâr diye nitelenen Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin dışında sadece Vahşî'ye telmihte bulunulur. Vahşî, Uhud gazasında Hz. Peygamberin çok sevdiği amcasını şehit eden köledir.[53] Daha sonra müslümanlığı seçmiş ve Hz. Peygamber tarafından affedilmiştir. Ancak Hz. Peygamber Vahşî'yi görünce amcasını hatırladığı için kendisine uzak durmasını ricâ etmiştir. Şâir de bir beyitte kalgay olarak bulunduğu İstanbul'da ne kadar güzel şiirler yazarsa yazsın kendisine Vahşî muamelesi yapıldığına inanmaktadır.

Muhteşem olsañ eger Rûm'da yine Vahşîsin
Çünki nâzımsın eger şi'rüñe virseñ sûret G 75/21-6

**1.1.9. Kazâ ve kader**

Kaza, kaderin vuku bulmasıdır. Allah sonradan olacak şeylerin hepsini nasıl olacaksa öylece ezelden bildirmiş ve vakti gelince bunlar îrâd olunacaktır.[54]

Âşığın halden anlamayan dilberi kaza olunmuştur. Sevgilinin kirpik ve gazellerinden gelen ok kazadır. Âşığın göğüs yarasının üstüne inen okun kaza olduğu malumdur.

[52] Adem KANDEMİR, Fikret OKUT, Osmanlıca Türkçe Sözlük, Erdem Yay., İstanbul-1997: 15
[53] A. Lütfi KAZANCI, 1997a: 97
[54] A. Lütfi KAZANCI, 2004: 233-244

Kazâdur kâr-ı zahm-ı sîne zâhir tîr nâ-ma'lûm
Belâ nâzil mü'essir mutlak-ı tedbîr nâ-ma'lûm G 143/117-1

Gönül dağına kelebek gibi düşen parlak ok çok sevme yeri olan gamze üzerinde kaza eyler.

Düşer pervâne-veş dil kûhsâr-ı tîg-i rahşâne
Perestiş-gâh –ı gamze hükm-i icrâ-yı kazâ eyler G 97/52-3

Acı, dert, elem, keder yırtmacının gönülde dikiş tutmamasının sebebi de kazadır. Onun için âşığın bundan şikâyete hiç hakkı yoktur

Her çâk-i elem dilde dikiş tutmadı hayfâ
Tefrîh-i kazâya olsa sûzen-geri meşreb G 73/18-5

**1.1.10. Ahiret ile ilgili mefhumlar**
**Âhiret**

Saîd Giray Dîvânı'nda "âhiret,[55] âlem-i kudsî,[56] ferdâ,[57] rûz-ı ferdâ,[58] rûz-ı cezâ,[59] rûz-ı hisâb,[60] ukbâ,[61] mâfihâ,[62] mülk-i bekâ,[63] dü-cihân,[64] iki cihân[65]" olarak geçen âhiret, âşığın mükafatını göreceği, insanların günah ve sevaplarının hesabını verecekleri yerdir. Dünya malına kapılan ahlaksız takımı ile halis insanların farkı âhirette belli olacaktır.

Pister-i gaflet-i dünyâ –yı denî-raht-ı ricâ
Olmasa mâ ba'adında hatırât-ı 'ukbâ G 66/9-1

---

[55] SGD: M. 2/2
[56] SGD: G. 63/4
[57] SGD: K. 1/24, G.23/5, G. 60/4, G. 84/5, R.3
[58] SGD: G.30/8, R.3
[59] SGD: G.56/2
[60] SGD: G. 13/7
[61] SGD: G. 9/1, T. 3/9,
[62] SGD: K. 1/23
[63] SGD: T. 3/1
[64] SGD: M. 1/67
[65] SGD: MS. 7/7

İnsanoğlu Allah'tan her iki dünyada da sağlık ve mutluluk istemelidir. Dünya âleminde ameli olan kullar âhirette sıkıntı çekmeyeceklerdir, oysa ameli olmayanlar bunun hesabını zor vereceklerdir.

'Abd-i ahkarsın eger bî- 'amel iseñ ferdâ
Şark u garbdan saña tahsîl ola ger bâc harâc G 78/23-5

**Mahşer, kıyâmet, haşr**

Bütün canlı varlıkların ölümden sonra Allah'ın emriyle dirilip toplanacakları yer[66] anlamına gelen mahşer, Saîd Giray Dîvânı'nda, "mahşer, rûz-ı mahşer, haşr, yevm-i nüşûr, kıyâmet, sırat" gibi kelimelerle isimlendirilir. Dîvânda mahşer daha çok o zor günde insanların hâli ve Hz. Peygamberden şefaat isteği ile ele alınır. Sırât ise tek bir beyitte doğruluk köprüsünün benzetileni olur.

Almış meyânuñ ile sırât isti'âresin
Miftâh-ı 'ilm kantara-i müstakîmden G 147/124-3

Başka bir beyitte sevgilinin gamzesi âşığın kıyâmeti olarak tasavvur edilir.

Hep şehîd-i makdemüñdür serv-kâmetler saña
Gamze her lahza 'ayân eyler kıyâmetler saña G 64/5-1

Kelebeğin ışık veren mum etrafındaki durumu gibi aşk kıyâmet sabahına kadar her gece yanacaktır.

Her şeb yanar 'aşkuñ ile tâ-subh –ı kıyâmet
Pervâne-sıfat bî-dile tâbende imiş şem' G 123/89-3

### 1.1.10.2. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar

**Cennet**

Cennet, beyitlerde "cennet,[67] behişt,[68] ravza-i firdevs,[69] dâr-ı naîm,[70] gülşen-i

---

[66] İskender PALA, Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara-1995: 355
[67] SGD: M. 1/66, M. 2/28, K. 1/42, K. 2/39,46, G. 21/12, G. 91/5, G. 92/2, T. 3/7,
[68] SGD: M. 1/9, K, 1/48, G. 10/1, T. 2/8,
[69] SGD: G.13/5
[70] SGD: G. 124/1

adn,[71] gülzar-ı irem,[72] bağ-ı cinâne,[73] kevser[74]" adlarıyla zikredilir. Âşık için sevgilinin bulunduğu yer cennettir. Hatta sevgilinin kokusunu alan cennet sümbüllerinin kokusunu aramaz bile.

Nefha-i bûyuñ iren kimse dimâga nitsün
Sünbül-i cennet ü gül-deste-i bûy-ı reyhân K 34/2-39

Sevgilinin gül renkli yanağındaki anber kokulu ben ile misk kokulu saçı, kokularını cennetin gül bahçelerinden alırlar. Dünya üzerindeki çiçekli, süslü güzel bahçeler cennete benzetilir. Âşığın murâdı sevgiliyle buralarda beraber olmaktır. Âşığın ve insanların Hak'tan dileği onun lutfuyla cennete girmek, cehennemden uzak kalmaktır.

Ravza-i firdevse idhâl eylesün lutfuñ beni
Koyma nâr-ı dûzaha cürmüm olursa sad-kitâb G 70/13-5

Hûri ve gılman cennet sakinleridir. Asel-i sâf ile selsebîl-âsâ cennetin en güzel suları, tûbâ, ve şâh-ı dıraht en güzel ağaçlarıdır. Şâir bir beyitte bugün İstanbul ilimiz için kullanılan "taşı toprağı altın" deyimini cennet için kullanır.

Saña mev'ûd olan ki kevserdür
Rîg ü sengi ki dürr ü cevherdür M 10/2-15

**Hûri**

Güzellik ve letâfet sahibi kadınlar olan hûriler çok güzel yaratılmışlardır. Güzellikleri ile sevgilinin benzetileni olurlar. Sevgilinin iki yanağının üzerine dökülen kâkülünün güzelliği, süsü ne kadar methedilse de anlatılamaz.

Nice na't-ı dür-i gûş i'tibâr-ı hâdim-i eflâk
Nice na't-ı şerîf pür-zîb-i zülüf-i perçem-i hûrâ K 25/1-16

**Gılmân**

[71] SGD: G. 21/17
[72] SGD: K. 2/24
[73] SGD: T. 1/5
[74] SGD: M. 2/15

Sözlükte; cennette hizmet gören delikanlılar[75] anlamına gelen gılmân, cennette müminlerin emrine verilen erkek melektir.[76] Dîvânda gılmân bir beyitte devlet hizmeti gören perdedâra benzetilir.

Harîm-i devletüñde hürmete der-kâr olup gılmân
Şafakdan çekdi şâmı âteşîn bir perde-i dîbâ K 26/1-30

**Tûbâ**

Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıya olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaç[77] olarak tasavvur edilen tûbâ, dîvânda sevgilinin boyu için benzetilen olarak kullanılır. Öyle ki sevgilinin boyu cennetteki tûbâ ağacına teşbih bile edilemez.

Nice mümkin ola tûbâya müşâbih kaddüñ
Cünbiş-i şîve-i reftâr ile a'lâsın sen G 154/132-2

**1.1.10.3. Cehennem ve Cehennemle İlgili Mefhumlar**

**Cehennem**

Beyitlerde cehennem; "tamu, dûzah, cehennem, nâr-ı cehennem, sakar, germ-cây, germ-câ" gibi adlarla verilir. Dîvânda cehennem, ateş, azab, şeyatîn, zebanî, münasebetleriyle söz konusu edilir. Haram olan şeyleri yapmanın karşılığıdır. Ceza ve azabın bulunduğu yerdir. Cennet ve cehennemi yaratan Allah'tır.

Sâni'-i dûzah u behişt-i vüfûr
Hâkim-i 'adl-kâr-ı yevm-i nüşûr M 2/1-9

Doğru yoldan sapmış, emirlere karşı gelmiş olanların azaptan kurtulmak için Allah'tan meded umdukları yerdir cehennem.

Yâ İlâhi zulmet-i 'isyânda güm-râhuz meded
Nâr-ı hicr-i ba'd ile redd eyleyüp virme cevâb G 69/13-3

---

[75] Adem KANDEMİR, Fikret OKUT, 1997: 150
[76] Harun TOLASA, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Akçağ Yay., Ankara-2001: 30
[77] İskender PALA, 1995: 543

**Şeytan (İblis)**

Şeytan, dîvânda bir yerde "şeyâtîn", bir yerde de "iblîs"[78] olarak geçer. Tavır ve halleri renkten renge giren iki yüzlü riyakârlar cehennemde zebâni ile arkadaşlık eder.

Seni bu tarz-ı riyâ gûne gûne etvâruñ
Cehennem içre şeyâtîn ile ider hem-râh      MK  60/6-5

**Zebânî**

Saîd Giray Dîvânı'nda Zebânî,  bir yerde geçer. Rakîb irfan ehlinin (âşıkların) daima başına belâdır. Rakiple işbirliği yapan sevgiliyi cehenneme zebanî götürür.

Belâdur başına agyâr dâ'im ehl-i 'irfânuñ
İletsünler cehennem dereke anı zebânîler     G  91/42-3

**Azâb**

Dünyada işlenen günahlara karşılık âhirette çekilecek ceza anlamına gelen azâb,  dîvânda iki beyitte[79] konu edilir. Âşık, Allah'tan  selamete ermek için kendisini hayırsız Rûm'dan korumasını diler, gam ateşinin ceza olarak kendisini yakmamasını ister.

Yâ Rab halâs eyle beni Rûm-ı şûmdan
Ya'ni  'azâb-ı sûziş-i  nâr-ı gumûmdan       MS  42/2-8

İnsanları görünüşlerinden dolayı hor ve hakir görenler bunu kaldıramayacakları bir cezayla ödeyeceklerdir.

İtme hakâret ile nazar kimse hâline
Tâb-âver-i 'azâb olamazsın vebâline       G  160/141-1

**1.1.11.Diger itikadî mefhumlar**

**Ölüm, Ecel**

---

[78] SGD: G. 159/3
[79] SGD: MS. 2/8, G. 141/1

Dîvânda “ecel,[80] mevt,[81] mürde,[82] mürdegân,[83] va‘de-i meknûn,[84] âhir –i dem,[85] irtihâl,[86] tîr-i merg,[87] emvât,[88] hâlet-i nez‘a[89]” gibi kelimelerle ele alınan ölüm, Allah’ın emridir. Zamanını heva ve hevesle geçiren beden bir gün ölümün pençesine düşecek, onu ertelemek mümkün olmayacaktır. Âşıklar selvi ve söğüt ağacı altında bir gül bahçesinde riyasız bir ölüme kavuşacaklardır. Olgunlaşmamış başağın cellâdı olan orak, olgunlaşmış başağa benzetilen âdemoğlunu biçecektir.

Puhte olmış hûşe-i gendüm sefîd-i mûyuñı
Biçmege dest-i ecelde kad-i ham-küşteñi dâs G 115/75-6

Hiçbir güç ve kuvvetin ölüm anında kimselere yardımı olamayacak, bir fayda da bulunamayacaktır. Gurur rüzgarı bir insanın başında ne kadar eserse essin sonunda vücud değerini kaybedecektir.

Eser bâd-ı gurûriyyet başuñda serv-i ser-keş-veş
Vücûdınuñ nihâlin erre-i mevt itmede ifnâ K 24/1-8

Âşığın başı göklere erse, vücudu Kaf dağında bulunsa bile ölüm kemendi mutlaka onu da bağlayacaktır. Maşuktan gelecek tek bir kelime âşığın ölmüş olan gönlünü diriltecektir.

Yek-suhanla kalb-i mevt-engîzümi ihyâ ider
Her nefes ki yârden ise kelîmîdür baña G 66/8-2

İnsan kendini ne kadar değerli görürse görsün bir gün mutlaka ölüm okunun nişan tahtası olacaktır

Kendüñi tekye-zen-i tâk-ı zeberced itseñ
Tîr-i merg-i felek eyler seni bir gün âmâc G 78/23-4

---

[80] SGD: G. 10/9, G.75/6
[81] SGD: K. 1/8, MÜS. 3/2, MK, 3/1, G. 8/2, G.79/3, T.3/8
[82] SGD: M. 4/44, 56, G. 89/4, G. 96/5, G. 138/1, G. 156/3
[83] SGD: G.79/6
[84] SGD: MR. 1/2, G. 73/2
[85] SGD: M. 1/65
[86] SGD: G.127/2
[87] SGD: G. 23/4
[88] SGD: MK. 3/3, G. 57/4,
[89] SGD: G. 67/3

Ölüm anında tevbe edilir. Gören göz için ölüm bir ibrettir. Şan, şöhret, zenginlik sahibi de olunsa tahta bir tabuta girilecektir. Bunların dışında dîvânda şâirliğin önemine atfen güzel söz söylemenin Hz. İsa gibi ölü gönülleri dirilteceğine vurgu yapılır.

Nefes-i nush ile dil-mürdeleri ihyâ it
Saña ancak bu yiter kâʻide-i ʻÎsâlık G 129/96-5

**Tabut**

Ölülerin mezara giderken içine konulduğu sandık[90] olan tabut, dîvânda "tahte-i tâbût[91]" terkibiyle insanın kim olursa olsun mutlaka öleceğinin ve tahta tabuta konulacağının ifadesi olarak verilir.

Seni bir gün idiser tahte-i tâbûta ârâyiş
Gerek Keyhüsrev Efrâsiyâb olsañ gerek Dârâ K 24/1-6

**Rûh (Cân)**

Saîd Giray Dîvânı'nda "rûh-âsâ, rûh-efzâ, rûh-yâb, rûh-ı revân, gûş-ı cân, cân câna, dem-i cân-bahş, cân-ı ʻuşşâk, nakd-i cân, tîg-i cânsitân", terkipleriyle verilen rûh, vücudun esasını teşkil eden unsurdur. Dünya canın hapsedildiği gurbet kafesidir. Bu kafese hapsolan can tasalı ve kederlidir. Can bu kafesten âzâd edilmeyi dilemekte böylece şâd olacağını düşünmektedir.

Feryâd senüñ elüñden ey çarh feryâd
Nâ-şâd dilüm eylemedüñ bir kez şâd
Cânuñ mı çıkardı kafes-i gurbetden
Bu tûti-i mecûsi kılayduñ âzâd R 184/11

Can, sevgilinin yüzünün parklığı ile kıymet bulur, eğer can ile sevgilinin arasına bulut girerse can ayaklanır.

Hatt-ı sehâb mihr-i ruh-ı yâri sakladı
Hayfâ metâʻ-ı kıymet-i cânı ayakladı G 176/166-1

---

[90] Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara-1988: C 2, s.1398
[91] SGD: K. 1/6, G. 12/6, T. 3/2, 6

Beden tahtı rûhu ne kadar gezdirirse gezdirsin sonunda aşağı indirecektir. Şâir bir beyitte şiirinin tüm toplum tarafından tanınmasını şeyh nefesine (padişahın yardımı) bağlar. Eğer padişah onun şiirlerini okursa herkes onun şiirlerini tercih eder

Çün istimdâd-gîr-i feyz-i rûh-ı şeyh enîs oldum
Sa'îdâ nola tercîh olsa şi'rüm her kemâl üzre G 166/148-11

**Peri**

Edebiyatımızda son derece güzel oluşları, göze görünmeyişleri, insanları kendilerine aşık edişleri ile konu edinilen perîler Saîd Giray Dîvânı'nda; "perî[92], perî-çehre[93], perî-reftâr[94], perî-rûy[95]" şekillerinde kullanılmakta ve sevgili yüzünün güzelliği, yürüyüşü yönlerinden perîye benzetilmektedir. Âşık tüm cömertliğini, gönül ve cânını üstâd diye perî yüzlü sevgiliye amâde etmiş yine de sevgiliye yaranamamıştır.

Hazret diyü da'vet itdüm o perî-rûyı
İsâra dil ü cânum nakdin idüp âmâde G 168/153-4

Âşık sevgili için ne yaparsa yapsın kendine döndürüp baktıramamış ay kadar parlak ve güzel olan sevgili, âşığından perî yürüyüşüyle kaçmıştır. Âşığı ise bundan alınmayacak, darılmayacak, gücenmeyecek her ne olursa olsun perî yürüyüşlü sevgilinin peşinden gidecektir.

Sen âdem hârı mı zann eyledüñ ey mâh-rû bendeñ
Niçün bizden kaçarsın ey perî-reftâr u merdüm-hû G 160/140-6

**Cin**

Kur'ân-ı Kerim'de haklarında bir sûre bulunan cinlerin insanlar gibi iyi ve kötüleri vardır.[96] Dîvânda, şâirin dünya üzerindeki her canlıyı, insan ve cinleri Allah'ın yarattığına işaret etmesi sebebiyle kullanılır.

---

[92] SGD: TH. 7/2, G. 11/4
[93] SGD: G. 37/8
[94] SGD: G. 140/6
[95] SGD: G. 153/4
[96] Kur'ân: 72 (Cin Sûresi)

Berr ü bahr içre yaradup heyvân
Kimini cin idüp kimin insân M 15/4-10

Bir başka beyitte ise Hz. Peygamberin insan ve cinlerin şefaatçisi anlamındaki "sakaleyn"[97] sıfatına yer verilir.

### 1.1.12. Çeşitli dinler ile ilgili mefhumlar

Saîd Giray Dîvânında değişik dinler ile ilgili bir çok mefhum bulunmaktadır. Bu mefhumlar daha çok İslâm dîniyle ilgilidir. Hıristiyanlık dîniyle Yahudilik dîninin yanında ateşperestliğe (mecûsîlik) ait mefhumlara az da olsa rastlanılır.

Din ile ilgili mefhumlar daha çok aşk ve sevgiliyle ilgilidir. Meyhane ile ilgili mefhumlarda ise Hıristiyanlık, Yahudilik ve ateşperestliğe ait mecaz ve mazmunlarına yer verilir.

#### 1.1.12.1. Din, İman, Mü'min, Müslüman

Dîvândaki beyitlerde konu edinilen İslâm dininin sahibi Allah'tır. Bu din güzelliğin ve doğruluğun sembolüdür. Hz. Muhammed bu dinin peygamberidir. İmanın şartı Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmektir. Gönlünde iman bulunan kimselere mü'min denir. Bu kişiler âhirette cennete gireceklerdir. Mü'minler güzelliğin ve doğruluğun yanında yer alır. Müslüman'ın Allah'a duâsı takva sahiplerini kendine dost etmesi , fâsıkları yanından uzak tutmasıdır.

Ehl-i takvâyı baña yâr eyle
Ehl-i fıskı yanumda hâr eyle M 7/1-61

Dünyaya rağbet edenlerin âfeti dinsizliktir ve bunlar yakıcı ateşte cezalarını çekeceklerdir. Aşk ile imân arasında ilgi kurulur. Allah'ın kullarını farklı farklı yaratması anlatılırken Türklerin tamamı Müslüman kabul edilir. İnsan gençliğinde nefsine daha düşkün olur, nefsini şeyh kabul eder.

[97] SGD: K. 1/18

Hevâ-perest olan şeyh-i ehl-i dünyâyı

Güzeşte ‘ömri firâr olsa şâbdan bilürem G 144/118-3

### 1.1.12.2. Küfr, Küfrân, Kâfir, Münkir, Âteş-perest

Saîd Giray Dîvânı'nda dinsizlik, imansızlık anlamlarında kullanılan küfür kafirlik sıfatıdır. Kafirler Allah'ın nimetlerine nankörlük ederler.

Allah Allah bu mahz-ı isyândur

Na‘m-i küfrânı Hak nümâyândur M 5/1-39

Güzel söz sahibi, hayır niyetli olanların küfre koşmasına hayret edilir. Allah'ın evi olan kalpte güzellerin tasviri yer alırsa orası kâfiristâna döner.

Sîneñi tasvîr-i hûbân itmeden dûr it Sa‘îd

Dil nazar-gâh-ı Hüdâdur kâfiristân olmasun G 153/130-7

Âşıkla mücadele halinde bulunan rakip, gönlü ölmüş kâfire benzetilir ve onunla dostluk edilmez. Âşığın vurgun olduğu dilber ise "kâfir neseb[98], kâfir-i Bulgar-neseb[99], sanem-i kâfir[100], kâfir-i Rûm[101]" gibi ifadelerle anılır. Kader tek bir bûse için âşığın gönlünü kâfire rehin bırakmıştır.

Gama ser-mâye olsun diyü mülk-i Rûm-ı şûm içre

Dilüm yek-bûseye bir kâfire merhûn iden tâli‘ G 123/88-2

Bir gazelde nefis kâfire benzetilmiş, dinden çıkarsa tevhid oku ile kanının dökülmesi lâzım geldiği söylenmiştir.

Tîg-i tevhîd ile kıl kâfir-i nefsüñ maktûl

İrtidâda düşenüñ hûnı heder lâzımdur G 101/56-8

Kâfir-i Rûm'un bir süzgün bakışı âşığın ağlayan gönül yarasını kırmızı yumurtaya döndürür.

---

[98] SGD: R. 27
[99] SGD: R. 22, G.55/7
[100] SGD: G. 119/1
[101] SGD: G. 55/4

Zahm-ı dil –i zâr dönmededür beyza-i surha
Her gamze ki bu kâfir-i Rûmuñ ‘amelidür G 100/55-4

Âteş-perestlerin hiç sönmeden yanan ateşleri Hz. Peygamberin dünyaya gelmesiyle sönmüş, tapınakları sarsılmıştır.

Zuhûrıyla söyündi âteşi âteş-perestânuñ
Kudûmıyla tezelzül buldı tâk-ı gurfe-i kisrâ K 26/1-25

**Deyr (Kilise)**

Dîvânda kilise ibâdethane olarak düşünülür ve mescitle bir tutulur.

Biz ‘andelîb-i nagme-tırâz –ı muvahhidüz
Mescidle deyr birdür ‘ibâdetde hânemüz G 106/63-5

Hıristiyanların haftada bir defa pazar günü kiliseye gitmelerine işaret edilir.

Şerha-i sîmimi dârendeliye döndürdi
Yevm-i bâzârı hisâb itmede dil hefte-i Rûm G 144/119-2

“Tâk-ı mihrâb-ı kilisâ”[102] ifadesinden Müslümanların fethettikleri yerlerdeki bir kiliseyi camiye döndürmeleri anlaşılabilir. Bir beyitte Hıristiyanların teslîs (üçleme) akidesine yer verilir.[103] Kilise ile zünnâr, büt kelimeleri arasında ilgi kurulur. Sevgilinin puta benzetilen güzel boyu âşığın eziyet kilisesi olduğundan beri sevgilinin saçının hayaliyle siyah kuşaklar bağlanılır.

Deyr-i mihnetde büt-i kaddüñ olaldan fikrimüz
Bagladuk zülfüñ hayâliyle siyeh-zünnârlar G 95/48-4

**Sanem (Büt, Put)**

---

[102] SGD: G. 119/4
[103] SGD: G. 58/3

Saîd Giray Dîvânı'nda üç beyitte büt,[104] iki beyitte sanem[105] olarak kullanılan put, müşriklerin yapıp taptıkları heykellerdir. İnsan şeklinde yontulmuş olanlarına sanem denir.[106] Sevgilinin güzelliği için benzetme unsuru olarak kullanılır. Âşık için sevgili "sanem-i sîm-ten"dir. Âşık gönül perişanlığını aşk şahidi tutmakta, her güzeli görmek istememektedir.

Şâhid-i 'aşk ile âşufte-dil it her şeb ü rûz
Göze göstermeyesin her sanem-i sîm-teni G 171/157-5

**Zünnâr (Kuşak)**

Hıristiyanların dini bir simge olarak kullandıkları kuşak, tasavvufta sevgiliye hizmet ve itaat etmeye azm ve kasdetmek[107] anlamlarına gelir. Zünnâr dîvânda üç beyitte[108] kullanılır. Sevgilinin anber kokulu saçları için benzetilen olur.

'Âşıkı ol zülf-i 'anber-bâr ister istemez
Beste-i zünnâr ider nâ-çâr ister istemez G 111/71-2

### 1.1.13. İbadet ile ilgili mefhumlar

#### 1.1.13.1. Namaz ve İlgili Mefhumlar

**Abdest (Vuzû)**

Saîd Giray Dîvânı'nda bir beyitte geçen abdest, namaz kılmanın şartı olarak verilmiştir. Abdest namazın ön koşuludur. Abdest olmadan namaz kılınamaz. Abdest el, yüz ve ayakların su ile temizlenmesidir. Âşık abdestini alıp namaza dursa o anda sevgiliye cân suyu taşıyan testi gelecektir.

Her kaçan eyleseñ kıyâm u vuzû'
Gelür ol demde yâre câm u sebû M 4/1-28

**Namâz, Rükû, Secde**

---

[104] SGD: K. 2/16, G. 48/4, G.73/5
[105] SGD: G. 119/1, G. 157/5
[106] A. Talât ONAY, 1993: 84
[107] Süleyman ULUDAĞ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay., İstanbul-1997: 597
[108] SGD: G.48/4, G. 71/2, G. 165/6

Namaz İslâm dininin şartlarındandır. Hz. Peygamber ümmetine rahmetiyle beş vakit namazı mi'râçtan getirmiştir. Namaz kılmak için abdest alınması gerekir. Namaz Rabbin huzurunda el bağlama ile başlar, onun karşısında eğilme (rükû), secdeye gitme ve selam ile sona erer. Âşık Rabbinin huzurundan ayrıldıktan sonra (selam verdikten sonra) hemen sevgiliyi görmek ister.

Hayl-i müddet gelür selâma zamân
Yâri görmekdürür dilüñde hemân M 4/1-32

Gönlünü nefsin isteklerine kaptırmış olanlar, namaz vakti girince kendilerini ağır bir yük altında hissederler.

Dil hevâ vü hevese oldı rübûde o kadar
Her ne dem vakt-i salât olsa gelür bâr-ı girân K 36/2-53

İnsan secdede iki büklüm olur. Bu görünüş sevgilinin kıvrımlı saçıyla kaşına benzetilir. Sevgilinin yay gibi kaşlarıyla mihrap arasında şekil bakımından ilgi kurulur. Âşığın yıllardır sevgilinin karşısında secde duruşu devam etmekte ancak sevgilinin ona bir merhabası bile olmamaktadır.

Secde ider yüz üstine der-kâr olanlara
Yıllar geçer ki 'âşıkına merhabâsı yok MS 43/5-3

Ölüm ateş körüğünün içine düşme olarak tasavvur edilirken musallâ[109] kelimesiyle ölülerin namazının kılınacağına işaret edilir. İnsanlığın hizmetine direksiz olarak sunulan dünya Allah'ın kudreti karşısında secdededir.

**Câmi, Mescid**

Saîd Giray Dîvânı'nda câmi, içinde namaz kılınan ibâdet yeri[110] anlamına geldiği gibi derleyen, toplayan anlamlarında tevriyeli olarak da kullanılır. Câmi gönlün safa yeridir. Hz. Peygamber Mescid-i Aksâ'da bütün peygamberlere imamlık yapmıştır. Câmi ve mescitlerin kapıları açıldığından beri meyhâneci ve hancı dünyayı terk etmişlerdir.

---

[109] SGD: G. 162/9
[110] Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 1988: C 1, s.243

Câmi‘ ü mescidüñ ebvâbı küşâde olalı
Oldı metrûk-ı cihân hân-kah-ı pîr-i mugân K 32/2-14

**Kıble**

Müslümanların namazlarını kılarken yöneldikleri Kâbe istikameti olan kıble dîvânda iki beyitte kullanılmaktadır.[111] “Kıble-i Kâbe” rızk verici Allah’ın insanlara bahşettiği hayırlı ömrün en büyük sermayesidir

Kıble-i Ka‘be metâ‘-ı hayr içün ser-mâyedür
Ni‘met-i Perverdgârî ‘ömrümüñ varı baña G 62/2-5

**Mihrâb**

Câmi, mescid gibi yerlerde Kâbe yönünü gösteren duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer[112] anlamına gelen mihrâb dîvânda şekil yönünden sevgilinin kaşı için benzetilen olarak kullanılır. Mihrâb kavuşulması ve gidilmesi gereken yerdir. Sevgilinin gözü meyhâne kaşı mihraptır. Ona naz etmek elbette yakışacaktır.

Gözi mey-hâne-i nâz u kaşı mihrâb-ı niyâz
Yaraşur her ne kadar itse niyâz ehline nâz MR 45/1-4

**Duâ**

Duâ, kulların yaratıcıya hallerini arz etmeleri ondan yardım dilemeleridir. İslâmiyette duâ ibâdet kabul edilir.[113] Hem dünya hem de âhiret saâdeti için yapılır. Dîvânda duâ, “niyâz, vird, sipâs” kelimeleriyle de ifade edilir. Âşığın seher vaktinde yaptığı duâlar kabul olunur, reddedilmez.

Sa‘îd terk-i harâb it verziş-i âh-ı seher ile
Du‘â-yı subh-gâhuñ men‘i-i ‘arş u hicâb olmaz G 109/68-10

Sevgilinin lütuf sahibi olduğu konusunda âşıklar hemfikirdir. Bundan dolayı âşıklar sevgiliye yüz duâ eder.

---

[111] SGD: K. 3/5, G. 2/5
[112] Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 1988: C 2, s.1024
[113] Ethem CEBECİOĞLU, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (3. baskı), Anka Yay., İstanbul-2005: 173

Sad-sipâs u hamd ile eyle zebânın nagme-kâr
Yokdurur hîç sâhib-i lutf oldugında ihtilâf G 126/92-4

**İmam**

Cemaatin kendisine uyduğu kişiye imam denir. Dîvânda imam ve muktedâ olarak geçer. Hz. Muhammed için bütün peygamberlerin imamı anlamında "imâmü'l-enbiyâ",[114] kendisine uyulan anlamında "arz-ı muktedâ"[115] sıfatları kullanılır.

Ey kerem-kâri-i habîb-i Hüdâ
Hâdi-i 'arz-ı muktedâ-yı semâ M 10/2-21

### 1.1.13.2. Oruç ve İlgili Mefhumlar

Saîd Giray Dîvânı'nda oruç, Ramazan ayı ile birlikte ele alınır. Orucun başlamasıyla kullar kötülük ve şerlerden uzaklaşır, cömertlik orucu onların ağzını tatlı kılar.

Eyledi def' kudûmıyla şürûr –ı fıskı
Hâtem-i savm ile ma'mûr-ı kerem oldı dehân K 31/2-10

Sevgili âşığı yanına yaklaştırmayarak ona oruç tutturur. Oysa âşığın orucunu bozması için akşamı veya bayramı beklemesine gerek yoktur. (Akşamları ve bayramda oruç tutulmaz) Sevgilinin bir kaşı âşığa orucunu bozdurur.

Boz savm-ı dil-i zârumı gel şâma ne hâcet
Besdür bize ebrû meh-i bayrâma ne hâcet G 74/20-1

Hilâl, sevgiliden haber getirdiğinde ayrılık orucu neşe bayramına dönüşür.

Hicrân-ı savmı eyler 'ıyd-ı sürûra tebdîl
Nakl-i peyâm-ı yâri idüp hilâl-i kâgız G 85/34-4

**Ramazan**

---
[114] SGD: K. 1/22
[115] SGD: M. 2/21

Ramazan oruç tutulan aydır. Bu ayın girmesiyle insanlığın şeref kazandığını Allah söylemiştir denilerek ramazan orucu âyetine[116] telmih yapılır.

Habbezâ mâh-ı şeref-bahş-ı mübârek ramazân
Âyet-i rahmet-i Hakdur ki nüzûl itdi hemân K 30/2-1

Ramazan ayının girdiği ramazan hilâlinin görünmesiyle anlaşılır. Ramazan hilâli yüzünün güzelliğini bütünüyle gösterdiğinde güneş utancından yerin dibine geçer.

Gör hilâl-i ramazân ‘arz-ı cemâl eyleyicek
Hacletinden yirüñ altında güneş oldı nihân K 31/2-8

Ramazan ayı girdiğinde şarap içilmez. Şarap küpleri ortadan kaldırılır bir tarafa gizlenir.

İdeli mâh-ı levend-i ramazân şehre nüzûl
Kendini duhter-i rez eyledi humda pinhân K 31/2-11

Ramazan ayı geldiğinde minarelerin mahyaları yakılır. Sokak köşelerine kandiller asılır. Ayrıca dîvânda ramazan ayı için “mâh-ı siyâm,[117] kadem-i mâh”[118] kelimeleri de kullanılır.

#### 1.1.13.3. Hac ve ilgili mefhumlar

**Hac, Kâbe**

İslâm akidesine göre hac, İslâm’ın beş şartından biridir.[119] Müslümanların Kâbe ve civarını belli bir zaman dilimlerinde ziyaret etmeleri anlamına gelir. Hac, Saîd Giray Dîvânı’nda altı beyitte[120] işlenir. Bir beyitte âşığın Kâbe arzusuna kavuşabilmesi için bedenini toprak eylemesi, aşk çölünde vücudunu yok etmesi gerektiği söylenmiştir. Beyit hac yolculuğunun sıkıntılı olduğuna işaret olabileceği

---

[116] Kur’ân 2/183 (Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı)
[117] SGD: T. 3/4
[118] SGD: K. 2/5
[119] Lütfi ŞENTÜRK, Seyfettin YAZICI, 1997: 37
[120] SGD: M. 1/48, K. 1/18, 53, G. 2/5, G. 16/2, G. 19/4,

gibi; âşık, aşk çölüne düşüp bedeninden ayrılacak vücudunu yok edecek yani hakiki aşka uzanacak anlamlarını da içerebilir.

(Hâk) eyle tenüñ Ka'be-i maksûdı dilerseñ
(Düş) bâdiye-i 'aşka da ifnâ-yı vücûd it G 74/19-4

Kâbe Mekke'de bulunduğu için bu şehre Harem denilir. Haccın gerekliliklerinden olan Safa ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelme işi olan sa'y, ayıp ve kusurları çok olan kulun utanmış, mahcup bir şekilde hâlini yaratıcıya arz etmeye çabalaması olarak tasavvur edilir.

Bâ-husûs arz-ı hâl ider bende
Rû-siyeh bu sa'y ile şermende M 10/2-23

**1.1.13.4. Kurban ve ilgili mefhumlar**

Allah'ın rızasını kazanma amacıyla kesilen kurban dîvânda İsmail peygamber dolayısıyla ele alınır. Âşık sevgili yolunda canını ona kurban eder. Sevgilinin boyu, dudağı için kurban olunur. Sevgiliye kavuşmak isteyen âşık gönlünü sevgili uğrunda kurban etmeden onun kûyında gezip dolaşamaz.

Saf-ı bismilgeh-i kurbân olur elbet geçemez
Dil ü cân ile varan kûyuña vuslat-cûyuñ G 133/102-4

Kabul olunacağı bilinse can kuşu sevgilinin cemâli için hemen kurban edilir.

Kumrı-ı cân-ı fakîr olsa idi makbûlüñ
Hasret-i şevk-ı cemâlüñle iderdüm kurbân K 35/2-42

Âşık yeşillikler içerisinde çiçek kokularının arasında güzel boyunu gösteren sevgiliye bütün Türk milletini kurban eder.

Kadd-i zîbâñ ile ol turrañ kurbân olsun
Bûy-ı ezhâr-ı 'Aden server-i serv-i çemân K 34/2-40

### 1.1.13.5. Kandil Geceleri (Mevlid, Mi'râc) ile İlgili Mefhumlar

Saîd Giray Dîvânı'nda bir beyitte Mevlid, altı beyitte ise Mi'râc Kandili'nden söz edilir. Mevlid Kandil'i peygamberimizin doğduğu gecedir. O gece peygamberin doğumuyla bütün yıldızlar susmuş, semâdan inciler yağmıştır.

Degül encüm sükût itmekde leyl-i mevlidüñ içre
Nisâr eyler semâdan bir tabak dür hâce-i bâlâ      K 26/1-28

Mi'râc, Hz. Peygamberin Allah'ın emriyle ruhen ve bedenen Burak isimli bir binekle Kâbe'den Mescid-i Aksa'ya oradan da göklere yükselip Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaşmasıdır[121]. Bundan dolayı dîvânda Hz. Peygamber için "Sâhibü'l-isrâ vü sahibü'l-mi'râc" denir.

Sâhibü'l-burâksın sâhibü't-tâc
Sâhibü'l-isrâ vü sahibü'l-mi'râc      M 10/2-14

### 1.1.13.6. Günah ve Tevbe ile İlgili Mefhumlar

**Haram, Günah**

Dince yapılması yasak olan amellere haram denir. Haram bir işi yapan günah işlemiş olur. Günah işleyene günahkâr denir. Dîvânda bu kavramlar "günâh,[122] güneh,[123] cürm,[124] zünb,[125] nev-hata,[126] ma'âsî,[127] mahremet,[128] fısk,[129] süfehâ,[130] güneh-bahşâ,[131] güneh-kâr,[132] müznib,[133] güm-râh,[134] fâsık[135]" kelimeleriyle ifade edilir. Allah korkusuna sahip olan gönüller yalvarma ile Allah'ın rahmetini kazanacaklarını ümit eder, günahkârların bu rahmeti kazanamayacaklarını bilirler.

---

[121] Lütfi ŞENTÜRK, Seyfettin YAZICI, 1997: 335-337
[122] SGD: M. 2/22, MR. 4/1, G. 30/2, G. 80/1,
[123] SGD: R. 23
[124] SGD: G. 13/5,6, G. 30/6, G. 152/5, R. 23
[125] SGD: K. 2/48
[126] SGD: G. 155/4
[127] SGD: K. 1/63
[128] SGD: G. 76/4
[129] SGD: M. 1/61, K. 2/10,
[130] SGD: M. 4/67, G. 37/5
[131] SGD: K. 1/34
[132] SGD: K. 2/28
[133] SGD: K. 1/61, K. 2/9, G. 92/3,
[134] SGD: M. 3/14, MK. 6/1, G. 13/3, G. 98/4
[135] M. 4/21, K. 2/2,

Ümmetin günahı çoktur Hz. Peygamber mahşer gününde ümmetine şefaatçi olup onların günahlarının affını isteyecektir.

Dilber-i nâzende öyle şuhtur ki ne zaman ne yapacağı belli olmaz. Âşığına bazen günah bazen sevap işletir.

Ne ‘aceb şûhdur ol dil-ber-i nâzende-‘itâb
Geh günâh ‘arz ider ‘âşıklarına gâh sevâb MR 46/4-1

Gönül yârin yüzünü ah yeri kabullenmiş, güzellik içkisinden sarhoş olup bir çok günah eylemiştir

Rûyuña bakmış dil-i zâr gehi âh eylemiş
Mest-i mey-i hüsn olup hayli günâh eylemiş G 118/80-1

Şarap haram kılındığı için ona açıktan bakmak ayıp kabul edilmiş, ancak gizli gizli seyretmekten de geri durulmamıştır.

Nâ-mahrem oldı duhter-i rez görmege bize
Nâzir olur derîçe-i câm-ı habâbdan G 149/125-5

**Tevbe**

Tevbe, günahlara karşın Allah’tan af dileme olarak ele alınır. Kul tevbe edince hiç günah işlememiş gibi olur. Allah tevbe eden kulunu sever. Yalnız tevbe sürekli ertelenip ölüm anına bırakılmamalıdır. Çünkü son nefeste insan ümitsizlik içinde olduğundan tevbe edip iman etmiş sayılmayabilir.

Hâlet-i nez‘a nice tevbe-i ta‘lîk eyler
Ol ki vâ-pes-i nefes ye’sde îmân olamaz G 108/67-3

### 1.1.13.7. Salavât, Şefâat

Salavât, dîvânda Hz. Peygambere bağlılık için yapılan dualar olarak söz konusu edilir. Mü’min gece gündüz peygambere salât ve selam ederse Hz. Peygamber ona şefaatçi olacaktır.

Rûz şeb kendiñe vird eyle salavât-ı selâm
Tâ şefî‘üñ ola ol sırr-ı makâm-ı Mahmûd G 82/30-7

Baña lâzım saña tasdîk –i imânı edâ kıldum
Saña lâyık şefâ‘at yâ resûl it bendeñe icrâ K 30/1-67

**1.1.13.8. Gazâ**

Allah için yapılan savaş anlamına gelen gazâ, dîvânda sevgili uğrunda yapılan fedakârlıklar olarak ele alınır. Sevgilinin âşıklar topluluğuna süzgün bakışlarının muhteşem oklarını çekmesine gerek yoktur, âşıklar bir işaretle sevgilinin kaşının köşesi için bin yıl savaşır.

Be-her şeb hâr ile tâ-subh olınca ceng ider bülbül
Şerâr-ı âhın âteş eşk-i çeşmin seng ider bülbül G 140/112-1

Talih her gece bir güzeli kenara çekmek için yıldızlar ordusu ve semâ ile savaş eder.

Felekde bir mehi her şeb kenâra çekmek içün
Sipâh-i encüm ile çarh ider savaş henüz G 106/64-2

**1.1.13.9. Şehîd**

Saîd Giray Dîvânı'nda şehitlik mefhumu iki beyitte[136] Hz. Hasan ve Hüseyin, bir beyitte de sevgilinin boyu ve gamzesi yolunda âşık için söz konusu edilmiştir.

Hep şehîd-i makdemüñdür serv-kâmetler saña
Gamze her lahza ‘ayân eyler kıyâmetler saña G 64/5-1

## 1.2. Tasavvuf[137]

Dîvândaki dünya görüşü tasavvuf anlayışına uygun olmakla beraber Saîd Giray mutasavvıf bir şâir değildir. Ancak şâirin hayat anlayışı şeriata bağlıdır. Dîvânına tevhîdle başlamış na'tla devam etmiştir. Allah'a, Hz. Peygambere, din büyüklerine gönülden bağlıdır. Ehl-i irfana saygı duyar, onları yüceltir. İçinde

---

[136] SGD: M. 1/55, MS. 7/4

[137] Bu bölümde geçen terimlerin geniş izahı için bakınız: Ethem CEBECİOĞLU, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (3. baskı), Anka Yay., İstanbul-2005; Süleyman ULUDAĞ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay., İstanbul-1997; Mahir İZ, Tasavvuf, Kitabevi Yay., İstanbul-1990; Abdülbâki GÖLPINARLI, Tasavvuf, Milenyum Yay., İstanbul-2004; Abdülbâki GÖLPINARLI, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap Yay., İstanbul-2004; Abdürrezzak KÂŞÂNÎ, Tasavvuf Sözlüğü (Çeviren: Ekrem DEMİRLİ), İz Yay., İstanbul-2004; A. Lütfi KAZANCI, İslâm Akâidi, Marifet Yay., İstanbul-2004 A. Sırrı LEVEND, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitavevi, İstanbul-1984

bulunduğu sıkıntılardan feleği sorumlu tutar, üzülür fakat isyan etmez. Çilesinin bitmesi için Allah'a duâ eder.

Saîd Giray, mutasavvıf olmasa da iyi bir Müslümandır. Düşüncelerinde İslâm akidesine sıkı sıkıya bağlıdır. Tasavvufun temel prensiplerinin dışına çıkmaz. Bilgi ve temâyül çerçevesinde tasavvufun içinde kalır. Kalp gözü kapalı olanlar Allah'ı göremeyen körlerdir.

Görmeyen Hakkı hakîkatde olur nâ-bînâ
Rü'yet-i pertev-i hurşîde basar lâzımdur G 101/56-5

Alim (Allah'ı bilen) olmak için temiz bir kalbe, olgunluğa ulaşmak için de kederli bir gönle sahip olmak gereklidir.

Bahr-i a'zam olıcak oldı derûnı tîre
'Aklı kâmil ola çün dilde keder lâzımdur G 101/56-4

Saîd Giray, gönül ehli dünyevi arzularından vaz geçmedikçe hakiki mutluluğa ulaşamaz düşüncesine sahiptir. Dünyanın geçici olduğunun farkındadır, heva ve hevesi terk etmek gerektiğini bilir, ama yine de Allah'tan Kırım hanlığını diler fakat hanlığı da emanet olarak görür.

Şâd eyle bu Sa'îd kuluñ lutfa mazhar it
İhsân ile mülk-i Kırım içre ser-ver it MS 45/7-8

Merdûd eyle anları idbâr-ı saht ile
Teslîm eyle bize de bir kez emâneti MS 43/4-3

Bütün bunlardan sonra Saîd Giray'ın tasavvufî tabir ve mefhumlardan bilgi düzeyinde istifade ettiği söylenebilir. Hatta şâir bazı beyitlerinde mana aleminde ilerlemeyi arzu etmekte, tefekkür sahasına dalmaktadır. Ancak şâir Hanlık sevdasında olduğu için bildiği, meylettiği bu telakkileri beyitlerinde bir mefhum olarak kullanmaktan öteye gitmez. Dîvândaki tasavvufi tabir ve mefhumlardan en çok kullanılanları inceleyecek olursak şunları görürüz.

**1.2.1. Hak âşığı**

"Ehl-i takvâ, ehl-i irfân, ehl-i kemâl, ehl-i dil, ehl-i hikmet, Ehl-i fazl, , ehl-i sa'âdet, ehl-i tab, tâlib-i irfân, râz-ı dil, erbâb-ı kemâl, erbâb-ı dil, erbâb-ı 'irfân, Erbâb-ı sa'âdet, teşne-i aşk, üftâde, ârif, ârifân, ârif-i billah, âşık, âşık-ı şeydâ âşık-ı dil, âşık-ı şîfte, âşık-ı üftâde, evliyâ, velî, dil-i meyyâl, dil-i urefâ, dil-i 'uşşâk, dil-i âşık, dil-i şûrîde, pîr, Pir-i mugân", gibi kelimelerle ifade edilen Hak âşığının kalbi Allah'ın sevgisi yolunda yanmış olmalıdır. Kişi âşık olmakla âb-ı hayat bulur. Çektiği acı ve eziyetler onu olgunlaştırır. Olgunlaşmamış âşık mecazi aşka takılıp kalır. Hak âşığı şirke düşmez, sürekli ibâdet eder.

Hazretine 'ibâdet eyleyesin
Vahdet-i lâ-şerîke leh diyesin M 4/1-26

Âşık dünya malıyla şeref bulmaz, Allah'ın hikmetinden şikâyet etmez, en büyük düşmanı kendi nefsidir, nefsi alt etmenin yolu gece gündüz Allah'ın adını anmaktır. Hakkı bilenlerin arzusu, isteği ebedî âlemdir, alçak dünya temiz kalpliler için kafestir.

İklîm –i bekâ 'ârif-i billaha hevesdür
Dünyâ-yı denî kalb-i selîmine kafesdür G 94/47-1

Hak âşığı kendini övüp durmaz, büyük denizlerin çağlayıp durmadığı gibi o da sessizliği (alçak gönüllülük) tercih eder.

Ehl-i fazl olmaz tefahhur dâ'imâ hâmûşdur
Bahr-i a'zam çaglamaz mânend-i enhâr gûşdur G 91/43-1

Gece okunu gösteren ay ışığı, Hak âşığını gösteren ise yoksulluk elbisesidir.

Ehl-i dil fakr-ı libâs ile olur cilve-nümâ
Nûr-ı meh tîre-şeb olmazsa nümûdâr olmaz MK 57/2-8

### 1.2.2. Tarikat ve ilgili mefhumlar

#### 1.2.2.1. Nakşibendilik

Muhammed İbn Muhammed Bahaüddînü'l-Buharî Nakşibend tarafından XIV. yy. ortalarında Buhara civarında kurulmuş, Orta asya Türk ve Tatar boyları arasında millî bir tarikat olarak benimsenmiş, Yesevîliğin etkisini yitirmesine neden olan[138] Nakşibendilik, Tarikat-ı Muhammediye'ye çok sıkı bağlılığından dolayı pek çok taraftar bulmuştur.[139] Dîvânda iki beyitte kullanılır.[140] Şâir "Nakş-bendüz Allah'tan gayri başka bir şey tanımayız." diyerek kendisinin yokluk ressamı olduğunu ifâde etmektedir ki bu ifâde tevriyeli olarak Saîd Giray'ın Nakşibendi olduğunu da ifade eder.

Hırka-ı her târ-ı tende zîb idüp sad-gam göre
Bir fenâyî Nakş-bendüz mâsivâyı neylerüz G 111/70-6

#### 1.2.2.2. Abdal, Derviş, Kalender

Dünyadan habersiz kalacak kadar kendini âhirete, gönlünü Hakk'a veren saf-derûn insanlar, ermişler[141] anlamına gelen abdal mefhumu Saîd Giray Dîvânı'nda beş beyitte[142] ismen zikredilir. Osmanlı devletinin kuruluş döneminde, Anadolu'da görülen bu derviş grupları başlar açık, kulaklar küpeli ve yalın ayak dolaşırlar.[143] Şâire göre abdalların kulaklarındaki küpe süs ve zinet için değil, nefsin kölesi olmamayı hatırlamak, nefislerini hapsetmek içindir.

Halka ber-gûş bende-i nefs ü hevâdur ol habis
Sanma abdâluñ iki gûşındaki mengûşdur G 91/43-2

Abdallar yaralı göğüsleriyle üzerlerinde elbise olmamasına rağmen Allah aşkıyla kendilerinden geçen insanlar olarak düşünülür.

Sad-dâg-ı sîne ile 'uryân çarh-ı abdâl
Bir mâh-rûya her gün dönmezdi olsa ayık G 130/98-6

---

[138] İskender PALA, 1995: 417
[139] Hayrani ALTINTAŞ, Tasavvuf Tarihi, Akçağ Yay., Ankara-(Tarihsiz): 86
[140] SGD: G. 70/6, G. 167/9
[141] Süleyman ULUDAĞ, 1997: 14
[142] SGD: G. 27/4, G. 35/1, G. 43/2, G. 98/6, R. 26
[143] Ethem CEBECİOĞLU, 2005: 12

Farsça yoksul anlamına gelen derviş, tasavvufta, varlıktan geçmeyi şiar edinenler için kullanılır.[144] Sevgilinin tatar bakışları âşığın gönlünü yağmalamış buna dayanamayan âşık dünyaya sırtını dönmüş tüm zenginliğini geride bırakmış dervişliği tercih etmiştir

Men tûtî-i ân-dehân-ı şekker-hâyem
Men bülbül-i ân-rûy-ı gül-i mîr-zâyem
Ân-gamze-i Tâtâr  dilem yagmâ kerd
Dervîş şodem çe sûd ki evvel-bâyem      R 187/25

Tasavvufta kemâl ile tecerrüt ve teferrüt eden[145] anlamına gelen kalenderlik dîvânda kederinden teninde bin yanık yarası oluşmasını talihine bağlayan bundan dolayı dünyadan elini ayağını çeken manasında kullanılır.

### 1.2.2.3. Pîr, Pîr-i Mugân, Mürşid, Şeyh

Farsça'da ihtiyar, koca ve büyük anlamına gelen pîr, tarikat kurucusuna denir.[146] Tasavvufta yol gösterici anlamında kullanılan pîrin Arapça'sı şeyhtir. Şeyh ise mürşiddir; ruh ile meşgul olur, kendisine intisab eden müridin kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak herkese ayrı ayrı yol gösterir[147]  İnsanlığın yol göstericisi Hz. Muhammed, feleğin pîri ülker (pervin) yıldızıdır. Pîrin öğütleri can kulağına küpe olarak takılmalıdır, güzel süslü kadınlara kavuşmayı dileme kişiyi mahveder, yakar.

Bu pend-i pîri idüp gûş –ı hûşuña mengûş
Visâl-i her zen –i zîbâya itme sûz u güdâz      MK  59/5-1

Müridler mecazi aşkın tadından haberdar olunca  şeyhlerini kıyas etmeye başlarlar.

Âteş-i 'aşk-ı mecâzîden idince iktibâs
Mürşid-i râh-ı hakîkat eyleyüp kıldum kıyâs   G  114/75-1

---

[144] Abdülbâki GÖLPINARLI, 100 Soruda Tasavvuf, Gerçek Yay., İstanbul-1985: 17
[145] Mahir İZ, Tasavvuf, İstanbul-1990: 170
[146] Abdülbâki GÖLPINARLI, 1985: 18
[147] Mahir İZ, 1990: 62

Tasavvuf akidesine göre bir şeyhin kendisinden sonra yerine geçecek (postuna oturacak) kişiye el vermesi gerekir. Yerine geçecek kişinin cezbe vasıtalarını şeyhine gösterip derviş hırkasını giymiş olması lazımdır.

Hırka-pûş olmayıcak şeyh-i cihân el virmez
Añla tagyîr-i şekil âlet-i cer lâzımdur G 101/56-9

Tasavvuf inancına göre şeyh bir yerden bir yere kısa zamanda gidebilir, yani uçar. Ancak bunu bir şeyhin kendisinin söylemesi riyâ olur, şeyhe yakışmaz.

Eskal-ı cismüñe şâyeste mi lâf-ı uçmak
İtme ey şeyh-i riyâ-pîşe yukardan pervâz G 105/62-5

Vahdet feyzini veren, aşk şarabını sunan pîr-i mugânın dergâhı meyhânedir. Vazifesi müridlerinin gönül ışıklarını aşk şarabıyla yakmaktır.

Yakdı kandîl-i dili pîr-i mugân var olsun
Yine bir câm-ı şarâb ile uyandurdı çerâg G 124/90-3

**1.2.2.4. Mürîd**

Tarikat yoluna giren veya girmeye aday olan kişiye mürîd denir.[148] Dîvânda bir beyitte mürîd,[149] altı beyitte sâlik[150] diye geçer. Ceza günü gönlün istek ve arzularından hesaba çekilmek istemeyen sâlik gönlünün olgunlaşması için bu yola girmelidir.

Kâm-ı dilden nola dûr olsam eger rûz-ı cezâ
Sâlike puhte-dil olmaga sefer lâzımdur G 101/56-2

Himmet yoluna girenler Allah'a kavuşur, kalpleri aheste aheste de olsa ferahlık bulur.

Koşar sâlik reh-i himmetde bâ-vâsıl olur Hakka
Bulur bahre vusûl âb-ı revân âheste âheste G 167/151-3

---

[148] Ethem CEBECİOĞLU, 2005: 454
[149] SGD. MS. 7/2
[150] SGD: MS. 2/4, G. 17/5, G. 56/2, G. 139/5, G. 151/3, G. 153/5

### 1.2.2.5. Hırka, Abâ, Dâmen

Hırka  dervişlerin giymiş olduğu yakasız elbiseye denir. Girilen tarikatin şeyhinin duasıyla giyilir. Dünya nimetlerinden el çekmeyi ifade eder. Dîvânda iki beyitte[151] geçer. Saîd Giray, Nakşibendi tarikatinin hırkasını giydiğini söyler.

Mevlevilerde hırkanın karşılığı olan aba[152] dîvânda bir beyitte geçer. Aba giyen dervişin şeyhinin şevk ve meylini edepsizlik ederek kabul etmeme ayıplanır.

İtmez kabûl himmet-i şâhâ bî-rû ider
Kâni‘ olan ‘abâsı ile kûteh şâlına G 160/141-2

Şeyhin üzerinde bulunan elbiselerin eteklerine dâmen denir. Dîvânda sevgilinin elbiselerinin etekleri için zikredilir. Âşık aşk yoluna girince bu eteklere yapışacak, sevgili nereye giderse peşinden takip edecektir. Sevgilinin eteğine kavuşma fırsatı bekleyen âşığa sevgili bu fırsatı vermeyecektir, bunun için seher kuşu boşuna ağlamamalıdır.

Ol yâr-ı şûh dâmenine dest-res-i mecâl
Ümmîd itme girmez ele gonca-i visâl
Ey ‘andelîb bî-hûde efgâna başlama TH 53/4-2

### 1.2.2.6. Tekye, Dergâh, Hân-kâh

Aslı tekye olan ve Farsça’da dayanmak, dayanılan yer anlamına gelen tekye sözü, tekyegâh diye de kullanılır. Derviş denen tasavvuf ehlinin toplandıkları, zikrettikleri, kendilerince tekarrür etmiş töreyi yerine getirdikleri yapı ve müştemilâta denir.[153] Dîvânda; Tekye, dergâh, hân-kâh, tarikat ehlinin toplanıp ders yaptıkları, zikir çektikleri yerlerdir. Allah için buralarda toplanan kulların hizmet namından başka tek kuruş kazançları yoktur. Her şeyhin dergâhı Allah yolunun âşıklarıyla dolu olmalıdır. Boş bir dergâh şeyhin utancıdır.

Olsun üftâdelerüñ hâk-i reh-i dergâhuñ
Şehlere ‘ârdur ey mâh-ı cihân tenhâlık G 128/96-3

---

[151] SGD:G. 56/9, G. 70/6
[152] İskender PALA, 1995: 13
[153] Abdülbâki GÖLPINARLI, 1985: 17

Hân-kâh ehli gam sinesinden Allah aşkıyla bağırırsa (yanarsa) ah soğukluğu ısınıverir.

Çekerdüm âh-ı serdî hân-kâh-ı sîne-i gamda
Isındurdı hele bir pâre ‘aşk-ı na‘ra-ı yâhû G 159/140-5

Dîvânda dünya, sevgilinin bulunduğu yer veya yerler, âşlıkların bulundukları mekanlar da tekye, dergâh, hân-kâh, âsitân olarak tasavvur edilir. Bülbülü (âşığı) gül bahçesinde kendinden geçiren sevgilinin güzel yüzü ve pembe bedenidir.

Âşufte iden tekye-i gülşende hezârı
Bir gül ki ruhı tıynet-i gül-penbe bedendür G 99/54-6

### 1.2.3. Bezm

Bezm, tasavvuf ıstılahında bu yola girenlerin sohbet ettikleri yer anlamında kullanılır. Dîvânda; “bezm, bezm-i çarh, bezm-i safâ, hem-bezm, bezm-i Cem, bezm-i akdes, bezm-i mey, bezm-i irfân, bezm-i elest, bezm-i bî- kes, bezm-i pür-şevk” ifadeleriyle söz konusu edilir.

Bezm-i elest, yüce yaratıcının kullarına “ben sizin Rabbiniz değil miyim” sorusuna kulların “evet” dedikleri gündür. Dîvânda bir beyitte tasavvufî manada ben meye tapan rindim, bezm-i elestin mey içeniyim anlamında kullanılır.

Men ki rind-i mey-perestem yelleli
Mey-hâr-ı bezm-i elestem yelleli G 177/167-1

İrfan meclisinde bulunanların gönlünü güzel ses (Kur’ân) perişan eder, onlar bu güzel sesin dışında başka ses istemezler.

Ben ol âşufte-dil-hâh-ı nevâ-yı bezm-i ‘irfânem
Gerekmez sâz –ı dîger nây-ı hâmemden sarîr olsa G 169/155-2

Tasavvuf yoluna giren âşığın gönlünü sıkıntıdan kurtarmak için bezmde yardım istemesine gerek yoktur, çünkü yardım âşık istemeden ayağının dibine gelir.

Bezm içre meded itme ‘ayân sîne –i sîmin
Pâyüñe düşer çâk-i girîbân ile ‘âşık G 128/95-3

### 1.2.4. Cezbe

Allah’ın kendine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna vermesi, onu kendine çekmesi ve yaklaştırması[154] olarak bilinen cezbe, dîvânda üç beyitte “cezbe”[155] bir beyitte “âlet-i cer”[156] olarak kullanılmıştır.

Kirli bir aynanın güneş ışığını yansıtmadığı gibi günahkâr bir kalp cezbeye ulaşamaz, dolayısıyla kul kalbini daima temiz tutmalıdır.

Cezbe-i nûr-ı Hüdâ kıl sâf eyle kalbüñi
Pertev-i hurşîdi ahz itmez olan âyine- pâs G 114/75-4

### 1.2.5. Kerâmet

Kerâmet, tasavvuf yolunda bulunan sâlikten zuhûr eden fevkalâde hâldir, Hakk’ın lutfudur, kimde tecelli edeceği bilinmez.[157] Dîvânda âşığın kerâmet sahibi olması dilenmekte, mekânı ortadan kaldırma anlamında “tayy-ı mekân” ederek sevgilinin köyüne varması biçiminde kullanılır.

Yek-kadem himmet de kûy-ı yâre it tayy-ı mekân
Bâl ü per olsun sebük-rûh-ı kerâmetler saña G 64/5-4

### 1.2.6. Vird, Zikr

Vird ve zikir tasavvufun özünü oluşturan en önemli mefhumlardandır. Allah’ı tesbih ve takdis etmektir. Kalp ve dil; gizli ve açık olmak üzere değişik biçimleri vardır. Allah’tan gayriyi ifâde eden sözler zevksiz ve tatsızdır, Sözün tatlanması için kul sabah akşam Allah’ın birliğini zikretmelidir.

Döndür kelâm-ı kec-rev-i nâ-mezâkumuzı
Tevhîd-i zikrüñ itmege subh u mesâ bizi MS 45/7-3

---

[154] Süleyman ULUDAĞ, 1997: 121
[155] SGD: G. 2/3, G. 75/4, G. 159/5,
[156] SGD: G. 56/9
[157] Mahir İZ, 1990: 164

### 1.2.7. Zühd, Takvâ

Nefsin her türlü isteklerine karşı koyarak kendini ibâdete vermeye zühd, insanın Allah'tan uzaklaştıracak şeylerden kaçınmasına ise takvâ denir. Tasavvuf yoluna giren kişi bu iki mefhumu kendine prensip edinmelidir ki belli mertebelere ulaşabilsin. Dîvânda üç beyitte zühd,[158] dört beyitte takvâ[159] konu edinilir. Kul zühd yoluna girince hissesine dünya üzerindeki fitnenin zindana hapsolması düşer.

Zühd ‘azîz olalı ‘âlemde şu düşdi hisse
Haşerât-ı fitene –i mülk-i ‘ademde zindân K 32/2-13

Takvâ ehlinin güzelliği ile sevgilinin koku saçan zülfüne nazar değmemesi istenir.

Dil-ber olsun zülf-i ‘anber –rîz göstersün saña
Âfet-i takvâ vü sad-perhîz göstersün saña G 63/4-1

### 1.2.8. Kanâat, Sabır

Sabır tasavvuf yoluna girenlerin önemli bir özelliğidir, sabır olmazsa girilen yolda sebât edilmez dolayısıyla Hakk'a ulaşılmaz. Sabrı var eden kanâattir, kanâatsizlik sevgiliye ulaşmada âşığın önüne engel olarak çıkar. Sevgiliye sabır ve kanâat sayesinde ulaşılır. Dîvânda sabır[160] ve kanâatten[161] üçer beyitte söz edilir. Hak âşığının nefsin isteklerini, dünya arzusunu terk edip kanâat istemesi başta hükümdar tâcı gibidir, bunlardan vaz geçmek ise dilenci çanağına talip olmaktır.

Terk-i hâhiş matlab-ı künc-i kanâ‘atdür bize
Tâc-ı şâhî serde keşkül-i gedâyı neylerüz G 111/70-5

Âşık girdiği yolda Allah'a sürekli duâ eder, kendisinin isyan denizine konmamasını ister, afet oklarının acı ve sıkıntılarına sabredip muhabbete kavuşmayı diler.

---

[158] SGD: K. 2/13, G. 9/2, 6
[159] SGD. M. 1/61, K. 1/51, G. 4/1, G. 107/3
[160] SGD: M. 1/44, MS. 7/1, G. 9/4
[161] SGD: G. 70/5, G. 104/1, G. 157/6

Bahr-ı dalâlet içre koma yâ Hüdâ bizi
Tîr-i belâya sabra kıl ‘ayn-ı rızâ bizi MS 45/7-1

### 1.2.9. Fakr

Fakr, tasavvufta kulun kendini Allah’a muhtaç hissetmesi[162] anlamında kullanılır. Dîvânda “fakr, fakîr, fukarâ, bahr-i efkâr, rûy-ı keme, râh-ı efkâr, gedâ, adem” kelimeleriyle verilir. Hayatı sıkıntılar içinde geçen Saîd Giray kelimenin sözlük anlamına daha çok yer verir.Yaşamının fakirlik denizi içinde sürdüğünü belirtir.

Hâsılı süst-dil olup kaldum
Bahr-i efkâra nice kez taldum M 21/4-69

### 1.2.10. Nefs

Nefis, tasavvufî manada kulun kötü vasıfları, yerilen huy ve amelleri[163] anlamına gelir. Dîvânda “nefs, nefs-i anûd, nefs-i emmâre, nefs-i hevâ, nefs-i şûm, hevâ-hîz, hevâ-perest” biçimlerinde daha çok dünya nimetlerine düşkünlük anlamlarında kullanılır. Ölüm anında nefsin isteklerine hiçbir güç karşı koyamaz.

Oldugı demde nefsüm âhir –i dem
Fâ’ide virmez anda hayl ü haşem M 8/1-65

Kul nefsinin pençesine düşmemek için Rabbine sürekli yalvarır. Nefsin rızkı, nasibi için kulu kapı kapı dolaştırmaması için Allah’a duâ edilir. Gönül en büyük nefsin elinde zayıf düşer.

Sen ise olduñ ey dil-i mahzûn
Nefs-i emmârenüñ elinde zebûn M 4/1-27

Nefsin istekleri kulu gaflete düşürür, bundan dolayı kul nefsine karşı uyanık olup ihtiyacı olan amel azığını toplamalıdır.

---

[162] Süleyman ULUDAĞ, 1997: 184
[163] İskender PALA, 1995: 425

Seni gafletde komış nefs-i hevâ gel gözüñ aç
İddihâr it ‘amel-i zâdi olursañ muhtâc G 77/23-1

### 1.2.11. Sır, Esrâr

Sır ve esrâr, İnsan aklının ermediği Allah'ın hikmetine ait gizli işler anlamında kullanılır. Dîvânda kalp sır sandığı olarak mütalaa edilir. Başka bir beyitte ise göz yaşları gönlün sırlarını ortaya döken gammaza benzetilir.

Fâş ider râz-ı dil-i zârumı her bir demde
Görmedüm çeşmüm sirişk-âvere beñzer gammâz G 105/62-2

Sevgili, kırmızı dudağını, anber kokulu benini kendine sır eylemiştir. Bülbülü uygunsuz, münasebetsiz bir biçimde öttüren gül kokusunun esrarıdır.

İder bûy-ı gül irince hemân âgâz-ı nâ-sâzı
Meger esrâr-ı bûy-ı güle kendin beng ider bülbül G 140/112-4

### 1.2.12. Bekâ, Fenâ (Adem)

Sonsuzluğun ifâdesi bekâ, geçiciliğin ifâdesi ise fenâdır. Bekâyı ancak Allah aşkıyla yok olanlar bulacaktır. İnsanoğlu bu dünyaya yokluk şehrinden gelmiştir. Ariflerin isteği ebedîlik ülkesidir, temiz kalpliler için kafes olan alçak dünyadan kurtulunmadıkça bu isteğe ulaşmak mümkün olmayacaktır.

İklîm –i bekâ ‘ârif-i billaha hevesdür
Dünyâ-yı denî kalb-i selîmine kafesdür G 94/47-1

### 1.2.13. Tûl-i Emel

Tûl-i emel, İnsanın hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalışmasıdır. Tasavvuf ehlinin uzak durması gereken bir hastalıktır. Bu hastalık manevî ilerlemeyi sekteye uğratır. Dîvânda iki beyitte[164] geçen tûl-i emel, üç beş gün için dünyaya oyalanmaya gelen gönle yakıştırılmaz.

[164] SGD: G. 30/1, G. 47/2

Oldı tûl-ı emelüñ kur'a-zen-i bûd ne-bûd

Penc-rûz içre münâsib mi dilüñ nâ-âsûd G 81/30-1

### 1.2.14. Himmet

Tasavvuf yoluna girenin ihtiyaç duyduğu manevî güç olan himmet, övülene aittir. Kul Rabbinin, âşık sevgilinin, derviş pîrinin himmetini bekler. Âşığın sevgiliyi öpme niyeti ya sevgilinin himmeti ya da âşığın azmiyle olacaktır.

Ol yâr-ı safâ-bahşa bir bûseye niyyet var

Ya himmet ile vâsıl ya her geh 'azimet var G 86/36-1

Murâdı, isteği âlî olan nazlı, işveli sevgiliye kapılmamalıdır, yoksa âşığın gönlü karanlık bir mekana dönüşür.

Himmet-i 'âlî-murâd olan o şûhı sevmesün

Yohsa hırmen-i dil-i 'âşık tarîk-i câdadur G 97/51-4

### 1.2.15. Gayb

Saîd Giray Dîvânı'nda üç beyitte kullanılan gayb,[165] görünmeyen, örtülü, gizli anlamlarına gelir. Tasavvufta ise Hakk'ın kuldan gizlediği sırlardır. Şâir gizli manaları kendine av olarak seçtiğini, ham, çiğ ağızlarla işi olmayacağını ifade eder.

Saydımuzdur âhu-yı ma'nâ-yı gaybî ey Sa'îd

Biz dehân-ı ma'ni-i nâ-puhte-hâyı neylerüz G 111/70-7

### 1.2.16. Ezel

Başlangıcı olmayan anlamına gelen ezel mefhumu dîvânda dokuz beyitte kullanılmaktadır. Aşk insanoğluna ezelden bahşedilmiştir. Sevgilinin âşığa cefası ezeldendir. Hafif meşreb yaradılanlar ezelden irfân-ı kâmili beğenmezler.

Nola hem-sohbet-i ihvân-ı nâ-ehl olmasa kâmil

Girân-cânân ezelden ehl-i 'irfânı begenmezler G 98/53-2

---

[165] SGD: M. 4/32, MK. 1/8, G. 70/7

### 1.2.17. Cevher

Tasavvuf ıstılahında, ilâhi kelime ile varlık kazanan mevcut[166] anlamına gelen cevher mefhumu dîvânda daha çok lügat manasıyla kullanılır. Âşık feleğin sevdâ ve sitemlerine öyle alışmıştır ki cevheri feryâd ve figâna karşı kör olur.

Sitem-i ‘âlî çe sevdâ mâ ki çarh-ı bâ-şinâs
Cevherüm fark eylemez feryâd çeşm-i kûrdan G 158/138-3

### 1.2.18. Belâ

Belâ, kulun kendisinde mevcud olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını Rabb'in ona göstermesi, bu maksatla âşığı sıkıntıya sokmasıdır.[167] Dîvânda en çok üzerinde durulan mefhumlardan biridir. Âşık belâya karşı Allah'tan sabır ister, cahillik, sözü uzatma, uzun konuşma en büyük belâdır. Kul belâlara karşı tedbirini almalıdır. İrfan ehlinin belâsı rakip, âşığın belâsı ise sevgilinin göz yaşlarıdır.

Çeşmüme seyl-i belâdur kalbe mihnet âteşi
Sûz-ı bahr-i vaslda her demde enfa‘dur baña G 65/7-5

### 1.2.19. Mâsivâ

Hak âşığının gönlünde bulunan dünya ve dünya namına olan her şeye mâsivâ denir. Dîvânda iki beyitte kullanılır.[168] Hak âşığı maksadına ulaşacak yolda önüne çıkabilecek bütün nefsânî isteklerin mâsivâ olup olmadığını sorgulamalıdır.

Topı da mâsivâ mı bend-i râh-ı menzil-i maksûd
Sabak-hân-ı hevâyı nakş-kâr-ı mel‘anet-ârâ K 24/1-12

### 1.2.20. Hakîkat

Hakîkat, Sırr-ı Ma'bûd'u müşâhededir[169]. Böylece sâlik Allah'ın gizleyip sakladığı her şeyi idrâk edecektir. Beyitlerde; "hikmet-i hakîkat, nâr-ı hakîkat vâdi-i

---

[166] Süleyman ULUDAĞ, 1997: 119
[167] Süleyman ULUDAĞ, 1997: 92
[168] SGD: K. 1/12, G. 70/6
[169] Mahir İZ, 1990: 168

hakîkat, câm-ı hakîkat, bahr-i hakîkat, râh-ı hakîkat, bezm-i hakîkat, eflâk-i hakîkat" ifâdeleriyle söz konusu edilir. Hak âşığın en büyük arzusu hakîkat yoluna ayak basmaktır.

Virme ruhsat ki 'aşk mecâzî ola
Basayum vâdi-i hakîkate pâ M 7/1-58

### 1.2.21. Vahdet

Lügatte birlik, teklik[170] anlamlarına gelen vahdet, tasavvufta Allah'ın birliğidir. Dîvânda ikinci anlamıyla iki beyitte[171] kullanılır. Kul Allah'ın birliğini kelime-i şahâdet ile tasdik etmelidir.

Hazretine ibâdet eyleyesin
Vahdet-i lâ-şerîke leh diyesin M 4/1-26

### 1.2.22. Kesret

Çokluk, bolluk manalarına gelen kesret, vahdetin zıttıdır. Dîvânda daha çok tasavvufî anlamıyla değil sözlük anlamıyla ele alınır. "Kesret-i zünb, niyâz-ı kesret, kesret-i dînâr, kesret-i feyz, kesret-i gam, kesret-i uşşâk" gibi ifadelerle söz konusu edilir. Gam çokluğu daima âşığın kalbine hücum eder, onu kuşatır; ancak âşık tevekkül ile kendini korur.

Hücûm-ı kesret-i gam dâ'im isti'lâ ider kalbe
Tevekkül hısnına mahsûr olaldandur emân bulduk G 127/94-4

### 1.2.23. Rind

Rind, tevekkül ehli, zâhid ve âbidler gibi dinin şeklinde kalmayıp özüne ve içine nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıf[172] olarak düşünülür. Dîvân şâiri kendini rind olarak değerlendirir. Ona göre cihanın pul kadar değeri yoktur.[173] Sevmeyi kendine âdet edinmiş olan rindin kalbinde sevgili korkusu vardır. O sevgilinin yan bakışıyla sarhoş olup helâk olmayı göze almıştır.

---

[170] Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 1988: C 2, s.1547
[171] SGD: M. 1/26, M. 2/8
[172] Süleyman ULUDAĞ, 1997: 436
[173] İskender PALA, 1995: 449

Nola biz rind-i ‘âşık-pîşe ez-ber havf u bîm olsak
Helâk-i gamze-i her-tâze-i mahmûr-ı nîm olsak G 129/97-1

Rindin yaşam kaynağı mey, mekânı meyhânedir. Gönlü sevgiliye arzu duyduğu için zâhid ona hased eder. Rind kendini ârif bilir. Doğruluk aynası karşısında sarhoş olup kendinden geçen aldırışsız gönül, sarhoşluğundan dolayı vebâl altına alınmasını istemez.

İdüp rind-i dilümle mest-i seyr âyîne hâküñde
Koma bu cism-i zârum bir gümân ile vebâl üzre G 165/148-7

### 1.2.24. Hâce

Hâce, tasavvufta şeyh, mürşid anlamlarında kullanılır. Dîvânda Hz. Peygamber feleğin, bülbül ilkbaharın, sevgili âşığın hâcesi olarak tasavvur edilir. Âşık bayram yerinde hâcesiyle (sevgilisiyle) buluşmaya gider ve çaresiz onun eteklerine sarılır.

‘Iydiyye buluşmaga giderken hâcesine
Bî-tâb sarıldum o mehüñ ben paçasına G 161/143-1

### 1.2.25. Ma’rifet

Tarikat ehlinin üzerine düşen vazifeleri yerine getirerek elde ettikleri bilgi ve irfâna ma’rifet denir. Dîvânda hüner ve üstadlık anlamlarında dört beyitte[174] kullanılır. Marifete ulaşmak için çok çaba gerekir. Sufînin marifete ulaşabilmesi, bir inci arayıcısının bin yıl suya dalmasına benzetilir. Ancak sufî bu çabasına rağmen istediği zenginliğe ulaşamayabilir.

Dür-i ihsâne dest-res idemez
Talsa gavvâs –ı ma‘rifet biñ yıl MK 59/4-5

### 1.2.26. Ârif

[174] SGD: MK. 4/5, G. 31/5, G. 37/6, G. 68/3

Dîvânda yedi beyitte ârif,[175] iki beyitte ârifân[176] biçiminde kullanılan ârif Allah'a dâir elde edilen bilgi, irfan sahiplerine denir.[177] Âriflerin can gözleri açıktır, acılara dayanmasını bilirler. Temiz kalplidirler, dünya onlar için kafesten başka bir şey değildir. Âriflerin hikmetlerinin sırrı kalplerinin hazinesidir.

'Ârif-i genc-i kalb-i sırr-ı hikem
Mûcid-i her sürûr u hüzn ü elem M 2/1-7

### 1.2.27. Âlem, Cihân

Âlem, dîvânda "âlem, âlem-i tecrîd, cihân, mülk –i cihân, metrûk-ı cihân, dâr-ı cihân, zemîn, Rûy-ı zemîn, dünyâ, dünyâ-yı dûn, çarh-ı zalim" vb. benzetme ve tasavvurlar içinde yer alır. Dîvânda en çok işlenen mefhumdur. Dünyâ âşığın misafirhanesidir. Âşığın yüzünü hiç güldürmez, ona sürekli cefâ çektirir. Gönül dünyadan bir lütuf görmez, bir dilenci gibi dolaşıp durur. Aklı başında olanlar bu dünyada misafir olduklarını bilirler ve dünyaya bağlanmazlar.

Her dem bu 'âlem içre misâfir degül midür
'Âkil hemîşe cân ile nâfir degül midür G 104/61-1

Dîvânda âlem kelimesi sadece dünya için kullanılmaz. Dünya dokuz felekten biridir ve aşk buraları kuşatmıştır. Âlem-i lâhût, âlem-i kudsî için âlem-i fâniden vaz geçilir. Gönül dokuz feleği dolaşır. Sevgili bu dünyada vefasızdır, âşık onun bulunduğu yerde sıkıntı çekmeye razıdır.

'Acebdür kim bu 'âlem içre dil-ber bî-vefâdur hep
Ser-i kûy-ı belâda 'âşıkân-sâhib-rızâdur hep G 71/15-1

### 1.2.28. Amel

Tasavvuf yoluna girenlerin dînî, ahlâkî ve ruhî fiillerinin bütününe amel denir. Âlim bildiği ile amel eder, bundan dolayı bilgi sorumluluktur. Sorumluluğunu yerine getirmeyen amelsizdir. Amelsiz kullar Allah huzurunda aciz ve değersizdir,

[175] SGD: M. 1/7, K. 2/30, G. 21/9, G. 47/1, G. 57/6, G. 115/3, G. 155/3,
[176] SGD: G. 94/6, T. 1/8
[177] Ethem CEBECİOĞLU, 20005: 60

bundan dolayı bu dünyada ilim sahibi olunmalıdır. Âşıkların ameli sevgili ile seyr ü hırâm etmektir.

‘Uşşâk hümâyûn rehâ-yâfte-‘ameldür
Bir tâze ile seyr ü hırâm eylese bâri G 174/162-4

### 1.2.29. Riyâ, Gurur

Riyâ, Hak rızası için yapılmayan ihlassız işler ve samimiyetsiz ibâdetler[178] anlamına gelir. Hak âşığı kendini riyadan uzak tutmalıdır. Riyâ “âfet-i dindür”[179] Gurur, nam, şöhret kulun kalp ferahlığını mahveder.

Kalbüñ cilâsı jeng-i gurûr ile mahv olur
Her kim ki kesb eyler ise nâm ile ferah G 80/26-4

Riyâsız, adam gibi adam olan âşığa gam meydanında ateş vurmaz.

Bî-riyâ anuñ içün ‘âşıka âteş urmasa
Kanı bir merd-i nefes -germi bu meydân-ı gamuñ G 135/104-4

### 1.2.30. Bazı Mutasavvıflar

#### 1.2.30.1. Hallâc-ı Mansûr

Hallâc-ı Mansûr, Bağdad havalisinde yaşamasına rağmen, Arap ve İran edebiyatından ziyade Türk edebiyatında söz konusu edilmiştir.[180] Hallâc, *“insanla Allah arasında yakın bir münasebetin olduğuna kânidir.”*[181] Saîd Giray Dîvânı’nda Hallâc-ı Mansûr bir beyitte dâra asılması sebebiyle söz konusu edilir. Hallâc’ın Hak söylediğini ancak bâtıl kabul edilip asıldığını, sonradan hakikati söylediğinin anlaşıldığına vurgu yapılır.

İder câm-ı muhabbet nûş iden bâtıl-ı şûr-âgâz
Görüp Mansûrı Hak-gû merd iken ber-dârdan soñra G 168/152-4

[178] Süleyman ULUDAĞ, 1997: 438
[179] SGD: G. 9/6
[180] NİYÂZÎ, Mansûr-nâme (Hazırlayan: Mustafa TATÇI), Meb Yay., İstanbul-1994: 6
[181] Hayrani ALTINTAŞ, (Tarihsiz): 102

### 1.2.30.2. Edhem

Dîvân edebiyatında şâirler içine düştükleri perişan durumu, Edhem'le kıyaslarlar ve kendilerinin de bir zamanlar kendi halinde insanlar olduklarını, fakat aşka düştükten sonra her şeylerini kaybederek bir başka hali yaşadıklarını söylerler[182]. Saîd Giray da bu klişe içerisinde sözünün eri olanların süslü elbiseleriyle övünmemeleri gerektiğini İbrahim Edhem'in bu elbiselerini çıkardıktan sonra abasıyla da yükseklik kazandığına işaret eder.

Merd olanlar câme-i zîbâ ile fahr eylemez
İrtifâ'-ı kadr-i İbrâhîm Edhemdür palâs G 114/75-2

### 1.2.30.3. Mevlânâ Celâleddin Rûmi

Türk-İslâm tasavvuf dünyasının en tanınmış en müessir ve en renkli simalarından biri olan Mevlânâ, musikî konusunda çok hassastır; çünkü musikî onu vecde ulaştırmaktadır.[183] Dîvânda bir beyitte ismen,[184] bir beyitte ise Mevleviyân[185] kelimesiyle zikredilir. İsmiyle zikredildiği beyitte Mevlânâ'nın bir beyti hatırlatılıp[186] bu beytin üstüne müseddes söylenmez söz burada biter anlamıyla Mevlânâ'nın şâirlik yönü yüceltilir. Ney dolayısıyla zikredildiği beyitte ise Saîd Giray kaleminin çıkardığı sesleri yani şiirlerini Mevlevî neyinin sesine benzetir.

### 1.2.30.4. Feyzi-i Kefevî

Bir beyitte zikredilen Feyzi-i Kefevî, Saîd Giray'a güzel şiirler yazabilmesi için duâ etmiştir. Şâirin görüşüp konuştuğu bir insan olduğuna göre dönemin din adamlarından birisi olmalıdır. Saîd Giray, Feyzî-i Kefevî'nin duâlarına bulunmaz, nâdir şiirler yazarak cevap verir.

Sa'îde itdi nefes şeyh Feyzi-i Kefevî
Bu şi'r-i nâdire-zâyı cevâb renginde G 169/154-5

---

[182] Dursun Ali TÖKEL, Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar mitolojisi, Akçağ Yay., Ankara-2000: 410
[183] Hayrani ALTINTAŞ, (Tarihsiz): 132
[184] SGD: MÜS. 6/1
[185] SGD: G. 116/8
[186] SGD: MÜS. 6/3

# İKİNCİ BÖLÜM

# CEMİYET

Günümüz insanının bir bölümü dîvân şâirlerinin sarayda yatıp kalktığını, halkın içine hiç çıkmadığını zannetmektedir ki bu yanlış ve haksız bir kanaattir.[187] Tahlilini ortaya koymaya çalıştığımız bu eserde Cemiyet, Said Giray tarafından geniş bir şekilde ele alınır. Toplumla iç içe olan şâir birçok meslek erbabını zikretmiş, eserler, kavimler, ülkeler, şehirler, nehirler, dağlar, denizler ile ictimaî hayat gözler önüne serilmiştir. Bilhassa şahıslar mefhumu çok geniş tutulmuş, Türk, Fars, Arap şâirlerine ait uzun bir isim listesi oluşturulmuştur.[188] Tarihî- efsanevî şahsiyetler yeri geldikçe konu edilmiş az da olsa edebî hikâye kahramanlarına yer verilmiştir. Osmanlı sahası devlet adamlarından I. Mahmud, III. Osman ve III. Selim, Osmanlı dışındaki devlet adamlarından sadece Kırım tarihiyle ilgili olanlardan bahsedilmiş, alanında sanatıyla ün kazanmış kişiler beyitlerde sanatkârlıklarıyla ele alınmıştır.

## 2.1. Şahıslar

Dîvânda şahısları; "Tarihî Şahsiyetler-Hükümdarlar, Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları, Şâirler, Sanatkârlar, Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler ve Edebî Hikâye Kahramanları" olmak üzere altıya ayırdık. Mutasavvıfları ise tasavvuf bölümünde vermeyi uygun gördük (bk. Tasavvuf). İsmen anılan şahsiyetlerin yanında telmih yoluyla kendisine işaret edilen şahısları da inceledik.

### 2.1.1. Tarihî şahsiyetler-hükümdarlar

#### 2.1.1.1. Mahmud

Osmanlı padişahlarından II. Mustafa'nın Saliha Sultan'dan doğma oğlu olan I. Mahmud, 1696'da Edirne'de dünyaya gelmiş olup 1736-1754 yılları arasında padişahlık yapmıştır.[189] Dîvânda iki beyitte zikredilir.[190] Saîd Giray hanlığı arzulaması dolayısıyla, kalgaylıktan hanlığa geçip I. Mahmud'la arkadaş olmak ister

---

[187] Cemal KURNAZ, "Dîvân Şiiri Geleneğinden Yararlanma", Dîvân Edebiyatı Yazıları, Akçağ Yay. Ankara-1997: 284-289
[188] Saadet KARAKÖSE, 2001: XVI
[189] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi 1-14, Çağ Yay., İstanbul, C 11, s. 137-146
[190] SGD: G. 97/5, G. 124/7

I. Mahmud'un şöhret peşinde koşmadığını, çağını iyi okuduğunu, geleceği ferasetiyle görebildiğini düşünür.

Ser-i bî-kevkebe ma'kûsı dûr-bîn-veş devri
Mukarrerdür eger kim Şâh Mahmûda nedîm olsak G 130/97-5

Saîd Giray, hanlığa çıkamayışının üzüntüsüyle bir başka beyitte III. Selim'le beraber zikrettiği I. Mahmud'dan, han yapılmasında Osmanlı padişahlarına umut bağlamadığını söyleyerek konu eder.

Yegdür inâyetüñ baña bir zerre yâ İlah
Mahmûd Şâh himmet-i Hân Selîmden G 148/124-7

### 2.1.1.2. III. Osman

III. Osman, I. Mahmud'un birkaç yaş küçük kardeşi olup anneleri farklıdır. Şehsuvar sultandan doğma olan III. Osman 1699'da dünyaya gelmiş, 1754 yılında I. Mahmud'un ölümüyle tahta çıkmış, hastalığı sebebiyle üç yıl sonra 1757'de ölmüştür.[191]

Dîvânda Osmanlı padişahlarından III. Osman için gazel şeklinde bir methiye[192] yazılmış, bu gazelde III. Osman methedilmiş, şahsına Said Giray tarafından duâ edilmiştir.

Sad şükür lutf idüp hazret-i Sultân 'Osmân
Eyleyince o veliyyü'n-ni'am-ı hân-ı cedîd G 84/33-3

### 2.1.1.3. III. Selim

I. Abdülhamit'in 1789'da ölümüyle tahta çıkan III. Selim, Sultan III. Mustafa'nın oğludur. 1761 yılında doğan III. Selim, 28 yaşında Osmanlı tahtına çıkmış, Osmanlının en çalkantılı döneminde 18 yıl padişahlık yapmış, 29 Mayıs 1807 tarihinde Kabakçı Mustafa isyanı sonucu tahttan indirilmiş, bir yıl sonra da vefat etmiştir.[193]

---

[191] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi , C 11, s. 147-150
[192] SGD: G. 33
[193] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 11, s. 233-318

Dîvânda ele alınan üç Selim vardır. Saîd Giray'ın atası Kırım Hanı Hacı Selim (bk. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları), bilim adamı ve Şâir Selim (bk. Şâirler) ve Osmanlı padişahı III. Selim.

III. Selim bir beyitte I. Mahmud'la beraber Saîd Giray'ın hanlığa yükseltilmesinde umut bağlamadığı Osmanlı padişahları arasında zikredilir. Şâir Allah'ın inayetini I. Mahmud ve III. Selim'den daha önemli görür.[194]

### 2.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları

#### 2.1.2.1. Cengîz (Cengizhan)

İslâmî medeniyetleri ve kıymetleri tahrip eden, zalim bir hükümdar olarak tarihe geçen Cengîz, büyük Moğol hükümdarıdır.[195] Dîvanda bir beyitte kurmuş olduğu büyük devlet ve elde ettiği güç itibariyle konu edilmiştir.

'Aks-i kâmum üzredür hep gerdiş-i çarh ey Sa'îd
Nola bir kez devlet-i Cengîz göstersün saña G 63/4-6

#### 2.1.2.2. Hacı Selim

Altınordu devleti yıkıldıktan sonra kurulan Türk devletleri ve hanlıklarının en büyüğü ve devamlısı, ayrıca Ruslar tarafından en son ortadan kaldırılabilen Kırım Hanlığı hükümdarlarından biridir.[196] Dîvânda Saîd Giray'ın atası, ulaşılmak istenen Kırım hükümdarlığının sembolü olarak konu edilir. Saîd Giray, Hacı Selim soyundandır ve soyu şeref sahibidir. Tok gözlüdür ama Rum ilinde zelil olmak istememektedir. Atası Hacı Selim'in tahtında hükümdarlık arzusundadır.

Künc-i ferâgat içre zelîl itme Rûmda
Taht-ı Selîm vârisi kıl sen şehâ bizi MS 45/7-5

#### 2.1.2.3. III. Saâdet Giray

[194] SGD: G. 124/7
[195] Agâh Sırrı LEVEND, 1984: 149
[196] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 9, s. 358-365

Hacı Selim'in altı oğlundan biri olan III. Saadet Giray 1717-1724 tarihlerinde Kırım Hanlığı yapmıştır.[197] Said Giray'ın babası veya dedesi olmalıdır. Dîvânda hünerli, becerikli bir şâir olduğunu düşünen Said Giray'ın şeref sahibi soyuna delil amacıyla kullanılmıştır.

Bizüz ol şâ'ir-i mâhir Sa'îdâ nola çarh içre
Sa'âdet Hân-zâde ibn-i el-hâc Selîm olsak G 130/97-8

### 2.1.2.4. Halim Giray

Miladî 1772 yılında Kırımda doğmuş, Şehbaz Giray'ın oğludur. III. Selim devrinde İstanbul'a gelmiş Bir süre sonra Bahadır Hanın kalgaylığına atanarak Kırım'a gitmiş[198] olan Halim Giray, aynı zamanda şâir sultanlardandır.[199] Dîvânda şâirin Halim Giray'ın hükümdar olmasına duyduğu mutluluk dolayısıyla ele alınır. Ayrıca dîvânda Halim Giray için 39 beyitlik kasîde tarzında bir medhiye vardır.[200]

Sa'âdet Hân-zâde ol Halîm Sultân-ı 'Âlî-şân
Kılup bir 'âli devlet-hâne içün himmet-i vâlâ T 180/2-1

## 2.1.3. Şâirler

### 2.1.3.1. Avnî

Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fatih Sultan Mehmed, yedinci Osmanlı padişahıdır. Yaradılışı şiire yatkın olduğu için Avnî mahlasını kullanan, bazen müfred bazen de tam gazel söyleyen[201] sultan şâirlerdendir. Saîd Giray'ın şiirlerine nazire yazdığı şâirlerin başında gelir.[202] Şâir Avnî'yi çok beğenir, şiirlerinin güzelliğinden dolayı över, kendisinin şiirlerini onun şiirlerinin yanında eğri ve çarpık bulur.

Meger bu vâdi içre 'Avni-i hoş-gûya pey-revsin
Niçün ey hâme-i bî-magz böyle kec-hırâm olduñ G 134/103-7

---

[197] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 9, s..364
[198] Agâh Sırrı LEVEND, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara-1998: C I, s. 414
[199] Muallim NACİ, Osmanlı Şâirleri (Hzl. Cemal KURNAZ), MEB Yay., İstanbul-1995: 285
[200] SGD: K. 3
[201] Mustafa İSEN, Latifî Tezkiresi, Akçağ Yay., Ankara-1999: 71
[202] SGD: G. 103

### 2.1.3.2. Sâdi

Edebiyatımızda Gülistân ve Bostân mesnevîleriyle kendisinden çok söz ettiren Sâdi, Saîd Giray'ın en beğendiği şâirlerin başında gelir. Hatta Sâdi'yi kendisine örnek aldığı için, hem üstadının ismi hem de adıyla aynı kökten gelen Saîd mahlasını benimser.[203] Saîd Giray, Sâdî'nin şiirlerini "hızr-ı cân" kabul eyler, "gülsitân" kelimesini tevriyeli kullanır

Pend-i Sa'dîyi Hızr-ı cân eyle
Dil-i mahzûnı gülsitân eyle M 5/1-35

### 2.1.3.3. Selîm

Dîvânda beş beyitte adı geçen Selîm,[204] devrinin ileri gelen bilim adamlarındandır. Bu nedenle Tâib kendisine "Allame-i her fenn" sanını takmıştır.[205] Dîvânda kendine has üslûbu olmasıyla, kendi devrinde ve kendinden sonra gelen şâirleri etkilemesi yönüyle ele alınır. Saîd Giray, Selim'in şiir tarzını anlamaya çalışmakta, onun gibi bir şâir olmayı düşlemektedir.

Eyleyen şi'rin Sa'îdüñ var ise kâmil-pesend
Tarz-ı nev-sâz-ı suhan zihn-i Selîmîdür baña G 66/8-5

### 2.1.3.4. Nâbî, Nef'î

Nâbî ve Nef'î, Saîd Giray'ın hayran olduğu iki şâirdir. Dîvânda üç beyitte zikredilen Nâbî,[206] edebiyatımızda "Nabi Ekolü" olarak bilinen hikemi şiir akımının kurucusu ve en güçlü temsilcisidir.[207] Dîvânda mükemmel gazeller yazması, herkes tarafından tanınması, meydana getirdiği ekolün diğer şâirler tarafından takip edilmesi yönleriyle zikredilir.

Pey-revlük ider Nâbî-i hoş-gûya Sa'îdâ
Ol mahzen-i sır hâmeyi hâmûş idebilsem G 146/122-5

---

[203] Saadet KARAKÖSE, 2001: vııı
[204] SGD: M. 4/36, G. 8/5, G. 21/3,16, G. 133/6
[205] Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt, İstanbul-1987: C 6, s. 223
[206] SGD: TH. 14/2, G. 122/5, G. 127/9
[207] Mine MENGİ, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ankara-1999: 194

Dîvânda aynı Nâbî gibi üç beyitte adı geçen Nef'î'nin[208] Farsça ve Türkçe şiirlerinde Saîd Giray'ın da çok beğendiği Örfî'nin tesirinde kaldığı ileri sürülür.[209] Mahlas olarak önceleri zararla ilgili anlamında "Zarrî"yi kullandığı, daha sonraları Gelibolulu Ali'nin verdiği ve yarar anlamına gelen "Nef'î"yi kullanmaya başladığı[210] bilinmektedir. Saîd Giray, evvelce kimselerin söyleyemediği sözlerin mucidi de olsam yine Nef'î'ye yetişemem diyerek ona olan hayranlığını dile getirir.

Ne kadar mûcid-i ebkâr-ı ma'ânî olsam
Nef'î-i sâhiri bir vech ile tanzîr idemem     G 141/114-6

### 2.1.3.5. Örfî-i Şirazî, Tâlib-i Âmuli

Saîd Giray, dîvânında adını andığı şâirlerden Nâbi ile Nef'î'ye hayranken; Sâdi, Örfî ve Tâlib takdir ettiği şâirlerdir. Hikmetli ve sade şiirleri savunan Saîd Giray, "Sebk-i Hindi" akımının yaratıcılarından olan Örfî ve Tâlib'i[211] birlikte anar.

Üç beyitte adı geçen Örfî,[212] Saîd Giray'a göre çok dokunaklı şiirler söyleyen ardından gidilmeye layık biridir. Bir beyitte sevgiliye kavuşmaya talip olan şâir bunun Örfî'ye zulmeden talihin kendisine gülmesiyle olabileceğini ifade eder.

Tâlibüz vaslına yârüñ bulabilsek fursat
Çarh-ı bed zâlim-i 'Örfî'den olursa nusret   G 75/21-1

Gurbette yalnızlık ve tanınmazlık içerisinde ölmekten çok korkan Saîd Giray, latif, hoş şiirler söylediğini düşündüğü Tâlib'in ölümünden ibret alarak teselli bulur.

Lâl olup terk-i cihân itdi Sa'îdâ 'ibret al
Şâh-i iklîm-i suhanken Tâlib-i Âmul  garîb   G 71/14-6

### 2.1.3.6. Nedim

Saîd Giray Dîvânı'nda dört beyitte adı geçen Nedim, şâirin bulunduğu konumundan dolayı gıpta ettiği bir isimdir. Ancak Nedim'in şiirlerini beğenmez onu "meddah" olarak görür.

---

[208] SGD: G. 21/7, G. 114/6, G. 129/7
[209] Büyük Türk Klasikleri, 1987: C 5, s. 106
[210] Mine MENGİ, 1999: 183
[211] Mine MENGİ, 1999: 180
[212] SGD: M. 4/35, G. 21/1, G. 128/8

Nedîm-i meclisidür her segân-ı dehr –i denî
Kelîm-i meddahıdur her zam-ı dürûg u güvâh    MK 60/6-4

Aşk ve İstanbul şâiri olarak kabul edilen Nedim beşeri aşk şâiridir. Nedim şiirlerinde şuhtur, pervasızdır, açık saçıktır[213] tespitini çağdaşı olduğu dönemde Saîd Giray, şu şekilde yapar:

Sa'îdâ nola pey-rev-kâr-ı vâdi-i Nedîm olsam
Eger küstâh isem ma'zûr tut resm-i âdâb bilmem G 142/115-5

### 2.1.3.7. Şevket

XVII. yüzyılda Nef'î ve Nâbî'ye tesir edecek kadar[214] ince hayaller ve yeni mazmunlar peşinde koşan İranlı şâir Şevket, dîvânın sebeb-i telif bölümünü oluşturan dördüncü mesnevîsinin 37, 38, 39. beyitlerinde, kendinden önceki şâirlerin tenkidine ayırdığı 21. gazelde söz konusu edilir. Saîd Giray Şevket'in şiirlerindeki hayallere ve yeni mazmunlara hayranlık duyar.

Hem hayâlât-ı tâze-i Şevket
Eylemiş şi'r içre cem'iyyet    M 18/4-37

### 2.1.3.8. Hassân

Edebiyatımızda belâgat timsali olan Hassân, Hazret-i Peygamberimizin mâdihidir.[215] Dîvânda "nât-gû" olarak kendisinden söz edilir. Saîd Giray, şiirlerinin güzelliğini överken üslûbunu Hassân'a teşbih eder.

Reng-i rûy-ı suver olsa nola kilk-i nakkâş
Sözde çıkmaz başa Hassân-ı zamândur kalemüm   G 142/116-4

### 2.1.3.9. Fehîm

Dîvânda üç beyitte adı geçen Fehîm,[216] Türk edebiyatının gazel ustaları arasında zikredilmesi gereken bir sanatçıdır.[217] "Rûz u Şeb" redifli naati dîvân

---

[213] Nihat Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yay., İstanbul-1997, C II, s. 757
[214] Nihat Sami BANARLI, 1997: C II, s. 651
[215] Ahmet Talât ONAY, 1993: 195
[216] SGD: G. 21/7, G. 97/7, G. 124/8
[217] Mine MENGİ, 1999: 190

edebiyatı mensupları arasında şöhret bulmuştur.[218] Saîd Giray ülkesine sultan olma ümidini kaybedince şiir sahasının Fehîm'i olmayı arzular.

Hayâl-i tab'-ı Hâkânî nijâd-ı pûr-ı Tâtârî
Virince el nola reşk-âver-i şi'r-i Fehîm olsak G 130/97-7

### 2.1.3.10. Sâbit

Gazelleri, kasîdeleri, manzum tarihleri, özellikle de ramazâniye ve mirâciyeleriyle ilgi görmesine rağmen daha çok mesnevilerinde başarılı olan Sabit'in[219] şöhretinin başlıca sebebi şiirde hususi bir tarza sahip olmasıdır.[220] Dîvânda üç beyitte zikredilir.[221] Saîd Giray, Sâbit için Nef'î gibi bir tabiate sahip olsaydı şiirleri erişilmez olurdu değerlendirmesinde bulunur. Sevgilinin rakîbe yüz vermesini anlatırken Sâbit'in şiirlerine telmihte bulunur.

Sa'îd biz haber alduk kelâm-ı Sâbitden
Rakîb-i kelb –nişîn ihticânlıdur dirler G 92/44-5

### 2.1.3.11. Nâdirî

Tezkirelerde hayatı ve yetişmesi hakkında pek az bilgi verilen Nâdirî daha çok "Mirâciye" ve "Şehnâme"siyle tanınır.[222] Dîvânda bir beyitte[223] Sâbit ve Fehîm için yaptığı Nef'î gibi bir tabiate sahip olsalardı şiirleri erişilmez olurdu değerlendirmesiyle övülür.

### 2.1.3.12. Atâ, Lutfî, Şehrî

Osmanlı ülkesinin makbul ve övgüye layık şâirlerinden olan Atâ Üsküplü'dür. Öğrenimini terk edip Nakşîbendî tarikatına girmiş ve bu girişle pek çok marifete sahip olmuştur.[224] Dîvânda bir beyitte Lutfî ile birlikte Şehrî'yi taklit

[218] Büyük Türk Klasikleri, 1987: C 5, s. 162
[219] Mine MENGİ, 1999: 197
[220] Muallim NACİ, 1995: 140
[221] SGD: G. 21/7, G. 44/5, G. 164/6
[222] Büyük Türk Klasikleri, 1987: C 5, s. 74
[223] SGD: G.21/7
[224] Mustafa İSEN, 1999: 123

etmesiyle zikredilir.[225] Şehrî, dönemini ve kendinden sonra gelen şâirleri etkilemesiyle ele alınır.

### 2.1.3.13. İsmetî, Fâik, Talat

Yüzyılın gazelcilerinden olan İsmetî "Sebk-i Hindî" etkisinde kalıp Nâilî tarzını benimsemekle birlikte onun kadar başarı sağlayamamıştır.[226] Dîvânda bir beyitte; Rızâ'nın şiir tarzını takip etmesiyle,[227] başka bir beyitte de Nâdirî'nin kendisini zekî bulmasıyla[228] dile getirilir.

Fâik ile Talat şiir söylemede acemilikleriyle söz konusu edilirler.

Kendi Şehrî gibi remz ile ider Lutfi 'Atâ
Sebzi destâr ile Fâ'ikdür o mâh-ı Tal'at G 76/21-15

### 2.1.3.14. Necatî

Osmanlı şâirlerinin yüzü suyudur. Atasözü ve deyimlerle örülü şiir söylemede tek ve bu tarzda yaratıcı, söz üslûbunda mucid ve yeni şeyler bulabilen biridir. Sözün ruhunu önce o bulmuştur.[229] XV. asrın sade dil kullanan aydınları içinde zarif ve tabîî bir şehir halkı Türkçesiyle şiirler söyleyen şâiridir.[230] Dîvânı eski Osmanlı şiiri için bir numunedir.[231] Türkçe kelimelerden redif ve kafiye yaparak Türkçenin şiir dili olarak kullanımında büyük çaba harcamıştır[232]. Dîvânda şâirlikte en yüksek derecede olmasıyla bir beyitte anılır.[233]

### 2.1.3.15. Bâkî

Son derece güzel hoş sesi, enfes zihni açık şiiri, hoşa giden gazelleri ile makbul tutulan bir genç[234] olan Bâkî XVI. asrın en büyük şâiri addolunduğu,

---

225 SGD: G. 21/15
226 Mine MENGİ, 1999: 192
227 SGD: G. 21/12
228 SGD: G. 21/7
229 Mustafa İSEN, 1999: 321
230 Nihat Sami BANARLI, 1997: C I, s. 469
231 Muallim NACİ, 1995: 316
232 Mine MENGİ, 1999: 117
233 SGD: G. 21/9
234 Mustafa İSEN, Sehî Bey Tezkiresi (Heşt Behişt), Akçağ Yay., Ankara-1998: 232

kendisine "sultanü'ş-şuarâ" ünvanının verilmesinden anlaşılabilir.[235] Dîvânda Necatî gibi şâirlikte en yüksek derecede olmasıyla bir beyite konu olur.[236]

### 2.1.3.16. Rûhî

XVI. asrın, asırlar ötesine ses bırakan büyük şâiridir.[237] Nazım tekniği sağlam değildir. Söz ve mana oyunlarına değer vermez.[238] Dîvânda bir beyitte zikredilir. Saîd Giray Rûhî'nin şiirlerini beğenmez.

### 2.1.3.17. Vecdî, Sırrî

Vecdî, gazel söylemekte mâhir dîvân şâirlerindendir. Şiirlerini sade, samimi ve dîvân şiirinin alışılmış mazmunlarıyla, fakat söyleyiş kolaylığı içinde terennüm eden[239] Vecdî, dîvânda bir beyitte ele alınmış,[240] şiirleri Saîd Giray tarafından tutulmamıştır.

"Tek durmaz" tâbirine tamamen uyacak derecede şûh-meşreb olan Sırrî, durup dururken tuhaflıklar icat ederdi.[241] Dîvânda bir beyitte anılır. Şiirleri beğenilmez.

### 2.1.3.18. Rifat, Vâsıf

Saîd Giray'ın kendinden önceki şâirleri gazel tarzında anlattığı şâirnâmesinde[242] Rifat iki beyitte, Vâsıf ise bir beyitte şiirlerinin iyi olmamalarıyla ele alınır.

### 2.1.3.19. Vahdetî

Sehî Bey Tezkiresinde; ismi Muslihiddin olup bilginler zümresindendir, bilgili, şiir konusunda yetkin, marifetiyle tanınmış, istikameti doğru, kabiliyetli,

---

[235] Muallim NACİ, 1995: 33
[236] SGD: G. 21/9
[237] Nihat Sami BANARLI, 1997: C I, s. 579
[238] Büyük Türk Klasikleri, 1987: C 4, s. 117
[239] Büyük Türk Klasikleri, 1987: C 5, s. 188
[240] SGD: G. 21/10
[241] Muallim NACİ, 1995: 323
[242] SGD: G. 21

nazik kimse[243] olarak adledilen Vahdedi dîvânda bir beyitte uyanık geçinmesiyle işlenir.[244]

### 2.1.3.20. Râgıb

Türk tefekkür edebiyâtının kudretli şâirlerindendir.[245] Hakkında manada taklitten, lafızda müsamahadan biraz daha çekinseydi Türkçe şiirlerinin büyük kısmı seçmeye değer görülürdü[246] değerlendirmesi yapılan Râgıp, dîvânda Saîd Giray tarafından bir beyitte uyanık geçinmekle eleştirilir.[247]

### 2.1.3.21. Zâtî, Vehbi, Uzletî

Kendisi için; "Osmanlı ülkesinin usta şâiri, gazel şâirlerinin öncüsü, şiirlerinde herkesten üstün olan bu şâir geçim derdinden kurtulup yaratıcılığa fırsat bulsaydı şaşılacak eserler sunardı"[248] değerlendirmesi yapılan Zâtî, dîvânda bir beyitte Rızâ'nın yolunu takip etmesiyle konu edilir.[249]

Dîvânda Vehbî ve Uzletî henüz olgunluğa erişmemiş şâirler olarak bir beyitte zikredilir.[250]

### 2.1.3.22. Rızâ, Cevherî, Bahâyî

Kendisini, İsmetî ve Zâtî'nin takip etmeleriyle bir beyitte,[251] gam meclisinde dertli ve hasta olanların şiirlerini dinlediğinde hoşnut olmalarıyla da bir başka beyitte[252] ele alınan Rızâ, Saîd Giray'ın takdir ettiği şâirlerdendir.

Nice olmaz Sa'îdâ mübtelâ-yı bezm gamlardan
Bu Rızâ şi'ridür gûş eyleyen âteş-demân mahzûz G 122/87-5

---

[243] Mustafa İSEN, 1998: 243
[244] SGD: G. 21/11
[245] Nihat Sami BANARLI, 1997: C II, s. 766
[246] Muallim NACİ, 1995: 244
[247] SGD: G. 21/11
[248] Mustafa İSEN, 1999: 479
[249] SGD: G.21/12
[250] SGD. G. 21/11
[251] SGD: G. 21/12
[252] SGD: G. 87/5

Saîd Giray, dîvânında Cevherî ve Bahâyî'i, İsmetî, Zâtî ve Rızâ'ya göre daha üst bir konuma görmesiyle bir beyitte zikreder.[253]

### 2.1.3.23. Dürrî, Zihnî, Sâkıb

Saîd Giray, gazel biçiminde yazdığı şâirnâmesinde Dürrî'nin şiirlerini çok değerli bulur. Zihnî ve Sâkıb ise Dürrî'nin yolunu takip etmektedir.[254]

### 2.1.3.24. Fâizî, Safâyî

Velûd ve muktedir bir şâir olan Fâizî'nin bir çok mecmuada şiirlerine tesadüf edilmesi onun şöhretini gösterir ki Nef'î'de onun şöhretini inkar edememiştir.[255] Saîd Giray, bir beyitinde onun üzerine şâir tanımadığını ifade eder.[256]

Mükemmel bir dîvânı, sathi, sade ve zevk telkin eden gazelleri olan[257] Safâyî, aynı beyitte Fâizî ile eş tutulur.

### 2.1.3.25. Hâletî, Tîgî, Şefîk

Sanatlı sözleri ve muhayyel beyitleri olan Hâletî,[258] gazel ve kasîdelerinden çok rübâîleriyle tanınmış bir şâirdir.[259] Dîvânda Saîd Giray, Hâletî'yi aşikâne şiirlerinden dolayı rakip tanımadığını ifade ederek över.[260]

Aynı beyitte Tîgî ve Şefik de Hâletî gibi rakipsiz kabul edilirler.

---

[253] SGD: G. 21/12
[254] SGD: G. 21/13
[255] Büyük Türk Klasikleri, 1987: C 5, s. 70
[256] SGD: G. 21/13
[256] Mustafa İSEN, 1999: 384
[257] Mustafa İSEN, 1999: 202
[258] Büyük Türk Klasikleri, 1987: C 5, s. 96
[259] SGD: G. 21/14

**2.1.3.26. Fuzûlî**

Irak Türklerinden olan ve Azerî şivesiyle eserler veren, şöhreti bütün Türk dünyasını tutmuş, Türk ülkelerinde tanınmış, eserleri okunmuş ve sevilmiş olan Fuzulî,[261] dîvânda bir beyitte üslûbunun acımasızlığıyla ele alınır.[262]

Hâletî Tîgi Şefîk 'âşıka olmaz aslâ
Âh o imlâ-ı Fuzûlî'de bulınmaz Şefkat G 76/21-14

**2.1.3.27. Mantıkî, Râmî, Merâmî**

Hoş-sohbet, latifeyi, şâirâne tarizde bulunmayı seven[263] Mantıkî, bir beyitte Selim'in yolunda olduğu ancak Selime göre yetersiz kaldığı söylenerek zikredilir.[264]

Bursalı Mehmed Tahir'in "şiirde Nef'î ve Nâbî derecesinde büyük simalardan olmasına rağmen layık olduğu şöhreti bulamamıştır"[265] dediği Râmî, dîvânda bir beyitte üç dile hakim olmasıyla konu edilir.[266]

Merâmî, dîvânda Râmî gibi üç dile hakim olmasıyla aynı beyitte zikredilir.

**2.1.3.28. Sezâyî, Cevherî**

Sehî Bey tezkiresinde; "sözleri akıcı, gazelleri nefis, hoşa giden şiirleri vardır"[267] diye tanıtılan Sezâyî, devrinin ikinci derecedeki şâirlerinin ileri gelenlerinden[268] kabul edilir. Dîvânda bir beyitte geçer. Şâir Sezâyî'yi çok beğenir ve şâirler arasında onun gibi olmak ister.

Kendüñi 'âlem-i lâhûta enîs eyleyegör
Gülşen-i 'adna Sezâyî olasın hem-niyyet G 76/21-17

Saîd Giray bir beytinde Cevherî'yi, İsmetî, Zâtî ve Rızâ'ya göre daha iyi şiir yazmasıyla anar.[269]

---

[260] Ali Nihat TARLAN, Fuzulî Dîvânı Şerhi, Akçağ Yay., Ankara-1998: 5
[261] SGD: G. 21/14
[262] Muallim NACİ, 1995: 101
[263] SGD: G.21/16
[264] Büyük Türk Klasikleri, 1987: C 5, s. 264
[265] SGD: G. 21/16
[266] Mustafa İSEN, 1998: 210
[267] Cemal KURNAZ, Dîvân Edebiyatı Yazıları, Akçağ Yay. Ankara-1997: 369
[268] SGD: G. 21/12

**2.1.3.29. Zafer, Rezmî**

Dîvânda az da olsa görülen Farsça şiirlerin birinde Saîd Giray Zafer'in "Tabutun tahtasını beşik sanıyorum" mısrasını alıntı yaparak zikredilir.

Mısra'-ı der-gûdegî yâdem Sa'îdâ ez-Zafer
Tahte-ı tâbût mî-pendâştem gehvâre-râ G 69/12-6

Saîd Giray Dîvânı'nda Rezmî, bir beyitte hüner mülkünün şahı kabul edilir ve şâir onun şiirlerine nazîre yazamayacağını söyler.

Olmaz nazîre Rezmî-i üstâda ey Sa'îd
Ol şi'r şâh-ı mülk-i hünerden zuhûr ider G 88/38-4

**2.1.3.30. Sâib**

XVII. asır Azerî şâirleri içinde daha çok İran şâiri diye bilinen Sâib, Hind tarzı denilen zengin hayaller, mecazlar ve mazmunlarla süslü ve sanatlı, hususi bir üslûbun kuvvetli mümessilidir.[270] Saîd Giray, dîvânında nakış gibi işlediği şiirleriyle onun yolunda olduğunu söyler.

Pey-rev-i Sâ'ib şodem men ey Sa'îd
İn-gazel-râ nakş-bendem yelleli G178/167-9

**2.1.3.31. Tarzî**

XVII. asırda Fars şiirlerinden başka Azerî Türkçesiyle söylediği şiirler, Azerî lehçesi edebiyatına renk ve hareket veren mühim bir şâir, Avşar Türklerinden Tarzî,[271] dîvânda az söylenen temiz, saf, halis şiirleriyle kendisine nazîre yazılan şâirler arasında yer alır.

Bu gazelse nola Tarzîye Sa'îdâ tanzîr
Şi'r-i pâkizesidür nâdire-gûyân-ı gamuñ G 135/104-7

**2.1.3.32. Züheyr**

---

[270] Nihat Sami BANARLI, 1997: C II, s. 648
[271] Nihat Sami BANARLI, 1997: C II, s. 648

*"Peygamberden önce sûku'l-ukaz'da okunup beğenilen yedi kasîde altın mürekkeple yazılarak Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Bu yedi kasîdeye Muallekâtü'-s Seb adı verilir. Bu kasîdelerin şâirlerinden biri de Züheyr'dir."*[272] Saîd Giray, hükümdarlık yolunun kendisine kapalı olduğunu görünce hiç olmazsa şiir alanında Züheyr gibi olmak ister.

Geçince cânuma evzâ'-ı çarh-ı kec-reftâr
Bu nazmı şi'r-i Züheyr üzre eyledüm bünyâd G 83/31-8

### 2.1.3.33. Nazîrî, Hakânî

Nazîrî, dîvânda Saîd Giray'ın manzum söz söyleme kabiliyetiyle şiirlerine nazîre yazmak istediği bir şâir olarak geçer.[273]

Meşhur "Hilye-i Şerife" sahibidir. Hem şâirâne, hem aşikâne olan bu eser övülmeye değer büyüklüğü ile Hakânî'nin nâmını devam ettirmiş, ölümsüzleştirmiştir.[274] Dîvânda yeni şeyler söyleme tabiatli kabul edilir, Saîd Giray da yeni şeyler söyleyenlerin önde geleni olmak ister.

Civân-ı tab'-ı nev-gûyâñı Hâkânîye pey-rev it
Sa'îdâ nev-civâna muktedâdur pîr-i fânîler G 91/42-5

### 2.1.3.34. Fıtnat

Kadın şâir olarak şiirleri farklılık göstermeyen dîvân edebiyatının geleneksel mazmunlarını kullanan ve geleneğe sadık kalan[275] Fıtnat, Saîd Giray'a göre cadı tabiatıyla herkesi büyüler.

Eşref-i Rûm u 'Acem nâmını yâd itdüñ sen
Nefes olmış saña ey hâme-i câdû Fıtnat G 76/21-19

### 2.1.3.35. Hayyâm, Nâsır Ali

[272] Agâh Sırrı LEVEND, 1998: C I, s. 185
[273] SGD: G. 21/4
[274] Muallim NACİ, 1995: 65
[275] Mine MENGİ, 1999: 217

İran'ın en meşhur şâirlerinden olan Ömer Hayyâm, edebiyât dünyamızda rübaîleriyle tanınır. Dîvânında otuz üç rübaîye yer veren Saîd Giray, kendini iki rübaîde Hayyâm'a benzetir ve onun takipçisi olduğunu söyler.[276]

Saîd Giray'ın hikemî tarzın öncülerinden kabul ettiği şâirler arasında Nâsır Ali de yer alır. Şâir, Nâsır Ali'yi kendine örnek aldığını ve onun yolunda hikmetli şiirler söylediğini ifâde eder.[277]

Tarz-ı vâdi-i hâs Selîm kulı
Nâzım-ı hoş-zemîn Nâsır Ali    M 18/4-36

### 2.1.4. Sanatkârlar

#### 2.1.4.1. Bihzâd, Mânî

Behzâd, dîvân şiirinde çizmiş olduğu resimlerdeki marifetiyle övülen bir ressam adıdır. Şiirimizde sevgilinin vasfının üstünlüğü, Bihzad'ın bile çizemeyeceği olağanüstülüktedir. Genellikle kıyas malzemesi olarak kullanılır.[278] Dîvânda iki beyitte ele alınan Bihzâd,[279] bu özellikleriyle bir beyitte Mânî ile birlikte kullanılır.

Nakş-ı reşk-âver-i rûh kalem-i Bihzâdı
Remîde cân-ı hased-kerde-i Mâni ammâ    K 37/3-7

Dîvân edebiyatımızda resim sanatındaki ustalığı ile adı anılan sanatkârlardan biri de Mânî'dir. Şiirde; Çin ülkesi, büt-i Çinî, nakş, nakkâş gibi kelimeler ve sevgilinin güzelliğinin bahsinin geçtiği yerlerde zikredilen[280] Mânî, bu özellikleriyle iki beyitte zikredilir.[281]

Gelüp nakşına bir nakkâş-ı kâmil
Urup el mûy-ı kilke Mâniyâne    T 179/1-4

### 2.1.5. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler

#### 2.1.5.1. Cem (Cemşîd)

---

[276] SGD: R. 1, 28
[277] SGD: M. 4/36, G. 21/5
[278] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 121
[279] SGD: K. 3/7, G. 31/1
[280] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 121
[281] SGD: K. 3/7, T. 1/4

Saltanatındaki kudret ve ihtişamı, şarabı buluşu, üzerinde yedi hat bulunduğuna inanılan kadehi, düzenlemiş olduğu ayin meclisleri, taht ve parlak tâcı gibi unsurlarla dîvân şâirinin birinci derecede başvurduğu şahıslardan biri olan Cemşîd,[282] dîvânda "Cemşîd Şâh, tug-ı Cem, câm –ı Cem, bezm-i Cem, yâdgâr-ı Cem, ayş-ı Cem" gibi ifadelerle övülen için benzetilendir. Dîvânda dokuz beyitle en çok kullanılan efsanevî şahıs Cem'dir.[283]

Hurşîd-i câmı eylerüz gerdân
Cemşîd Şâh gibi mey-perestüz G 107/65-3

### 2.1.5.2. Keyhüsrev, Efrasiyâb, Dârâ

Mâverâünnehir kralı olan Efrasiyâb, İran'ın Keyâniyân sülâlesinden olan Keyhüsrev, Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu ve son hükümdarı olan Dârâ,[284] dîvânda bir beyitte bu dünyada kim olursan ol tahta tabutun içine girileceği gerçeğiyle birlikte anılırlar.

Seni bir gün idiser tahte-i tâbûta ârâyiş
Gerek Keyhüsrev Efrâsiyâb olsañ gerek Dârâ K 24/1-6

### 2.1.5.3. Zâl, Rüstem

Dîvân şiirinde pek çok mazmun ve telmihin konusu olan, Şehnâme kahramanlarından, Rüstem'in babası, Sam'ın oğlu, Neriman'ın torunu[285] Zâl, dîvânda iki beyitte;[286] Dîvân şiirinde kahramanlık sembollerinden biri olan Sam'ın torunu, Zâl'in oğlu, Sührab ve Feramurz'un babası[287] Rüstem ise üç beyitte[288] kullanılır. Rüstem ve Zâl'in birlikte zikredildikleri beyitte övülen için kıyas malzemesi olurlar.

Rüstem-i Zâle delâlet iden ihvânı gibi
Seni âhir uçurup bir kapuya hand eyler MK 58/3-5

---

[282] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 135
[283] SGD: K. 3/37, G. 10/4, G. 11/1, G. 58/2, G. 65/3, G. 101/1, G. 107/3, G. 134/6, G. 149/3,
[284] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 150
[285] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 267
[286] SGD: MK. 3/5, G. 148/6
[287] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 247
[288] SGD: MK. 3/5, G. 102/1, G. 167/6,

### 2.1.5.4. Aristo, Câlinûs (Kalinos)

İslâmi literatürde "ilk hoca, Mantık'ın sahibi" ünvanlarıyla anılan Aristo[289] dîvânda bir beyitte şâirin ne kadar akıl ve gönül zenginliğine sahip olsa da içinde bulunduğu fakirliğe Aristo'nun bile dayanamayacağı benzetmesiyle ele alınır.

İtme ey dil ser ü sâmânuñ içün matlab-ı karz
Ger Aristo ise bî-hûş olur sâhib-i karz G 120/84-1

Dîvân edebiyatında hekimlikteki maharetiyle ele alınan Câlinûs[290] ise dîvânda bir beyitte "üstad-ı cihân" olarak zikredilir.[291]

### 2.1.5.5. Şeddâd

Âd kavmi hükümdarlarından ve meşhur İrem bağlarını yaptırmış olan Şeddâd[292] dîvânda bir beyitte köşküyle birlikte anılır.

Meşakkatler çekersin kendüñe ârâm-ı yek-rûze
Bu cây-ı 'âriyetde kasr-ı Şeddâdı idüp ibdâ K 24/1-9

### 2.1.5.6. Hûşeng

Mitolojide ateşi ilk defa bulan kişi[293] olarak kabul edilen Hûşeng, dîvânda "âteş-bâr" olarak tasvir edilir.

Sa'îdâ Şâm Hind iklîmini teshîr içün gûyâ
Ziyâ-yı tîg-i âteş-bârî-i Hûşengdür âteş G 117/78-5

### 2.1.5.7. Kârûn

Musa peygamber zamanında yaşamış, zenginliği, cimriliği, Allah'a olan isyanıyla meşhur olmuş ve bunun akabinde malı, mülküyle yere geçmiş İsrailoğullarından bir kişi olan Kârûn,[294] bir beyitte şâirin sahip olduğu gam ile Kârûn'un zenginliği birbirine eş tutulur.

---

[289] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 42
[290] İskender PALA, 1995: 103
[291] SGD: R. 15
[292] M. Nejat SEFERCİOĞLU, Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli, Ankara-2001: 66
[293] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 176
[294] Dursun Ali TÖKEL, 2000: 380

Beni idüp tüvân-ger  mâl-i hulyâ ile ‘âlemde
Künûz-ı fikr-i gamla mislde Kârûn iden tâli‘   G 123/88-4

### 2.1.5.8. Husrev Perviz

Saîd Giray Dîvânı’nda Hüsrev bir beyitte hükümdarların hükümdarı anlamında,[295] bir beyitte de telmih yoluyla sahip olduğu efsanevi hazinelerinin yedincisi “arûs-ı vehd”[296] ile zikredilir.

### 2.1.5.9. İskender

Tarihte Büyük İskender ve Mekodanya hükümdarının oğlu olan ve İran’ı zapteden İskender olmak üzere iki tane İskender vardır.[297] Dîvânda Farsça bir beyitte pençesiyle zikredilen Sikender bunlardan ikincisi olmalıdır.

Her ki bâ-haşr-ı Hak zened pençe
Pençe-i hîş –i  Sikender sence        M  14/3-24

### 2.1.5.10. Ebû Leheb

Arapların önde gelenlerinden, İslâm dini peygamberi Hz. Muhammed’i yalanlamış ve Müslümanlara karşı savaşmış, tarihe İslâm’ın baş düşmanı olarak geçmiş olan ebû Leheb, bir beyitte nemek-pâş (tuz dağıtıcısı) olarak anılır.[298]

## 2.1.6. Edebî Hikâye Kahramanları

### 2.1.6.1. Kays, Mecnûn

Dîvân edebiyatında âşık ve mâşuğun timsali olarak birlikte ele alınan bu iki kahraman dîvânda bir beyitte âşığın aşkı için benzetilen olurlar.

Beni bir dil-rübâ-yı şûh içün magbûn  iden tâli‘
Beni çün Kays-ı Leylâ-veşe mecnûn iden tâli‘    G 123/88-1

[295] SGD: G. 158/5
[296] SGD: G. 103/2
[297] M. Nejat SEFERCİOĞLU, 2001: 66
[298] SGD: G. 89/2

### 2.1.6.2. Ferhad

Şarkın meşhur aşk masalının başlıca kahramanlarından[299] biri olan Ferhad, dîvânda bir beyitte telmih yoluyla dağı yol yapıp sevgiliye kavuşması anlatılır.

Aşup bir nice yoldan kûha bellü râh irüp soñra
Girer bâg-ı visâle böyle yâdumda olanlardan G 153/131-4

## 2.2. Eserler

Dîvânda eser adı olarak sadece Sâdî'nin Gülistân'ı geçer. "*1258 yılında yazılan bu kitap nesir-nazım karışımı olup bir başlangıç ve sekiz bölümden oluşur.*"[300] Saîd Giray, Sâdî ve eseri Gülistân'ı çok beğenir, yazmış olduğu dîvândaki şiirlerin Gülistân'daki gibi renkli, iyi düşünülmüş, özenilmiş olmasını ister.

Şi'rüñi kıl ol mehüñ evsâfı ile gülsitân
Ey Sa'îd efkâr-ı rengîn ihtimâm olsun saña G 63/3-7

## 2.3. Harfler

Arap harflerinin şekilleri, imlâsı ve bazı özellikleri benzetme ile birtakım oyunlar yapmaya müsaittir. Elif, ince ve uzunluğuyla boya, mim, küçüklüğü ve kıvrımındaki boşluktan dolayı ağza, nun, kavisli şekliyle yay, kaş ve hilâle, lam, alttaki kıvrımıyla saça, lâmelif (elif-lâm) iki büklüm olmaya benzetilir. Saîd Giray, bu tür benzetme ve oyunlara dîvânında çok az yer vermiştir. O dîvân şâirinin geleneksel kalıplarını kırıp içinde yaşadığı yüzyılda ortaya çıkan "Hikemî şiir" tarzında hikmetli sözler, ince hayaller ve yeni mazmunlar peşinde olduğu için bu kelime oyunlarıyla pek uğraşmaz. Bir beyitte sevgilisiyle beraber olan âşık sevgiliye sarılmayı şekli dolayısıyla elif lâm harfine teşbih eder.

Aceb mi olsa safâ-yâb râh-ı pâ-ber-dûş
Olan o mâh ile pîçîde elif lâm gibi G 175/164-4

---

[299] Harun TOLASA, 2001: 87
[300] Sadi, Gülistan (Çeviren: Hikmet İLAYDIN), İstanbul-1991, s. x

### 2.4. Kavimler

Saîd Giray Dîvânı'nda pek çok kavim ismen zikredilir. İsmen zikredilen kavimlerin yanında "kavm-i selef"[301] kelimesiyle eski kavimler, "tât"[302] kelimesiyle, Türklerden gayri kavimler, "benî mürsel"[303] kelimesiyle Hz. peygamberin soyu, "kavim-i şehîd"[304] kelimesiyle de Kerbelâ şehitleri kastedilir. Saîd Giray, dîvânda klasik dîvân şâirinin kullandığı Çin, Hind, Rûm, Acem, Arap, Aden kavimlerinin dışında, Kırım kalgayı olmasından dolayı bol bol Türk, Turrân, Tatar, Çerkes, Kırım, Moğol, Cengiz mazmunlarını kullanır.

#### 2.4.1. Âd ve Semûd

Hz. Hûd'un kendilerine peygamber olarak gönderildiği ancak imana gelmedikleri için helâk edilen Âd kavmi, Kur'anda on iki surede, on dokuz âyette zikredilir.[305] Dîvânda Semûd kavmiyle beraber Allah sözüne inananlara ibret olarak sunulur.

Kur'an'da peygamberleri Hz. Salih'e âsi oldukları için helak edilişi anlatılan kavimlerden bir tanesi de Semûd kavmidir. Bu kavim Kur'an'da yedi sure, on üç ayette geçer.[306] Bir beyitte Âd kavmiyle beraber ismen, bir beyitte de yaşadıkları "Hicr"[307] vadisiyle zikredilir.

Kavl-i Hak ile 'amel eylemege nâsihdür
Saña 'ibreti yiter vâkı'a-i 'Âd u Semûd G 82/30-5

#### 2.4.2. Türk, Tâtâr, Çerkes, Mogol

Dîvânda bir beyitte Turrân[308] iki beyitte Türk[309] mazmunu kullanılır. Şâir Aden'in bütün çiçeklerinin kokusunu ve sevgilinin yakışıklı boyunu Turrân'a kurbân eyler. Bir beyitte Tatar, ay yüzlü Türk güzelini rakip zanneder.

---

301 SGD: G.1/3
302 M. 4/26
303 SGD: K. 1/18
304 SGD: MS. 7/4
305 Kur'an: 7/65,74; 9/70; 11/50,60; 22/42; 25/38; 26/123, 139; 29/38, 40; 38/12; 41/13, 16; 51/41, 42; 54/18, 21; 89/6
306 Kur'an: 7/73, 79; 11/61, 68; 26/141, 158; 27/45, 53; 29/38, 40; 89/9; 91/11,15
307 SGD: G. 106/3
308 SGD: K. 2/40
309 SGD: G. 28/4, G. 166/2

Kadd-i zîbâñ ile ol Turraña kurbân olsun
Bûy-ı ezhâr-ı ‘Aden server-i serv-i çemân K 34/2-40

Türklerin bir şubesi kabul edilen Tâtârlar, dîvânda yedi beyitte ele alınır.[310] Hükümdarlık mührünün hayalini kuran Tâtâr çocuğu, süzgün bakışlı, ay yüzlü Tâtâr güzeli, Türk güzelini rakip zannetmesi ve Tâtâr bakışlarıyla gönlü yağmalanan âşık olarak düşünülür.

Dilüm yagmâ idüp ol gamze-i Tâtâr mansûrı
Fakîr oldum meded ma‘dûd iken agniyâlardan G 157/136-2

Asılları Türk olup Kafkas kavimlerinden biri olan Çerkesler dîvânda iki beyitte[311] Saîd Giray tarafından yüzü güle benzeyen soylu Çerkes güzeli olarak tasavvur edilir ve bu güzel âşığın yaralı sinesine merhem olur.

Birkaç zamân da sîne-i mecrûha merhem it
Çerkes nigârı lâle-ruhı servi kâmeti MS 43/4-5

Turânî milletlerin en büyüklerinden biri olan Moğollar, Cengiz Hanla beraber Asya’nın batı taraflarına hareket ettikleri zaman Asya’nın büyük bir kısmını yıkmışlardır. Şâir bu kavmi bir beyitte hayran kalınan âhû gözlere sahip olmalarıyla konu eder.

Biz ol hayrân-i deşt-i âhu-yı çeşm-i Mogolânuz
Beyâbân-gîr-i hicrüz râhat-ı eyvândan bezdük G 136/106-3

### 2.4.3. Arap, Acem

Dîvânda, Araplar güzel söz söyleme sanatındaki nâmları, düşkünlere yüz çevirmeleri ve lütufkâr oluşlarıyla üç beyitte;[312] Arap olmayan veya İranlı anlamına gelen Acemler ise şâirlerinin ve padişahlarının nâmlarıyla bir beyitte Fârisî,[313] iki beyitte ise Acem[314] olarak kullanılır.

---

[310] SGD: G. 97/7, G. 126/2, G. 136/2, G. 136/3, G. 165/3, G. 166/2, R. 25
[311] SGD: MS. 4/5, R. 31
[312] SGS: K. 1/26, MK. ¼,5
[313] SGD: TH. 6/2
[314] SGD: G. 21/19, G. 72/5

### 2.4.4. Hindû

Dîvânda, Hindûların siyah yüzleri, ticaret yerlerinin görünüşleri, iklimleri ve talihlerinin uğurlu olmasıyla dört beyitte kullanıldığı görülür.[315]

Yâhud ol sâ'il –i Hindû-yı siyeh-rûdur kim
Şehr-i gülzâr-ı ruhuñ üzre ider cer zülfüñ G 135/105-2

## 2.5. Ülkeler

### 2.5.1. Rûm

Saîd Giray Dîvânı'nda Rûm, içinde geçtiği beyitlerin bir kısmında Anadolu, bir kısmında ise Anadolu haricindeki ülkeler anlamına gelir. Vaktiyle Romalıların idaresinde bulunup da Türkler tarafından fethedilen yerler halkına bu ad verilmiş[316] olup, dîvân şiirinde sevgilinin yüzü için kullanılır. Çünkü burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve çok güzeldir.[317] Dîvânda Rûm ilini anlatan bir terkib-i bend bulunur. Bu terkib-i bendin ikinci bendi Rûm rediflidir. Bundan başka dîvânda Rûm ve Rûm-ı merzbûm redifli iki gazel vardır.[318]

Anadoluyu ifade eden beyitlerde sevgili, âşık için "meh-likâ-yı Rûm"dur,[319] Anadolu haricindeki ülkeler anlamında ise "Rûm-ı şûm"[320] olur.

Bir sîm-ten de yok ki göñül kâm ala biraz
Ankâ-yı kûh-ı Kâf gibi meh-likâ-yı Rûm MS/42/2-5

Gama ser-mâye olsun diyü mülk-i Rûm-ı şûm içre
Dilüm yek-bûseye bir kâfire merhûn iden tâli' G 123/88-2

### 2.5.2. Çin, Hotan (Hıtâ)

Çin, Said Giray Dîvânı'nda Rûm'dan sonra dokuz beyitle en çok kullanılan ülkedir.[321] Çin miskin vatanıdır. Çünkü burada yetişen ahunun göbeğinden elde

---

[315] SGD: G. 39/2, G. 70/4, G. 78/5, G. 105/2
[316] Ahmet Talât ONAY, 1993: 351
[317] İskender PALA, 1995: 355
[318] SGD: G. 119, 121
[319] SGD: MS. 2/5
[320] SGD: MS. 2/8, MS. 5/1, G. 88/2
[320] SGD: M. 9/53, K. 3/12, TH. 3/2, G. 24/2, G. 49/4, G. 70/4, G. 76/4, G. 138/4, T. 2/5

edilir. Mani'nin Çin'de yetişmesinden dolayı Çin, Mani'nin resim atölyesi "nigar-hâne" ile birlikte ele alınır.[322] Bu ülkede ticaretin gelişmiş olması da değişik vesilelerle ifade edilir. Çin kelimesinin ikinci manasının "büklüm, kıvrım" olması saç, alın ve gönülle ilgi kurulmasına sebep olur. Bir beyitte âşık Hind ülkesinin ticaret yerlerinin görüntüsüyle Çin, Keşmir ve Hıtâ'yı karşılaştırır.

Seyr idelden bender-i sûretde hâl-i Hinduyı
Âhuvân-ı Çîn ü Keşmîr ü Hıtâyı neylerüz G 111/70-4

Dîvânda Hoten, üç beyitte Hıtâ, üç beyitte de Hoten olarak altı beyitte[323] ceylan ve ceylanın göbeğinden elde edilen misk kokusunun bulunduğu yer olması münasebetiyle ele alınır. Sevgilinin güzelliği, kirpikleri, akan sürmeleri ile Hıtâ müşkü arasında ilgi kurulur ve bunlar âşığa tasa verir.

Âhu-yı deşt-i Hıtâ hûn-ı dilin müşk eyler
Sürme rîzîde-i mâzâg-ı basardan müjgân K 34/2-38

### 2.5.3. Hind

Dîvânda Hind ülkesi, insanlarının kara yüzleri, baharat olarak kullanılan kara biberi, Keşmir ve Lahur şehirleri, ticaret yerleri ve iklimiyle ele alınır.

### 2.5.4. Aden, Yemen, Mısır

Aden incisinin güzelliği ve bağları, Yemen kahvesi, Mısır da uşşâk-ı şeydâlarıyla değişik benzetmelere konu olur. Bir beyitte sevgili tasvir edilirken dişler Aden incisine, gözler Hoten âhûsuna, bakışlar da Tâtâr'a teşbih edilir.

Dişleri dürr-i 'Aden gözleri âhû-yı Hotan
Ruhı gül-berg-i semen gamzesi Tâtâr olsun G 149/126-2

Bir beyitte de kahvenin çıkış yeri olarak Yemen zikredilir.

Nice kahve o siyeh-fâm-ı Yemen mevlidi kim
Getürür bûyı ölisi dile mânend-i Sürûş G 115/76-3

---

[322] SGD: M. 4/53, T. 2/5
[323] SGD: K. 2/38, K. 3/12, G. 70/4, G. 101/4, G. 122, G. 126

Devrinde kıymetinin bilinmediğinden yakınan Saîd Giray hiciv tarzında yazdığı bir gazelde dönemin ileri gelenlerini eleştirirken mert olmayanlar "mâh-ı Kenân"ı beğenmezler diyerek Hz. Yûsuf'un yaşadığı Mısır ülkesinden bahseder.

Zemîn-i mülk-i Mısr-ı 'aşkda 'uşşâk-ı şeydâlar
Levendâne degülse mâh-ı Ken'ânı begenmezler G 98/53-3

### 2.5.5. Efrenc (Frenk), Bulgar

Dîvânda islam dışı ülkeler Efrenc tabiriyle ifade edilir. Bunlar kâfir oldukları için siyah yüzlüdür ve yüzü portakala benzetilen sevgilinin üzerine hücum etmektedirler. Bu beyit o dönem Avrupa Osmanlı ilişkilerine de ışık tutar.

Nedür ol hatt-ı nev-pûş-ı siyeh ruhsâr-ı âl üzre
Hücûm-ı 'asker-i Efrenc zemîn-i portakâl üzre G 165/148-1

Saîd Giray, Bulgar mefhumunu bir ülkeden ziyade o ırkın güzelleri için kullanır. Bulgar güzeli fitne çıkaran bir merhametsizdir, âşığın gönlünü zincire vurur. Âşığını saçının ucuna köle eder.

İden ser-i zülfine Sa'îdâsını bende
Bir kâfir-i Bulgâr-neseb-i Rûm güzelidür G 100/55-7

### 2.5.6. Arabistan

Bugünkü Arabistan ülkesi olarak değil de Arap ırkının yaşadığı bölgeler anlamında kullanılır. Bu bölgede Abbasilerin güçlü bir devlet kurduğundan bahsedilir.[324] Çölü, önemli şehirleri ve Kâbe ile ele alınır.

## 2.6. Şehirler

### 2.6.1. Mekke, Medine, Hicaz, Kudüs, Kerbelâ

Saîd Giray Dîvânı'nda Mekke ve Medine şehirleri ismen kullanılmaz. Bu şehirler "haremeyn"[325] olarak zikredilir. Kâbe Mekke'dedir. Hicaz, Mekke ve

---

[324] SGD: G. 148/3
[325] SGD: M. 2/7

Medine şehirlerinin bulunduğu vadi olarak bir beyitte,[326] Kudüs, Mescid-i Aksa dolayısıyla bir beyitte,[327] Kerbelâ ise Hz. Hasan ve Hüseyin'in şehit oldukları yer olarak iki beyitte[328] kullanılır.

### 2.6.2. Tebriz, Isfahan, Şiraz, Bedehşan

Dîvânda Tebriz[329] ve Şiraz[330] birer, Bedehşan[331] iki Isfahan[332] ise üç, beyitte kullanılır. "Tebriz, Isfahan ve Şiraz" kelimeleri tevriyeli olarak musiki makamları anlamlarına da gelir. Bu şehirlerden Isfahan sürmesiyle, Bedehşan incileriyle ele alınır.

### 2.6.3. İstanbul (Kız Kulesi, Kozluca, Taslak, Yersân)

İstanbul dîvânda şâirin yaşadığı muhit olarak geçer, ismen kullanılmaz. Çok açık bilgiler verilmez. Şâire göre Kız kulesi çevresi kadın pazarlığının yapıldığı yerlerdir.[333] Kozluca'da da bir pazarlık yapmıştır ama bu pazarlığın ne olduğu belli değildir.[334] Yaşadığı çevreyi bir gazelde anlatan[335] şâir, Taslak ve vadî-i Yersân adlarını vermekte buralarda yaşamaktan bıktığını söylemektedir. Çağırgan sarayında padişahın yemek sofrasında bulunan şâir bu mekanı çok beğenmiş, sarayın yapılışına tarih düşmüştür.[336]

### 2.6.4. Keşmir, Lâhur

Keşmir dîvânda üç beyitte,[337] Lahur Keşmirle beraber bir beyitte kullanılır. Keşmir meşhur şalı ve ahusuyla ele alınır. Şâir bir beyitte Rûm ilinde yaşadığı çevrede sıkıntıları sona ermiş olsa sevgilinin bir benini Keşmir ve Lâhur'a değişmeyeceğini söyler.

### 2.6.5. Bâgçesarây (Bahçesaray)

---

[326] SGD: G. 16/2
[327] SGD: MS. 6/3
[328] SGD: MS. 5/8, MS. 7/4
[329] SGD: G.4/4
[330] SGD: G.162/9
[331] SGD: G. 104/2, G. 163/5
[332] SGD: G. 42/1, G. 44/2, G.120/7
[333] SGD: G. 103/3
[334] SGD: G. 143/5
[335] SGD: G. 106
[336] SGD. T.1
[337] SGD: G. 70/4, G. 148/9, G. 162/8

Dîvânda bir beyitte adı geçen Bahçesaray, Kırım hanlarının yaşadığı şehirdir. Bahçesaray büyük bir şehir olmayıp, etrafında çok miktarda meyve ve sebze bahçeleri bulunuyordu. İki dağın arasına kurulmuş olan bu şehrin ortasından çürük su adında bir çay geçmekte olup, bu şehirde taştan yapılmış Hanlık sarayı bulunmaktaydı.[338] Şâir bir beyitte Han olup bu şehirde yaşamayı arzu etmekye bu şehri özlemle anmaktadır.

Bize Bâgçesarâyuñ bir civân-ı nev-resi olsa
Kavî-endâm her bir meyl-i nev-berândan bezdük G 136/106-4

## 2.7. Nehirler, Denizler, Dağlar

### 2.7.1. Nehirler (Tunca, Nîl)

Dîvânda nehir mefhumu, "enhâr, nehr, cûy, cây" kelimeleriyle ifade edilir. Aşığın göz yaşı olup akar, bazen civa gibi olup akmakta kararsız kalır. Ömür akıp gitmesinden dolayı nehre benzetilir. Allah'a yakın olmak isteyenler nehirler gibi zar zar ağlarlar.

Said Giray, dîvânında nehir isimlerinden Tunca ve Nîl'e yer veririlir. Şâir, kıyısında yaşadığı mekân olarak Tunca'nın gülçehresine dönmesini bekler.[339] Rakîbin sözleri âşığın bedenini Nîl'e döndürür. Bu kullanımda Nîl'in "çivit otu" anlamı da göz önüne alınarak tevriyeli olduğu düşünülebilir.[340]

### 2.7.2. Dağlar (Tûr, Kâf)

Dîvânda, "Cibâl, kûh, kûhsâr" sözcükleriyle verilen dağ kavramı değişik benzetmelere, telmihlere söz konusu olur. Âşığın gönlünde çıkan yangın ateş dağı olmuştur. Âşığın aşkından dolayı gözünden dökülen yaşlar dağlardan akan sulara benzetilir. Sevgiliye duyulan muhabbet âşığın gönlünü dağlara düşürür.

Tûr ve Kâf dîvânda ismen karşılaşılan iki dağdır. Bu iki dağın dışında Ferhat'ın su yolu açtığı dağa telmih yapılmış ancak isim zikredilmemiştir.

"Tûr-ı tecellî, Tûr-ı tecelliyâne, Tûr-ı tecellizâr" terkipleriyle Tûr-ı Sinâ veya Tûr olarak bilinen Sina çölünde bulunan dağ Hz. Musa münasebetiyle ve Allah'ın ona tecellisi dolayısıyla zikredilir.

---

[338] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C 9 ,s. 362
[339] SGD: G. 162/8
[340] SGD: G. 77/5

"Kûh-ı Kâf, kulle-i Kâf, ankâ-yı Kâf" terkipleriyle Şark hurafelerinden güya İran'daki Elburz Dağı[341] kastedilir. Bu dağ masallarımıza da girmiş olan hayali bir dağdır. Simurg veya ankanın orada yaşadığına inanılır.[342] Dîvânda anka kuşu ve insan nerede yaşarsa yaşasın ölümden kaçamayacağı inanışıyla ele alınır.

### 2.7.3. Denizler

Dîvânda "bahr, deryâ, mâhî, yemm, ummân" kelimeleri genel anlamda denizi karşılar. Şâir denizle ilgili bir çok mecaz, teşbih, benzetme ve telmihlerde bulunur. Gönül aşk denizine dalsa orda Hak'tan başka bir şey bulamaz, âşık, aşk denizine dalan gavta-hârdır. Âşığın göz yaşları onun gönül denizinin dalgalarıdır. Deniz köpüklü dalgalarıyla âşığa beyaz gelinlik giymiş sevgili gibi görünür. Denizden kıymetli inciler çıkarabilmek için nisan yağmuru lâzımdır, bu yağmur da âşığın gözyaşları olacaktır. Kul dünya denizinden "keştî-i tâbût"a binip gidecektir. Bahr değişik kelimelerle terkipler oluşturur. "Bahr-i ulûm; ilim denizi, bahr-i efkâr; fakirlik denizi, bahr-i aşk; aşk denizi, bahr-i gam; dert denizi, bahr-i hûn; gözyaşı denizi, bahr-i vasl; kavuşma denizi, bahr-i hasen; güzellik denizi, bahr-i masiyet; günah denizi, bahr-i tefekkür; tefekkür denizi, bahr-i hakikat; hakikat denizi, bahr-i güher; inci denizi" olur.

Akdeniz[343], dîvânda üç beyitte, Karadeniz[344] bir beyitte geçer. "Ummân ve bahr-i azâm" kelimeleriyle okyanus kastedilir, ancak bu okyanusun hangisi olduğu belli değildir. Âşığın gönlü o kadar saftır ki nasıl çer çöp Akdeniz'i kirletemezse âşık da rakîbini hoş görebilir.

Daha kimine eser eyleyemez ta'n-ı 'adû
Bahr-i ebyaz has u hâşâk ile mürdâr olmaz MK 57/2-10

## 2.8. İctimaî Hayat

Dîvân edebiyatının bir saray edebiyatı olduğu eleştirilerini bu alanın uzmanı kabul edebileceğimiz pek çok bilim adamı yaptıkları şerh, tahlil, inceleme çalışmalarıyla çürütür.[345] Bizim yapmış olduğumuz bu çalışma, bir dîvân şâiri olan

[341] Ahmet Talât ONAY, 1993: 40
[342] Cemal Kurnaz, 1996: 154
[343] SGD: MK. 2/10, G. 68/4, G. 116/6
[344] SGD: MK. 4/4
[345] bk.. Cemal KURNAZ, Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli, MEB Yay., İstanbul-1996; Nejat Sefercioğlu, Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli, Akçağ Yay., Ankara-2001; Mehmet ÇAVUŞOĞLU, Necati Bey Dîvânı'nın Tahlîli, Kitabevi Yay., istanbul-2001; Ali Nihat TARLAN, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, Akçağ Yay., Ankara-1998

Saîd Giray'ın sosyal hayatla iç içe olduğunu tespit eder. Dîvânda saray hayatından neredeyse hiç bahsedilmez, tebanın tabi olduğu bir padişah elbette vardır, ancak bu yaşamın dışında Saîd Giray, geniş bir meslek zümresi ve onların yaşamlarından örnekler sunar. Dîvânda bunların yanında eşya, musikî, süslenme, giyim-kuşam, yiyecek-içecekler, oyunlar, sihir, yazı, âdet ve gelenekler zengin bir sosyal yaşamın kanıtını oluşturur.

### 2.8.1. Sosyal Tabaka

#### 2.8.1.1. Padişah ve Çevresi

Dîvânda padişah mefhumu "şâh, şeh, sultân, pâdişâh, hâkân, mülûk, şâhî, havâkîn, hân, hân-zâde, keyân, şeyh, mîr, mîr-i hüsrev, ser, ser-ver, cengîz, pîr, şâhen-şeh" ifadeleriyle karşılanır. Padişah dert kapısı olarak düşünülür, halkının dertlerine derman olur. Padişah çömerttir, isteyene istediğini verir. Düşmanları ondan korkar, o zafer sahibidir. Onun lütuf ve keremi her tarafları kaplar. O iki cihân padişahıdır, vefalıdır, verdiği sözden döndüğü görülmez. Ay yüzlü sevgili güzellik şâhıdır, âşık onun önünde kul, köle, esir veya bende olur. Padişah yedi iklimin sahibidir. Dünyaya meyletmek onlar için ardır.

Padişah alimlere, zulme uğramışlara, fakirlere, güzel şiir yazan şâirlere her zaman arka çıkar onları himayesi altına alır.

Püşt-gîr –i ümerâ muzlime-dâd-ı fukarâ
Sıla-bahş-ı şu'arâ pâdişeh-i her dü-cihân     K 33/2-23

Padişah deyince akla hemen onun hümayunu gelir ki onun karşısında kıyamda durup, fermânlarını yerine getirirler.

Her ki fermânuñda kâsır ol giriftâr-ı gazab
Ol ki emrüñde kıyâm eyler hümâyûn-fâldür    G 86/35-7

#### 2.8.1.2. Kul, Bende, Gulâm

Kul, bende, gulâm mefhumları sultana ititaatle yükümlü olan tiplerdir. Bu tipler padişahla tezat oluşturur. Bunlar padişahın emirlerine tabi olanlardır. Padişaha edep dışı kabul edilebilecek tutum ve davranışlardan kaçınırlar. Padişah da bunları

bu gayretlerinden dolayı mükafatlandırır. Kulun en önemli vasfı sadakatidir. Sevgiliye çok muhtaç olmasına rağmen reddedilmesi onu yıkar, bu halde bile kul sadakatinden ödün vermez. Çünkü onun sevgiliden (padişah) başka çalabileceği kapısı yoktur. Bir beyitte kul padişahın mekanında sabah akşam seher yeli hızında emir bekleyen kişi olarak tasavvur edilir.

Pîşe-gâhında kemer-beste gulâmî gibi hem
Tek ü pû kerdesidür şâm u seher bâd-ı sabâ     K 39/3-26

Kul başı sıkıştığında halini sultanına arzeder, ondan lütuf bekler.

Bâ-husûs ‘arz-ı hâl ider bende
Rû-siyeh bu sa‘y ile şermende     M 10/2-23

### 2.8.2. Bazı Tipler ve Meslek Erbâbı

Saîd Giray Dîvânı’nda âşık ve mâşuğun etrafında onlarca tipten söz edilir. Bu tipler yerinde âşığa benzeyen, yerinde benzetilen olur. Mâşuğun etrafındaki tipler âşığın ayak bağı olup, âşığa sürekli engel çıkarırlar. Dünya insan için bir misafirhane olarak düşünüldüğünde her misafirin bir vazifesi vardır ve her misafir bu vazifesini yerine getirir.

Saîd Giray, âşık ve mâşuğun etrafındaki tipleri genellikle ismen zikreder, meslekleri hakkında geniş bilgi vermez, bunları kıyas, teşbih, mecaz vb. sanatlar içerisinde kullanır.

#### 2.8.2.1. Pâsbân (Ases, Şeb-i gerd)

Gece bekçisi anlamına gelen pâsbân dîvânda “ases, şeb-i gerd” sözcükleriyle de ifade edilir. Ayrıca “rakîb” sözcüğü de bazı beyitlerde bekçi anlamına gelecek şekilde kullanılır. Bir beyitte zülf, gül bahçesine gece bekçisi olur.[346] Bir başka beyitte ise sevgili âşık için kutsal bir hazine olmuş, âşık da bu hazinenin bulunduğu kûy-ı yâra pâsbân olmuştur.

Dûr-bâş eyler baña her dem segân-ı kûy-ı yâr
Pâs-bân-ı hâzır u genc-i harîmîdür baña     G 66/8-4

---

[346] SGD: G. 105/1

**2.8.2.2. Gavvâs (Gavta-hâr, Gavs)**

Dîvânda dalgıç mefhumunu "gavvâs, gavta-hâr, gavs" sözcükleri karşılar. Gavvâs ihsan incisinin arayıcısıdır. Âşık gönlünü marifet denizine dalarak şenlendirir. Âşığın bir arzusu da mücevher denizinde söz incisini gavs olup arayıp bulmaktır.

Matlabuñ dürr-i suhan gavs ile bahr-i gühere
Çak bu deñlü feri ihrâca Sa'îd bilemedük G 133/101-5

**2.8.2.3. Cellâd**

Cellâd, idam mahkumlarını idam etmekle görevlidir. Dîvânda sevgilinin gamzeleri âşığın cellâdı olur. Bir beyitte âşığın talihi cellâd olarak düşünülür ve âşığa satur (bıçak) çeker.

Şeb-i tîr içre degül şu'le-i berk ey gâfil
Bize cellâd-ı felek çekmede yaluñ satur G 96/49-7

**2.8.2.4. Sâki**

Sâki, içki dağıtıcısı anlamına gelir. Dîvânda ateş kırmızısı şarabı billur kadehle âşıklara dağıtan kişidir. Sâki âşıklara şarap sunarken âşık ise sevgiliye göz yaşı sunar. Bir beyitte sâki, muradına ermeyen âşığa ısrarla zehr-âb sunmaya çalışır. Meclis sâkisiz kalınca o mekan gülsüz gül bahçesi olan bahara döner.

Sa'îd bî-mey ü sâki olınca meclisümüz
Hemân o gülşen-i bî-gül olan bahâra döner G 104/60-5

**2.8.2.5. Sabak-hân, Sitâyiş-kâr, Suhan-gû, Sühan-senc, Suhan-âver, Suhan-pîrâ, Suhan-ver, Suhan-perdâz Senc-gû, Hoş-gû, Nüktedân, Bülegâ, Nev-gûyân**

Üç beyitte geçen sabak-hân, beyitlerin birinde bülbül, birinde de güzel Kur'an okuyan olarak düşünülür. Şitâyiş-kâr bir beyitte medhedici anlamında kullanılır. Suhan sözcüğüyle kurulan terkiplerde ifâde edilen tip az çok birbirinin benzeri durumundadır. Bu tip güzel anlamlı sözler söyler, sevgiliyi iknâ için çalışır; ama pek de başarılı olamaz. Nüktedân, bülegâ, nev-gûyân edebiyat bilimiyle uğraşan tiplerdir.

Kendilerinden önce gelen, kendilerinden sonra gelecek olan edebiyatçılardan sadır olacak eserlerin en güzelini, en beğenilenini ortaya koyma mücadelesi içindedirler.

### 2.8.2.6. Gazel-gû, Nazire-gû, Efsane-gû, Destân-zen

Edebiyat biliminin şubelerini oluşturan gazel, nazîre, efsâne, destân alanlarında eser verenler anlamında kullanılırlar. Her birinin farklı özellikleri vardır. Bunlardan bazıları başarılı bazıları da başarısızdır.

### 2.8.2.7. Mutrıb, Çengî Hânende

Bezm alemlerinin vazgeçilmez kişileridir. Saîd Giray Dîvânı'nda mutrıb bir beyitte geçer ve bülbül-i hoş-gû'ya benzetilir. Hânende gül bahçeleriyle birlikte ele alınır. Çengî ise bir beyitte Allah'ın dünyaya gönderdiği insanların meslek grubunda yer alır

### 2.8.2.8. Nakkâş

Dîvânda ismi en çok geçen meslek gruplarındandır. Nakkâş, "Nakş-kâr, münakkaş –kâr, Zînet-ger" sözcükleriyle ifade edilir. Bahar mevsimi gelince bütün maharetiyle zemîn yüzünün süslenmesiyle uğraşır. Mânî ile ele alınır. Bir beyitte güzel söz ortaya koyan olarak da düşünülür.

### 2.8.2.9. Pîr-i mugân, Âmil

Âşığın yol göstericisidir, meyhane ya da mecliste bulunur. Âşk yoluna girenlerin mutlaka ders almaları gereken kişidir. Gönül ışığının yakıcısıdır.

Yakdı kandîl-i dili pîr-i mugân var olsun
Yine bir câm-ı şarâb ile uyandurdı çerâg G 124/90-3

Âmil, pîr-i mugânın talebesidir, onu üstâd olarak görür, tek isteği aşktır, iyiyle kötüyü birbirinden ayırmak ister.

**2.8.2.10. Hân-kâh, Mug-peçe**

Dîvânda hân-kâh, "hancı ve han" anlamlarına gelecek şekilde kullanılır. Mug-peçe, hân-kâhın çırağıdır.

**2.8.2.11. Vâiz, Duâ-gû**

Vâiz dîvânda üç beyitte, Duâ-gû ise bir beyitte kullanılır. Vâiz şâirle beraber öğüt vadisi içinde sevenlerine nasihatte bulunur. Âşığın bahtsız gönlüne vâizin sözleri tesir etmez, ona sert mermerden çıkan ses gibi cevap verir.

Tîre-dil-râ cüz-i bahtî güfte-i vâ'iz neşod
Pür-sadâ bâşed cevâb-âviht seng-i hâre-râ G 69/12-4

Şâir kendini dönemin seraskerinin muzaffer olması için onun duâcısı olarak görür.

Dahi ser-'askeri mansûr muzaffer itsün
İde Allah bu du'â-gûyı da mansıbla Sa'îd G 85/33-6

**2.8.2.12. Mey-hâr, Mey-peres, Şarâb-horde, Tiryakî (Bengî), Ser-mest**

Saîd Giray Dîvânı'nda, "Mey-hâr, Mey-peres, Şarâb-horde, Tiryakî, Ser-mest" mefhumları sevgilinin aşkıyla kendinden geçmiş olanları ifade eder. Âşığın kan ağlayan gönlü sevgilinin bakışları karşısında sarhoş olur. Sevgiliden ayrı olmanın üzüntüsüyle çok şarap içip kendinden geçer. Âşık ilk meyini bezm-i elestte içmiştir ve o günden beri sarhoş gezmektedir.

**2.8.2.13. Leşker, Süvarî, Levend**

Âşık gönül mülkünü leşker eyleyip sevgilinin cemaline hücum edip onu yağmalamak ister, aşk vadisi içinde nöbet tutan bir asker olarak düşünülür. Âşık sevgilinin ikili oyunlarından, nazından bıkmış, levandâne bir duruşla karşısına çıkmasını bekler.

Bize bir şûh-ı levendâne-reviş yâr olsun
Cilvesi hûş rübâyende-i bâzâr olsun G 149/126-1

### 2.8.2.14. Zer-ger, Sûzen-ger, Tamîr-i nüvâz, Meşşâtâ, Âhen-gerân, Dürger, Mîve-gîr, Erre-keş

Zer-ger kuyumculuk ve altın işlemeciliğiyle uğraşan kişidir. Dîvânda üç beyitte geçer. Gönül, ikbali için ümitsizliğe düşmüştür, çünkü keder kuyumcusu ona kemer göndermiştir.

İkbâl ile dil oldı hemân taht-ı ye's-i şâh
Geldi hediyye zer-ger-i gamdan kemer bize MS 42/3-2

İğneci anlamına gelen sûzen-ger bir beyitte gönlünde keder yırtmacı dikiş tutmayan âşığı ferahlatmak için kullanılır. Rakip gönül aynası parçalanan âşığın tamircisini çekemez.

Meşşâtâ (tarakçı-berber) bir beyitte sevgilinin zülfünü muhabbetle kesmesiyle, demirci anlamına gelen âhen-gerân hüner konusunda elinin kuyumcudan farklı olmasıyla, marangoz anlamına gelen dürger su değirmeni yapmasıyla, meyve dağıtan anlamına gelen mîve-gîr gül bahçesinde taze fidan dağıtmasıyla, bıçkıcı anlamına gelen erre-keş günlerini gaflet içinde geçirenlerin vücut selvisini kesen fareye benzetilmesiyle birer beyitte ele alınır.

### 2.8.2.15. Kâtib, Hattât

Kâtib yazıcı demektir, dîvânda üç beyitte zikredilir. Bir beyitte kâtib sevgilinin yanağına siyâk yazısıyla öyle bir yazı yazar ki bunu kimseler okuyamaz. Hattât ise çok güzel ve süslü yazılar yazan sanatkâr demektir. Sanatkârlığı yönüyle kâtibden ayrılır. Hattât âşığın sevgili hakkında yapmış olduğu konuşmaları tunç yüzünün çizgileri üzerine yazar.

Kîl ü kâlüm safha-i süfr-i cemâlüñde senüñ
Hüsn-i hat ile yazar hattât-ı kudret sâfiye G 161/142-3

### 2.8.2.16. Ney-zen, Nîşe-zen

Ney üfleyene ney-zen, kaval üfleyene nîşe-zen denir. Âşıkların ateş düşmüş gönlüne ancak onu söndürmenin metodunu, usulünü bilen neyzenler üfleyebilir.

Üfürür âteş-i ʻuşşâki usûliyle dile
Bestedür bâd-ı hevâ kâʻide-i ney-zenler   G 103/59-4

**2.8.2.17. Ayyâr, Yagmâ-ger, Mekkarâ, Reh-zen, Bed-kâr, Arbede-sâz, Reng-âver, Şâkî, Kizb-gû**

Saîd Giray Dîvânı'nda âşığın karşısında rakîbin yanında yer alan tipler; ayyâr, yagma-ger, mekkarâ, reh-zen, bed-kâr, arbede-sâz, reng-âver, şâkî, kizb-gû'dur. Bu tipler sevgilinin etrafından hiç ayrılmazlar, sevgilinin gönlünü çelmek onu âşığından uzaklaştırmak isterler. Zaman zaman rakiple işbirliğine girerler.

Bir beyitte gece hafif hafif esen saba rüzgarı, gül olarak düşünülen sevgilinin tenine dokunmasıyla ayyâr (hırsız)a benzetilir. Bir başka beyitte ise sevgilinin gamzesi âşığın gönlünü çalan ayyâr olur.

Güzel ve usulüne uygun konuşmasını bilen yagmâ-ger bir beyitte bu özelliğiyle şevkat sahibi gönlü kandırmaya çalışır. Mekkâra ise rüzgârla işbirliği yapıp âşığı bir zalime köle eyler.

Kıldı beni esîr sitem-kâra   rûzgâr
Bir  buynu baglu bendesi mekkâra rûzgâr     G 93/46-1

Yol kesen, haydut anlamına gelecek şekilde kullanılan reh-zen sabah vakti seher mahmurluğundaki cemaata tasallut olur. Âşık bezmi, eğlenceyi çok sevmesine rağmen tabiatı gereği arbede-sâz (gürültücü)ı bir türlü sevemez. Âşık gamın türlü dalevereleriyle ona öz kardeş olur. Rakîbi köpek olarak gören âşık onu şakî kabul edip meclisinden uzak olmasını ister.

Olsun baʻîd-i meclisüñe ol şakî-i seg
Gel yâr-ı pür-vefâ olagör sen Saʻîd ile    G 170/156-5

Allah, hikmetiyle kainatı ve insanı güzel yaratmıştır; ancak insanların çoğu yalancı ve riyakâr olmuştur.

### 2.8.2.18. Canbâz, Kur'a-zen, Efsun-ger, Sehhârâ, Sâhir, Sihirbâz, Câdû-ger

Dîvânda cân-bâz ip ve halatla birlikte ele alınır. Sevgilinin zülfü cân-bâzın oyun yaptığı yerdir[347]. Âşık sevgilinin kendisine yaptığı oyunlar sayesinde cân-bâz olup feleğin yedi çemberinden geçer. Fal açan anlamına gelen kur'a-zen, âşığın gönlünün talihini yorumlar.

Efsun-ger, sehhârâ, sâhir, sihirbâz, câdû-ger sihir, büyü işleriyle uğraşan tiplerdir. Güzellikle birlikte ele alınırlar. Bir beyitte peri efsûn-ger olup âşığı büyüler. Kadeh redifli gazelde,[348] kadeh büyücüye teşbih edilir.

Sayd-ı hûbân –ı zamân itmekde mâhirdür kadeh
Ser-nigûn ider süvârı hayli sâhirdür kadeh G 80/27-1

### 2.8.2.19. Tabîb, Bîmâr

Ayrılık âşık için ölümdür, ölüm ise vuslattır, bütün dertlerin devasıdır. Âşığa şifa sunmak için gelen tabîb derman değil dert getirir. Bîmâr olarak düşünülen âşığa tabîbin yapacağı bir şey yoktur, derde devâ araması boşunadır. Bir beyitte neyzen tabîb olmuş ancak bîmâr onu istememiştir.

Dil şifâ-hâh-ı leb iken zahm-hâr-ı gamzedür
Nîşe-i zendür tabîb bîmâr ister istemez G 112/71-4

### 2.8.2.20. Attâr, Tâcir, Çorbacı, Irgâd, Zirâ'at, Müzverd, Halâyık, Ma'mûr

Attâr, güzel koku satıcısıdır. Bir beyitte âşık sevgilinin saçının kokusunu bir defa koklamak isteyen olarak düşünülür. Ticaretle uğraşan tiplere denilen tâcir dîvânda saç, koku, inci ve Çin ülkesiyle birlikte ele alınır. Zülf güzellik ülkesinin tâciridir. Çorbacı, ırgâd, zirâ'at, müzverd, halâyık, ma'mûr Allah'ın güzel ve intizamlı yarattığı dünyada insanların uğraş verdikleri mesleklerdir.

Kimi çorbacı kimisi ırgâd
Kimi ma'mûr kimisi ber-bâd M 17/4-27

---

[347] SGD: G. 151/1
[348] SGD: G. 80

### 2.8.2.21. Sayyâd (Avcı), Pehlevân

Dîvânda iki beyitte kullanılan sayyâd, avcı demektir. Dünya hapishanesinde nefsin istekleriyle başbaşa kalan insanoğlu bin hile ile kuş avlayan sayyâd olmuştur. Kalender bir hayat sürmek isteyen âşık her gece içki, öpücük isteyen, muradına ermiş nazlı bir avcı olma hayalindedir.

Kanı bir kâm-yâb-ı şûh-meşreb ‘âşık-ı sayyâd
Ala rindâne mey teklîf-i bûs-ı her şeb-i gerden   G 159/139-4

Bir beyitte ele alınan pehlivan, kadeh redifli gazelde âşık olarak düşünülmüş ve devamlı içecek olursa asrının pehlivanı da olsa yenileceği söylenmiştir.

Her gice pençe salarsa ser-nigûn olur  Sa‘îd
Merd-efgen pehlevân –ı ‘asr-ı kâhirdür kadeh   G 80/27-5

### 2.8.2.22. Kîmyâ-ger, Nemek-pâş

Kîmyâ-ger dîvânda bir beyitte kullanılır. Sevgilinin yüzü güneş olup âşığın bedenini aşk ateşine düşürür. Âşık bu ateşten kurtulmaktan ziyâde bu ateşi daha da arttıracak kîmyâ-ger olmak ister.

Nâr-ı ‘aşk icrâ-yı tende rûh-ı ‘Abdi şems idüp
Sûziş-i dilden izâfe kîmyâ-ger it beni   G 172/159-2

Tuzcu, tuz dağıtıcısı anlamlarına gelen nemek-pâş dîvânda üç beyitte zikredilir. Eski zamanlarda yaranın kısa zamanda iyileşmesi için hekimler tarafından dağlanırmış. Bu dağlama bazen ateşle bazen de ateş görevi gören tuzla yapılırmış. Âşığın kalp yarası o kadar  derindir ki onun ateş ocağına nemk-pâş ne kadar tuz basarsa bassın yarası iyileşmez.

Dâg-ı derûn-ı ‘aşka  nemek-pâş-ı firkatüz
Kânûn ile şifâ bulamaz bu cerâhatüñ   G 132/100-5

### 2.8.2.23. Gencûr, Nâzır, Paşa

Gencûr, nâzır, paşa; sultan ve çevresini oluşturan tiplerdendir. Gencûr, hazinedâr demektir. Dîvânda bir beyitte Saîd Giray kendini överken kalemini hazinedâra teşbih eder.

Reşk-âver-i ihvân olan el-hak ki Sa'îdâ
Gencûr-ı suhan nahl-ı ma'ârif kalemüm var G 103/58-6

Bakma anlamına gelen nâzır pek çok beyitte kullanılırken, devlet bakanı anlamına gelecek şekilde bir beyiytte kullanılır.[349] Aç gözlüler eleştirilirken devlet bakanı olsalar dahi doymazlar denir.

### 2.8.2.24. Ten-perver, Reşk-âver

Rahatına düşkün, tembel anlamına gelen ten-perver; dîvânda bir beyitte, cahil ve at gözlüğü takmış olarak düşünülür.

Kâmil aña dirler ki ider kesb-i kemâli
Ten-perver-i nâdân hemân 'ayn-ı feresdür G 94/47-4

Dîvânda, reşk-âver; hasede düşüren anlamında dört beyitte kulanılır. Sevgilinin bulunduğu yerde zaman geçiren âşık oraların kokusu, tozu, toprağı ile hasede düşer.

Bir kerre düşerse ser-i kûyına güzâruñ
Reşk-âver-i 'anber olur ey bâd gubâruñ TH 54/3-1

### 2.8.2.25. Kahveci, Kahve-furûş

Saîd Giray Dîvânı'nda, kahve ve kahvecilerden bahseden bir gazel vardır.[350] Kahvehâneler sosyal yaşamın başında gelen mekanlardan biridir. Burada efsûn-ger en güzel efsânelerini anlatır. Kahveciler gönül ehline kahve sunan, âşıkların derdine sırdaş olan tiplerdir.

---
[349] SGD: MK. 2/7
[350] SGD: G.76

Muntazır makdemüñe ehl-i dil ey kahve-furûş
Suna fincânı tolu kahve ile eyleme boş G 115/76-1

Kahveci-zâde bu şeb bizlere hem-râz oldı
Egilince öñüme agzına tutdum ben gûş G 116/76-6

**2.8.2.26. Cerrârî, Konculoz, Mashara**

Paragöz anlamına gelen cerrârî, dîvânda bir beyitte konu edilir. Saîd Giray, gazel söylemedeki ustalığının kasîde söylemekte de olduğunu; ancak bunu paragözlük olarak gördüğü için istemediğini belirtir.

Bezm-i ‘irfânda Sa‘îdâya gazel-gûyî bes
Neylesün tarz-ı kasîdeyle idüp cerrârî G176/165-9

Konculoz ve mashara otuz ikinci rübaî’de kullanılır. Sihir ve büyü ile uğraşan câdû kocayınca idraki kalmayan birine; esrarkeş ise soytarıya benzetilir.

**2.8.3. Savaş**

**2.8.3.1. Savaş Aleti ve Eşyası**

**Ok (Tîr, Nâvek, Hadeng)**

Ok, Saîd Giray Dîvânı’nda sözü en çok edilen silahtır. Yirmi dokuz beyitte tîr,[351] iki beyitte nâvek,[352] bir beyitte hadeng[353] olarak geçer. Beyitlerde ok; “tîr-i belâ, tîr-i gam, tîr-i gamze, tîr-i merg, tîr-i çarh, tîr-i hilâl, tîr-i müjgân, tîr-i ber-hevâ” ifadeleriyle yer alır. Genellikle yayla birlikte ele alınır. Delme, yaralama, ölüme sebep olma özellikleri değişik mecaz ve teşbihlere sebep olur. Âşığın ahı, cefâ ve muhabbeti, sevgilinin yan bakışları ile ok arasında ilgi kurulur. Maşuğun gamzesi, kirpiği, kaşı, kazâ ve âşığın benzetilenidir.

Gamze-i dil-ber ki tîg-i cânsitânumdur benüm
Her müje tîr-i hilâl-i ebrugânumdur benüm G 145/120-1

[351] SGD: M. 4/74, MS. 1/1, MS. 7/1, MÜS. 2/1, MÜS. 5/1, TH. 10/2, MK. 2/8, G. 1/3, G. 7/3, G. 12/2, 4, G. 15/4, G. 23/4, G. 28/1, G. 36/3, 4, G. 38/1, G. 44/4, G. 49/3, 7, G. 51/6, G. 56/4, G. 99/4, G. 117/1, G. 120/1, G. 130/4, G. 158/3, G. 167/3, 5,
[352] SGD: TH. 10/2, G. 9/4
[353] G. 18/3

İnsanoğlu birgün mutlaka ölüm okunun hedef tahtası olacak ve bundan asla kaçamayacaktır.

Kendüñi tekye-zen-i tâk-ı zeberced itseñ
Tîr-i merg-i felek eyler seni bir gün âmâc G 78/23-4

Dîvânda okun yay ile birlikte kullanılması yay ile atılışındandır.

### Kılıç (Tîg, Şemşîr, Hüsâm)

Dîvânda oktan sonra en çok kullanılan savaş aletidir. On dört beyitte tîg,[354] iki beyitte şemşîr,[355] bir beyitte de hüsâm[356] olarak geçer. Beyitlerde; "tîg-i rahşân, tîg-i kirmân, tîg-i tevhîd, tîg-i âteş-bâr, tîg-i nigâh, tîg-i tîz, tîg-i cânsitân, tîg-i cevher, tîg-i gazanfer" terkipleri içinde sevgiliye ait ah edici, öldürücü, mahvedici özellikleri olan gamze, kirpik ve göz için benzetilen olur. Daha çok yaralama özelliğiyle kullanılır. Maşuğun kılıca benzer bakışı âşığı sarhoş edip göğüs yarasını parçalar.

Bu şeb tîg-i nigâhuñ gâlibâ mey-hârelenmişmiş
Dem olmış zahm-ı sînem mevc-i meyden pârelenmişmiş G 118/81-1

### Hançer, Satur

Hançer, dîvânda; "hançer-i ser-tîz, hançer-i bürrân, hançer-i gamze, hançer-i âzâr" terkipleri içinde beş beyitte[357] zikredilir. Sevgilinin gamzeleri âşığı parçalayan hançer olarak düşünülür. Sevgilinin yanbakışı âşığın gönlünü açan hançerdir.

Görince çeşm-i yâri gamze-i dil-dûza hem-pehlû
Ele almış didüm gör hançer-i ser-tîz-i pür-câdû G 159/140-1

Dîvânda satur bir beyitte[358] kullanılır. Talih cellâdı âşığa satur çeker.

---

[354] SGD: MK. 1/7, G. 4/5, G. 21/14, G. 52/3, G. 53/6, G. 56/8, G. 78/5, G. 81/1, G. 91/3, G. 106/2, G. 120/1, G. 139/3, G. 159/3, R. 17
[355] SGD: MK. 5/2, G. 139/1,
[356] MS. 1/2
[357] SGD: G.28/3, G. 106/2, G. 140/1, G. 150/3, G. 152/2,
[358] SGD: G. 49/7

**Yay (Kemân)**

Dîvânda yedi beyitte kemân,[359] bir beyitte yay,[360] bir beyitte kavs[361] olarak zikredilir. Şekli itibariyle âşığın gam ve kederden bükülmüş boyu için benzetilen olur.

El-amân ey çarh-ı zâlim el-amân
Tîr-i gamla eyledüñ kaddüm kemân     MÜS 48/5-1

**Kemend**

Beş beyitte konu edinilen kemend[362] dîvânda sevgilinin saçı olarak düşünülmüş âşığın mâşuğuna ulaşmasını engellemiştir. Bazı beyitlerde idam aracı olarak ele alınmıştır. Bir beyitte sevgilinin yan bakışı âşığa öyle bir kemend atmıştır ki sevgilinin dolaşık saçları zincir olup âşığı köle eylemiştir.

Bir kemend-endâz ‘ayyâr-ı cihândur gamzesi
Ben esîrem kâkül-i gerden keşânumdur benüm     G 145/120-4

## 2.8.4. Eğlence Hayatı

### 2.8.4.1. Bezm ve İlgili Mefhumlar

**Bezm, Ayş**

Eğlence hayatının baş mekanı bezmdir. Dîvânda bezm kelimesi sadece içkili, eğlence yeri anlamında değil değişik toplulukların da mekânı olur. Bezm dîvânda; "bezm-i çarh, bezm-i safâ, bezm-i akdes, bezm-i mey, bezm-i bî-kes, bezm-i nûş, bezm-i pür-şevk, bezm-i nâm, bezm-i reftâr, bezm-i gam, bezm-i hakîkat, bezm-i mestân, bezm-i Cem, bezm-i irfân, bezm-i elest" terkipleriyle ifade edilir.

Bezm bahar nevsiminde bağ ve bahçelerde kurulur. Sevgili bezmin olmazsa olmazıdır. Sevgili olmadan ayş u işret başlamaz. Sevgilinin ay yüzüyle salınarak yürüyüşü bezmi baştan başa kaplar. Sevgili bazen rakiple bir olup bezmde işret eder. Âşık bazen pervasız olup sözünü sakınmadan bezmde sevgiliyle birlikte olmak ister.

---

[359] SGD: K. 2/49, MÜS. 5/1, TH. 1/1, G. 28/1, G. 44/4, G. 94/3, G. 129/5,
[360] SGD: G. 150/2
[361] SGD: G.38/1
[362] SGD: TH. 7/2, MK. 3/1, G. 15/3, G. 80/2, G. 120/4,

Bezm-i mey içre şeb ol mâha sarılsam küstâh
Olsa mestâne de âgûşuma alsam küstâh G 81/29-1

Sevgiliden sonra bezmin ikinci vaz geçilmezi sakîdir. Sakîsiz bir meclis düşünülemez. Sakî mecliste zamanının içki sunucusu olarak görev yapar.

Şarap, kadeh, şem ve çerâg meclisi aydınlatan, neşelendiren, eğlenceye eğlence katan unsurlardır. Elinde câm-ı şarâbı olmayan mecliste safâ bulamaz. Bezmde âşığın fazla şarap tüketmesi onda göz kırmızılığına neden olur. Bu sarhoşluktan dolayı sevgili beraberlik meclisindekileri birbirine düşürebilir.

Humret-i çeşmi eser itmiş cemâl-i pâkine
Kimseler yâr-ı nez ü hem-bezm-i mestân olmasun G 153/130-5

Ayş, bezmde yaşanılan eğlence ve zevkin zirvesidir. Daha çok içki veya içki kullanma anlamına gelen "işret" ve nefes anlamına gelen "dem" kelimeleriyle birlikte kullanılır. Âşık her vakit güzeller ile gülbahçesinin çiçekleri içinde ayş peşindedir.

Her-gâh ki endîşe-i hûbân iderin ben
Ezhâr ile pür 'ayş-ı gülistân iderin ben G 152/129-1

**Meyhâne (Harâbât, Mey-gede)**

Meyhâne, mey içilen yerdir. Âşık, rind ve pîrlerin mekânıdır. Dîvânda meyhâne, "mey-gede ve harâbât" kelimeleriyle ifade edilir. Meyhâne, âşığın kederini unuttuğu, gönül safâsını bulduğu, dertlilerle dertleştiği evidir. Âşığın yoluna düştüğünde acele ettiği, gizli hazinelerini ortaya döktüğü, lütuf şarabıyla andelîb gibi gazel okuduğu, ümit içkisini kanıncaya kadar içtiği, üzüm şarabıyla âşık gönüllerle hemhâl olduğu eşi benzeri bulunmaz mekan meyhânedir.

Ne gam-ı dehr ne efkâr-ı elem-peymâyı
Görmedüm kûşe-i mey-hâne gibi câm-ı ferâg G 124/90-2

Reh-i câmi' göñülde 'ayn-ı cefâ
Cânib-i mey-gede şitâb-ı safâ M 4/1-33

**Mey/İçki (Şarap, Bâde, Cür'a, Bintü'l-ineb, Duhter-i rez, Sahbâ, Mül)**

İçki mefhumu dîvânda, "şarap, bâde, cür'a, bintü'l-ineb, duhter-i rez, sahbâ, mül" kelimeleriyle karşılanır. Bu isimler genel anlamda mey kelimesiyle anılır. Mey dîvânda; "mey-i peymâ, mey-i lutf, mey-i ümmîd, mey-i engûr, mey-i nâr, mey-i leb-rîz, mey-i aşk, mey-i nâb, mey-i sahbâ, mey-i gaflet, mey-i elest, mey-i hüsn, mey-i hâb, mey-i kâm" terkiplerini oluşturur.

Dîvânda şarap daha çok rengi dolayısıyla konu edilir. Âşığa göre sevgilinin dudağı şarap, şarap da gül rengindedir. Bir beyitte şarap mecliste boşanmış, âşık; kâfir olmayı göze alarak kadeh olup ona talip olmuştur.

Boşanur bintü'l-'ineb meclisde biz şâhidlerüz
Hullesiz tâlib yine vaslına kâfirdür kadeh G 80/27-3

Âşık, sevgilinin yanağındaki kırmızılığı tecâhül-i ârif yaparak şaraba bağlar.

Halka halka âllar gûyâ ruhuñda bâdedür
Ya semen sahnında düşmiş âteşîn seccâdedür G 96/51-1

Sevgiliye, sevgisiz bakanın gönlünde sevinç, şarap kadehinden eli boş dönende de neşe olmaz.

Nigâh-endâzı bî-mihrüñ dilümde neş'e-yâb olmaz
Tehi gerdânelük câm-ı şarâbı bî-safâ eyler G 98/52-6

**Kadeh (Câm, Piyâle)**

Saîd Giray Dîvânı'nda kadeh; otuz sekiz beyitte câm, dört beyitte piyâle isimleriyle kullanılır. Ayrıca dîvânda kadeh müstakil olarak bir gazelde konu edilir.[363] Câm kelimesiyle çok değişik terkipler kurulur. Bezm ve meyhânenin en önemli levâzımâtıdır. Âşığa, rinde, pîre içkisi kadehle sunulur. Bezmde her bardak kadeh olarak kullanılamaz. Kadehin çok değerli mücevherlerden yapılması şarttır. Çünkü o müflisi mamûr, köleyi hükümdar eder.

Müflisi ma'mûr devrân-ı gedâyı şâh ider
Şeb-çerâg-ı dürr-i yektâyî cevâhirdür kadeh G 80/27-2

---

[363] SGD: G. 27

Bir beyitte âşık, tek seferde çekilen kadehi sevgilinin bûse istemesi olarak düşünür ve teşekkür eder.

Yek-câm-ı keşîde olıcak bûselik ister
Gerdâniyedür ‘âşıka şükrümüze varı G174/162-5

Dîvân şâirinin en önemli mazmunlarından olan câm-ı Cem, dîvânda iki beyitte kullanılır. Âşık miras olarak para çokluğu, şan, şöhret değil, sadece Cem’in kadehini ister.

Lâzım mı baña kesret-i dînâr ile şöhret
Mîrâs-ı key ü kâ‘ide-i câm-ı Cemüm var G 102/58-2

**Esrâr (Beng, Efyûn)**

Keyif verici bir madde olarak dîvân şâirinin kullandığı mazmunlardan birisi olan esrâr dîvânda, esrâr olarak değil “beng ve efyûn” mefhumlarıyla ele alınır. İki beyitte kullanılan efyûnun, ramazan ayında kullanılması hor görülür.

Oldı manzûrı meger hüsn-i hilâl-i ramazân
Berş efyûn –horı gör büt gibi kaldı hayrân K 32/2-16

Dîvânda bir beyitte kullanılan beng, gülbahçesinin kokusu ortalığı kaplayınca bülbülü sarhoş etmesiyle tasavvur edilir.

İder bûy-ı gül irince hemân âgâz-ı nâ-sâzı
Meger esrâr-ı bûy-ı güle kendin beng ider bülbül G 140/112-4

**Mum (Şem’), Kandil (Çerâg)**

Mum ve kandil bezmi ve geceyi aydınlatan, ışıklandıran levâzımâtın başında gelir. Dîvânda şemi müstakil olarak işleyen bir gazel vardır.[364] Mum iki, şem on iki, kandil üç, çerâg sekiz beyitte kullanılır. Bir beyitte mumun âşığın aşk ateşiyle her gece kıyamete kadar yanacağı söylenir.

[364] SGD: G. 89

Her şeb yanar ‘aşkuñ ile tâ-subh –ı kıyâmet
Pervâne-sıfat bî-dile tâbende imiş şem‘ G 123/89-3

Dîvânda dört beyitte şem, pervâneyle tenasüp oluşturacak biçimde kullanılır. Şem sabah vakti âşığın zayıf ve kuvvetsiz bedenini yakmış böylece âşık mumun etrafında dönen kelebek olmuştur.

Yakup cism-i za‘îfüm subh-gâh-ı şem‘-i kudsîden
Olup gerdân u sûzân derd ile pervâne döndüm ben G 154/133-3

Kandil ramazan akşamları yakılmasıyla ele alınır. Güneş ve ay dünyayı aydınlatan iki kandil gibi düşünülür. Sevgili âşığın temiz bahçesinde (gönlünde) gece gündüz kandil gibi parlar. Gönül kandilinin yakıcısı pîr-i mugândır. Pîr-i mugânın sunduğu şarap kadehi kandil olup âşığın gönlünü uyandırmıştır.

Yakdı kandîl-i dili pîr-i mugân var olsun
Yine bir câm-ı şarâb ile uyandurdı çerâg G 124/90-3

### 2.8.4.2. Id (Bayram) ve ilgili mefhumlar

#### Id (Bayram)

Dîvânda bayram mefhumu ıd, nev-rûz, paskalya isimleriyle konu edilir. İslam dininde Ramazan ve Kurban olmak üzere iki bayram kutlanır. Dîvânda bu bayramlardan Ramazan Bayramına yer verilir. Dinî bayramların dışında Türklerin âdet ve geleneklerinden olan bahar bayramı (nev-rûz) üç beyitte ele alınır.[365] Bu iki bayramın dışında dîvânda yer alan başka bir bayram da Hıristiyanların yılbaşı (Paskalya) bayramıdır.[366]

Ramazan bayramı oruçların bitmesi, yeni hilâlin görünmesiyle başlar. Yeni hilâlin görünmesi ramazanın bitmesi anlamına gelir ki bunu ilk gören içinde bulunduğu topluma haber vermekle yükümlüdür. Bir beyitte bu yükümlülüğü âşık yerine getirir, görmüş olduğu hilâlin ilk haberini sevgiliye ulaştırır.

---

[365] SGD: G. 10/9, G. 32/4, G. 162/2
[366] SGD: G. 119/3

Hicrân-ı savmı eyler ‘ıyd-ı sürûra tebdîl
Nakl-i peyâm-ı yâri idüp hilâl-i kâgız G 85/34-4

Bayramlar sosyal yaşamın en renkli günlerini oluşturur. Bu günlerde herkes sevinçli olur, bayramlıklarını giyip bayram yerine koşar. Dîvânda bir beyitte bayram yerlerine kurulan dönme dolap, talihin oyununa benzetilir.

Birin zîr ü birin bâlâ idince merd olan añlar
Sipihrüñ oyunı ‘ıydiyye bir dolaba beñzermiş G 117/79-2

Dîvânda bayramla ilgi kurulan diğer bir unsur bahar ayıdır. Bahar mevsiminde tabiatın yeniden canlanması, çeşitli güzellikleriyle süslenmesi insanların bayram etmesine sebep olur. Bu mevsimde bülbül hânende olup en güzel şarkılarını söyleyerek Anadolunun efendisi olur. Bu şarkılara dayanamayan gül de ağlamaya başlar.

Nev-rûz irüp hâce-i Rûm olmada bülbül
Hânende-i şâh-ı gül olup kılmada zârı G 173/162-2

Bir beyitte ele alınan Hıristiyanların yılbaşı bayramı (Paskalya)nda Rûm güzeli kırmızı yumurta gibi süslenerek âşığın bedenini aşk ateşine atar.

Beyza-i surh gibi paskalyada ra‘nâlanarak
Âteş-i ‘aşk ile kıldı tenümi tefte-i Rûm G 144/119-3

## 2.8.5. Süslenme

### 2.8.5.1. Kıymetli Taşlar ve Madenler

#### Altın (Zer), Gümüş (Sîm)

Said Giray Dîvânı’nda altın, rengi, parlaklığı, değeri, süs eşyası yapımında kullanılışı ile genelde gümüşle birlikte kullanılır. Âşığa göre onun aşkı hilesiz altın gibidir.

Aşk ile oldum zer-i hâlis gibi
Tîre-hâkem gerçi mestem yelleli G 178/167-5

Sevgili âşık için değerli bir mücevher dükkanı gibidir. Yüzü güneş gibi altın sarısı, yanakları gümüş gibi bembeyazdır. Altın sevgiliye gönderilen en güzel hediyedir. Sevgiliye hediye gönderen âşık, ondar haber alamayınca altın gibi sararıp kalır.

İrfan ehli hüner ve cömertliğiyle büyük olur, onu altın ve güzel elbiseler büyük yapmaz. Üstadlık meydanında sözünün eri olanlara altın, gümüş, inci değil hüner lazımdır.

Merde meydân-ı ma‘ârifde hüner lâzımdur
Ne zer ü sîm ne envâ‘-ı güher lâzımdur     G 100/56-1

Gümüş, dîvânda parlak bir beyazlığa sahip olması sebebiyle sevgili ve göğsü için benzetilen olarak düşünülür. Âşık için sevgilinin yüzü sîmîn-ten'dir. Dolayısıyla mâşuğun taş kalpli olmaması gerekir. Ay yüzlü, gümüş tenli, gül yanaklı sevgiliyle birkaç kadeh içen âşık zevk-yâb olur.

Birkaç piyâle nûş kılan zevk-yâb olur
Bir gül yañaglu sîm-beden mâh-tâbdan   G 148/125-2

Âşık bazen sevgilinin oyunları karşısında ümitsizliğe düşüp gönlünü gümüş suyu gibi sevgiliye akıtmakta kararsız kalır. Bu kararsızlık ise âşığa elemden başka bir şey vermez.

Sîm-âb-veş  olur dil-i hak cûy-ı bî-karâr
Hurşîd  ıztırâb ile sâ'ir degül midür          G 104/61-5

**İnci (Dürr, Lü'lü)**

Dîvânda en cok sözü edilen süs eşyasıdır. Nisan yağmurunun sadefin içine düşmesi sonucu meydana gelmesi, şekli, parlaklığı, kıymeti, tane halinde oluşu, delinerek ipe dizilmesi açılarından ele alınır. Âşığın göz yaşları, şâirin şiirleri, sevgilinin güzelliği, dişleri ve yağmur damlaları için benzetilen olarak tasavvur edilir. Dürr ve lü'lü isimleriyle beyitlere konu olan inci; "dür-feşân, dür-i gûş, dür-i ihsân, dür-i şehvâr, dür-i mâh, dür-i feyz, dür-i nâ-yâb, dür-i nâ-süfte, dür-i eşk, dürr-i binâgûş, dürr-i eş'âr, dürr-i kelâm, dürr-i Aden, dürr-i yektâ, dürr-i hafî, dürr-i

çeşm, dürr-i nâb, dürr-i yemîn, dürr-i ummân, dürr-nisâr, dürr-i suhan, dürr-i yetîm, dürr-i yemem" terkipleri içerisinde değişik mecaz, telmih ve teşbihlere konu edilir.

İncinin oluşması için sadefinin içine yağmur damlası düşmesi lâzımdır, bu yağmur da âşığın göz yaşlarıdır.

Eşk-rîz ol güher-i ‘aşk ola dilde peydâ
Olmaga dürr ü sadef bahre matar lâzımdur G 101/56-7

Bir beyitte âşık tuzlu balgam denilen cilt hastalığına yakalanmış, hastalığının elemiyle sevgilinin saçına delinmemiş inciler çekmiştir.

Târ-ı vasla çekeyüm dir dür-i nâ-süfteleri
Dâd feryâd eleminden bu sefîhân-ı gamuñ G 135/104-6

Şâirin şiiri, üslûbu inci ve mücevherlerle süslü hoş ve güzel manalar içermelidir. Dîvân şâirine göre söz, Aden incisi kadar kıymetlidir.

Hil‘at-i şi‘ri giyür ma‘nâ-yı hûba ey Sa‘îd
Dürr ü gevherle murassa‘ kıl edâñı eyle tâc G 78/24-6

Sadef-i tab‘umı idüp ma‘den
Her kelâmumı eyle dürr-i ‘Aden M 22/4-81

**La'l, Yâkût, Pîrûze, Mercân**

La'l, dîvânda kırmızı rengi, değerli oluşu dolayısıyla sevgilinin dudağı, âşığın kanlı gözyaşları ve renk yönünden şarabın benzetileni olarak kullanılır. Dîvânda on altı beyitte kullanılan la'l, rengi yönünden sekiz beyitte dudak, üç beyitte şarapla ilgi kurar. Âşık sevgilinin kırmızı renkteki dudağını öpünce öyle bir keyif alır ki gül renkli içkiye ihtiyacı kalmaz.

Bûs-ı leb-i la‘lüñ sihiri keyfüm olınca
Pertev-figen-i bâde-i gül-fâma ne hâcet G 74/20-3

Bir beyitte kavgaya tutuşan la'l ve şarap en güzel rengin sevgilinin dudağında bulunmasında birleşir.

Âb u tâba şirketi la‘lüñ kurı gavgâdadur
Var ise reng-i leb-i dil-berine sahbâdadur G 97/51-3

Dîvânda iki beyitte kullanılan yâkût,[367] kırmızı ve parlak rengiyle sevgilinin gönül ferahlatan dudağı için renk yönünden benzetilen olur.

Açık mavi renkli, değerli bir taş olan pîrûze, rengi dolayısıyla gökyüzünün benzetileni olarak iki beyitte kullanılır.[368]

Mercân dîvânda üç beyitte zikredilir.[369] Bir beyitte rengi dolayısıyla âşığın kanlı gözyaşlarının benzetileni, diğer bir beyitte sahip olduğu değeriyle ele alınır. Bir başka beyitte de tesbih tanesi olur.

**Güher, Gevher, Cevher**

Saîd Giray Dîvânı'nda güher[370] altı, gevher[371] altı, cevher[372] ise dokuz beyitte kullanılır. Bu mefhumlar genellikle kıymetli madenleri ifâde eder. Benzetildikleri mefhumların değerlerini arttırır. Dîvânda Saîd Giray, bu maddeleri genellikle şiiri ve sanatı ile ilgili benzetmelerde çokça kullanır.

Cevheri harf ile buldum güher itmâmın
Râh-ı efkâra olup bende Sa‘îdâ pûyâ K 40/3-38

Hil‘at-i şi‘ri giyür ma‘nâ-yı hûba ey Sa‘îd
Dürr ü gevherle murassa‘ kıl edâñı eyle tâc G 78/24-6

**Sadef, Zeberced, Fass, Âc**

İçinde incinin yetişmesine sebep olarak bilinen istiridye kabuğu olan sadef dîvânda on bir beyitte parlak rengi, şekli, çıkarıldığı deniz, içine yağmur düşmesi, âşığın sînesi, şâirin tabiatı ve şiiri için kullanılır. Sînesi sadefe benzetilen, akıllı yaratılışlı âşığın kirpiği hedef olarak güzellerin gözünü seçer.

---

[367] SGD: G. 39/1, G. 148/6
[368] SGD: MS. 6/1, G. 86/2
[369] SGD: G. 133/5, G. 149/5, G. 163/4
[370] SGD: K.3/38, G. 38/3, G. 56/1, 7, G. 101/5, G. 135/4,
[371] SGD: K. 1/32, G. 24/6, G. 61/3, G. 133/5, 6, T. 4/4
[372] SGD: D. 1/2, M. 2/15, MK. 5/5, G. 127/8, G. 138/3, G. 139/1, G. 155/4, G. 159/3, R. 26

Müjgân-ı hadeng âhu-yı çeşmâne hedefdür
Levh-i sadef-i sîne-i hûş-perveri meşreb G 73/18-3

Zeberced, zümrütten daha açık yeşil olan; ancak zümrüt kadar değeri olmayan bir taştır. Dîvânda iki beyitte kullanılır. Beyitlerin birincisinde değeri[373] ikincisinde ise rengi dolayısıyla gökyüzüyle birlikte ele alınır.

Sipihr sanma ki te'sîr –ı âh-ı sûzdandur
Kebûd-ı fâm-ı zeberced –nümâ vü sahn-ı semâ G 64/6-3

Yüzük taşı olarak bilinen fass bir beyitte nur-ı tevhidi nakş etmek için kullanılır.[374] Âc, fil dişi demektir. Az bulunmasından dolayı kıymeti vardır. Bir beyitte renginden dolayı âşığın göğsüne benzetilir.[375]

**2.8.5.2. Güzel Kokular**

Saîd Giray Dîvânı'nda koku mefhumu geniş bir şekilde ele alınır. Şâir yaşadığı çevrede koku mefhumunu yüklemediği nesne bırakmaz. Şâir için neredeyse her nesnenin bir kokusu vardır.

Dîvânda, anber, müşg, abîr, kâfur, gül-âb, şemîm, fevc, mu'anber koku maddeleridir. Bu maddelerle çok değişik terkipler kurularak koku mefhumu istenilen nesnelere yüklenir.

Dîvânda koku münasebetiyle kurulan terkipler şunlardır: "Bûy-ı reyhân, bûy-ı ezhâr, bûy-ı nakş, bûy-ı yâr, bûy-ı gül, bûy-ı mihr, bûy-ı zülf, bûy-ı fesâhat, bûy-ı rûy, bûy-ı bahâr; zülf-i anber, zülf-i mu'anber, gül-i hoş-bûy, sünbül-i bûyâ, semen-bû, fevc-i benefşe, bû-yafte-i gonca, hâl-i anber, tûde-i anber, anber-i turrâ, kâkül-i anber-bûy, şeb-bûy, hoş-bû-hûy, reng-i bûy, gerden-i kâfûr, gül-i eş'âr-ı hoş-bûy, müşg-i ezfer, şemîm-i câne."

Terkiplerden anlaşılacağı üzere doğadaki bütün çiçekler, gonca, menekşe, gül, yasemin, sünbül, feslegen; sevgilinin saçları, beni, yanağı, yüzü, teri, hatta kendisi; şâirin dîvânı, şiirleri, sözleri, yazısı, kalemi; âşığın gönül bahçesi; Hz.

---

[373] SGD: G.23/4
[374] SGD: G. 157/2
[375] SGD: G. 24/1

Peygamber ve ravzası; sevgilinin muhitinden esen rüzgâr; bahar, bezm, gülbahçesi, şarap, kahve, gece ve renk değişik kokulara sahiptir.

Misk, rengi, ceylanın göbeğinden elde edilmesi Hıtâ ülkesinde çok bulunması sebebiyle beyitlerde konu edilir.

Âhu-yı deşt-i Hıtâ hûn-ı dilin müşk eyler
Sürme rîzîde-i mâzâg-ı basardan müjgân K 34/2-38

Sevgilinin anber kokan saçları âşığı ister istemez kendisine bağlar. Âşığın bu durumdan kaçma şansı yoktur. Çünkü âşık, sevgilinin misk kokan saçları karşısında çaresiz kalır.

Âşıkı ol zülf-i ‘anber-bâr ister istemez
Beste-i zünnâr ider nâ-çâr ister istemez G 111/71-2

Gülbahçesinde yetişen sünbülden düşen damlacıklar, gül suyunun sıvı olmasından dolayı hoş kokulu tere benzetilir. Hatta âşık, sevgilinin gül yanağındaki terleri bile gülsuyu olarak görür.

Gül-i ruhuñ olıcak çü ‘arak olur bû-yâb
Meşâm-ı bülbül-i hâhiş gül-âb renginde G169/154-3

Sevgilinin iki yanına sarkan saçlarını tutan âşık kendini kokuluk tutan kişiye benzetir ve bu durumdan o kadar hoşnut olur ki talih kuşunu bile istemeye gerek duymaz.

Her dü-zülf-i yâr eldeyken hümâyı neylerüz
Sâye-gîr-i ‘anberüz murg-ı hevâyı neylerüz G 110/70-1

Sevgilinin kâfûr kokulu boynu ile kırmızı dudağı âşık için bir içim su yâhut şarap damlasıdır.

Ne var ol gerden-i kâfûr ile ol la‘l-i lebüñ
Bir içim âb yâhud katre-i sahbâsın sen G 154/132-3

Cennet rengine sahip olan Hz. Peygamberin ravzası sabah akşam gül kokar.

Ravza-i şâh resûl  rûz şeb olsun yâ Rab
Salavât-ı gül-i hoş-bûy ile hem-reng-i cinân     K 36/2-60

Cennet sünbülü ve feslegenin güzel  kokularını alan âşığın aklı başından gider.

Nefha-i bûyuñ iren kimse dimâga nitsün
Sünbül-i cennet ü gül-deste-i bûy-ı reyhân     K 34/2-39

Bahar mevsiminde gonca öyle bir kokar ki bülbül bu kokuyla dîvânelikten mest olur.

Öyle gonca ki gören bir kez olur aña hezâr
Bûy-ı nakş-ı güli eyler dili mest ü  şeydâ     K 40/3-36

Saîd Giray koku konusunda o kadar hassastır ki dîvânının bile anber koktuğunu söyler.

Mecmu'a-i musattar-ı dîvân-ı 'anberîn
Evzân-ı sihr ü kâfiye deryâ-yı kâgıdîn    TH 53/5-1

Saîd Giray başka bir beyitte şiirlerine, söylediği sözlere dahi koku yükler.

Didüñ bu şi'r-i hüsni zevâl ile ey Sa'îd
İrdi dimâg-ı 'âleme bûy-ı fesâhatüñ       G 131/99-6

### 2.8.5.3. Diğer Süs Unsurları

**Sürme (Tûtiyâ)**

Dîvânda aynadan sonra sözü en çok edilen süs eşyasıdır. Dokuz beyitte zikredilir.[376] Göz hastalıklarının tedavisinde kullanıldığı gibi güzellik unsuru olarak da kullanılır. Gri veya siyah renkli olup toz şeklindedir. Dîvânda daha çok kirpiklere çekilmesiyle ele alınır. Sevgili, alçak rakîbe her an sürme çektirirken haya sahibi âşığına sürmesini bile göstermez.

---

[376] SGD: K. 2/38, MS. 5/5, G. 44/2, G. 49/5, G. 52/4, G. 100/3, G. 120/7, G. 144/1, G. 157/6

Her demde sürme çekdürür agyâr-ı dûnına
Sâhib hayâ-yı ‘âşıkına tûtiyâsı yok MS 44/5-5

Edebiyatımızda sürmenin çıkış yeri olarak Isfahan kabul edilir. Dolayısıyla beyitlerde sürme Isfahan’la birlikte ele alınır.

O sürme-rîz siyeh-çeşm-i âhûvânuñ içün
Hülâsa kelimât-ı Isfahânîdür dirler G 92/44-2

Maşuğun iki gözüne sürme çekmesi ve bu gözlerle âşığa yarım bakış atması âşığı papağan eyler.

Ne hâletler görür diller dü-çeşm-i sürme-hîzüñden
Vücûd-ı ‘âşıkı nîm-nigâhuñ tûtiyâ eyler G 98/52-4

**Ayna (Âyine), Tarak (Şâne)**

Dîvânda on üç beyitte zikredilen ayna, karşısındakini olduğu gibi yansıtan parlak bir cisimdir. Dört beyitte dil-i âyine terkibi içinde kullanılır. Bundan maksat âşığın gönlünü tamamen sevgiliye açmış olmasıdır.

Bir beyitte güneş ve ay parlaklığı sebebiyle aynaya benzetilir. Aynanın parlaklığını kaybetmemesi için pas tutmaması gerekir. Kalp kişinin aynasıdır, dolayısıyla temiz tutulması gerekir. Kir tutmuş bir ayna güneş ışığını yansıtamaz. Doğan güneşin âşığa zerrece âşikâr olmaması âşığı sıkıntıya sokar.

Mihr-i tâli‘ zerre-veş baña hüveydâ olmadı
Oldı hayfâ jeng-i gam ile dil-i âyine pâs G 119/82-3

Tarak dîvânda iki beyitte işlenir.[377] Tarak şekli itibariyle âşığın parçalanmış sînesinin benzetileni olur. Sevgilinin saçları âşık için o kadar değerlidir ki, âşık onlara tarak vurmaya kıyamaz.

---

[377] SGD: G. 74/3, G. 163/1

**Yüzük (Nigîn, Halka, Hâtem), Küpe (Mengûş), Gerdanlık (Tavk)**

Dîvânda yüzük mefhumunu bir beyitte nigîn, bir beyitte halka, iki beyitte de hâtem karşılar. Türk kültürünün geleneklerinden olan nişanlıya, sevgiliye yüzük takma âdeti bir beyitte, âşığın sevgiliye yüzük takmayı istemesiyle tezahür eder. Âşık mâşuğuna yüzük takmayı istemektedir; çünkü yüzük takan sevgiliye âşığından başka kimseler yaklaşamayacaktır.

Sahrâ-yı Hotanda bir olurdı ter ü tâze
Ol âhuyı der-halka-i âgûş idebilsem G 146/122-2

Küpe, dîvânda iki beyitte; kıymetli sözleri, öğüt ve nasihatleri kulağa küpe yapıp dinlenilmesi gerektiği yönüyle kullanılır. Âşığa her güzel kadın için yanıp kavuşma arzusunda olmaması öğütlenir.

Bu pend-i pîri idüp gûş –ı hûşuña mengûş
Visâl-i her zen –i zîbâya itme sûz u güdâz MK 59/5-1

Gerdanlık bir beyitte zikredilir. Kumru kuşunun boynunun şekliyle gerdanlık arasında ilgi kurulur, esaret zinciri olarak görülen gerdanlıkla gülbahçesinin ortasında salınarak yürüyüşü tasavvur edilir.

Tavkını kumrı ider serv üzre pây-endâzıña
Sahn-ı gülşen yek-kadem cây-ı hırâm olsun saña G 62/3-4

**Câme, Libâs, Zibâ, Pirâhen (Gömlek), Girîbân (Yaka)**

Câme, evde giyilen bol elbisedir. Dîvânda sekiz beyitte[378]; "câme-yabâne, câme-hâb, câme-i kat, câme-i sebz, câme-i surh, câme-i zîbâ" terkipleri içerisinde kullanılır. Elbise, örtü ve süs unsuru olarak konu edilir. Sevgilinin elbisesi âşıkların kanına girmiş olası nedeniyle kırmızı renklidir. Burada gün ışıklarından önce oluşan şafağın kızıllığı da söz konusudur.

Câme-i surh ile her dem ki hüveydâsın sen
Şafak içre görinür mâh-ı temennâsın sen G 154/132-1

[378] SGD: TH. 2/2, TH. 12/1, G.25/3, G. 29/3, G. 62/3, G. 75/2, G. 132/1,2

Saîd Giray, nâdirattan da olsa bazı beyitlerinde argoya kaçar. Sevgilinin uygunsuz vaziyetinde karşısına küstahça çıkmak ister.

Câme-hâbı gül egninde de ‘uryân idicek
Ser-i bâline çü öksüzce dikilsem küstâh G 81/29-3

Sevgili bembeyaz teniyle yeşil elbiseler giymiş olarak âşığın karşısına çıkınca âşık, sevgilinin nişan tahtası olur. Sevgili yeşil elbisesiyle çemende selvi gibi salınınca âşığının kalbini süsler.

Câme-i sebz ile virdükce hırâma ruhsat
Çemen içre salınur serv-i dil-ârâsın sen G 154/132-4

Libâs, dîvânda yedi beyitte kullanılır.[379] Süs özelliği taşımaz, sadece elbise olarak düşünülür. “Fakr-ı libâs, libâs-ı gül-gûn, libâs-ı gül” terkiplerini oluşturur. Âşık, kıyamet gününde elbisesiz olarak toplanacak insanların içinde günahlarına rağmen elbiseli olmayı gönül sefâsı kabul eder. Cömertliğin güzel elbiseler içinde değil hünerle kazanılacağını söyler. Pembe açık kırmızı elbisesi içinde gördüğü sevgili gönlünü yakar.

Aldı metâ‘-ı ‘aklum bir dil-rübâ-yı fâ’ik
Giyse libâs-ı gül-gûn olur gül-i şakâ’ik G 130/98-1

Altın ve gümüş işlemeli, ipekten yapılmış gösterişli ve süslü bir elbise olarak düşünülen zîbâ, dîvânda altı beyitte kullanılır.[380] Makam ve şöhreti ifade eder. Daha çok süs unsuru olarak zikredilir. “Gevher-i zîbâ, kadd-i zîbâ, zen-i zîbâ, câme-i zîbâ” terkipleri içerisinde ele alınır. Hz. Peygamberin, Allah yolunda olanların ve Hükümdarların elbisesi olarak düşünülür.

Gömlek (pîrâhen), gül redifli gazelde; sevgilinin gömleği üzerine cömertçe gülsuyu dökmesiyle bir beyitte zikredilir.[381]

Elbise yakası anlamına gelen girîbân, dîvân şâiri tarafından genellikle gömlek yakası olarak düşünülür. Âşık, aşkından dolayı yakasını bağrını parçalar. Dîvânda,

---
[379] SGD: MK. 2/8, G. 9/2, G. 55/5, G. 68/3, G. 98/1, G. 11/2, G. 112/3,
[380] SGD: K. 1/32, K. 2/20, 40, K. 3/2, MK. 5/1, G. 75/2,
[381] SGD: G. 110/2

beş beyitte ele alınır.[382] Âşık bezm içinde sevgilinin gümüş gibi bembeyaz sinesini görmüş, yakasını parçalayarak sevgiliden meded dilemiştir.

Bezm içre meded itme ‘ayân sîne –i sîmin
Pâyüñe düşer çâk-i girîbân ile ‘âşık G 128/95-3

Gömlek yakası iki parçadan oluşur ve bunların uçları sivri ve diktir. Bu görünüşünden dolayı gülün parçalı yapraklarına teşbih edilir. Bir beyitte gülün parçalı olan bu yaprakları bülbülü müessir kılar, sabahlara kadar feryad etmesine sebep olur.

Mü’essirdür meger efgân-ı bülbül subh-ı dem-keşde
Girîbânın seherde çâk idersin câ-be-câ ey gül G 139/110-5

**Kaftan (Hil’at, Kabâ), Hırka, Abâ**

Saîd Giray Dîvânı’nda kaftan dört beyitte hil’at,[383] bir beyitte kabâ[384] olarak zikredilir. Kaftan , dîvânda daha çok ilâhî bir elbise gibi tasavvur edilir. Ramazan ayının girmesiyle sema oruç kaftanına bürünür. Sevgili cennette Allah’ın ihsanıyla kaftanını giyecek, ağaçlar altında öyle dolaşacaktır. Şâir, bir beyitte şiirlerine mana kaftanı giydirir.

Hil‘at-i şi‘ri giyür ma‘nâ-yı hûba ey Sa‘îd
Dürr ü gevherle murassa‘ kıl edâñı eyle tâc G 78/24-6

Hırka bezden mamül bir elbisedir. Derviş giysisi olarak düşünülür. Dîvânda iki beyitte geçer.[385] Şâir nakşibendi tarikatına girerek bu tarikatin hırkasına büründüğünü ifâde eder.

Ekseriyetle yünden yapılmış bol dökümlü bir elbise olan abâ peygamber giysisi olarak bilinir. Dolayısıyla tasavvuf yoluna girenlerin, halk içinde ise gariban olanların giydikleri bir elbisedir. Dîvânda bir beyitte şeyhin verdiği abâyı edepsizlik ederek giymeyip ondan şâl isteyenler ayıplanır.

---

[382] SGD: G. 95/3, G. 97/3, G. 110/5, G. 164/3, R. 9
[383] SGD: K. 2/6, G. 10/1, G. 24/6, G. 92/2, G. 155/3,
[384] SGD: G. 78/1
[385] SGD: G. 56/9, G. 70/6

**Sarık (Destâr), Takke (Ser-pûş), Fes**

Saîd Giray Dîvânı'nda başlık olarak geçen giyim eşyaları; sarık (destâr), takke (ser-pûş), fes'tir. Destâr[386] sekiz, ser-pûş[387] bir, fes[388] bir beyitte işlenir. Burada dikkat çekici olan bu başlıkların hepsinin erkek giyiminde kullanılmasıdır. Dîvânda bayanların kullandıkları başlıklara yer verilmez.

Sarık, kavuk üzerine sarılan bezdir. Ancak zamanla bu anlamını yitirmiş kavuktan ayrı bir başlık olarak kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde daha çok din adamları kullanmıştır. Bir beyitte değişik renklerde ve süslü olmasıyla güle benzetilir.

Sa'îde reng bûyuñla olup pîrâye-i destâr
Safâ geldüñ başum üzre yerüñ var merhabâ ey gül G 139/110-6

Saîd Giray, bir beytinde feleğin kahrını başında ser-pûş gibi taşımakta olduğunu söyler. Fes ise üzerine sarık sarma tarzıyla ele alınır.

**Şâl, Kemer , Zünnâr**

Şâl, Hindistanın Keşmir bölgesinde dokunması, üzerinde değişik motifler olması, değerli bi kumaş özelliği taşıması, makam ve şöhreti ifade etmesiyle iki beyitte kullanılır.[389] Şâl ile aynı beyitte kullanılan zinetli ve süslü kemer de sevgiliye kavuşma zaferi olarak telakki edilir.

Olurdı feth-i vuslat 'ukdesi zerrîn kemerinden
Mukaddemce saralum çözmege Keşmîri şâl üzre G 165/148-9

Hıristiyan papazların bellerine bağladıkları örme kuşak olan zünnâr, dîvânda bir beyitte ele alınır. Kumrunun boynundaki halka şeklindeki tüyler dîvân şâiri tarafından esaret zinciri olarak düşünülür. Böylece âşıkla kumru arasında ilgi kurulur. Dîvânda zünnâr bu açıdan ele alınır. Âşık sevgiliye olan özlemiyle eğlence bahçesinde kumru gibi zünnârla bağlanıp kalmıştır.

---

[386]SGD: M. 1/38, G. 21/15, G. 66/3, G. 74/4, G. 110/4, 6, G. 111/3, G. 126/8
[387] SGD: G. 43/6
[388]SGD: G. 74/4
[389] SGD: G. 141/2, G. 148/9,

Hasret-i halka-i çeşmüm siyehüñden salmış
Kumrı-ı bâg-ı safâ gerdenine zünnârı G 176/165-6

**Peçe (Nikâb), Uçkur (Girih-gîr), Kese (Kîse)**

Peçe yüz örtüsü demektir. Dîvânda bir beyitte kullanılır.[390] Âşığın isteği, arzusu olan sevgilinin yüzü nikâb altındadır. Âşık bu örtüyü kaldırabilirse muradına ancak o zaman ulaşır.

Âşık alınca kâmını ref'-i nikâbdan
Dogdı murâdı gün gibi zîr-i hicâbdan G 148/125-1

Uçkur ve kese dîvânda birer beyitte kullanılır. Uçkur, düğümlü, dolaşık şekliyle saça teşbih edilir.[391] Kese ise içinde para yerine gözyaşı taşınmasıyla anılır.[392]

**Etek (Dâmen)**

Dîvân şiirinde etek sevgilinin âşığa bir lütfudur. Sevgiliye ulaşamayan âşık onun eteğine yapışmak ister. Gerçi çoğu kez sevgili buna bile izin vermez. Osmanlı ve geniş anlamda Türk kültürü düşünüldüğünde padişahın huzuruna çıkan onun eteğini öper. Bu şansı yakalayanlar bahtiyar olur.

Etek, Saîd Giray Dîvânı'nda yedi beyitte değişik tasavvurlara konu olur.[393] Sevgilinin eteğine ulaşmadan kendisine ulaşamayacağını bilen âşık çok mücadele eder ancak sevgilinin tutumu karşısında çaresiz kalır.

Sa'îde dest-res olmadugından dâmen-i yârî
Delîl oldı ki ol üftâde pek bî-çârelenmişmiş G 119/81-5

**Kumaş Çeşitleri**

Dîvânda geniş anlamda kumaş çeşitlerine yer verilmez. Beyitlerde adı geçen kumaşlar; hârâ, dîbâ ve harîr'dir. Şâir, bir beyitte sevgilinin yanağını penbe renkli

[390] SGD: G. 125/1
[391] SGD: G. 114/1
[392] SGD: TH. 11/2
[393] SGD: TH. 4/2, G. 78/4, G. 80/5, G. 81/5, G. 139/3, R. 14, R. 15

hârâ'ya teşbih eder. Zenginlik ve makam sahipliğinin sembolü olarak devlet sarayının perdeleri dîbâ kumaşından olur. Harîr ise süsün ve nezaketin göstergesi olarak çulla karşılaştırılır.

Dîvânda iki beyitte çeşidi belirtilmeden kumaş mefhumu kullanılır. Şâir Hz. Peygamberden bahsederken mecâzen onun kumaşının çok sağlam olduğunu belirtir. Diğer kumaş ise argoya kaçacak biçimde donluk için kullanılır.

### 2.8.6. Günlük Yaşamda Kullanılan Eşyalar

Saîd Giray Dîvânı'nda, insanoğlunun günlük yaşamında kullandığı eşyalara genel anlamda yer verilir. Dîvânda günlük yaşamda kullanılan eşyalar; mum (şem), kandil (çerâg), şamdan (micmer), yatak (pister), halı (pây-endâz), çul (pelâs), çanak (keşkûl), çömlek (hazef), kâse, tabak, küp (hum), desti (ber-sebû), kafes, olta (şast), nal, anahtar (miftâh), değnek (âsâ), beşik (gehvâr), makas (mıkrâs), iğne (sûzen), halat (rismân), urgan (resen), iplik (rişte), çengel (kullâb), çivi (mismâr), çadır (hayme), büyüteç (hurde-bîn)dir.

Mum, kandil ve şamdan aydınlanma aracıdır. Mum, dumanı, fitili sebebiyle değişik tasavvurlara sebep olur. Kandil aleviyle değişik benzetmelerde kullanılır (bk. Bezm). Şamdan, bir beyitte içinde tütsü yakılması oradan çıkan kokularla âşığın başını döndürmesiyle ele alınır.

İki beyitte konu edinilen yatak (pister), dünyaya benzetilir. İnsanoğlu yatak olarak düşünülen dünyanın içinde ahlaksızlığa düşer. Halı, Hz. Peygamberin miraçta yükselmiş olduğu semâda ayakları altına serilir. Çul ise altın sırmalı, süslü, gösterişli eşyalardan uzak duran âriflerin kullanmış olduğu bir eşyadır.

Çanak, çömlek, kâse, tabak günlük yaşamda yemek sofralarında, ev eşyası olarak kullanılan malzemelerdir. Çömlek toprağın ateşte pişirilmesiyle yapılır. Ustası, kaliteli toprağı, yüksek dereceli âteşi, çömleğin sağlamlığını belirler. Bu yönüyle âşığa benzer. Dünya âşığı heves kâsesini sunarak kandırmak ister. Tabak içine inciler konmasıyla iki beyitte zikredilir, daha çok süs eşyası konumundadır. Küp ve desti, meyhanecinin şarap depoladığı kaplardır. Bir beyitte felek küpün içine kalay çeker.

Kafes bülbül yuvasıdır; ama orada durmak istemez. Sevgiliye ulaşamayan âşığın gönlü beden kafesine hapsedilmiş olarak düşünülür. Âşık gönül kafesinde nice güzel kuşlar besler. Dünya temiz kalpliler için bir kafes olarak tasavvur edilir ve bu kafesten uçtukları zaman asıl ülkelerine kavuşacaklarına inanılır.

Gönül tefekkür denizinde olta olup nasibini arar. Nal bir beyitte sevgilinin atıyla birlikte tasavvur edilir. Anahtar, bir beyitte doğruluk köprüsünün rehberi yani açacağıdır. Hz. Musa mucizesiyle , zehirli yılanları değneğe (âsâ) dönüştürür.

Beşik dîvânda üç beyitte kullanılır. İkisinde dünyaya, birinde tabuta teşbih edilir.Makas sevgilinin saçını muhabbetle keser. İğne, sevgiliden âşığa yâdigâr kalan ateştir, âşık onun acısıyla yanar.

İplik doğruluğuyla iki beyitte kullanılır. Âşık yiyici dostlarla ip gibi dosdoğru dostları birbirinden ayırt edebilmelidir. Halat canbazın hünerini sergilediği meslekî eşyasıdır.

Kalpsiz sevgilinin çene çukuruna düşen âşığı kurtaracak yegâne güç yine o sevgilinin çengel saçları olarak düşünülür. Hakîkatin meşk tahtası, her çivi için serttir. Mavi renkli gök kubbe bir beyitte feleğin kurmuş olduğu çadıra teşbih edilir. Ârifler, bilgide ileri olanlar, şaşaa içine dalmazlar, ancak bir büyütecin gösterebileceği şeyleri ferasetleriyle görürler.

### 2.8.7. Yiyecek ve İçecekler

Saîd Giray Dîvânı'nda belli ölçüde yiyecek, içecek ve meyvelerden söz edilir. Dîvânda bahsedilen yiyecekler: şeker (kand), ekmek (nan), meze (nukl), kebâb, yumurta, piyâz, bal, helva (halvâ) ve azık (zâd); içecerler: vişne ve arzu şerbeti, süt ile kahve; meyveler ise: şeftali, portakal ve üzümdür.

#### 2.8.7.1. Yiyecekler

**Şeker (Kand), Ekmek (Nan), Meze (Nukl), Kebâb**

On üç beyitle dîvânda en çok sözü edilen yiyecek maddesidir. Sevgili, söz, kalem ve papağan kuşuyla değişik benzetme ve mecazlarda kullanılır. Dîvânda şeker karşımıza genel olarak sevgilinin dudağıyla bütünleşmiş olarak çıkar. Şeker-âb, bir

beyitte mecaz olarak soğukluk anlamına gelecek biçimde kullanılır. Sevgiliyle âşık arasına bir soğukluk girmiş, âşık bunun için çok üzülmüş ve bu soğukluğu ortadan kaldırmak için can kitabını ortaya koymuş binlerce yemin etmiştir.

Dehânum oldı şeker-âb gözlerüm pür-nem
Ögüp kitâb-ı ruhın eyledüm hezâr -kasem
O şâha sıdk-ı derûnum inandurıncaya dek TH 52/12-2

Saîd Giray, başka bir beytinde doğru ve düzgün söyleyişin başının tatlılık olduğunu söyleyerek, papağanların konuşmaya alıştırılırken şeker yedirilmesine atıf yapar.

Şeker-bâş-ı fesâhatdür Sa'îdâ kilk-i hoş-gûyuñ
Ki gûyâ tûti-i şîrîn-makâle iktidâ eyler G 98/52-9

On bir beyitle dîvânda yer alan ekmek, fakirliğin sembolü durumundadır. Üç beyitte kuru ekmek parçasına yer verilir. Dönemin eleştirisinin yapıldığı gazel tarzındaki bir hicvinde[394] şâir; halkın malının gasp edildiği, bunu engellemenin güçleştiği bir dönemde gam yemektense kuru ekmek yemeye razı olur.

Kâni'-i nân-pâre-i huşk ol Sa'îdâ gam yime
Gasb-ı mâl-i halka sâhib-i nevâl olmak da güç G 79/25-5

Bezm-i Cem'in vazgeçilmez yiyeceği meze (nukl)dir. Ele alındığı dört beyitte de içkiyle birlikte kullanılır. Eğlence meclisine gelenlerin ilk isteği bâde (içki) ve nukl (meze)dur.

Bâde vü nuklı gören şimdi meger kim eyler
Zekan-ı reng-i şarâb-ı leb-i dil-ber seyrân K 32/2-15

Etle yapılan ve doğrudan doğruya ateşle pişirilen kebâb, kırmızı rengi, kanı dolayısıyla şarap ve âşığın aşkından yanan gönlünün benzetileni olarak kullanılır. Gönül zahmet, eziyet çekmedikçe kebâb olmaz, aşığın gönlü daima eziyet çekmelidir.

---

[394] SGD: G. 25

Şarâb-ı hûn mı  nûş eyledüñ ey çarh mihnetle
Yürekden   hûb  rengîn  hûn-âgışte kebâb olmaz   G 109/68-7

**Yumurta, Piyâz, Bal, Helva (Halvâ), Azık (Zâd)**

Yumurta, dîvânda iki beyitte Hıristiyanların bayram kutlamalarında boyanması âdetiyle ele alınır. Beyitlerin birinde kırmızıya boyanan yumurta ağlayan âşığın gönlüne benzetilir.

Zahm-ı dil –i zâr dönmededür beyza-i surha
Her gamze ki bu kâfir-i Rûmuñ ‘amelidür      G 100/55-4

Soğan (piyâz) iki beyitte ele alınır. Beyitlerin birinde kat kat elbise giyenler soğana benzetilirken, diğerinde doğranması ve kokusuyla zikredilir. Gönül ehli onun kokusunu çekemez. Bu beyitte pişmiş aşa su katılmaz deyimi de dikkat çekicidir.

Dograr  ebnâ-yı zamânân su katar aşımuza
Terk ider sohbeti dil telh-i piyâzı çekemez         G 110/69-6

Bal, bir beyitte tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır atasözüne nispet, tatlı sözle eşek arısının bile bal yapacağı tasavvuruna sebep olur.

Der-nigû-yı çerb telh içün olur şîrîn-cevâb
Bal ider zünbûr-ı şîrîn-kâr ister istemez        G 111/71-3

Helva bir beyitte sevgilinin yanağına teşbih edilir. Gerçi âşık sevgiliden yana dertlidir ama onun yanağının helva olduğunu duyduğundan beri gam çekmez.

Mecrûhlaruz  gerçi ki gam çekmezüz aslâ
Halvâ-yı ruh-ı yâr gibi emle semüm var      G 103/58-5

Azık dîvânda ekmeğin içine bandırıldığı bir gıda malzemesi olarak düşünülür; ancak bunun ne olduğu konusunda fikir vermez.[395]

### 2.8.7.2. İçecekler

**Vişne Şerbeti (Vişn'âb), Arzu Şerbeti (Şerbet-i Kâm), Süt, Kahve**

---

[395] SGD: TH, 9/2

Vişne şerbeti dîvânda bir beyitte kullanılır. Rengi münasebetiyle sevgilinin dudağına benzetilir. Yine rengi dolayısıyla ciğerle ilgi kurulur. Âşık gam köşesinde sevgilinin dudağını anarken içmiş olduğu vişne şerbeti ona keyif verir.

Gam gûşesinde yâd-ı leb-i dil-berân ile
Vişn'âb-ı keyf çekmege hûn-ı ciger bize MS 42/3-4

Ârzu şerbeti inci bahçesi cemaatinin içtiği bir içecektir. Rengi sarıdır.[396] Dîvânda sütten, iki beyitte arak, bir beyitte şîr olarak bahsedilir. Beyitlerin birinde ağlayıp sızlayan çocukların anne sütüyle susturulduğu gibi âşığın da gönlünün isteğine ulaştığında rahat edeceği söylenir.

Dil-i zârum eger matlab-res olursa bulur ârâm
Keser gûdek figânın mâder-i pistân-ı şîr olsa G 170/155-5

Kahve, kahve ve kahvecilerden bahseden bir gazelde; Yemen ülkesinden getirilişi, şarap gibi haram olmayışı ve fincanla içilişi yönleriyle üç beyitte konu edilir.[397]

**2.8.7.3. Meyveler**

**Şeftali, Portakal, Üzüm**

Şeftali, dîvânda dört beyitte de sevgilinin yanağının güzelliği ve kırmızılığı için benzetilen olur.[398] Beyitlerin birinde kıl kapmak deyimiyle, sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri ve şeftalinin üzerinde bulunan tüyler arasında ilgi kurulması dikkati çeker.

O âb u tâb ile şeftâlu –yı ruh-ı yâri
Görince kıl kaparuz öyle iştihâlanuruz G 112/72-3

Dîvânda iki beyitte kullanılan portakal, sevgilinin yüzüne teşbih edilir. "Portakalistânum" kelimesiyle şâir ülkesini de kasdetmiş olabilir. Üzüm pek çok beyitte şarap münasebetiyle ele alınır. "Âb-ı engûr, mey-i engûr, bintü'l-'ineb,

---

[396] SGD: G. 33/4
[397] SGD:G. 76/1, 3, 4
[398] SGD: G. 72/3, G. 83/2, G. 139/2, G. 160/3

duhter-i rez, duhter-i ineb" terkipleri içerisinde kullanılır. Üzüm yer aldığı beyitlerde meyve olarak değil, şarap olarak mecaz ve teşbihlere konu olur.

### 2.8.8. İnşâî Unsurlar (Mimarî)

Saîd Giray Dîvânı'nda, inşâî unsur olarak başta insanların içinde yaşamış oldukları ev (binâ, hâne) ve bu mekâna bağlı olarak, kapı, pencere, duvar, çatı unsurları; devlet yöneticileri ve ekonomik durumu iyi olanların yaşam mekânı, saray, kasr (köşk) ve bunlarla ilintili kemer, kubbe; dinî mekanlar cami, mescid, mihrâb; askerî yapı olarak kale, hısn (hisar) ile mahzen, dehliz, zindân, kuyu (çâh) hastahâne (dâr-ı şifâ), değirmen (âsiyâb), hamam (külhen), çeşme, âşiyân, kahvehâne, kesimhâne (bismilgâh)den bahsedilir. Dîvânda bu yapılar mimarî özelliklerinden ziyâde ilgi kurdukları teşbih, mecaz ve telmihler içerisinde ele alınır.

#### 2.8.8.1. Ev (Binâ, Hâne), Kapı (Bâb), Pencere (Revzen), Duvar (Dîvâr), Çatı (Sakf)

İnsanoğlunun güzellik mekânı olarak inşâ etmesi gereken yegâne ev kalbidir. Dünya âşık için misafirhâne olarak düşünülmesi gereken evdir. Sevgili bâzen rakîbin evini ışıklandırır. Bu durumda âşığın dileği sevgilinin âşıklar kulübesine gelmesidir.

Niçe bir hâne-i agyâra ey meh pertev-endâzî
Ki bir dem külbe-i 'uşşâka gel şâhum keremlerle   G 166/149-4

Kul Allah'a rızkı için kendisini kapı kapı dolaştırmaması için duâ eder. Bir beyitte göz kulun doğruyu görmesi gereken pencereye benzetilir. Güzele açıktan bakmak çok ayıptır, ona ancak gizli gizli pencerelerden bakılır. Konuşulduğunda karşılık vermeyen veya soğuk olduğu düşünülen kişiler için kullanılan duvar gibi deyimini âşık, rakip için kullanır. Gökyüzü yıldızlarıyla süslü bir çatıya benzetilir.

#### 2.8.8.2. Saray, Kasr (Köşk), Kubbe, Kemer

Saray ve kasr, övüleni yüceltme amacı taşıyan beyitlerde görülür. Bülbül goncayı kendine saray bellemiştir. Âşığın gönül köşkü sevgilinin eziyetleri karşısında yıkılır. Kubbe genellikle gökyüzüne teşbih edilir. Bir beyitte söz esrarının

saklandığı ağzın açılması ile kubbe arasında ilgi kurulur. Kemer kullanıldığı bütün beyitlerde; şekli itibariyle sevgilinin kaşıdır.

#### 2.8.8.3. Cami, Mescid, Mihrâb

Cami ve mescid müslümanların ibadet mekanıdır (bk. Namaz ve İlgili Mefhumlar). Mihrâb, imamların namaz kıldırdığı bu mekanların kıble yönünde bulunan duvardan içeriye doğru oyuk, kemer biçiminde, süslü ve nakışlı bölümüdür. Beyitlerde dini ve tasavvufî anlamlara gelecek şekillerde kullanılır. Mihrâb şekil olarak sevgilinin kaşına benzetilir.

#### 2.8.8.4. Kale, Hısn (Hisar), Mahzen, Dehliz, Zindân, Kuyu (Çâh)

Güçlü ve sağlam yapısıyla askerî amaçlarla kullanılan kale, dîvânda bir beyitte şiir, bir beyitte de söz için benzetilen olur. Hısn (hisar) bir beyitte kalp olarak düşünülür. Dünya arzuları, nefsin istekleri tarafından kuşatılır. Beş beyitte kullanılan mahzen, üç beyitte mahzen-i sır terkibi içindedir. Allah'ın, âşığın, kalemin en gizli sırlarını saklar. Dehliz bir beyitte doğruluk yolunda ilerlerken geçilmesi geren mekandır. İnsanoğlu dünyaya rağbet etmezse fitneyi zindana hapseder.

#### 2.8.8.5. Hastahâne (Dâr-ı Şifâ), Değirmen (Âsiyâb), Hamam (Külhen), Çeşme, Âşiyân, Kahvehâne, Kesimhâne (Bismilgâh)

Hastahâne, bir beyitte âlemin derdinin deva yeri olarak düşünülür.Değirmen, ustasıyla bir beyitte zikredilir. İki beyitte âşığın göğsündeki aşk ateşiyle, hamam ocağındaki ateş arasında ilgi kurulur. Çeşme dokuz beyitte ele alınır. Âşığın sevgiliye karşı tatlı sözler döken dili, kalp yarasının coşmasıyla sevgilinin boyunu sulaması, âriflerin himmet kaynağı olarak düşünülür. Üç beyitte de tarih yazmış olduğu Çağırgan Sarayı'nın çeşmesi anlatılır. Âşiyân kuş yuvası demektir, beş beyitte konu edilir. Sadef yuvası, devlet sarayı olarak düşünülmesinin yanında âşığın konaklamak istediği sevgilinin zülfüdür. Kahvehâne halkın sohbet ettiği, çay ve kahve içtikleri mekandır. Kahveci geceleri âşıkların sırdaşı olup dertlerini dinler. Kesimhâne, âşığın sevgilinin bakışlarına kurban olduğu yerdir.

### 2.8.9. Telakkî ve İnanışlar

#### 2.8.9.1. Dünya

Dünya, Allah tarafından Hz. Muhammed hürmetine yaratılmıştır. Ârif, âbid, zâhid ve âşıklar ona rağbet etmez. Dünyadan başka dokuz felek daha vardır ve bunlar dönen çadır gibi düşünülür. Güneş ve ay dünyayı aydınlatan iki kandildir. Yazı, kışı, gece ve gündüzü vardır. Gönül dünyaya bağlanırsa azar, dolayısıyla geçici olduğu iyi kavranmalıdır. İçinde cin ve insanlar birlikte yaşar, dağları, denizleri, ırmakları, köy ve şehirleri vardır. insanlarının kimisi bey, kimisi paşa, kimisi sağlam, kimisi de sakattır.

Kimi pâşâ kimisi beg olmış
Kimi buçuk kimisi yek olmış M 16/4-18

#### 2.8.9.2. Devlet

Devlet kapısı saâdet ocağıdır, bu kapıdan içeri girenlerin tüm sıkıntıları biter. Devlet kapısında çalışanların gözü tok olmalıdır, açgözlülerin eline düştüğünde perişan olur. Yaşayan her insanın bir devleti olmalıdır. Devlet olmayan yerde düzen olmaz. Kul, devletin birliği ve dirliği için duâ etmelidir. Devlet kapısı çaresiz kalmışların son ümididir.

Der-ân bî-çâreyi ol âsitân-ı devlete der-hâh
Egerçi niçe demler nâ-ümîd eyler usandurmaz G 113/73-7

#### 2.8.9.3. Ömür

Dünyada uzun ömür sürmek Allah'ın insana sunduğu bir lütuf olarak telakki edilir. Birçok beyitte ömür sermâyeye teşbih edilir, insanın onu iyi kullanması gerektiği üzerinde durulur. Bir beyitte ihtiyarlık titreyen civaya, ömür ise nazlı nazlı akan bir nehre benzetilir..

Dem-i pîrî ten-i her ra'şe-ger sîm-âba beñzermiş
Revân-ı nâzenîn-i 'ömr cây-ı âba beñzermiş G 117/79-1

### 2.8.9.4. Uyku

Şuurun bedenden uçması olarak düşünülür. Rüyasında sevgiliyle beraber olduğunu gören âşık kesinlikle uyandırılmamalıdır. Sevgili bazen naz uykusuna yatar. İnsan asla gaflet uykusuna dalmamalıdır, yoksa uyandığında ihtilam olur. Uykulu göz arzu edilen sevgilinin yanağını göremez, onun için âşık devamlı uyanık olmalıdır.

Görmege rûy-ı maksûdı çü Sa'îd
Çeşm-i pür-hâb baht-ı bî-dârem G 147/123-6

### 2.8.9.5. Ölüm

Ölüm, canın bedeni terketmesidir. Zamanını heva ve hevesle geçiren beden bir gün ölümün pençesine düşer, ölüm onu yere çalar. Ölüm anında tevbe edilmelidir. Feraset sahibi gözler ölümden ibret almasını bilir. Sevgili tek bir sözüyle âşığın ölü kalbini diriltebilir.

Yek-suhanla kalb-i mevt-engîzümi ihyâ ider
Her nefes ki yârden ise kelîmîdür baña G 66/8-2

### 2.8.10. Mûsikî

Saîd Giray Dîvânı'nda mûsikîye ait pek çok makam, ritim ve âlet ismi kullanılır. Şâirin dîvânında yer verdiği mazmunların çoğunluğunu mûsikîye ait terimler oluşturur. İçinde mûsikî olan şiirler şâirin en başarılı olduğu şiirlerdir.[399]

Dîvânda tenâsüb, iham ve tevriyeli olarak kullanılan mûsikî makamları şunlardır: "Acem, şiraz, uşşâk, rast, ısfahan, gerdâniye, muhayyer, segâh, bûselik, sabâ, ırak, şehnâz, uzzâl, hümâyûn, rehâvî, firengâne, dil-güşâ, sipihr, nevâ." Mûsikî aleti olarak da tanbûr, ney, ûd, kânûn, def (çarh), davul (kûs), çeng, kemân ve sâz zikredilir.

---

[399] Saadet KARAKÖSE, 2001: XXVI

### 2.8.10.1. Ney (Nây), Ûd

Ney, nefesli çalgılar grubundadır. Kamıştan yapılması, yapılırken yakma işleminden geçirilmesi, ahenkli sesi, sesinin üstüne başka ses istenmemesi özellikleriyle âşığın gönlü için benzetilen olur. Şâir iki beyitte şiirinin ahengini ney sesine teşbih eder. Ney, üfleyenlere nîzen veya neyzen denir (bk. Bazı Tipler ve Meslek Erbabı). Bir beyitte Mevlevî tekkelerinde üflendiğine dâir telmih vardır. Dîvânda yedi beyitte kullanılan neyin bulunduğu beyitlerde değişik mûsikî makamları ve aletlerine de yer verilir. Ney üflemenin bir usulü vardır, eline ney alan herkes onun kaidesini bilmeden âşıkların ateşini söndüremez. Usul ve kaideyi bilen neyzenlerdir.

Üfürür âteş-i ‘uşşâki usûliyle dile
Bestedür bâd-ı hevâ kâ‘ide-i ney-zenler G 103/59-4

### 2.8.10.2. Tanbûr, Kânûn, Çeng, Sâz, Kemân, Def (Çarh), Davul (Kûs)

Tanbûr, kânûn, çeng, sâz, kemân, telli; def ve davul ise vurmalı çalgılardandır. Dîvânda tanbûr iki, kânûn üç, çeng bir, sâz sekiz, kemân beş, def iki, davul bir beyitte ele alınır.

Tanbûrun kiriş adı verilen bağırsaktan yapılmış sapı, perde denilen ve telli çalgılarda notaları ayıran boğumu vardır. Bir beyitte sesi bir beyitte de çin porseleni kadar sağlam kâsesi ile anılır. Âşığın gönlü kırıldıktan sonra en güzel kânûn sesini duysa dahi sifâsını bulamaz.

Bulmaz âvâz-ı safâyı dil-şikest-i ‘âşıkân
Kâse-i tanbûr olsa kelle-i fagfûrdan G 158/138-4

İlk kez Farabî tarafından yapıldığı söylenen kânûn, dik dörtgen biçiminde bir köşesi kesik yassı bir sandık üzerine geçirilmiş tellerden oluşan, tırnak adı verilen çalgıçlarla çalınan ince sazdır.[400] Beyitlerde iham sanatı oluşturacak biçimde kullanılır, âşığın göğsüne teşbih edilir. Târ, sâz, çarh ile birlikte zikredilir.

Sa‘îdâ-veş beni her târ-ı nâ-sâzî-i çarh ile
Hevâ-hîz-i figâna sînemi kânûn iden tâli‘ G 123/88-5

---

[400] Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 1988: C 2, s. 782

Çeng, bir rüba'i'de udla beraber sevgiliye tesir etmek için çalınır. Sâz, dîvânda telli müzik araçlarının genel adı durumundadır, gövdesi ve uzun sapı vardır. Geçtiği beyitlerde güzel ses, diğer mûsikî aletleri, bağ ve bülbül bulunur. Âşık, sevgili için ne yaparsa yapsın sözü de sazı da sevgilinin kulağına girmez.

Girmedi gûşına hayfâ o mehüñ söz ile sâz
Ney-i kilküm tutalum nagmeler itdi şehnâz G 105/62-1

Kemân beyitlerde şekli itibariyle sevgilinin boyu ve kaşına teşbih edilir. Musikî aletinden ziyade benzetme unsurudur. Kursak zarının zilli bir kasnağa geçirilmesiyle yapılan def (çarh) vurmalı çalgılardandır, iki beyitte sâz ile birlikte zikredilir. Def gibi vurmalı çalgılardan olan davul (kûs), uzakdan gelen çıngırak sesine benzetilir.

### 2.8.11. Yazı

Saîd Giray Dîvânında, yazı unsurlarından yazı çeşitleri, yazı araç-gereçleri ve edebiyat bilgileri bulunur. Yazı çeşitlerinden şikeste ve siyâk birer beyitte geçer. Yazı araç-gereçleri olarak; kalem (hâme, kilk, nâl), pergâr, mürekkeb, sayfa (varak, levh), defter, kitâb (nüsha) dîvân, mecmua, şîrâze zikredilir. Edebiyat bilgileri olarak ise şâirin şiir ve şâirlik hakkındaki düşüncelerine yer verilir.

#### 2.8.11.1. Hatt

Dîvânda hatt, yazı, mektup, fermân, çizgi, el yazısı gibi değişik anlamlara gelecek biçimde kullanılır. Sevgilinin yanağı ve ayva tüyleri için benzetilen olur. "Hatt-ı hoş-bû, hatt-ı emân, hatt-ı müşk-rîz, hatt-ı ruh, hatt-ı rûy, hatt-ı tîr, hatt-ı siyâk, hatt-ı siyeh, hatt-ı nev-pûş, hatt-ı sebz, hatt-ı sehâb" terkipleri içerisinde geçer. Güzel yazı sanatıyla uğraşanlara hattât denir. Sevgilinin yüzü gül yaprağı gibi taptazedir, en güzel yazı buraya yazılır ve herkes bu yazıyı okumak ister. Sevgilinin güzelliği âşığın gönül servetini kendine kefil etmiş, bu kefillik sevgilinin yüzüne yazılmıştır.

Aldukca nakd-i dilleri hüsnüñ kefil itmiş
Yazıldı işte hatt-ı rûyuña kefâletüñ G 131/99-3

### 2.8.11.2. Kalem (Kilk, Hâme, Nâl), Pergâr, Mürekkeb, Şîrâze

Kalem dîvânda yazı ile ilgili olarak sözü edilen unsurların başında gelir. Şekil itibariyle kirpik, ok ve kılıca benzetilir. Kalemin kamıştan yapılması, sivriltilerek açılması, mürekkebe batırılması yönleriyle değişik benzetmelere konu olur. Sevgilinin yanağının üst kısmında bulunan kirpikleri kaleme benzetilir ve gözyaşıyla yazı yazılır. Şâir gam yükünü kalemiyle hafifletir. Şâir kalemini "hoş-gû, hoş-reftâr, hoş-kelâm, hoş-güfte, hoş-lehce" olarak adlandırır. Bir beyitte şâirin kalemi gazel okuyan bülbüle benzetilir.

Mey-i lutfuñla şinâsetdür olursa nola
Andelîb-i kalemüm tarz-ı gazelde gûyân   K 34/2-35

Pergâr, daire çizmeya yarayan bir araçtır. Merkezden aynı uzaklıkta olan noktaları birleştirir. İki beyitte kullanılır. Talih olup âşığın gönül seyrini çizer. Mürekkeb kalemin içine bandırılışıyla bir beyite konu olur. Şîrâze ciltli kitapların iki ucuna konulan yaprakların dağılmasını önleyen şerittir. Bir beyitte şîrâze-bend olan Allah, gündüzün güneşini akşamın ayını güzele layık kılar.

Şîrâze-bend olınca eczâ-yı gûne- ʻallâm
Hurşîd-i şemse rûze  meh cild-i Şâma lâyık  G 130/98-3

### 2.8.11.3. Sayfa (Varak, Levh), Defter, Kitâb (Nüsha), Dîvân, Mecmua

Saîd Giray Dîvânı'nda sayfa sevgilinin yüzü için benzetilen olarak düşünülür. Bu sayfanın çizgisi sevgilinin dudağı, noktası benidir. Kâinat kudret sahibinin güzellik sayfasıdır. Seher bülbülü her vakit gül sayfasına nağmeler döker.  Âşık güzellik defterine aşkının yazılmasını, namının her taraflara yayılmasını ister.

Kitâb dîvânda sevgilinin yüz güzelliği ve yüz üzerindeki güzellik unsurlarının kitap içindeki süslere benzetilmesi yönüyle ele alınır. Kitâb-ı ruh, kitâb-ı hüsn, sad-kitâb terkipleri içinde kullanılır. Dîvân, şâirin şiir kitabıdır. Güzel bir dîvân oluşturan şâir asla ölmez , adı bin yıl anılır. Şâirin dîvânını ancak ârifler değerlendirebilir. Şâir bir beyitte dîvânını anber kokulu mecmuʻa-i musattar (yazılmış kitap) olarak adlandırır.

Mecmu‘a-i musattar-ı dîvân-ı ‘anberîn
Evzân-ı sihr ü kâfiye deryâ-yı kâgıdîn    TH 53/5-1

### 2.8.11.4. Sahhâf, Kırtâs

Sahhâf eski kitap alıp satan kişiye, kırtâs, kâğıtçıya denir. Bir rubaî'de birlikte kullanılırlar. Sevgili olarak düşünülürler.

### 2.8.12. Tıp

Dîvânda tıbbî konular doktor (tabîb), hasta (bîmâr), ilâc (dermân) üzerine kuruludur. Dîvân edebiyâtında âşık, hasta; tabîb sevgilidir (bk. Bazı Tipler ve Meslek Erbabı). Dîvânda hasta; "mübtelâ, bîmâr, alîl, sakîm, marîze, dûne" kelimeleriyle ifâde edilir. Beyitlerde doktor, hasta, derman üçlüsü genelde birlikte kullanılır. Sevdanın ilâcı yeşillik seyretmektir, gönül sevgilinin yüzünü görünce iyileşir. Âşığın ilâcı sevgilinin dudağıdır. Sevgiliden başka âşığın gönlünü iyileştirecek ilâc henüz icâd edilmemiştir.

Ma‘cûnı leb-i yârüñ gayr ile devâ bulmaz
Tîr-i gam-ı firkatle kalbümde cerâhat var  G 86/36-3

Hasta dermânını şifâhânede arar. Aç gözlülük hastalığına Hz. İsâ bile çâre bulamaz. Allah gönül hastalarının yaralarının merhemi; sesli ağlayan aşıkların teselli vericisidir

Tesliyet- bahş-ı ‘aşk-ı nevha- güzâr
Merhem-i zahm-ı her dil-i bîmâr      M 1/1-5

### 2.8.13. Av (Sayd)

Avlanma yüzyıllardır sosyal yaşamın bir parçasını oluşturur. Dîvânda av mefhumu sayd, sayyâd, mekr, dâm, bâz, şah-bâz, âhû unsurlarıyla bir bütünlük içinde verilir. Av, bazen sevgili bâzen de âşığın gönlü olur. Avcı da aynı av gibi düşünülür. Evvelce kimselerin söylemediği sözler şâirin avıdır, şâir bu sözleri bulup en iyi avı gerçekleştirme peşindedir. Dîvânda av sırasında avcıya lâzım olan avlanma teknikleri

hakkında çeşitli bilgiler sunulur. Âşığın gönlünün zamanın güzeline av olması için yüz oyun, sihir, tuzağa gerek yoktur. Zamanın güzellerini avlamada kadehin üzerine avcı yoktur. Avcı ava çıkarken yanında keklik kuşunu da götürür. İki beyitte sevgilinin saçı âşığın gönlünü avlayan şahbâz (doğan) kuşuna teşbih edilir. Bir beyitte ise nefsin heva ve arzuları murg-u şehbâz diye adlandırılır, kul feleğin bin hilesiyle dünyanın tuzağına düşmüş avcı konumundadır. Sevgili ne kadar güzel olursa olsun âşığın gönlünü sevgilinin zülf tuzağına düşürmemesi tavsiye edilir.

Düşürme göñlüñi çün bâz-ı dâm-ı nisvâne
Ne deñlü olsa da meh-rûy-ı âfet ü tannâz MK 59/5-3

### 2.8.14. Sihir-Efsun

Dîvânda sihir unsuru olarak birinci derecede şâirin kalemi, sözü düşünülür. O kilk-i sehhâr, sihr ü i'câz sahibidir. Şâir büyülü kalemini efsûn-kâr olarak nitelendirir.

Kilk-i sehhârı Sa'îdüñ hayli efsûn-kâr imiş
Bir bakışda hüsn-i matla' hüsn-i makta'dur baña G 65/7-7

Leb-i la'l sihri âşığın keyfini yerine getirir. Bu durumda âşık gül renkli içkisine ihtiyaç duymaz.

Bûs-ı leb-i la'lüñ sihiri keyfüm olınca
Pertev-figen-i bâde-i gül-fâma ne hâcet G 74/20-3

Âşığa sihir yapanların başında kadeh yer alır. Sevgilinin gözleri câdû-gere teşbih edilir. Âşık, gönül isteğini, kazancını sevgilinin sihirli gözlerinde bulur.

Kâm-ı dile dün dest-resüm olmadı hayfâ
Câdû-geri-i çeşmi girân-hâb ile bulduk G 127/93-3

### 2.8.15. Oyunlar

Saîd Giray Dîvânı'nda çevgân ve satranç oyunlarının dışında başka bir oyunla karşılaşılmaz. Feleğin, talihin, sevgilinin âşığa oyunlar oynadığından söz edilir;

ancak bu oyunlar herhangi bir tasavvur içinde düşünülmez. Çevgân bir beyitte gönül değneği olur ve sevgilinin gümüşe teşbih edilen gerdanında asılı kalmak ister.

Getürince ele bir kerre düşürmez idüm âh
Dil-i çevgân ile ol gabgab-ı sîmîn-gûyuñ     G 133/102-3

Dîvânda bir beyitte dünya oyun bahçesi olarak düşünülür ve felek vezir yerine kullanılan bir taşla (ferzîn) âşığı mat eder.

Seni ferzîn-i felek bir gün ider âhir mât
Tutalum bâzi-i dünyâda imişsin hallâc     G 77/23-2

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## İNSAN

### 3.1. İnsan

Saîd Giray Divanı'nda insan mefhumu Şâirin hayat anlayışına göre şekillenir. Dîvânın dördüncü mesnevîsi olan "sebeb-i telîf" bölümünde şâir, dünya, insan, şiir, sevgili, aşk üzerindeki düşüncelerini geniş bir biçimde anlatır. Bu mesnevî ve dîvânın genelinde insan mefhumu beyitlerde "nâs, beşer, âdem, âdem oglanı, halk, insân, eşref, kesân, merd ve şahs" tabirleriyle geçer. İnsan bütün varlıkların en şereflisidir. Konuşma vasfına sahip tek varlıktır. Bütün mahlukat insana hürmet etmekle yükümlüdür, âlemde her şey onun emrine verilmiştir. İnsan diğer insanlarla birlikte yaşar ve maişetini temin için çalışır. Bazı insanlar insanlık vasıflarını yitirip hayvana dönüşmüştür. Yeryüzünün güzelliğini seyreden her insan bu güzellik karşısında ölecek gibi olur. İnsanoğlu cimri ve kibirli olmamalı, cömertliği tercih etmelidir. İnsanların kimi ip gibi doğru kimi iki yüzlü ve yalancıdır. İnsanoğlu vefalı olmalı, vefasızlıktan uzak durmalıdır. Bir beyitte insan inciye teşbih edilir ve soyu kötü olanlardan asilzâde çıkmaz denir.

Bed-asl olan şebîh olamaz asl-zâdeye
Sûd-kesân-ı hâs güherden zuhûr ider G 88/38-3

İnsanoğlunun ömrü hızlı bir şekilde gelip geçer, bundan dolayı insan ömür sermayesinin farkında olmalı onu lüzumsuz yere harcamamalıdır. Sevgi dünyanın mayasıdır, insan sevgi yolunun yolcusudur. Felek insana gam yüklese de insan bu yükün altında ezilmemelidir.

Divanda insana ait bu mefhumlar âşık ve mâşuk çerçevesinden ele alınır. Âşık ve mâşuğun taşıdığı özellikler ile genel olarak insan tipi arasındaki benzerlik hemen göze çarpar. Âşık ve mâşuk güzellik yolunda ilerlerken araya bazen düşmanları girer ve bu ikiliyi birbirinden ayırmaya çalışır. Âşık bu durum karşısında aklını kullanarak rakible mücadeleye girişir.

Bilür vâcib cân ile âkilân tefrîk-i a'dâyı
Olur cem'iyyet-i rişte gider âheste âheste G167/151-2

Saîd Giray, âşık ve sevgilisi etrafında oluşan dost ve düşmanları insan mefhumunu içinde ele alır ve bunlara ait maddi ve manevi unsurları sanatkârlığı ölçüsünde beyitlerine yansıtır.

### 3.2. Güzellik

Saîd Giray Dîvânı'nda güzellik mefhumu sevgiliye aittir ve ele alınan unsurlar içerisinde en kıymetli olanıdır. Güzellik sevgiliye ait bir hazinedir. Âşık bu hazineye ortak olma çabasındadır. Güzellik deyince akla sevgilinin cemâli gelir. Sevgili gülbahçelerinde arz-ı cemâl eyler, onun güzelliği karşısında güneş dahi gizlenme ihtiyacı hisseder. Sevgilinin güzelliğini temâşâ edenin aklının başında kalması mümkün değildir. Bu güzelliği gören bir daha ondan ayrılmak istemez.

Olur bî-nûş-ı keyf-âlûd bakdukca dil-i âşık
Leb-i rengîn-i mevc-endâz mey-i sahbâlarındandur G 102/57-2

Dîvânda güzellik mefhumu işlenirken değişik mecaz ve teşbihlerden faydalanılır. Şâir bu benzetmelerle güzelliği daha rahat ifâde eder. Sevgilinin yüz azalarının her biri şâirin mecaz ve teşbih kaynağıdır. Güzelliğin gülbahçesine benzetilmesinin sebebi sevgilinin yüzüdür. Boy selvi, saç sünbül, göz nergis, ağız gonca, yanak güldür.

Ne tapsun lâle vü sünbüle gül serv-i semenlerden
Çü hâlî sahn-ı gülşen serv-kad gonca-dehenlerden G 153/131-1

Âşığın tek sermayesi sevgilinin güzelliğidir. Sevgili güzellik mülkünün padişahıdır. Sevgili bu mülke padişahlık yaparken bazen âşıklar arasında fitne çıkarır. Bu fitnenin çıkmasında sevgilinin bakışı esnasında kullandığı kaş ve kirpiklerinin savaş eşyasına teşbihi önemli yer tutar.

Nigâhı pâye-bahş-ı tesliyetdür hayl-i uşşâka
Meded ayn-ı fitendür gamze-i dil-dûzdan feryâd G 84/32-2

### 3.2.1. Genel olarak güzellik

Dîvânda güzellik Allah vergisi olarak düşünülür. Yaradılanların en güzeli Hz. Muhammed'dir. Hz. Yûsuf'un yüz güzelliği "mâh-ı Ken'ân"[401] terkibiyle güzelliğin ülke gibi düşünülmesine sebep olur.

Dîvânda güzellik unsurları sevgilinin yüzünde cem olmuştur. Şâire göre güzellik sevgilinin yüzü ve yanağıdır. Âşık bu güzelliği seyretmekten büyük mutluluk duyar. Sevgilinin bu güzelliği âlemde ve âşıklar üzerinde iz bırakır. Âşık bu güzelliğin korunmasında bazen bekçi olarak görev yapmak ister.

Sevgilinin saçlarının sünbüle, boyunun selviye, çene çukurunun kuyuya, yürüyüşünün kekliğe, gerdanının kumruya, sesinin bülbüle, yanağının şeftâliye, gözünün bademe teşbihi gibi genel benzetmeler güzelliğin bağ gibi düşünülmesi tasavvuruna sebep olur.

Dîvanda gülbahçesi ve bağdan sonra güzellikle ilgi kurulan diğer bir unsur da yıldız ve gezegenlerdir. Sevgilinin yüzü her zaman ay gibi parlar. Sevgili âşık için "mâh-ı nev-tâze, mâh-ı perî, mâh-ı cemîl, mâh-ı tâbân" olarak düşünülür. Sevgilinin yüzü o kadar parlak ve güzeldir ki güneş tutulması bile onun güzelliğini saklayamaz.

Rûy-ı hat-âver-i dil-ber dile âteş urmaz
Der-küsûf tal'at-ı hurşîdde envâr olmaz MK 57/2-5

### 3.2.2. Güzellik ile ilgili tasavvurlar

#### 3.2.2.1. Bahar, gül, gonca

Bahar, güllerin açıldığı mevsim olarak düşünüldüğünde gül vakti olarak tasavvur edilir. Baharla güzellik arasında ilgi kurulmasının sebepleri arasında ikisinin de geçici olması önemli etkendir. Âşık olarak tasavvur edilen bülbül bahar mevsiminin sona ermesiyle sessizliğe bürünür.[402] Bir beyitte baharın sonu hüzn vakti olarak düşünülür.[403] Pâyân-ı bahar (baharın sonu) geldiğinde âşığın neşesi, zevki kalmaz.[404] Baharla güzellik arasındaki ilginin diğer bir sebebi de ikisininde âşığı gaflete düşürmesidir.

---

[401] SGD: G. 53/3
[402] SGD: G. 152/3
[403] SGD: G. 32/4
[404] SGD: G. 54/2

Geldi çün vakt-i bahâr gaflete düşme zînhâr
Bir civân şîşe be-dest âb-ı çemenzâr olsun G 149/126-6

Dîvânın pek çok beytinde sevgili, gül; âşık, bülbül, rakip ise diken olarak tasavvur edilir. Bülbüle hüzün, dikene gül haksızlık olarak düşünülür. Âşık her dem "gül-i tevhîd"in peşindedir. Âşığın sözünde ateş ve hararet hiç eksik olmaz, bunun nedeni gülden gülsuyu yapılabilmesi için o gülün yakıcı olması gerekliliğidir.

Kelâm-ı şâ'ir-i bî-'aşk içre sûz u tâb olmaz
Gül-i hoş-bûy-ı nâ-sûzende âteşde gül-âb olmaz G 109/68-1

Goncanın ağzının kapalı oluşuyla sevgilinin dudakları arasında ilgi kurulur. Bu ilginin diğer bir sebebi de sevgilinin gönlünün sır dolu oluşudur. Ayrıca gonca âşığın gönül ilacı yani tabibidir.[405] Sevgili öyle bir goncadır ki onu gören bülbül olur. Kokusu, gül nakşı ile âşığın gönlünü mest eder.

Öyle gonca ki gören bir kez olur aña hezâr
Bûy-ı nakş-ı güli eyler dili mest ü şeydâ K 40/3-36

### 3.2.2.2. Gülzâr (gülistân), bâg (bağ)

Sevgilinin gülbahçesine benzetilme sebebi, sevgilinin güzellik unsurlarının bu bahçede bulunan bitkilere benzetilmesi dolayısıyla olur. Sevgili güzelliğini (yanağını) gülbahçesinde teşhir eder.[406] Bir beyitte gülbahçesinin baş gülü olarak sevgilinin iki yanağı gösterilir.

Gülistân-ı safânuñ ol dü-ruh gül-sâlarındandur
Dil ol gülzâr-ı hüsnüñ bülbül-i gûyâlarındandur G 101/57-1

Gönül goncası, "bâg-ı murâd"da açılır. Güzellik mührü "bâg-ı ruh" üstünde bir sünbül gibi kendini gösterir. Âşık gönül mülkünü güzellik bağına inşa eylemek ister. Rakip bazen emel bağına rüzgâr olup hileyle girmeye çalışır. Mâşuğun âşığın sinesinde açtığı dâğ (yara), bâg olarak görülür.

---

[405] SGD: G. 107/1
[406] SGD: G. 105/2

Gamze biñ zahm urıcak tende nigâhı baglar
Eyledi sînede yârüm yine dâg üstini bâg G 124/90-4

### 3.2.2.3. Güneş, ay, mum

Sevgili âşık için parlak bir güneş olarak düşünülür. O alemi süsler feleği aydınlatır. Sevgilinin gülbahçesine gelişiyle güneşin doğuşu arasında ilgi kurulur. Sevgilinin gelişi (güneşin doğuşu) gecenin bitmesi anlamına gelir. Sevgili gidince (güneş batınca) alem karanlığa bürünür. Bir beyitte kıyamet güneşinin yakıcı acısıyla güzelliği aynada parlayan âfet arasında ilgi kurulur. İnatçı, yaralı dünya bazen insafa gelip âşığın kara bahtını güneşe döndürür. Âşığın gönlünün pas tuttuğu zamanlarda imdadına "hurşîd-i ruh" yetişir.

Sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelen alnı beyitlerde güneşe teşbih edilir. Bir beyitte güneş olarak telakki edilen sevgilinin yanaklarının, zülfüyle âşıktan gizlenmesi istenir. Çünkü dilberin bu güzelliği âşığın yara almasına sebep olur. Bu beyitte rengi dolayısıyla parlaklığı simgeleyen güneş ile karanlığı çağrıştıran zülf arasındaki tezat dikkat çekicidir.

Ruhların âşıkına zülf ile mestûr eyle
Gör tutar pertev-i hurşîde o dil-ber pür-dâg G 124/90-5

Divanda ay; rengi (beyazlığı), parlaklığı, şekli dolayısıyla sevgili ve sevgilinin cemali için benzetilen olur. Sevgilinin yüzü ay gibi bembeyaz parlar. Sevgili, "mâh-ı peri-çehre"[407] olarak düşünülür. Bir beyitte sevgilinin ay gibi parlayan yanağı başka bir âlem (dünya) gibi ele alınır.[408] Bir başka beyitte ise ay sevgilinin yanağının güzelliğini göstermesi için güzellik kubbesine asılmış kandile teşbih edilir.

Lebi gibi ruhuñ üstünde diye mâh-ı cemîl
Tâk-ı hüsn üzre asılmış bâd-ı ruşen kandil G 138/109-1

Sevgili yüz güzelliği ışık kaynağı olarak tasavvur edildiğinde âşık da o ışık kaynağının pervanesi olarak düşünülür. Pervenanenin ateş etrafında dönerken ateşin

[407] SGD: G. 37/8
[408] SGD: G. 102/2

içine düşüp yanması gibi sevgilinin âşığının kolunu kanadını yakması arasında ilgi kurulur.

Pervâne-i lâhûtem izhâre-i şem'-i 'aşk
Bâl ü perümi yakdum şeb şu'le-perestîden G 156/135-2

### 3.2.2.4. Yûsuf, Mısır, kitap

Dîvân şiirinde sevgili güzellik yönünden "Yûsuf-veş"[409] diye düşünülür. Şâirler sevgilinin güzelliğini Hz Yûsuf'la anlatırlar. Hz. Yûsuf'un Mısır'da bir pazarda satılması, daha sonra oranın veziri olması onu "mâh-ı Ken'ân" yapar. Bu durumda güzellik de Mısır olur.

Sevgilinin yanağı kitaba benzetilir ve övülür. Âşık bu kitabın sayfalarını teker teker okumak ister. Bir beyitte sevgili "kitâb-ı hüsn" olarak düşünülür. Âşık güzellik kitabını şerhetme derdine düşer.

### 3.2.2.5. Deniz , âb (su)

Divanda güzellikle deniz arasında ilgi kurulmasının sebebi sevgiliye teşbih edilen kıymetli madenlerin denizden çıkarılıyor olmasıdır. Dîvân şiirinde sevgilinin dişi inci olarak ele alınır ki bu güzellik unsuru deniz ürünüdür. Bundan başka sevgilinin gönlüyle deniz dalgaları arasında ilgi kurulur. Sevgilinin peşine düşen âşık aşk denizinin yüzücüsü olur. Denizin beyaz köpükleriyle sevgilinin bedeni arasında renk yönüyle benzerlik oluşturulur.

Hüsnüñde sefîdi kef-i yem mevc-zen olmış
Endâhte-i tûde-i anber ki o bendür G 99/54-5

Dîvânda su tek başına güzellik unsuru olarak kullanılmaz, su ile ilgili kelimelerle terkip halinde güzellik unsuru olur. Bazı beyitlerde sevgilinin yanağı için "âb u tâb" ve "sim-âb" terkipleri kullanılır. Bir beyitte âşığın gönlü sevgilinin güzellik bahçesine akan su gibi düşünülür. Şâir bir beytinde sevgilinin yüzünün

[409] SGD: 122/4

güzelliğini, parlaklığını "gül-âb"a bağlar, güzeli suyun yansımasından veya sesinden tanıdığını söyler.

O âb u tâb-ı ruhuñ ben gül-âbdan bilürem
Tulû'-ı mâh-ı nevi 'aks-i âbdan bilürem G 144/118-1

## 3.3. Sevgili

### 3.3.1. Genel olarak sevgili

Saîd Giray dîvânında sevgili için isim ve sıfat olarak kullanılan kelimelerin yanında teşbih ve mecaz yollu pek çok ifadeye yer verilir. Dîvânda sevgilinin maddi ve manevi yönlerini ortaya koyan kelime ve terkipler şunlardır:

"Yâr, cân, cânân, âfet, sanem, sanem-i kâfir, sanemâ, dilber, dilber-rû, dil-âvîz, âhu, âhû-yı Tâtârî, şûh, şûh-ı levandâne, şûh-ı dil-rübâ, şûh-ı şîrîn, şûh-ı fettân, fettân, nigâr, habîb, âfitâb, şâh, şeh, şehâ, hurşîd, hurşîd-sıfat, hurşîd-i ruh, hurşîd-i enver, hurşîd-i dırahşân, nâzenîn, pâdişâh, pâdişeh, dost, perî, perî çehre, perî-reftâr, hûri, hûr-veş, hûrâ, melek, melek-sîmâ, mâh, mâh-rû, mâh-ı cemîl, mâh-ı perî, mâh-ruh, mâh-Türk, mâh-ı Ken'ân, meh, meh-likâ, meh-rû, meh-rûy, meh-peyker, meh-tâb, meh-sûret, meh-i Tâtâr, mahbûb, hüsn, şîrîn, şirîn-leb, şîrîn-kâr, sultân, güzel, zâlim, dil-dâr, cemâl, şem, çerâg, gonca dehen, gonca-fem, dil-sitân, dil-sûz, dil-güşâ, dil-beste, dil-dâde, dil-i şûh, dil-berâ, dil-berân, dil-i yârân, dil-rübâ, dil-i ahbâb, dil-ârâ, dil-dûz, dil-i suzân, ummân, kâfir, kâfir-neseb, hüsrev, serv-i revân, serv-i bülend, serv-i ra'nâ, serv-i hırâmân, serv-i şûh, serv-i semen, serv-i dil-ârâ, gül, gül-rû, gül-bû, gül-i ter, gül-i ra'nâ, gül-çehre, gül-çehregân, gül-çîn, gül-i rûy, gül-i ruh, tûtî, tûtî-i şeker,katîl, kamer, rûh-bahşât, server, lâle-ruh, ma'şûk, niyâz ehli, yâr-i cefâ-kâr, bûy-ı yâr, enîs, safâ-bahş, azîz."

Bu isim ve terkipler arasında; "meh, mâh, yâr, cân, dil-ber, cân, âfet ve şûh" en çok kullanılanlar olarak göze çarpar.

Divan şiirinin asıl konusu aşk ve sevgilidir.[410] Öyle ki sevgilinin taliplisi, isteyeni sadece tek bir âşık değildir. Âlemde binlerce âşık ona gönül vermiştir.

Zann itme hemân saña benüm cân ile âşık
Alem saña dil-dâde vü biñ cân ile âşık G 128/95-1

[410] Filiz KILIÇ, "Tuna Kasidesi'nin Düşündürdükleri", Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara.-2005: 419

Sevgilinin dini imanı âşığına cefâ çektirmektir. Âşık bu durumdan ne kadar şikayet etse de sevgili cefâ çektirmekten hiç usanmaz. Âşık sevgilinin önünde yıllardır secdeye kapanmışken sevgili ona bir defa bile selam vermez.

Secde ider yüz üstine der-kâr olanlara
Yıllar geçer ki âşıkına merhabâsı yok MS 43/5-3

Maşuğun, âşığına cefasından sonra dikkati çeken diğer bir tutumu da nazıdır. Sevgilinin yanına nazından yaklaşılmaz. Âşığın nice yalvarmaları onu nazından alıkoyamaz. Bu durumda âşığın sevgiliden bu uzun nazlarına son vermesini istemekten başka yapacağı bir şey yoktur.

Ne kadar itse niyâz âşık ider nâz-ı dırâz
Nice nâz itmesün ol ey felek-i şu'bede bâz MR 45/1-3

Sevgili âşığına karşı o kadar vefasızdır ki, ayağının altına toprak olup serilen âşığın üzerinden basmadan çekip gider.

Zîr-i pâyinde turâb olsam kadem basmaz geçer
Kimsenüñ yâri aman mihr-i dırahşân olmasun G 153/130-3.

Saîd Giray mütekerrir türünde yazmış olduğu murabbasında[411] sevgilinin bu kadar nazını ona yakıştığını söyleyerek sahiplenir

Gözi mey-hâne-i nâz u kaşı mihrâb-ı niyâz
Yaraşur her ne kadar itse niyâz ehline nâz MR 45/1-4

Âşık sevgilinin bu kadar cefa ve nazından sonra sevgiliye senin benden başka neyin var ki diyerek sitem eder.

Terdîd ile teşvîşe düşürme beni rahm it
Ey şûh-ı levendâne senüñ gayrı kimüm var G 102/58-4

Zamanın gönül alan güzellerinin yüzü hep yerde olduğu için âşık sevgilinin gönlüne giremez.

---

[411] SGD: MR. 1/4, MR. 2/4, MR. 3/4, MR. 4/4, MR. 5/4

Bu  asruñ dil-beri hep yüzi yirde oldugındandur
Geçilmez  ki ire la'li kûyı vasl içre dillerden G 153/131-3

### 3.3.2. Sevgili ile ilgili tasavvurlar

#### 3.3.2.1. Perî (perî-çehre, perî-reftâr, perî-rûy), hûr (hûr-veş, hûrâ), melek (melek-sîmâ, sürûş)

Dîvânda sevgilinin perî olarak tasavvurunda sevgilinin âşığından kaçması, çok güzel olması önemli rol oynar. Çünkü perî de aynen sevgilinin âşığından kaçması gibi insanlardan kaçar, göze görünmez ve çekici bir güzelliğin sahibi olarak düşünülür. Sevgili âşık için güzeller içinde "perî-çehre" sıfatına sahiptir. Bir beyitte ay yüzlü güzelin âşığı diken gibi görüp ondan kaçması tasvirine yer verilir.

Sen âdem hârı mı zann eyledüñ ey mâh-rû bendeñ
Niçün bizden kaçarsın ey perî-reftâr u merdüm-hû G 160/140-6

Hûri, cennet güzelinin adıdır. Âşık güzelliğinden dolayı sevgiliyi hûri diye adlandırır. Bir beyitte sevgilinin zülf-i perçemleri hûriye teşbih edilir. Sevgilinin baştan çıkarıcı güzelliği "hûr-veş" tasavvuruna sebep olur ve bezmde rakible yalancı sohbetine dalar.

Güzelliği, göze görünmeyişi, saflığı ile sevgilinin benzetileni olarak kullanılan melek, âşık için sevgilinin yanında hayvani istekleri kalbinden atması tasavvuruna sebep olur.

Zîr-i tûbâ saña mesken ola mânend-i Sürûş
Sîneden lezzet-i heyvânı iderseñ ihrâc G 78/23-6

#### 3.3.2.2. Gül, gonca, karanfil, yasemin, serv

Sevgilinin güle teşbih nedenleri, rengi, kokusu, yüz ve yanaklarının güzelliğidir. Şâir bir gazelinde gülü müstakil olarak işler.[412] Âşığın gönlü her güzele teveccüh etmez, onun güzeli ilâki gül yüzlü olmalıdır.

[412] SGD: G. 110

Bize her mâh  u rûz endâmına ân olsa pîrâye
Dil ikbâl eylemez illâ ki dil-ber olsa da gül-rû     G 159/140-3

Gonca gülün henüz açılmamış halidir. Kapalı oluşu ve küçüklüğüyle sevgiliye teşbih edilir. Dîvânda gül yanakla gonca ise ağızla birlikte ele alınır ve genellikle bu ikilinin arasında bülbüle de yer verilir. Şâir bir beytinde klasik gül-bülbül hikâyesine telmihte bulunur.

Gonca musâhibdür güle yâr oldı sünbül sünbüle
Bî-çâre âşık bülbüle kısmet ezel hâr-ı cefâ     G 67/10-3

Dîvânda karanfil ve yasemin çiçekleri; kokuları, renkleri, şekilleriyle sevgili için benzetilen olarak kullanılırlar. Bir beyitte âşık karanfil yanaklı sevgiliyi çok sevimli bulur. Yasemin yüzlü sevgili âşığın gönlünü yağmalar

Dîvân şairi sevgiliyi serv olarak düşünür, sevgilinin  boyu denince akla gelen ilk mazmun olur. Âşıklar, su gibi akarak sevgilinin ayaklarına yüz sürerler, âşığın burada takip ettiği yol doğrudur ve bu yoldan ayrılmamalıdır.

Dil akar çün âb-ı kadd-i dil-sitânuñ pâyine
Servden efzûn olsun istikâmetler saña     G 64/5-3

**3.3.2.3. Ay (mâh, meh, kamer, hilâl), güneş (mihr, âfitâb)**

Dîvânda ay parlaklığı, beyazlığı ve yüceliğiyle değişik benzetmelere konu olur. Ây ve güneş yeryüzünü aydınlatan iki kandil gibi düşünülür. Sevgilinin temiz yüzünde oluşacak kir onun güzelliğini eksiltmez bilakis o kir  âşığa parlak bir koku gibi gelir.

Cebhe-i sâf-ı safâ-hîzüñde zâhir  naks-ı mâh
Kir getürmiş rûyına ol bû müşa‘şa‘dur baña     G 65/7-2

Güzellerin başta geleninin ay gibi parlak, güzel yanağı ülkeye teşbih edilir. Böylelikle kadın güzelliği benzersiz bulunur.

Bir kıt‘asıdur mâh-ruhuñ mîr-i ‘imâduñ
Ta‘lîk-i hatuñ hüsnini nâ-yâb ile bulduk     G 127/93-4

Sevgili güzelliğiyle dünyayı aydınlatan ay olarak düşünülür, saçı gece olurken yanağı o gecede parlayan ay gibidir. Sevgilinin aya benzetilen yüzü aşığı sarhoş eder. Bir beyitte aya teşbih edilen sevgili gece verdiği söze güneşin doğmasıyla muhalefet eder, âşık da bu durumu ay güneş rengine büründü diye eleştirir.

İdüp hilâf şeb-i va‘d ider o subh-ı tulû‘
Ki böyle mâh kanı âfitâb renginde G 169/154-4

Hilal şekli dolayısıyla güzellik kubbesinde seyredilen güzel olur. Bu seyir kucaklaşmaya talip olma, borcu yok etme anlamlarını taşır. Sevgilinin güzelliği âşığa borçlarını bile unutturur.

Tâk-ı hüsnüñde hilâlüñ seyri istib‘âddur
Tâlib-i vasla mü’ekkidli düyûn-ı nâfiye G 161/142-4

Âşığa göre sevgili parlak bir güneştir. Hatta sevgilinin sahip olduğu parlaklık kaynağı güneşte bile yoktur. Talihi ona hep kötülük etmiş ama karşısına güneş gibi parlak güzel çıkınca tüm dertlerini unutmuştur. Bir beyitte sevgilinin güneşe teşbihi o kadar abartılmıştır ki kıyamet gibi düşünülmüştür.[413] Âşık bazen aşkının zarifliğini güzelliğini maşukla karşılaştırır ve aşkının daha güzel olduğuna karar verir. Bazı beyitlerde “Yanak güzelliği şarapla, sevgilinin güzelliği güneşle bulunur.” gibi vecize sayılabilecek ifadelerle karşılaşılır.

Tâb-ı ruhuñı keyf-i mey-i nâb ile bulduk
Feyz-i mehi hurşîd-i cihân-tâb ile bulduk G 126/93-1

Şâir “benzer benzese” redifli gazelinde sevgilinin yuvarlak iki yanağını güneşe tam teşbih yapar.

Ola hurşîdüñ dü- kursı rûyuña teşbîh-i tâm
Meh hayâl olsa hilâl-ebrûya beñzer beñzese G 164/147-5

[413] SGD: G. 18/4

### 3.3.2.4. Sanem (put), kâfir

Sevgilinin puta teşbihi putun taş, mermer gibi madenlerden yapılmasıyla mâşuğun katı, taş kalpliliği arasında ilgi kurulmasındandır. Maşuk taş gibi kalbiyle âşığına sürekli zulüm eder. Bundan bıkan âşık ne gece, ne de gündüz puta teşbih edilen güzeli görmek istemez.

Şâhid-i aşk ile âşufte-dil it her şeb ü rûz
Göze göstermeyesin her sanem-i sîm-teni    G 171/157-5

Dîvânda put,  kâfirlik alâmeti olması sebebiyle kâfirle birlikte ele alınır. Put ve kâfir ikilisinin bulunduğu beyitlerin birçoğuna  -Anadolu harici gayrimüslim ülkeler için kullanılan- Rûm kelimesi eşlik eder.

Oldı dil bir sanem-i kâfire âşufte-i Rûm
Duhter-i bâl-i ‘inebdür dür-i nâ-süfte-i Rûm    G 144/119-1

Saîd Giray Divanı'nın genelinde sevgili müslüman vasıflarına sahiptir; ancak âşığına etmiş olduğu zulüm sebebiyle bazı beyitlerde kâfir olarak adlandırılır. Hatta kâfirler bile sevgilinin âşığına yaptığı zulmü yapmaz. Buna rağmen talihi âşığın gam sermayesini arttırmak için gönlünü bir bûseye kâfire rehin eder.

Gama ser-mâye olsun  diyü mülk-i Rûm-ı şûm içre
Dilüm yek-bûseye bir kâfire merhûn iden tâli‘      G 123/88-2

### 3.3.2.5. Pâdişâh (şeh, şâh)

Dîvânda pâdişâh, sefer emrini verip ordusunu savaşa sokması ve savaşta dökülen kanlar sebebiyle sevgiliye benzetilir. Sevgili âşıklara öyle bir savaş açmış, öyle kanlar dökmüştür ki  ona emsal olabilecek bir pâdişâh kalmamıştır.

Eyledüm pîre-zen-i çarha hıtâb ile su'âl
Hîç gördüñ mi didüm ol şeh-i hûn-rîze misâl      MR 46/3-1

### 3.3.2.6. Yûsuf (Yûsuf-veş), Ülke (Mâh-ı Ke'ân), İsâ (Nutk-ı Mesîhâ, İsâ-dem)

Dîvân şâiri sevgilinin güzelliğiyle Hz. Yûsuf'un güzelliğini birbirine eş tutar. Hatta sevgilinin güzelliğini Yûsuf'tan üstün tutmak bir gelenek gibidir. Saîd Giray da aynı yolu takip ederek devrin güzellerinin yanında güzellik timsali Yûsuf peygamberi "Yûsuf-ı sâni" adleder.

Hûbân-ı 'asr encüm ü hûrşîddür o meh
Oldı efendi Yûsuf-ı sâni zamâneye G 163/145-4

Hz. İsâ peygamberle sevgili arasında ilgi kurulma sebebi; onun ölüleri diriltmesi, hastalara şifâ dağıtmasıyla, sevgilinin âşıklara sözleri, nefesi ve dudağıyla can vermesi fikridir. Âşık, sevgilinin kendisi için söyleyeceği tek bir güzel sözün peşine düşmüştür ve bu sözleri Hz. İsâ kelamına teşbih eder.

Yek-cevâb-ı nerm ile ihyâ kılup it âşıkı
Her nefes nutk-ı Mesîhâdan kelâm olsun saña G 63/3-5

## 3.4. Sevgilide Güzellik Unsurları

### 3.4.1. Saç (zülf, perçem, kâkül, turrâ, mû)

### 3.4.1.1. Genel olarak saç

Saîd Giray Dîvânı'nda sevgiliye ait güzellik unsurlarının başında saç gelir. Sevgilinin yanağı, yüzü, beni, çenesi, alnı, boyu, teni ile birlikte işlenir. Rengi, kokusu, şekli bakımından çeşitli hayal ve tasavvurlara konu olur.

Beyitlerde saç âşığın aklını başından alır. Sevgilinin saçı âşığı bazen karanlık zindanlara atar, bazen de âşiyân olup onu misafir eder.

Sevgilinin saçı şekil bakımından dağınık, perişân, kıvrım kıvrım, düğümlü, dolaşık, büklüm büklüm düşünülür. Âşık sevgilinin saçının kendini esir alıp gönlüne zincire vuracağını bildiği için bazen ondan kaçmak ister; ama eninde sonunda o saçlara esir olacaktır.

Gerden-i bendini ol zülf-i girih-gîr idemem
Turrañı bu dil-i dîvâneme zencîr idemem G 141/114-1

İtdi esîr-i zülfi beni bir civân şûh
Kadd-serv tîr-her müje ebrû-kemân şûh    G 80/28-1

Saf kıran, koparan parçalayan İran'ın savaş kahramanı Rüstem bile savaş meydanı kabul edilen sevgilinin yüzünde saç tarafından zincire vurulur.

Rüstem-i saf-şiken-i manzarı olsa rûyuñ
Anı zencîre çeker kâkül-i 'anber-bûyuñ    G 133/102-1

Sevgilinin gözü ve kaşı gibi saçı da karadır. Devlet kuşu avcısı da olsa siyah saçın yanında bağlanır kalır, uçamaz. Bir beyitte saçın beyaz olarak düşünülmesi sevgilinin ihtiyarlaması olarak düşünülebilir.[414]

Dîvânda sevgilinin saçı biçiminden sonra en çok kokusuyla ele alınır. Beyitlerde saçın kokuyla ilgisini kuran terkipler; "anber-bû, anber-rîz, zülf-i anber, zülf-i mu'anber, zülf-i anber-bâr, şeb-bûy, bûy-ı zülf"tür. Beyitlerde sevgilinin saçı daha çok misk ve anber kokar. Bir beyitte sevgilinin anber kokan saçı âşığın canına can katmaktan çok onun gönlünün esası (mayası) gibi düşünülür.

Şemîm-i câne râhat-bahş olmaz kâkül-i tâze
Dile mâye nigâr-ı zülf-i 'anber-bârdandur bu    G 159/140-2

Sevgilinin saçı bazen boynunun, bazen de yanağının iki yanına sarkmış olarak tasvir edilir. Turra sevgilinin alnına dökülen saçları olur ve güzellik sayfasına vurulmuş mühür vazifesini görür.

Sevgilinin aya teşbih edilen yanağını ayın dört evresi gibi anber kokulu, kıvrımlı saçı yansıtır veya gizler.

O zülf-i pür-şiken-i 'anberîn içinde dilâ
Ruh-ı nigâr şeb içre meh çehârda gûyâ    G 64/6-1

### 3.4.1.2. Saç ile ilgili unsurlar

#### 3.4.1.2.1. Zencîr, bend, kullâb, berdâr

[414] SGD: G. 75/6

Sevgilinin saçı ile zincir arasındaki ilgi uzunluğu ve örgülü olması dolayısıyladır. Deliler önceleri kendilerine ve etraflarına zarar vermesinler diye zincire bağlanırmış. Şâir bu tasavvur ile mecnun gönlü arasında ilgi kurarak sevdaya tutulduktan sonra sevgilinin alnına dökülen saçlarının aşkından deliye dönmüş gönlünün zinciri olduğunu söyler.

Düşeli başına sevdâ-yı hevâyî kâkül
Bend-i zencîr ile mânende-i meczûb bu dil   G 137/108-2

Bir başka beyitte ise âşık elinden gelse kendini sevgilinin saçlarıyla onun ayaklarına bağlamak ister.

Zencîr-i ser-i zülfine pâ-beste iderdüm
Pây-ı dil-füzûnuna beyûsiş idebilsem      G 146/122-3

Kullâb, çengel, kanca demektir. Ucunun kıvrıklığıyla sevgilinin saçına teşbih edilir. Sevgilinin çene çukuruna düşen âşığı oradan kurtarır. Ber-dâr, asılmış, idam olmuş anlamlarına gelir. Sevgili selvi boyunu darağacı gibi kullanıp âşığını saçının çengelleinde asar.

Âşıkı serv-kadüñ üzerine ber-dârla
Her zamân eyleme ol zülf ile çengellemeler   G 89/40-2

### 3.4.1.2.2. Anber, müşk, sünbül

Dîvân şiirinde sevgilinin saçı, siyahlığının yanında kokulu olması nedeniyle ele alınır. Saçın anber, müşk, sünbül mefhumlarıyla ilgisi koku ve renk yönünden olur. Zülfün sıfatı olan anber koku, şu manayı ifâde eder: Amber, içinde beyazlık ve siyahlık bulunan renktedir. Siyah renk insanı maddeye, dalâlete sevkeder. Beyaz renk ise hidayet yoludur.[415] Âşıklar sabah rüzgârından kendilerine sevgilinin anber kokulu saçından haber getirmesini arzu ederler.

Lutf it ey bâd-ı sabâ  vakt-i seher-hîz ol es
Anber-i turra-ı dil-dâr peyâmın dile  res        G 113/74-1

[415] Ali Nihat TARLAN, 1998: 87

Dîvânda sünbül ile sevgilinin saçı arasında şekil, renk ve koku yönünden ilgi kurulur. Âşık için sevgilinin saçı sünbül kokar.[416] Âşık gül yüzlü, sünbül saçlı sevgiliyle izdivâç peşindedir.

Eyle bir gül –rûy  sünbül-mûy birle izdivâc
Sînesi taht-ı safâ olsun anuñ mânend-i ‘âc       G 78/24-1

### 3.4.1.2.3. Âşiyân

Âşığın gönlü kuş olarak düşünüldüğünde sevgilinin saçı da ona yuva olur. Kuşlar yüksek ağaçlara, çatılara, sazlıklara yuva kurar. Kendilerine ve yavrularına zarar gelebilecek yerlere yuva kurmayı tercih etmezler. Kuş yuvası çer çöpün kıvrıla kıvrıla birleştirilmesiyle yapılır. Bir beyitte yuvanın kıvrıla kıvrıla yapılmasıyla sevgilinin kıvrım kıvrım saçları arasında ilgi kurulur.

Murg-i çîn- meşreb-i per-vâz-kâr-ı ‘âlemüm
Pîç pîç –i zülf-i ‘anber âşiyânumdur benüm       G 145/120-3

### 3.4.1.2.4. Zünnâr

Dîvânda saç, rengi ve uzunluğu yönünden papaz kuşağı olarak bilinen zünnâra teşbih edilir. Âşık sevgilinin saçının hayaliyle siyah zünnârlar bağlanır.[417] Âşık sevgilinin anber kokan saçına talip olduğunda çaresiz kalıp ister istemez kuşak vazifesi gören saça bağlanacaktır.

Âşıkı  ol zülf-i ‘anber-bâr ister istemez
Beste-i zünnâr ider nâ-çâr ister istemez      G 111/71-2

### 3.4.1.2.5. Ejder, mâr

Ejder, büyük yılan demektir. Sevgilinin saçının kıvrımlığıyla arasında ilgi kurulur. Sevgilinin yanağının üstüne kıvrım kıvrım konar. Eski bir inanışa göre hazineleri ejdehalar korurmuş. Bu inanışa göre sevgilinin hazine olan yüzünü saç ejdaha olup beklemektedir.

---

[416] SGD: G. 144/1
[417] SGD: G. 48/4

Pîç-der-pîç ruhuñ üzre komış ser zülfüñ
Pâs-bân oldı gülistânuña ejder zülfüñ G 135/105-1

Dîvânda bir rübaî'de saç ile yılan arasında zehir yönüyle ilgi kurulur. Saç "mâr-sıfat"a teşbih edilir.[418] Yılan insanları zehirlediği gibi saç da âşığı zehirler.

### 3.4.1.2.6. Bulut (ebr-i siyâh)

Dîvânda bulut sevgilinin kamer kabul edilen yüzünü perdelemesi veya açığa çıkarmasıyla saça benzetilir. Bu benzetmede; güneş, âşık; ay, sevgili; bulut, saç olarak karşımıza çıkar. Sevgilinin saçı, bulutun güneşi kapatması gibi sevgilinin parlak yüzüne öyle bir bulut düşürür ki görmek mümkün olmaz.

Nice mümkin göre hurşîd cemâlüñi Sa'îd
Ebr-i bârân-sıfat sâye-fügendür zülfüñ G 136/105-6

### 3.4.1.2.7. Kalem

Kalem ile saç arasındaki benzerlik ikisinin de güzellik övücüsü olmasıdır. Saç sahip olduğu güzellik ile sevgilinin övülmesini sağlar. Kalem ise âşığın elinde sevgilinin güzelliklerini över.[419]

### 3.4.1.2.8. Hümâ

Hümâ (devlet kuşu) ile saç, âşığın gönlüne konmaları orayı mekan bellemeleri yönüyle birbirlerine benzetilir. Gönül ne kadar yüksekten uçarsa uçsun bir sevgiliye konacaktır.

Hümâdur ol dü-zülf-i yâr kad-i dilsitân üzre
Mahaldür her ne deñlü itse ger pervâz bâlâdan G 157/137-2

---

418 SGD: R. 32
419 SGD: G. 116/7

### 3.4.1.2.9. Çîn

Saç ile Çîn arasındaki ilgi kıvrımlığı ve ülke gibi düşünülmesi yönüyledir. Âşık uzun bir uğraştan sonra sevgilinin saçına ulaştığında rüzgârı rakip olarak düşünerek ondan Çîn'i bir daha ziyaret etmemesini ister.

Tutduñ o zamân kâfilede müşk ile bâruñ
Peyveste olursañ şiken-i zülfine yârüñ
Sen itme sabâ bir dahi hîç Çîni ziyâret   TH 54/3-2

### 3.4.1.2.10. Etek (dâmân)

Dîvân şiirinde etek, âşığın her ne olursa olsun ucuna tutunmak istediği, önünde diz çöktüğü güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar. Âşık bu tasavvurdan hareketle sevgilinin saçlarının ucunu etek ucuna teşbih eder. Saç âşıklar ile sevgili arasında kemend görevi görse de; âşık "dâmân-ı zülf" kabul ettiği sevgilinin saçının ucuna yetişemez.

Ne deñlü olsa bâlâ –rev kemend-i âhı uşşâkuñ
Yine dâmân-ı zülf-i 'anberine nâ-resâdur hep   G 71/15-3

### 3.4.1.2.11. Tâcir

Dîvânda, tâcir ve zülf arasında güzellik ülkesinde misk satmaları yönünden bir beyitte ilgi kurulur.[420] Tâcir bu kokuyu Çîn den getirir. Ticaret yapanların vergi verme zorunlulukları vardır. Âşık da misk satan saçtan vergi olarak bûse ister.

### 3.4.1.2.12. Karanlık

Saç rengi yönüyle karanlığı çağrıştırır. Âşık saçı sevgilinin yüzüne çekilen karanlık olarak düşünür; ama bu siyah yıldız sevgilinin yüzende parlak bir güneş gibi ışıldar.

Nûrı zalâm il'eyle zîb-âver idüp ol Hüdâ
Zînet-i rûyuñ senüñ zülf-i siyâh eylemiş   G 118/80-3

[420] SGD: G. 24/2

### 3.4.1.2.13. Halka

Gönül, sevgilinin siyah saçlarına halka olup bağlanır ve burada "gubâr-ı abîr" (güzel koku) olmak ister.

Dil beste halka halka-ı zülf-i siyâh ile
Âlûde-i gubâr-ı 'abîr olmak isterin G 151/128-4

### 3.4.2. Alın (cebîn, nâsiye)

Alın, Saîd Giray'ın beş beyitte ilgi duyduğu güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar.[421] Dîvânda alın iki yönüyle işlenir. Bunlardan birincisi, sevgilinin alnının güneşe teşbîhi, ikincisi ise âşığa karşı alnın buruşturulmasıdır. Âşık, sevgilinin yüz güzelliğini oluşturan unsurlardan dördünü bir beyitte zikrederken, sevgilinin alnını güneşe teşbih eder. Sevgilinin alnının parlaklığı âşığa güneş gibi görünür.

Lebüñ yâkût rengi ruhlaruñ tâb-ı kamer-ferdür
Kaşuñ medd-i sa'âdet nâsiyeñ hurşîd-i enverdür G 88/39-1

Sevgili âşığına karşı merhametsizliği, ilgisizliği, onu yanında görmek istemeyişi sebeplerinden alnını buruşturur. Âşık sevgilinin kendisine karşı alnını buruşturmasından ümitsiz olmaz. Çünkü sevgili alnını buruştururken oynayan kaşını kendine işaret olarak algılar.

Görüp çîn-i cebîn-i yâri telh-i nâ-ümîd olma
Peyâm-ı vuslatuñ ebrûları îmâlarındandur G 102/57-3

Sevgili âşığına karşı o kadar acımasızdır ki onun selam vermesine fırsat vermeden alnını buruşturur.

Kaçar redd-i selâmı virmeden çîn-i cebîn eyler
Mülûk-ı 'asrumuzdan nâ-ümîd ol sen keremden gel G 137/107-4

### 3.4.3. Kaş (ebrû)

### 3.4.3.1. Genel olarak kaş

[421] SGD: K. 1/41, TH. 6/1, G. 39/1, G. 57/3, G. 107/4,

Dîvânda kaş, şekil ve renk yönünden göz, gamze ve kirpikle birlikte değişik mecaz ve benzetmelere konu edilir. Kaş sevgilinin saçından sonra önemli bir güzellik unsuru olma vasfına sahiptir. "Ebrû-yı kemân, ebrû-yı hilâl" terkipleri içerisinde kullanılır. Kaş, eski şairlerce şekli dolayısıyla bazen yaya bazan da mihraba benzetilmiştir. Şekil münasebetinden başka kaşın yaya benzetilişinin sebebi onların altındaki ok gibi kirpikler arasındaki tesirli bakışların fıurlamasıdır.[422] Dîvânda kaş, benzetmelerde daha çok şekil yönünden ele alınır.

Kaş sevgilinin hile ve düzenle kurulmuş yayıdır. Âşığını bu yaydan çıkan oklarla öldürür. Zalimdir, zulmeder. Âşığın belini ona yüklediği eza ve cefayla büker. Âşık sevgilinin gözünü kendine mesken etmek istediğinde onu hemen uzaklaştırır. Kaş âşık üzerinde o kadar etkilidir ki, nerede bir âşık gönül görse hemen yay gibi gerilir, bunun karşısında âşığı acemilik gösterip ne yapacağını şaşırır.

Râst geldükce geçersin dile yay ebrû
Bize torluk çeke etvârcıguñ bilmem ne G 167/150-2

### 3.4.3.2. Kaş ile ilgili unsurlar

#### 3.4.3.2.1. Hilâl

Mâşuğun kaşının hilâl olarak tasavvuru şekli yönüyledir. Kaş, hilâl gibi ince bir kavise sahiptir. Âşık sevgilinin yüzünü savaş cephesi olarak telakki ettiğinde kaş hilâl gibi saf tutmuş olur. Burada yüzün cepheye teşbihinde kaşın yay, kirpiklerin ok, bakışların hançer olması önemli rol oynar. Güzel, gönül alan gamze oklarını hilâl kaşıyla atar. Bu oklar âşığın üstüne belâ gibi yağar. Âşık, çift olması yönüyle kaşı hilâle üstün tutar. Bu hilâlin yeni ay biçimini kaşa yarım teşbihine sebep olur.

Meh-i nev ebruvân-ı dil-bere teşbîh-i nâkısdur
İden vesm-i ma'ânî-i hayâlîdür hilâl üzre G 165/148-4

#### 3.4.3.2.2. Kemân (yay)

Kaşın kemân olarak tasavvuru şekliyle beraber kirpik ve gamzenin ok olarak düşünülmesine dayanır. Mâşuk hilâl gibi kaşıyla gamze okunu çeker zülfüyle de

---

[422] Necmettin Halil ONAN, İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, MEB Yay., İstanbul-1991: 42

âşığını esir alır. Âşığın gönlünü yoldan çıkarması hilâle benzetilen kaşa her zaman cesaret vermiştir. Çünkü âşık onun karşısında dik duramamış yay gibi eğilip kalmıştır.

Ebrû-yı kemân-dâr-ı şebih itdi cesâret
Maʻmûre-i mülk-i dile yüz tutdı hasâret   TH 54/1-1

### 3.4.3.2.3. Mihrâb

Hak âşığı namaza durup secdeye gittiğinde karşısındaki mihrâbdan etkilenerek sevgilinin kaşını hayal eder. Bu hayale sebep mihrâbın kavisli şekli olur. Âşık mihrâbın karşısında kıyam, rükû ve secde eder. Gözü meyhaneye kaşı mihrâba teşbih edilen sewvgiliye naz yakışmaktadır. Âşık aşk şarabını içince meydana gelen göz kırmızılığını şefkat elçisi edip halini naz yapan sevgiliye arz eder, ümidini mihrâba teşbih edilen kaşa bağlar.

Humret-i çeşmi dil-i âşıka gösterse şarâb
Arz ider nâz ile ebrûları tâk-ı mihrâb   MR 46/4-3

## 3.4.4. Göz (çeşm, ayn, dîde, merdüm)

### 3.4.4.1. Genel olarak göz

Saîd Giray Dîvânımnda göz, güzelliği, öldürücülüğü, yaralayıcılığı, sarhoş ediciliği ve şekliyle kaş, gamze, kirpik, hatta yüzle birlikte değişik tasavvurlara sebep olur. Sevgilinin gözünün nazar edici özelliği vardır, nazlıdır, herkesi görmez. Sevgilinin gözünü gören âşık sabahlara kadar uyuyamaz.

Saîd Giray Dîvânı'nda göz genel olarak siyah renkte ve sürme çekilmiş haldedir. Bir beyitte mavi göze de rastlanır.[423] Fettândır, âşıkları arasında fitne çıkarır. Merhametsizliğinden dolayı âşıktan insaf çağrısı alır.

Göz beyitlerde çeşm, ayn, dîde, merdüm gibi isimlerle adlandırılır. "Çeşm-i âhû, çeşm-i bed, çeşm-i nezzâre, çeşm-i ser-lûle, çeşm-i ankâ, çeşm-i âlem, çeşm-i dü-nevreste, çeşm-i dil, çeşm-i  ibret, çeşm-i ibret-bâz, çeşm-i bî-dâr, celâd-ı çeşm, eşk-i çeşm, çeşm-i şûh, çeşm-i âhûvân, sürme-i çeşm-i pîr, çeşm-i fettân, çeşm-i

[423] SGD: G. 158/3

sürme-hîz, çeşm-i saht, çeşm-i şeh-bâz, çeşm-i insâf, âb-ı çeşm, câdû-ger-i çeşm, çeşm-i Mogolân, dîde-i çeşm, eşk-i çeşm, mâdih-i çeşm, çeşm-i a'dâ, çeşm-i pür-hâb, çeşm-i dürr, çeşm-i uşşâk, çeşm-i kûr, çeşm-i âşıkân, çeşm-i âhû, çeşm-i yâr, çeşm-i siyâh, sirişk-i çeşm, çeşm-i mest, çeşm-i kebûdî; dîde-i eşk-rîz, merdüm-i dîde, dem-i dîde, dîde-i nâdân, gam- dîde, dîde-i ter, dîde-i güşâ; ayn-ı hikmet, ayn-ı cefâ, ayn-ı melek, ayn-ı vefâ, ayn-ı nâs, ayn-ı rızâ, ayn-ı fiten, ayn-ı feres, ayn-ı zâhid, ayn-ı âşık, ayn-ı feyz" terkipleri içerisinde kullanılır.

Göz gerçek güzelliği görmekle sorumludur, her yere herkese bakıp durmamalıdır. Ahbablarını, dostlarını, sevdiklerini unutmamalıdır.

Göz sevgilinin tüm güzelliklerini üzerinde taşır. Sevgilinin bir manalı bakışı âşığa savaşlar çıkartır. Zalimliği, kan dökücülüğü, fitneciliği olumsuz özellikleridir. Güzelliği, fettanlığı, âşığı baştan çıkarışı, âşığın devamlı sevgilinin gözüne bakmasına sebep olur.

Gözün sarhoş veya hasta olarak düşünülmesi mahmur ve baygın bakışlarındandır. Sevgilinin bu bakışları âşığın tuzağı olarak düşünülür.

Halkahâ-yı mesti-i çeşmüñ ki dâm olsun saña
Âhu-yı diller esîr-i müstedâm olsun saña G 62/3-2

Gözün fitne salması da bakışlarıyla ilgilidir. Gözün fitneyle diğer bir ilgisini ise sevgilinin rakiple işbirliği oluşturur.

Çeşm-i fettânuñ gezer her dem sûy-ı agyârda
Gösteriş meyl-i dil-i şûhuñ gürûh-ı yâdadur G 97/51-7

Sevgilinin şiddetli bakışları, kan dökücü özelliğe sahiptir. Sevgili bakışlarıyla âşığın gönlünde kan döker, öyle ki âşığın gönül kaynağında bir damla bile kanı kalmaz.

Hûn-ı dil kalmadı katre dil-i bî-kânımda
Gözüñ itdi gibi mey-hâre-yi hûn-hârı G 176/165-5

### 3.4.4.2. Göz ile ilgili unsurlar

#### 3.4.4.2.1. Badem (bâdâm)

Göz şekli itibariyle bademe benzetilir. Badem sert ve katı bir meyvedir, taze iken kabuğunun üstünde tüyleri olur. Bezm meclisinde meze olarak kullanılır. Bir beyitte iki göz yeni yetişmiş bademe teşbih edilir.

Habbezâ ol dü-leb-i mevc-i şarâb-ı gül-fâm
Nedür ol çeşm-i dü-nevreste-i nakş-ı bâdâm     MR 46/2-1

#### 3.4.4.2.2. Cellâd

Göz, âşığını öldürücü özelliğinden dolayı Cellâd unsuruna teşbih edilir. Gözün âşıklar üzerindeki öldürücü etkisinde iki yanına astığı gamzelerinin keskin hançere teşbihi de etkili olur.

Takmış yanında hançer-i ser-tîze gamzeden
Cellâd-ı çeşmi ‘azabda çü âhuvân  şûh            G 81/28-3

#### 3.4.4.2.3. Câdû

Âşığın gönlü ve canını mesken tutan sevgilinin gözü ona sihir yapmıştır. Âşık bu sihirin etkisinden kurtulamadığı için uyur gezer gibi olmuş, ne yaptığını bilmemektedir.

#### 3.4.4.2.4. Âhû (çeşm-i âhû), ankâ (çeşm-i ankâ), inci (çeşm-i dürr)

Şâir, sevgilide güzellik unsurlarının başında gelen göz için “çeşm-i âhû” terkibini kullanır. Dîvânda sevgilinin gözünün genel olarak siyah kabul edilişi bu benzetmeye sebeb olmalıdır.

Sünbül-i turra-ı hatt-ı hoş-bû
Çeşm-i âhû-yı zülf-i ‘anber-bû      M  20/4-60

Sevgilinin gözünün ankâ’ya teşbihi eşsizliği, bulunmazlığı yönüyledir. Âşık, ikram verici sıfatına layık gördüğü pâdişahın (sevgili) eşsiz gözlerine bağlanır.

Ey şeh-i mükremetâ hak bu ki zu‘m –bendüñ
Görmedi mislini bu çarhda çeşm-i ankâ K 38/3-17

Göz ile inci arasındaki benzerlik görünüş, şekil, parlaklık, değerli oluş itibariyledir. Sevgilinin gözleri inci gibi parlar, ona bakan aynadaki gibi kendini görür. Bundan dolayı âşık bir kere sevgilinin makamında bulunabilse inci gibi gözleri yerle bir edecektir.

Bir kerre senüñ cây-güzâruñda bulunsam
Çeşm dürini hâk ile yeksân iderin ben G 152/129-3

### 3.4.5. Gamze

#### 3.4.5.1. Genel olarak gamze

Gamze, sevgilinin âşığına sitemli ve süzgün bakışıdır. Dîvânda kırk beyitte kullanılır. “Gamze-i cellâd, gamze-i kâtil, tîr-i gamze, gamze-i mey-hâr, gamze-i dil-dûz, gamze-i ser-tîz, gamze-i mekkâr, gamze-i kattâl, gamze-i mestâne, gamze-i hûn-rîz, helâk-i gamze, gamze-i dil-ber, gamze-i Tâtâr, gamze-i çeşm-i siyâh, hançer-i gamze, kıttâl-i gamze, gamze-i merdüm, câdû-yı gamze, gamze-i fettân” terkipleri içerisinde; göz, kaş ve kirpikle birlikte değişik mecazlara, teşbihlere konu olur. Ok, hançer, kılıç olup âşığını yaralar veya öldürür. Sevgilinin gamzesi âşığa acı ve ızdırap verir, canına kasteder.

Sevgilinin bir gamzesi âşığa savaşlar çıkartır, binlerce can alır. Gamze fettândır, âşığın gönül dünyasını derinden sarsar. Cellâd olup âşıklarını katleder. Âşıklar bunu bildikleri halde güzelliğinden dolayı ona heves edip kendilerine edilen zulümden dolayı sevgilinin bir gamzesini keffâret olarak görürler.

Biz bir garîb-i ‘âlem-i üftâde sâ’ilüz
Ol gamze-i katîl ü füsûn-sâza mâ’ilüz TH 53/2-1

İtmezse nevâzîşde gamzeyle kefâret
Bir nîm-nigâh ile o şeh itdi işâret
Mülk-i dilümi leşker-i hüsn eyledi gâret TH 54/1-2

Sevgilinin gamzesi âşığın kıyameti olur.

Hep şehîd-i makdemüñdür serv-kâmetler saña
Gamze her lahza ayân eyler kıyâmetler saña G 64/5-1

Sevgilinin gamzesi hilekârdır, âşığı aldatıp gönül mülküne taht kurar. Kirpikle saf tutup katliama niyet eder.

Yine katl-i ‘âma niyyet eylemiş gûyâ hemîn
Gamze-i hûn-rîz ile müjgân olupdur sâf sâf G 125/91-8

### 3.4.5.2. Gamze ile ilgili unsurlar

#### 3.4.5.2.1. OK (tîr-i gamze, gamze-i tîr), hançer

Gamzenin oka teşbihi âşığın canına kastetmesi dolayısıyladır. Okun silah olarak kullanılması, delici, yaralayıcı, öldürücü özelliklerinin bulunmasının da bunda payı vardır. Âşığın gönlü sevgilinin süzgün bakışıyla dert, gam ve kana bulanır. Bütün bunlara rağmen âşık gönlünü nişan tahtası yapıp sevgiliye amâde olur.

Çeşmüñe müjgânınuñ tîrin kaçan gamzeñ sanur
Dil hedef âmâc-gâh-ı sînede âmâdedür G 97/51-6

#### 3.4.5.2.2. Hançer

Hançer beyitlerde ok gibi yaralayıcılığı, öldürücülüğüyle gamzeye teşbih edilir. Bir beyitte gamze, sevgilinin iki gözüyle taşıdığı silah gibi düşünülür. Bir başka beyitte ise gönlüne saplanan hançer karşısında âşık nasıl davranış sergileyeceğini bilemez.

Dile bes hançer-i gamzeñ nedür âh ol müjgân
Yapunursın niçe etvârcıguñ bilmem ne G 167/150-3

#### 3.4.5.2.3. Silahdâr

Sevgilinin yüzü savaş meydanı, kaşı, kirpiği silah olarak düşünüldüğünde silahdâr’a teşbih edilen gamze bu silahların dağıtıcısı olur.

Gamze silah-dâr-ı hüsn ebrû kemend-dâr-ı nâz
Mülk-i melâhatde Hak sen mehi şâh eylemiş G 118/80-2

### 3.4.5.2.4. Tâtâr

Dîvânda dört beyitte gamze Tâtâr'a teşbih edilir.[424] Bu teşbihin sebebi Tâtârların güzelliği, savaşçılıkları bilhassa yağmacı bir toplum olarak bilinmeleri düşünülebilir.

Dilüm yagmâ idüp ol gamze-i Tâtâr mansûrı
Fakîr oldum meded ma'dûd iken agniyâlardan G 157/136-2

### 3.4.6. Kirpik (müjgân, müje)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kirpik beyitlerde gamzeyle birlikte gözün tamamlayıcısı olarak öldürücü özelliğiyle ele alınır. Sekiz beyitte müjgân, üç beyitte müje olarak kullanılır. "Müjgân-ı kalem, müjgân-ı hadeng, müjgân-ı sürme-hîz, tîr-i müjgân, müje-i tîz" terkipleri içerisinde kullanılır. Ok ve kaleme teşbih edilir.

Sevgilinin bedeni, yüz güzelliği benim olsun diyen âşık, bakışıyla kan dökmeyi kendine iş edinmiş tîr-i müjgân'a talip olmamalıdır.

Cismini mülk-i melâhatde mehüm olsun diyen
Nâzır-ı hûn-rîz-kâr-ı tîr-i müjgân olmasun G 153/130-4

Kirpik bir beyitte göz yaşlarıyla sevgilinin yanağına şiir yazan kalem olarak tasavvur edilir.

Eşk ile yazsun bu beyti dem-be-dem
Levh-i ruhsâr üzre müjgân-ı kalem MÜS 48/4-2

### 3.4.7. Yüz ve yanak (rûy, ruh, ruhsâr, cemâl, ârız)

### 3.4.7.1. Genel olarak yüz ve yanak

---

[424] SGD: G. 126/2, G. 136/2, G. 165/3, R. 25

Saîd Giray Dîvânı'nda sevgilinin güzellik unsurlarının en önemlilerinden olan yüz ve yanak ayrılmaz bir bütün olmalarından dolayı birlikte ele alınır. Dîvânda yüz ve yanak unsurunun çokça işlenmesi sevgilinin güzellik unsurlarının çoğunun burada bulunmasındandır. Yüz sevgilinin güzellik merkezidir. Parlaklığı, temizliği, beyazlığı ile değişik benzetmelere konu olur. Sevgilinin yüzü bazen güneş, bazen de ay olarak düşünülür. Bu tasavvurların sebebi aydın ve parlak oluşudur. Renk bakımından gül rengindedir.

Sevgilinin yüz güzelliği âşığın gönlünü aydınlatır. O sevgilinin yüzü için yaşar. Sevgilinin yüzü için her türlü ezâ ve cefâya razıdır. Malını mülkünü onun yolunda feda eder. Yüz, güzelliğiyle âşığın sinesini köz gibi yakar, mum gibi eritir. Maşuğun yanağını görüp de hayran olmamak mümkün değildir. Âşığın zikri ve fikri sevgilinin yanağıyla hayat bulur.

Sevgilinin yüzünün parlaklığını güneş tutulmasında bile gölgeleyemez.

Rûy-ı hat-âver-i dil-ber dile âteş urmaz
Der-küsûf tal'at-ı hurşîdde envâr olmaz MK 57/2-5

Sevgilinin yüzü gül yaprağından daha tazedir. Bundan dolayı ona bakmanın vebal olduğu bilinse de arzulamamak mümkün değildir.

Rûy-ı hûba olmamak nâzır ne mümkin dünyede
Ârzû-yı dil ile gark-ı vebâl olmak da güç G 79/25-2

Âşığın ağlayan gönlü sevgilinin yüzünü ah mekanı adledip, güzelliği karşısında sarhoş ve birçok günah işler.

Rûyuña bakmış dil-i zâr gehi âh eylemiş
Mest-i mey-i hüsn olup hayli günâh eylemiş G 118/80-1

Sevgilinin gönül yakan yanağı âşığın kalbinde derin izler bırakır.

İder te'sîr kalb-i âşıkâne rûy-ı dil-sûzum
Giriftâr-ı muhabbet pey-rev-i âteş-demân olduk G 127/94-5

Sevgilinin yanağının parlaklığı değil âşığı, felek ve güneşi bile bir miktar kendine çeker.

Görse ‘âşık kapılup tâb-ı ruh-ı dil-dârı
Cezb ider mihr-i felek zerre-i bî-mikdârı G 175/165-1

### 3.4.7.2. Yüz ve yanak ile ilgili unsurlar

#### 3.4.7.2.1. Mektup, sayfa

Sevgilinin yanak ve yüzünün temizliği, saflığı, güzellik unsurlarını yüzünde toplaması ve bunları anlatma isteği mektuba teşbih edilmesinin sebebi olur. Sevgilinin iki yanağı âşığın aşkının başlangıç yeri, iki kaşı da bu aşkın mısraları olarak düşünülür.

Tâbiş-i meyle dü-ruhsâruñla matla‘dur baña
Ol hayâl-engîz ebrûlar dü-mısra‘dur baña G 65/7-1

Sevgilinin yüz güzelliği, anlaşılması çok dikkat isteyen inceliği anlatan mektubun birinci sayfasıdır. Âşık bu mektubu okuyunca sevgilinin kendini neden ağırdan sattığını anlar.

Bakdıkca ayn-ı âşık añlar me’âl-i nâzı
Ser-safha-i cemâle mektûbdur dakâ’ik G 130/98-2

Sevgilinin temiz yanağı güzellik sayfası kabul edilir ve hattât onun üzerine zeyl yazar.

Ârız-ı pâküñüñ üstinde siyeh hat yâhud
Nüsha-i hüsnüñe hattât –ı kader yazdı mı zeyl G 138/109-2

#### 3.4.7.2.2. Güneş, ay

Yüzün yuvarlaklığı, parlaklığı, aydınlığı yüceliği güneş ve ay olarak düşünülmesine sebep olur. Sevgilinin güneş gibi parlayan yüzü olmasa âşığın gönlü gam ve pas tutar.

Oldı ezmîne-i kalbüm gam ile jeng-âlûd
Mihr-i hurşîd-i ruhuñ olmasa tenvîr idemem G 141/114-2

Sevgilinin yanağı âşık için o kadar güzeldir ki ateşi bile aydınlatan altın gibi güneş kendini ona teşbih etmemelidir.

Kendüyi ol rûy-ı âteş-tâba teşbîh itmesün
Söyleyin hurşîd-i zerrîn-târa Allah aşkına G 164/146-4

Sevgilinin göz alıcı ay gibi parlak yanağı başka bir ülke gibi düşünülür.

Mâh-ı ruhsâruña revnak-deh-i dîger olmış
Şeb-i târik gibi zülf-i siyeh-i şeb-bûyuñ G 133/102-2

**3.4.7.2.3. Gül, yasemin**

Yüz, güzelliği, tazeliği, rengi ve kokusuyla gül gibi düşünülür. Sevgilinin gül gibi yanakları âşığa zulmeder. Sevgilinin yanağının gül gibi kırmızı görülüp âşıklarını yakması onun hilesi olarak kabul edilir. Âşığı gül bahçesinde kendinden geçiren sevgilinin gül yüzünün pembe yaratılmasıdır.

Âşufte iden tekye-i gülşende hezârı
Bir gül ki ruhı tıynet-i gül-penbe bedendür G 99/54-6

Bir başka beyitte ise; yanak karanfil, yüz gül olarak düşünülür. Karanfile benzetilen yanak âşığın gönlünü dalgalandırıp ona oyun oynarken; yüz ise âşığa içki keyfi sunup mahveder.

Karanfil-veş ruhuñ dillerde mevc-endâz-ı reng olmış
Gül-i rûyuñ meger kim keyf-i meyden hârelenmişmiş G 119/81-3

Gönül güzellik bahçesinin öten bülbülü iken yanak eğlence bahçesinin baş gülü olur.

Gülistân-ı safânuñ ol dü-ruh gül-sâlarındandur
Dil ol gülzâr-ı hüsnüñ bülbül-i gûyâlarındandur G 101/57-1

**3.4.8. Ben (hâl)**

Güzellik unsuru olarak ben, siyah rengi, küçüklüğü ve kokusuyla çeşitli benzetmelere konu edilir. Ben beyitlerde daha çok anberle birlikte ele alınır. Böylece

hem koku hem de renk ilgisi kurulmuş olur. Siyah rengi ve şekliyle fülfül, bir beyitte anber gibi kokan sevgiliye benzemeye çalışır.

Hâl-i anber-bûy-ı yâre öykünürmiş gâlibâ
Eylemiş kendin siyeh-rû âleme fülfül garîb G 71/14-5

Sevgilinin yüzü beyaz bir kağıda teşbih edildiğinde ben o kağıt üzerine düşmüş nokta olarak tasavvur edilir.

Düşmiş sefîd-i rûya her nokta hâl-i kâgız
Gül-penbe –ruh güzeldür ellerde âl kâgız G 85/34-1

Dîvânda bazı beyitlerde ben, yanak unsuruyla birlikte işlenen güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar. Âşığın sermayesi sevgilinin yüzüdür ve bu yüzde yer yer benler vardır.

Yiterdi her biri ser-mâye rûy-ı hüsn-i hûbâna
Senüñ meşşâta-ı kudret ki hâlüñ câ-be-câ eyler G 98/52-5

Anbere teşbih edilen ben dudakla birlikte anıldığında benin yüzdeki yeri ortaya çıkar. Ama benin bu noktaya yerleştirilmesinin sırrını kimseler çözemez.

İdüp la'l-i lebüñe hâl-i anber-bûyınuñ sırrın
Didüm gör hüsn-i hatı nokta-i yâkûtı Zâl üzre G 165/148-6

Sevgili âşık için o kadar önemlidir ki bir beni Hindistan şehirlerine bile değişilmez. Burada benden kasıt sevgilinin en küçük parçası, noktası anlamını taşır.

Bir hâlini Lâhûr ile Keşmîre degişmem
Gül-çehre-i Rûm olsa baña Tunca kenârı G 174/162-8

### 3.4.9. Hatt (ayva tüyleri)

Dîvânda ayva tüyleri sevgiliye ait güzellik unsuru olarak kullanıldığı gibi sevgilinin güzelliğini örten, bozan bir unsur olarak da düşünülür. Ayva tüyleri yanağın ya da dudağın çevresinde olur. Âşık yeni bitmiş bu tüylere hayran olduğu

gibi bazen de temizlenmesini ister. Yeni bitmiş bir ayva tüyü sevgiliye güzellik ve çekicilik yükler.

Gönül kuşunu bülbül eden sevgilinin gonca ağzıdır. Sevgilinin yanağında yeni bitmiş ayva tüyleri âşığın gönlüne diken olur, saplanır.

Murg-ı dili bülbül iden ol gonca-dehendür
Hatt-ı ruh-ı nev-restesi göñlümde dikendür G 99/54-1

Bir beyitte âşık, sevgilinin yüzünde çıkan ayva tüylerinin onun güzelliğini örttüğü düşüncesine kapılır.

Hatt-ı ruhuñ zuhûr ideli gitdi hâletüñ
Ankâ-yı kûh-ı Kâfa dönüpdür melâhatüñ G 131/99-1

Ayva tüylerinin sevgilinin beyaz yüzüne çekilmiş karanlık çizgiler olarak tasavvur edildiği bir beyitte güneşin siyah yıldızları aydınlattığı gibi ayva tüylerini de sevgilinin yüzününün parlattığı fikrine varılır.

Tutdı beyâz rûyuñı hep hatt-ı tîre-reng
İtdi siyâh bir necm hurşîd-i tal‘atuñ G 131/99-4

Ayva tüylerinin sebze teşbihi dudağın şekere teşbihi dolayısıyla olur. Hızrın berrak su üstüne inişi –ölümsüzlük suyunu buluşu- gibi, şeker dudakların kenarında da ayva tüyleri yetişir.

Ya hod kim hatt-ı sebzüñ ol leb-i şekker-nevâl üzre
Nüzûl-i sebz-pûş Hızrdur âb-ı zülâl üzre G 165/148-2

Sevgilinin güneş gibi parlayan yüzünü ayva tüyleri bulut olup saklar, bunun haksızlık olduğunu düşünen âşıksa bu durum karşısında ayaklanır.

Hatt-ı sehâb mihr-i ruh-ı yâri sakladı
Hayfâ metâ‘-ı kıymet-i cânı ayakladı G 176/166-1

### 3.4.10. Ağız (dehân, dehen, fem)

#### 3.4.10.1. Genel olarak ağız

Dîvânda ağızla ilgili tasavvurların başında, küçüklüğü, yuvarlaklığı, kenarındaki beni gelmektedir. Ayrıca ağzın şeker gibi tatlı sözler söyleme özelliği vardır. Ağız bazı beyitlerde görünmeyecek kadar küçüktür ve bu küçük kutunun içinde hazineler yani dişler saklıdır. İçinden şirin sözler dökülmesiyle âb-ı hayat olan ağız, kadehe de teşbih edilir. Küçük oluşuyla da nokta gibi düşünülür. Ağız dîvânda en çok goncaya teşbih edilir.

### 3.4.10.2. Ağız ile ilgili tasavvurlar

#### 3.4.10.2.1. Gonca

Dîvanda ağız, küçük ve kapalı oluşu, içinin kırmızılığı, görünüş güzelliği yönleriyle goncaya teşbih edilir. Sevgilinin ağzı beyitlerde; "gonca dehen, gonca-fem, gonca-ı nâ-fem" terkipleri içinde zikredilir.

Selvi boylu yaseminin lâle ve sünbüle kulluk etmesine gerek yoktur, çünkü gül bahçesinin ortasında gonca gibi açılmamış ağız durmaktadır. Bu beyitten ağzın yüzün ortasında olması da anlaşılabilir.

Ne tapsun lâle vü sünbüle gül serv-i semenlerden
Çü hâlî sahn-ı gülşen serv-kad gonca-dehenlerden G 153/131-1

Âşığın gönlündeki hüznü sadece, sevgilinin gonca ağzı tedavi edebilir

Dilüñden dûr eyle hüzni dâ'im ayş u demden gel
Tedâvi eyle derdüñ var ise bir gonca-femden gel G 137/107-1

#### 3.4.10.2.2. Şeker

Ağız konuşma organı olarak düşünüldüğünde ondan çıkacak tatlı sözler şeker-âb ve şîrîn olacaktır. Âşık sevgiliden tek bir güzel söz işitmek için kapısında yıllarca bekler. Şarap ve la'l taşına teşbih edilen dudağın erguvanlı, sevgilinin ise ağzının içinde tatlı dili olduğu söylenir.

Şarâb-ı la'l-i lebüñ erguvânlıdur dirler
Dehân-ı tengüñi şîrîn zebânlıdur dirler G 92/44-1

Şâir farsça kaleme aldığı yirmi beşinci rübaîsinde, âşığı şeker yiyen ağzın tûtîsi olarak görür.

### 3.4.11. Dudak (leb)

#### 3.4.11.1. Genel olarak dudak

Saîd Giray Dîvânı'nda dudak, sevgilinin mücevher kutusu olarak düşünülür. Rengi ile la'l, yakut ve mercan olan dudak, şekliyle gül, gonca, lâle, gelincik, kadeh, lezzetiyle şeker, âb-ı hayat, kevser, selsebil ve şarap olur. Beyitlerde "leb-i âb-ı zülâl, leb-i dil-ber, leb-i dil-berân, leb-i merhem, leb-i mevc-i şarâb, leb-i müşgin-fâm, leb-i kâm, mey-i leb-rîz, leb-i la'l, la'l-i leb, leb-i yâr, leb-i rengîn, şifâ-hâh-ı leb, leb-i hâhiş-ger, leb-i şûr-engîz, tahrîk-i leb, şeker-i leb, leb-nemeg, leb-i şîrîn" terkipleri içerisinde kullanılır.

Dudak, görünüşünün güzelliği, darlığı, rengi, etrafındaki ayva tüyleriyle güzellik unsurlarının başında gelir. Âşığın canına can katar. Hazine kabul edilen dişlerin ve ağzın koruyuculuğunu üstlenir. Gonca ile mukayese edilir, la'lden üstün tutulur. Rengi utancından dolayı kırmızıdır.

Dîvânda dudağın rengi genel olarak kırmızı renkli unsurlara teşbih edilirken (La'l, mercan, gül, lâle) bir beyitte siyah olarak düşünülür.

Pîç-der-pîç o siyeh-zülf leb-i müşgîn-fâm
Dahi hurşîd-münevver dahi mahsûl-i kelâm      MR 46/2-3

#### 3.4.11.2. Dudak ile ilgili unsurlar

##### 3.4.11.2.1. Şarap, kadeh

Dîvanda dudağın en çok teşbih edildiği unsur, şarap ve dolayısıyla kadehtir. Dudak ile kadeh ve şarap arasında renk, şekil, lezzet arasında ilgi kurulur ki bu ilginin sebebi olarak karşımıza şarabın sarhoş etme özelliği çıkar.

Ne ân ki târik-i meyhâne-i safâ oldum
Şarâb-ı la'l-i lebüñ ictinâbuma bâ'is      G 77/22-3

Görince ol leb-i la'li şarâb renginde
O şûha dil meze itdi kebâb renginde G 169/154-1

### 3.4.11.2.2. Şekker, şîrîn

Beyitlerde şeker ile dudak arasında ilgi kurulmasının sebebi, tat ve lezzettir. Bu ilgide söz ile şeker, söz ile dudak arasındaki ilgi de gözden kaçırılmamalıdır. Âşığın insanı aciz bırakan sözleri ile sevgilinin şeker dudaklarından dökülen söyleşileri birbirinin aynısıdır.

Tûti-i mu'ciz-kelâmam tâzelerdür âyinem
Şekker-i leb bâ'is-i nutk-ı zebânumdur benüm G 145/120-5

Sevgili lezzetli ve tatlı dudaklarıyla âşığına gece gündüz şeker vererek onu kendine âşık eder ve ölümüne sebep olur.

İsteyen leb-nemege kurbân-ı cânân olmasun
Rûz şeb virür şeker aşk-ı civânân olmasun G 152/130-1

### 3.4.11.2.3. Âb-ı hayât

Sevgilinin dudağının "âb-ı hayât" tasavvuru bu suyun can verme ve ölümsüzlük bahşetme özellikleriyle ilgisi sebebiyle olur. Sevgilinin yüz üzerinde çizgiye teşbih edilen dudağının berraklığını görenler ölümsüzlük suyunu beğenmez olurlar. Böylece sevgilinin dudağı, ölümsüzlük suyuna üstün tutulmuş olur.

Leb-i âb-ı zülâlüñ gird-hat-ı sebz-gûnuñda
Görenler zulmet içre âb-ı heyvânı begenmezler G 99/53-5

### 3.4.11.2.4. Merhem, macûn

Sevgilinin dudağı âşığın canı olarak düşünüldüğünde bu güzellik unsuru can bağışlayıcı olur. Yani âşığın şifası için sevgilinin dudağı merhem olur. Günahkâr olarak düşünülen ümmetin yaralı gönlünün merhemi sevgilinin dudağı olarak düşünülür.

Hâsıl-ı bâr-ı güneh-kâre ne gamdur olsa
Lebi merhem-deh-i zahm-ı dil-i ümmet cünbân K 33/2-28

Âşığın ayrılık gamının okuyla yaralanan kalbinin tek ilâcı olarak macuna teşbih edilen dudak görülür.

Ma'cûnı leb-i yârüñ gayr ile devâ bulmaz
Tîr-i gam-ı firkatle kalbümde cerâhat var G 86/36-3

### 3.4.12. Çene

Çene, Saîd Giray Dîvânı'nda ilgi duyulan güzellik unsurlarından değildir. Sadece bir beyitte "çâh-ı zenahdân" terkibiyle sevgilinin zindânı, kuyusu kabul edilen çene çukuruna âşığın gönlünün hapis olduğu ve bu hapisten sevgilinin çengel kabul edilen saçlarıyla kurtulduğu işlenir.[425]

### 3.4.13. Gabgab (çene altı)

Saîd Giray Dîvânı'nda gabgab (çene altı), iki beyitte zikredilir. Beyitlerin birinde "sîm-gabgab", birinde de "gabgab-ı sîmîn-gûy" terkipleri içerisinde gümüş beyazlığına teşbih edilir. Sevgilinin renk bakımından yasemine teşbih edilen yüzüyle bembeyaz şakağı (çene altı), âşığın meylettiği gönlünü yağmalar.

Kazâdan bir semen-ruh sîm-gabgab
Dil-i meyyâli yagma eyledi hep G 72/17-1

### 3.4.14. Sîne (gögüs)

#### 3.4.14.1. Genel olarak sîne

Dîvânda sîne kırk bir beyitte ele alınır. bu beyitlerin dokuzu sevgilinin sînesini, otuz ikisi ise âşığın sînesini konu eder. Sevgiliyle ilgili olan beyitlerde sîne; "sadef-i sîne-i hûş-perver, sîne-i sîmîn" terkipleri, "sadef sîne, gümüş sîne" tamlamaları içerisinde kullanılır.

Sîne, rengi ve parlaklığıyle beyitlerde sadef ve gümüşe benzetilir. Sevgiliyle ilgili dokuz beytin dördünde "sîne-i sîmîn",[426] ikisinde "sadef-i sîne"[427] terkipleri

---

[425] SGD: G. 82/4
[426] SGD: G. 22/4, G. 91/4, G. 95/3, R. 9
[427] SGD: G. 18/3, G. 67/2

kullanılır. Gümüş ve sadefin mücevher olduğu göz önüne alındığında sînenin renk teşbihinin dışında âşık için çok değerli oluşu ortaya çıkar.

Sevgilinin oyunlarından, nazından, öldürücülüğünden bıkan âşık, mertçesine sevgilinin sînesini kendisine açmasını ister.

Biz tûti- dilüz bâ'is ola sevk-i kelâma
Biz şûh-ı levendâne gerek ki aça sîne G 161/143-4

### 3.4.14.2. Sîne ile ilgili tasavvurlar

#### 3.4.14.2.1. Gümüş, sadef

Sevgilinin sînesinin gümüş ve sadefe teşbihi beyazlığı ve parlaklığı ile ilgilidir. Mücevher olarak değerli oluşu da bu teşbihte etkin rol oynar. Sadef içinde inciyi, sîne ise muhabbeti besler. Sevgili ok gibi kirpikleri, âhû gibi gözleri, sadef gibi göğsüyle âşığın hedefi olur.

Müjgân-ı hadeng âhu-yı çeşmâne hedefdür
Levh-i sadef-i sîne-i hûş-perveri meşreb G 73/18-3

Sevgilinin gümüş gibi parlak sînesini gören ayna bile ondan akseden ışığın parlaklığı karşısında işin sırrına vakıf olarak muhalafet etmekten vaz geçer.

Fehm ider ol sîne-i sîmîni manzûr eyleyen
Nükte-i âyine-i aks-nümâyı bî-hilâf G 125/91-4

### 3.4.15. Gerdan (boyun)

Dîvânda on bir beyitte "gerden", dört beyitte "gerdân" şeklinde kullanılır. Sevgilinin saçının boynuna zincir gibi düşmesi, gerdanlık ve zünnârla birlikte ele alınır. Beyittlerde boynun genelde zincirle birlikte zikredilmesi esirlerin boynuna zincir vurulmasını akla getirir. Süs unsuru olarak gerdanlık boyna asılır. Kumrunun boynundaki halka gibi tüylerle âşığın boynuna zünnâr bağlanması arasında ilgi kurulur.

Gerdan bir beyitte kâfûra,[428] bir beyitte başağa[429] teşbih edilir.

---
[428] SGD: G. 132/3
[429] K. 2/17

### 3.4.16. Boy (kadd, kâmet, endâm)

#### 3.4.16.1. Genel olarak boy

Sevgilide güzellik unsuru olarak boy, inceliği ve uzunluğu dolayısıyla ele alınır. Beyitlerde "kadd, kâmet, endâm" kelimeleriyle zikredilir. "Kadd-i zîbâ, serv-kad, kadd-i dil-sitân, tûbâ-kadd, kadd-serv, nahl-i kadd, bütt-i kadd, kad-i hâm-küşteni, kadd-i ser-efrâz, nihâl-i kadd, tahyîl-i kadd, kadd-i dil-sitân, hırâm-ı kadd, serv-kâmet" terkipleri içerisinde değişik benzetmelere konu edilir. Sevgili salına salına yürümesiyle selvi, uzun boyuyla tûbâ ve hurma ağacı olur. Sevgilinin boyu âşık için öyle değerlidir ki; cennetteki Tûbâ ağacına bile teşbih etmekten imtinâ eder.

Nice mümkin ola tûbâya müşâbih kaddüñ
Cünbiş-i şîve-i reftâr ile a'lâsın sen G 154/132-2

Sevgili iki yanına sarkmış saçları, selvi boyuyla âşığın karşısına çıktığında âşık kendisinden geçer. Sevgili ince ve uzun boyuyla gül bahçelerinde, çemenlerde nazlı nazlı, salına salına yürür. Pek çok beyitte boy ile yürüme arasında ilgi kurulur.

Sevgilinin boyunun uzunluğu değişik ağaçlarla karşılaştırılır ve hiçbirisi sevgili kadar uzun olamaz. Bu da benzetilen durumunda olan sevgilinin boyunun, bütün ağaçlardan daha üstün tutulduğunu gösterir.

Kaddüñ bülend oldugını çokdan añladuk
Ey mâh ölçelüm seni gel serv-i bîd ile G170/156-2

#### 3.4.16.2. Boy ile ilgili unsurlar

##### 3.4.16.2.1. Servi (serv)

Dîvânda sevgilinin boyunun en çok teşbih edildiği unsur olarak karşımıza servi çıkar. Sevgilinin boyunun serviye benzetildiği beyitlerde benzetilenin üstün tutulması yoluyla teşbih yapılır.[430] Servi çoğu zaman istiare yoluyla sevgiliye genel bir ad olur. Servi ve sevgilinin boyu arasında, uzunluk, incelik, düzgünlük ve hareketlerindeki ahenk yönüyle benzerlik kurulur. Beyitlerde "serv-i çemân, serv-kad, serv-i kebûd, serv-i hırâmân, serv-i semen, serv-i ser-keş, serv-i bîd, serv-kâmet,

[430] Numan KÜLEKÇİ, Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, Akçağ Yay., Ankara-2005: 31

serv-i bülend" terkipleri içinde benzetilen olarak kullanılır. Bir beyitte âşık kalp bahçesine diktiği serviyi göz yaşlarıyla büyütür.

(Ol serv-i)kadi ravza-i kalbüñde dikersen
(Hûn-âb) idüp dûd-ı dilüñ serv-i kebûd it G 74/19-3

### 3.4.16.2.2. Tûbâ

Dîvânda sevgilinin boyu üç beyitte Tûbâ'ya teşbih edilir.[431] Tûbâ, cennette bulunduğu düşünülen bir ağaçtır.[432] Sevgilinin boyunun bu ağaca benzetilmesi ve ondan üstün tutulması cennet varlığı olmasındandır. Sevgilinin güzel yüzü teşbih edildiği cennet ağacı Tûbâ ile öyle bir ortaya çıkar ki âşık bu güzellik karşısında kimseleri hatta kendini bile sevgiliye layık bulmaz. Tûbâ ağacını yuva yapmak isteyenleri sazlığa çevirmekle orada yaşamak isteyenleri de karga olmakla suçlar.

Oldı tûbâ-yı kadüñ üzre cemâlüñ izhâr
Âşiyânı sâz olan zâg-ı siyehdür zülfüñ G 136/105-5

### 3.4.16.2.3. Bülend

Sevgilinin boyu, yüksekliği ve büyüklüğüyle bir beyitte bülend gibi düşünülür. Salına salına yürüyüşü ve yüksek boyuyla fitne çıkaran güzelin azameti kahramanîleri yağmur olup üzerine yağdırır.

Hırâm-ı kâmet-i serv-i bülend-i fitne-engîzüñ
Göreydi heybetinden âb olurdı Kahramânîler G 91/42-4

### 3.4.17. Diş

Saîd Giray Dîvânı'nda sevgilinin güzellik unsurlarından diş, sadece bir beyitte zikredilir. Sevgilinin tasvirini yapan âşık; Aden incisi gibi dişlere, Hotan âhûsu gibi gözlere, Gül gibi yanaklara ve Tâtâr gamzelere sahip bir güzel arzular.

Dişleri dürr-i Aden gözleri âhû-yı Hotan
Ruhı gül-berg-i semen gamzesi Tâtâr olsun G 149/126-2

---

[431] SGD: G. 8/1, G. 105/5, G. 132/2
[432] Adem KANDEMİR, Fikri OKUT, 1997: 679

### 3.4.18. Kulak

Kulak, Saîd Giray Dîvânı'nda güzellik unsuru olarak kullanılmaz. Dîvânda kulağın ele alınışı daha çok dinleme ve küpe takma ile ilgilidir. Âşık sevgiliye ne söylediyse bunların hiç biri sevgilinin kulağına girmemiştir.

Girmedi gûşına hayfâ o mehüñ söz ile sâz
Ney-i kilküm tutalum nagmeler itdi şehnâz G 105/62-1

Ne sûd eyler hezâra çünki gûş itmez gül-i ra'nâ
Usûliyle tutam sad-besteye âheng ider bülbül G 140/112-2

### 3.4.19. Ten, beden, vücûd, el, ayak

Ten, beden, vücûd mefhumları dîvânda sevgilinin cismi için kullanılır. Beyitlerde sevgilinin teninin beyazlığından dolayı "sîm-ten[433], sîmîn-beden[434]" terkipleri zikredilir. Âşık sevgiliyi tertemiz bir gönülle sevmekte, tenhada başbaşa kaldıklarında dahi bembeyaz tenine el sürmeyi küstahlık olarak görmektedir.

Âşıkam pâk-nazar dil-ber içün hem-çü Sa'îd
El uzatmam tene tenhâda da kalsam küstâh G 81/29-5

Dîvânda el bir beyitte, nazikliği, zerafeti ve kına yakılmasıyla güzellik unsuru olarak zikredilir.

Dü-dest-i nâzikin ol şûh çün reng-i hınâ eyler
Figân kim hûn-ı hasret-rîz âşık dilde câ eyler G 97/52-1

Ayak beyitlerde güzellik unsurundan ziyâde, âşığın sevgilinin ayağının tozuna yüz sürmek istemesi, ayağının altında toprak olmak istemesi sebepleriyle konu edilir, benzetme içinde kullanılmaz. Âşık mecliste yakasını dertten, sıkıntıdan kurtarmak için sevgilinin ayaklarına kapanır.[435] Âşığın tek amacı bütün engellemelere rağmen sevgilinin ayağına yüz sürmektir.

---

[433] SGD: MS. 2/5, MR. 2/2, G. 157/5,
[434] SGD: G. 125/2
[435] SGD: G. 95/3

Âh kim pâyüñe yüz sürmek idi maksûdum
Mâni-i hâhiş-i dil oldı o engellemeler G 89/40-3

## 3.5. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

### 3.5.1. Bûse

Bûse, dîvânda on iki beyitte yer alır. Üç beyitte musikî makamı olan "bûselik"[436] ile tevriyeli kullanılır. Bûse, beyitlerde genel olarak bir benzetmeye konu edilmeden âşığın isteği, dileği, cân-ı gönül arzusu olarak düşünülür. Teşbihlere konu edildiğinde ise gam yükü olarak görülür. Çünkü âşık ne kadar isterse istesin mâşuktan bûse isteğine karşılık göremeyecektir, dolayısıyla âşığın bunu istememesi gerekir, oysa âşık bu isteğinden vazgeçemez. Âşık bir beyitte bûseyi güzelliğin vergisi telakki eder.

Müşg-âver mülket-i hüsnüñde tâcirdür o zülf
Bender-i Çîn'den gelür bir bûse alsak nola bâc G 78/24-2

Dîvân şiirinde mâşuk âşığın sevgisine karşılık vermediği için kâfir olarak düşünülür. Âşık, hayırsız Rûm güzelinden gönlünü rehin etmeye karşılık tek bir bûse ister ve böylece gam sermayesini arttırır.

Gama ser-mâye olsun diyü mülk-i Rûm-ı şûm içre
Dilüm yek-bûseye bir kâfire merhûn iden tâli' G 123/88-2

Âşık sevgiliden bûse istemenin küstahlık (terbiyesizlik) olduğunu iyi bilir. Sevgilinin incineceğini, kırılacağını bilmese küstahlığı göze alır

Disem ey şûh seni eyler idüm rencîde
Ahz-i bûseyle eger olmayabilsem küstâh G 81/29-2

### 3.5.2. Söz (güftâr, kelâm, lisân, suhan)

Saîd Giray Dîvânı'nda söz mefhumu, "güftâr, kelâm, lisân, suhan" kelimeleriyle ifade edilir. Üzerinde çok durulan bir unsurdur. Dîvânda söz mefhumu

---

[436] SGD: MR. 1/2, G. 72/5, G. 162/5

ele alan kişi karşımıza âşık olarak çıkan şâirdir. Şâir sözlerini yere göğe sığdıramaz, pahalı ve değerli bulur. Cahillerin sözlerinin kulağına girmemesini ister. Yazmış olduğu şiirlerin üzerine tek bir söz söylenemeyeceğini idda eder.

Tarz-ı garîb vâdi-i tâze-edâ ile
Söz yok Sa'îd bu gazel-i şâ'irâneye G 163/145-8

Söz az ve öz olmalı atasözünü kullanır.

Hatm-i suhan u tayy-ı makâl eyle Sa'îdâ
Söz az olup öz olması kavlü'l-evliyâdur G 88/37-10

Dîvânda güftâr sözcüğü âşık olarak tasavvur edilen bülbülle kullanılır. Âşık bülbül olup en güzel sözleri sevgili için terennüm eder; ama sevgilinin kulağına âşığın söylediği sözlerden hiçbiri girmez. Âşık "mey-i nûş" idince ne söylediğini bilmez. Sevgilinin sözleri Hz. İsâ (Mesih)nın nefesine teşbih edilir.

Yek-cevâb-ı nerm ile ihyâ kılup it âşıkı
Her nefes nutk-ı Mesîhâdan kelâm olsun saña G 63/3-5

Sözü uzatmak belâ olarak düşünülür. Şâir sözü, aşksız ve ateşsiz olamaz. Yani şâirin her sözünde aşk, ateş ve hararet vardır.

Kelâm-ı şâ'ir-i bî-aşk içre sûz u tâb olmaz
Gül-i hoş-bûy-ı nâ-sûzende âteşde gül-âb olmaz G 109/68-1

Şâir sözlerini tûtî kuşunun söylediği insanı aciz bırakan sözlere; söyleyiş özelliğinin de şekere teşbih eder.

Tûti-i mu'ciz-kelâmam tâzelerdür âyinem
Şekker-i leb bâ'is-i nutk-ı zebânumdur benüm G 145/120-5

Bir beyitte sevgilinin sözleri sihire teşbih edilir.[437] Sevgili tek bir sözüyle âşığın ölmüş olan gönlünü diriltir. Bu beyit kanımızca dîvânda söz ile ilgili söylenmiş en güzel beyittir.

[437] SGD: MR. 3/2

Yek-suhanla kalb-i mevt-engîzümi ihyâ ider
Her nefes ki yârden ise kelîmîdür baña G 66/8-2

### 3.5.3. Salına salına yürüyüş (reftâr, hırâm)

Dîvânda sevgilinin salına salına yürüyüşüyle ilgili olarak "bezm-i reftâr, şîve-i reftâr, perî- reftâr, hoş-reftâr, kebg-i hırâm, dünbe hırâm, cây-ı hırâm, nev-hırâm, serv-i hırâmân, kec-hırâm, hırâm-ı kadd, seyr ü hırâm, serv-i çemân" terkipleri kullanılır. Âşık sevgilinin yürüyüşünü seyretmekten aşırı zevk alır. Sevgilinin yürüyüşünü kekliğe teşbih eder. Tam bir sevgili portresi çizilen bir beyitte uzun boyu, gonca ağzı, beyaz teni ile sevgili keklik gibi yürür.

Serv-kad gonca-dehen sîm-ten-i kebg-hırâm
İşve-endâz-ı dil-i âşık u agyâr-merâm MR 46/2-2

Sevgilinin en önemli vasıflarının başında gelen nazıyla yürüyüşü arasında paralellik vardır. Sevgili nazlı nazlı yürür. Bu yürüyüşte âşığın dikkatini çeken sevgilinin boyu olur. Sevgilinin nazlı yürüyüşüyle boyu arasında ilgi "serv-i hırâmân" ile kurulur.

Görmezse senüñ kadd-i ser-efrâzuñı iñler
Şûrîde- dilin serv-i hırâmân ile âşık G 128/95-2

### 3.5.4. Kûy-i yâr (semt, mahalle, köy)

Dîvân edebiyatının klişeleşmiş mazmunlarından bir tanesi de "kûy-i yar"dır. Dîvânda on dört beyitte; "ser-i kûy, kûy-ı yâr, segân-ı kûy, kûy-ı mihnet, gülşen-i kûy, râh-ı kûy, kûy-ı cânân" terkipleri içerisinde ele alınır. Bu mazmun sevgilinin bulunduğu mekanları ifâde eder. Âşık sevgilinin bulunduğu yerleri cennete teşbih eder. Âşığın gözü daima bu mekanların üzerinde olur. Çünkü sevgiliyi buralarda görme ihtimali vardır. Sevgilinin bulunduğu yerlerden saba rüzgârı âşığa haber getirir. Rakip bu makanlarda âşığın canını sıkan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Dert ve gamına ağlamayan âşık rakibi sevgilinin bulunduğu yerlerde görürse ah ateşiyle sabahlara kadar uyuyamaz.

Aglamam derd-i gamuñ çekmeden ammâ agyâr
Göre kûyuñda komaz âh ile şeb-gîr idemem G 141/114-3

Göz yaşı, gönül yarasıyla perişan olmuş âşığa sevgilinin bulunduğu yere giderken bunları unutup muhteşem bir şekilde gitmesi tavsiye edilir.

Sirişk-i çeşmi mercân dâg-ı sîneñ zînet-âlûd it
Giderseñ kûy-ı cânâna dilâ git muhteşemlerle G 166/149-5

Kendini âşığın yerine koyan şâir sevgilinin köyüne gidip geldiğinde gümüş gibi parlar.

Şöyle âmed-şod iderseñ kûy-ı yâre ey Sa‘îd
Gösteriş hâssiyyet-i sîm-âb virdüñ kendiñe G 162/144-6

**3.5.5. Eşik, kapı (bâb, der, âsitân)**

Dîvânda sevgilinin eşiği veya kapısı benzetmelere konu olmaktan ziyade âşığın ulaşmak için mücadele verdiği yer olarak ele alınır. Âşık için sevgilinin kapısı erişilmesi çok zor olan makamdır. Burası âşığın her daim bulunmak istediği, kovulsa bile dönüp geldiği yer olarak düşünülür. Beyitlere fazla konu olmaz. Sevgili kapısında bir dilenciye verdiği değeri âşığa verse; âşık sevgilinin kapısında hizmetçi olur.

Kapukulı olurdum ol meh-i Tâtâr nice ger
Beni add eyleyeydi âsitânında gedâlardan G 157/136-3

**3.5.6. Sevgilinin ayağı toprağı (hâk-i pây, hak-i pâ)**

Sevgilinin ayağı, o ayağın bastığı toprak, toprağın çıkardığı toz âşık için çok kıymetlidir. Sevgiliye ulaşamayan âşık onun ayak toprağına yüz sürmeyi bile talih olarak görür. Beyitlerde “hâk-i pây, hâk-i ber-sevâd, hâk-i mezellet, hâk-i fagfûr, hâk-i râh, hâk-i reh, hâk-i kadîm” terkipleri içerisinde işlenir. Sevgilinin ayak toprağını kendisine getiren sabâ rüzgârı âşığın bulunduğu yeri gözlere ferahlık veren gül bahçesine döndürür.

Gülzâr olur dîde-güşâ-yı reh-i hasret
Bir kerre sabâ süriye hâk-i kademüñden G 155/134-3

### 3.5.7. Yanbakış

Sevgilinin âşık üzerindeki en büyük etkisi süzgün ve yanbakışıdır. Sevgilinin yan bakışları ok, kılıç ve hançere teşbih edilerek âşığı yaralar hatta öldürür. Âşık sevgilinin bu silahları karşısında savunmasız kalır ve onun esiri olur. sevgilinin yan bakışını gören onun ne kadar kıymetli, ne kadar öldürücü olduğunu iyi bilir.

Gören hû-deh nigâh-ı gamze-i ser-tîzi dilberden
Bilür sâde her âb u tâb-ı rû şemşîri cevherden G 158/139-1

### 3.5.8. Muhabbet

Muhabbet, âşığın sevgiliden beklediği en güzel davranıştır. Sevgilinin muhabbeti âşığın gönlünde derin izler bırakır. Sevgili kendisinden muhabbet isteyen âşığa cefâ verir. Âşık ise bunu kendine ilgi gösterilmesi olarak telakki eder. Çünkü sevgilinin âşığa cefâ etmesi onunla ilgilenmesi anlamına gelir ki âşık da bunu muhabbet kabul eyler.

Kehribâr-ı zahm-ı tende seng-i ta'ne her zamân
Cezbe-i kâr-ı muhabbetdür cefâ-kârî baña G 62/2-3

### 3.5.9. Nâz

Sevgilinin âşığa karşı sergilediği tutum ve davranışların başında nazı gelir. Sevgilinin cismi Hüdâ tarafından sanki naz etsin diye yaratılmıştır.[438] Âşıklar sevgiliye ne kadar niyaz etse de sevgili nazından vaz geçmez.[439] Beyitlerde naz genelde sevgilinin boyu ve yürüyüşüyle birlikte ele alınır.

Âşûb-ı fitne-hîz-i kıyâmet ayân ider
Reftâra gelse nâz ile ol serv-i kâmetüñ G 132/100-2

### 3.5.10. Gönül

Dîvânda bir beyitte sevgilinin gönlü âşığına karşı "sengîn-dil" olarak zikredilir. Sevgilinin gönlü âşığa karşı katı bir tutum içinde olduğundan dolayı taşa

[438] SGD: MR. 1/1
[439] SGD: MR. 1/3

teşbih edilir. âşık sevgiliye bin niyazda bulunmuş ama sevgili âşığına karşı taş kalpli olduğu için işitmemiştir.

Biñ kerre niyâz itdüñ o şûh itmedi ısgâ
Uşşâkına sengîn-dil iken ol meh-i garrâ   TH 54/4-1

## 3.6. Âşık (Seven)

### 3.6.1. Âşık

#### 3.6.1.1. Genel olarak âşık

Saîd Giray Dîvânı'nda âşık için doğrudan doğruya bu kelime kullanıldığı gibi şâirin mahlası da bu görevi yerine getirir. Bunların dışında şâirin kullandığı "ben, benüm, beni" kelimeleriyle, fiillerde kullandığı birinci tekil şahıs zamiri eki âşık yerine geçer. Ayrıca şâir, âşık kelimesinin çoğulu olan "uşşâk" kelimesini pek çok beyitte zikreder. Bunların dışında "dil-i bîmâr, dil-i meyyâl, dil-i şûrîde, dil-i bî-çâre, dil-i dîvâne" terkipleri de âşık için kullanılır.

Dîvânda doğrudan doğruya âşığı anlatan; "âşık,[440] ben,[441] benüm,[442] beni[443]" redifli gazeller bulunur.

Beyitlerde âşığın fizîki ve rûhi hallerini " âşık-ı şeydâ, âşık-ı şûrîde, hûn-ı âşık, dil-i âşık, âşık-ı dil, âşık-ı şifte, sîne-i âşık, âşık-ı nâ-kâm, kalb-i âşık, vücûd-ı âşık, âşık-ı üftâde, rind-i âşık, âşık-ı sayyâd, nûn-ı âşık, bülbülân-ı âşık; dil-i uşşâk, cân-ı uşşâk, uşşâk-ı şeydâ, uşşâk-ı belâ-keş, âteş-i uşşâk, kalb-i uşşâk, beyn-i uşşâk, çeşm-i uşşâk, kesret-i uşşâk, külbe-i uşşâk" terkipleri yansıtır.

Bu terkiplerde ele alınan âşığın bazen kendisiyle  tezata düştüğü görülür. Bir beyitte aşkıyla denizler gibi coşan âşık, başka bir beyitte mahzun ve melûl olur.

Beyitlerde ele alınan âşık tipi dîvân şiirinde ele alınan âşık tipinden farklılık göstermez. Âşık devamlı âh çeker ama mâşuk duymaz, kanlı gözyaşları döker, mâşuk oralı olmaz. Canını sevgili için feda etmekten hiç çekinmez.. Aşk yolunda en beğenilen âşık sînesi, hamam ocağı; gözü, kan yağdırıcı olanıdır.

---

[440] SGD: G.95
[441] SGD: G. 129, G. 133
[442] SGD: G. 120
[443] SGD: G. 158

Mezheb-i ‘aşkda makbûldür ol âşık kim
Sînesi külhen-i aşk dîdesi hûn-bâr olsun G 149/126-5

Âşık, fizîki yapı bakımından zayıf ve güçsüzdür. Sevgili uğrunda çektiği eziyetler, taşıdığı yükler onu güçsüzleştirmiştir. Derdiyle yemeyi, içmeyi unutmuş, böylece sararıp solmuştur.

Âteş-i âh ile nâleyle ruh-ı zerd ile
Oldı sevâd-ı akis-efgen-i zer-kûb bu dil G 138/108-4

Âşık aşkında sebat eden kişidir. Sıkıntı ve dertler karşısında geri çekilmez. Sevgiliye duyduğu muhabbeti kalbinde öyle bir besler ki meydana gelen âteşi hiç kimse daha önce gördüğünü söyleyemez. Böylece “âşık-ı şeydâ” sıfatına nail olur.

Sûziş-i kalb-i devâm-ı âşık-ı şeydâ içün
Görmedük hîç böyle âteş-pâre Allah aşkına G 163/146-2

Âşık aşk ateşiyle kandillerini öyle bir yakar ki, lâlenin kırmızılığı, sümbülün elinde fener gibi kalır.

Âteş-i aşk ile kandîllerini yakdı Sa‘îd
Neylesün lâle gibi elde fenârı sünbül G 139/111-5

Sevgili yolunda çekmiş olduğu eziyetlerden şikayet etmez. Hatta çektiği eziyetleri kâr bilir. Kendini bülbül gibi feryâd etme pahasına pervane olup sevgilinin ateşinde yakar.

Aşk ile yanmada pervâne ile sûzânuz
Hem-nefes bülbüle bir zâr-ı perîşânuz biz G 107/66-2

Bir beyitte âşığın, aşk mekânında âh ateşi ve göz yaşına amâde olduğu bu iki mefhumu eğlence telakkî ettiği belirtilir.

Eglence âh-ı âteşimüz eşk-i çeşmümüz
Kalduk mekân-ı aşkda iki mu‘îd ile G 170/156-4

Bir beyitte âşık kalbini anlatırken "Firâk-âbâd dirler kalb-i 'âşık böyle bir yerdür"[444] diyerek sonsuz elemleri taşıdığını belirtmiş olur. Ay yüzlü sevgili âşığın aşkını hiçbir zaman bilemez, bilse bile bilmemezlikten gelir.

Bilemez âşıkın o meh-peyker
Belki bilse dahi tecâhül ider G 92/45-1

Âşık, sevgiliden gelen belâlardan şikayet etmemesinin sebebi olarak ezelde bu cefâya evet demesini gösterir.

Her kâr ki bahşîde-i hûb-ı ezelîdür
Uşşâk-ı belâ-keşde cevâb eger belîdür G 100/55-2

Sevgiliden ayrı kalma âşığı o kadar etkiler ki derdini anlatabilmek için yüreği ayrılıktan parça parça olmuş birini arar. Çünkü onun derdini ancak onun çektiği acıyı çeken anlar.

Sîne-hâhem şerha şerha ez-firâk
Tâ be-gûyem şerh-i derd-i iştiyâk MÜS 47/1-3

### 3.6.1.2. Âşık ile ilgili tasavvurlar

#### 3.6.1.2.1. Bülbül (andelîb, hezâr)

Dîvanda âşığın bülbül olarak düşünülmesi, sevgilinin güle teşbihine dayanır. Sevgili gül olunca bulunduğu mekan da gül bahçesi olur. Bülbülün feryâd-ı figânı ile âşığın âhları bu ilginin bir başka yönünü oluşturur. Bülbül kendini gül; âşık sevgili için fedâ eder. Bülbülün feryâdına gülün ilgisizliği; âşığın feryâdına sevgilinin umursamazlığı sebeptir.

Gör Rûm-ı şûmı dil-berinüñ hîç edâsı yok
Gül nâ-guşîde bülbülinüñ de nevâsı yok MS 43/5-1

Sevgili güzellik şarabını içip naz ve eda ile yürüdükçe âşık taze erguvân üzerinde sevgiliyi seyreden bülbül olur.

---

[444] SGD: G. 39/4

Nûş idüp câm-ı şarâbı yâr itdükce hırâm
Bülbülem ben ol nihâl erguvânumdur benüm   G 145/120-6

Bülbül ile âşık arasında ilgi kurulurken âşığın sevgiliyi; bülbülün ise gülü haşre kadar sevecek olması da göz önüne alınır.

Katre-i hûy-ı nûruñ oldı çü gül
Aña âşufte haşre dek bülbül    M 9/2-13

Sevgili Aden bağının gülü olarak düşünüldüğünde bülbül onu bin can ile seven âşıklara teşbih edilir.

Saña biñ cân ile âşufte hezâruñdur hep
Bülbülân-ı melekût ey gül-i bâg-ı Adenân    K 34/2-41

Bir beyitte gülün bülbül, sevgilinin âşık ile değer kazandığı düşüncesinden hareketle âşık ve bülbül olmadığı zaman gül ve sevgilinin garip kalacağı söylenir.

Bâg-ı âlemde kalur mecbûl-i bî-fer gül garîb
Nagme-sâz-ı tab'-ı uşşâk olmasa bülbül garîb   G 70/14-1

**3.6.1.2.2. Bende (köle), gedâ (dilenci)**

Âşığın sevgili karşısındaki tek sermayesi gönlüdür. Âşık gönlünü sevgiliye köle eyler. Âşık sevgilinin karşısına köle olarak çıkar. Sevgili yabancılara şeref verirken, kölesine hürmeti çok görür. Âşık ise sevgilinin bu tutumuna alışmıştır.

Cevr-ülfet olup oldı Sa'îdüñ saña bende
Gayra kerem it âşıka ikrâma ne hâcet    G 74/20-5

Âşık, padişah olarak düşünülen sevgiliye ulaşmayı arzulayan gedâya teşbih edilir.

O şâh-ı kişver-i hüsni görüp gedâlanıruz
Süm-i semendine rû-mâle hâk-pâlenirüz    G 112/72-1

### 3.6.1.2.3. Pervâne (kelebek)

Sevgili mum olarak düşünüldüğünde âşık mumun etrafında dönen pervâne (kelebek) olur. Dîvân şiiri geleneğine göre aşk ateşiyle yanmayan aşkı bilmez. Âşık aşkının ispatı olarak kendini mumun ateşine bırakır.

### 3.6.1.2.4. Kimyâ-ger

Kimyâ, maddeleri altına dönüştüreceği düşünülen sihirli ilim; kimyâ-ger ise bu işle uğraşandır. Âşığın kimyâ-gere teşbihi, aşk ateşi bedeninde faaliyet gösteren âşığın gönül yanmasını daha da karıştırması, arttırması için olur.

Nâr-ı aşk icrâ-yı tende rûh-ı Abdi şems idüp
Sûziş-i dilden izâfe kîmyâ-ger it beni G 172/159-2

### 3.6.1.2.5. Semender (ateş kuşu)

Semender, ateş içinde yaşadığı düşünülen efsanevî, masalımsı bir kuştur. Aşk ateşiyle devamlı yanan, bu ateşi hiç sönmeyen âşığa teşbihi aynı özellikleri taşıması dolayısıyla olur.

Ahker-i nâr-ı hakîkat eyleyüp bendeñ Sa'îd
Germ-cây-ı aşk ile hem-çü semender it beni G 172/159-6

### 3.6.1.2.6. Hümâ

Âşığın hümâ kuşuna teşbihi, sevgiliye verilen değerin ifadesidir. Sevgili en mükemmele, en yüceye layıktır. Bu sıfatları üzerinde taşıyan ise -devlet kuşu olarak adlandırılan- hümâ kuşudur. Bu kuşun mecaz olarak saadet ve mutluluğa karşılık gelmesi âşığın sevgili için dileği olarak düşünülür.

Pervâz-ı hem-cenâh-ı hümâyuz kim eylerüz
Şâh-ı dıraht-ı âlem-i kudsîde lânemüz G 106/63-4

### 3.6.1.2.7. Gavta-hâr (dalgıç)

Denize dalan neyle karşılaşacağını bilemez. Deniz bazen dalgalı bazen durgun olur. Denizden inci çıkarılır; ama bu iş sırasında vurgun yeme ihtimali de

vardır. Sevgili, deniz gibi düşünüldüğünde âşık her şeyi göze alan dalgıç olur. Âşık sevgilinin cömertliğini de düşmanlığını da göze alıp göz yaşı denizine dalan dalgıca teşbih edilir.

Gavta-hâr-ı bahr-i hûn olup dil-i uşşâk-ı zâr
Her kerem-dîzüñ adû olmış melâmetler saña    G 64/5-2

### 3.6.1.2.8. Tâvûs (tâvûs kuşu)

Tâvûs ile âşık arasında iki yönden teşbih sanatı kurulabilir. Birincisi tâvûs kuşunun cennetten kovulması münasebetiyle ötüşünün âh olması, ikincisi çok süslü olan tüyleriyle âşığın sevgiliden aldığı yaraların süs telakkî edilişidir. Sevgilinin aşkıyla kendinden geçen âşığa takip ettiği yolda nefsini helak edip kol kanat germesiyle teşbih edilir.

Cezbe-i her-gûneñi ben zâra eyle bâl ü per
Kat‘-ı ba‘d-ı nefs içün tâvûs-peyker it beni    G 172/159-5

### 3.6.1.2.9. Rind

Acıyı, kederi, iyiyi, kötüyü, güzeli, çirkini kısaca dünya adına ne varsa hoş görmesiyle rind âşığa reşbih edilir. Dünya adına başına gelen her şeyi kabul eden rindle, sevgiliden gelen her türlü davranışı sîneye çeken âşık aynıdır. Kalender yaradılışlı âşık sevgili hakkında dedikodu yapmaz, çünkü âşığın ağzı sır kutusudur.

Rind tab‘um kîl ü kâl açmam dehân-ı yârdan
Hokka-i ser-beste-i râz-ı nihânumdur benüm    G 145/120-2

### 3.6.1.2.10. Güneş

Âşığın güneşe teşbihi sahip olduğu aydınlatma fonksiyonu sebebiyledir. Âşık sevgiliye duyduğu aşkıyla bir güneş gibi parlamak istemektedir.

Sûz-ı aşk ile Hüdâ kibrît-i ahmer it beni
Şeb-çerâg-ı şu‘le-i mihr-i münevver it beni    G 172/159-1

### 3.6.2. Gönül

### 3.6.2.1. Genel olarak gönül

Dîvânda gönül kelimesi iki beyitte geçer.[445] Bunların dışında bu mefhumu dîvânda "sîne, yürek, kalp, dil ve cân" kelimeleri karşılar. Bu kelimeler içerisinde âşığın gönlünü en güzel ortaya koyan "sîne ve dil"dir. Dîvânda gönülle ilgili "dil-i meyyâli akmak[446]" ve "dilini yağma etmek[447]" deyimleri kullanılır. Dîvanda yer alan mesnevî ve kasidelerde ele alınan gönül ile diğer türlerde ele alınan gönül arasında bazı farklar vardır. Bu türlerde ele alınan gönül daha çok "Hak âşığı"nın gönlüdür.

Gönül geçici dünyayı çok sevmemelidir. Çünkü hayırsız nefis gece gündüz demeden azgınlık göstermektedir.

Gel ey dil olma sen âşufte- kâr-ı fâni-i dünyâ
Egerçi nefs-i şûmuñ rûz u şeb itmekdedür igvâ K 23/1-1

Gönül istikbalini düşünüp, geleceği için endişe etmelidir. Bu vefasız dünya mekan kabul edilecek, sığınılacak yer değildir.

Meded çeşm dilüñde eyleyüp ol âkıbet –endîş
Bu cây-ı bî-vefâyı kendüñ içün sanma sen me'vâ K 23/1-2

Gönül, Hz. Peygamber için ağlayarak sesini yerinde kullanan bülbül gibi daima doğruyu söylemeli, doğruyu tasdik etmelidir.

Zebânum nagme-senc-i bülbül –i zâr-ı gül-i tevhîd
Bihamdüllah dilüm tasdîk-gûyı hazretüñ hâlâ K 30/1-65

Sevgili âşığın gönlünde keyif misafiri olarak konuk olduğu müddetçe hüzün vermez.

Mihmân-ı keyf dilde o demde konuk olup
Virmezdi hüzn-i kalb-i gubâr keder bize MS 43/3-7

---
445 SGD: G.142/2, R. 5
446 SGD: M. 4/50
447 SGD: G. 136/2

Gönlü olgunlaştıran kederdir. Kederle tanışmamış bir gönlün akl-ı kâmil olmasının imkanı yoktur.

Bahr-i a'zam olıcak oldı derûnı tîre
Aklı kâmil ola çün dilde keder lâzımdur G 101/56-4

Gönül aşk duygusunun merkezidir. Aşkın tesiriyle "meyhâne, gülzâr, vîrâne" olarak telakki edilir. Gönül bir hitap yeridir. Sevgiliyle dertleşemeyen âşık gönlüyle dertleşir. Aşktan bahseden hemen her beyitte baş köşeye oturur. Misafir ağırlar. Misafirin her türlü nazına katlanır. Bazı beyitlerde âşıkla iç içe geçer. Gönlün aklını, fikrini, zikrini, hayalini sevgili doldurur. Sevgiliyi kucaklamanın mümkün olmadığını bilir, gönlüne nakşettiği sevgili tasviriyle yaşar.

Mümteni'dür vuslat-ı âgûşa çekmek sen şemi
Nakş-i şûr-engîz tasvîrüñ göñülde vâfiye G 161/142-2

Gönül gam ve kederle beslenir. Sevgilinin hayaliyle mest olup kendinden geçer. Sevgiliye asla küsmez, darılmaz, gücenmez. Sevgiliden gelen her şeyi kabullenir. Gönlün kabullenemediği tek mefhum rakibidir. Sevgiliden bulunduğu mekanda kesinlikle ona yer vermemesini ister.

Kûyuñ içre rakîbe yir virme
Aña ta'yîn –i mesken eyle sakar G 93/45-3

Gönül sevgiliye kavuşmak, onunla beraber olmak için bazen küstahlaşır. Sevgilinin boş bir anını bekler ve o anı yakaladığında sevgiliye talip olur. Âşık için sevgilinin boş bulunduğu an naz uykusuna yattığı zamandır.

Mervaha ol meh içün per-i hümâ-dil olsa
Hâb-ı nâz itse o ben aşkla sarılsam küstâh G 81/29-4

**3.6.2.2. Gönül ile ilgili unsurlar**

**3.6.2.2.1. Külhen (hamam ocağı)**

Külhen, hamam ateşinin yandığı yere denir. Bir hamamın ısıtılabilmesi için güçlü bir ateşe ihtiyacı vardır. Gönül aşkıyla öyle yanmaktadır ki dünyada ona teşbih edilebilecek tek yer olarak düşünülür.

Aşk ile yandukca ben ey sîne âteş sendedür
Hak budur kim külhen-i pür-nâra beñzetdüm seni G 173/161-2

### 3.6.2.2.2. Hâne-i dûd (keder evi)

Gönlün dert evi olarak tasavvuru, sevgilinin yıkıcı ateşi sonucu meydana gelen acının def edilmesi için olur.

(Derd-i) dile âteş-figen ol aşk ile her-gâh
(Hicrân gam)ını def‘a hemân hâne-i dûd it G 74/19-2

### 3.6.2.2.3. Gonca

Gönlün goncaya teşbihi dalından kaparılması yönüyle olur. Aslında bu uğursuzluk nişânıdır.Bahtı kara olan gönül bir gonca dibi derdest edilir.

Gonca-i âhı felek bâg-ı dilümden koparur
Tâli‘-i şahs-ı nühûset-fere der-dest eyler G 96/50-3

### 3.6.2.2.4. Aşufte

Gönlün âşufteye teşbihi sevgiliye olan düşkünlüğü, onun peşinde giderken yaşadığı perişanlığıdır.. Gönül her an sevgiliyi arar, onsuz yapamaz. Ârifler meclisinde sevgiliyle beraber olan gönül, meclisin neşesi olan saz ve neyi aramaz bile.

Ben ol âşufte-dil-hâh-ı nevâ-yı bezm-i irfânem
Gerekmez sâz –ı dîger nây-ı hâmemden sarîr olsa G 169/155-2

### 3.6.2.2.5. Tûr-ı tecellî

Tûr-ı tecellî, Hz. Musa’nın Tûr dağında Allah’la buluşması demektir. Gönlün Tûr-ı tecellîye teşbih edilmesi âşığın gönlündeki ateşin sürekli artmasıdır. Hz. Musa,

Allah'la buluşmaya gittiğinde gönlündeki ateşe dayanamayıp bayılmıştır. Âşığın gönlündeki ateş de bu ateşin örneğidir.

Sûziş-i sîneñ senüñ böyle giderse ey Sa'îd
Göstere Tûr-ı tecellîden nişâne nârlar G 95/48-5

**3.6.2.2.6. Şâne (tarak)**

Aşığın gönlü şeki itibariyle tarağa benzetilir. Tarak aralarında boşluklar olan dişlerden oluşur. Âşığın gönlü de bir tarak gibi dilim dilim olmuştur. Sevgili saçlarını tarakla tarar. Berber saç tıraşında tarak kullanır. Tarağa teşbih edilen gönül her şeye rağmen berberden sevgilinin saçlarını muhabbetle kesmesini ister.

Saña meşşâta dilüm şerha-i sînem şâne
Dil-berâ zülfüñi mıkrâs-ı muhabbet ile kes G 114/74-3

**3.6.2.2.7. Kânûn (soba / müzik aleti)**

Âşığın gönlünün kânûna teşbih edildiği beyitte bu kelime tevriyeli kullanılır. Gönül bu iki kullanışa da uygun düşer. Âşığın gönlü yanan aşkıyla sobaya, sevgilinin çektirmiş olduğu eziyetlerle çıkardığı sesler (âhlar) yanında bu müzik aletinin tel tel yapısına uygun düşer.

Sa'îdâ-veş(ey said ay gibi) beni her târ-ı nâ-sâzî-i çarh ile
Hevâ-hîz-i figâna sînemi kânûn iden tâli' G 123/88-5

**3.7. Âşığın Vücut Aksamı İle İlgili Unsurlar**

Saîd Giray Dîvânı'nda âşığın vücut aksamıyla ilgili unsurlardan; Beden (ten, cism, vücûd), cân, ağız, yüz, yanak (rû, ruh, rûy), göz ve gözyaşı (çeşm, eşk), gözbebeği (merdüm), boy (kadd), sîne, ciger, baş (ser), dil (zebân), kalp (derûn, dimag) ve el-kol (bal ü per)a yer verilir. Âşığın saç, kirpik, bel, kemik ve derisinden hiç bahsedilmez.

**3.7.1. Beden (ten, cism, vücûd)**

**3.7.1.1. Genel olarak beden**

Dîvânda âşığın bedeni genel olarak cektiği gam, sıkıntı ve kedere bağlı olarak zayıf, yaralı, iki büklüm, benzi sararmış olarak düşünülür. Bedenin insana geçici bir süre yüce yaratıcı tarafından emanet olarak verildiği, değerinin gönül ve canı muhafaza etmede saklı olduğu belirtilir.

Âşığın bedeni beyitlerde değişik benzetmelere konu edilir. Beden, mülke, muma, bağa, gül bahçesine, değirmene, denize, ateş ocağına, toprağa, canavara, serçe kuşuna, tûtîye, güneşe, gemiye, pervaneye, Hz. Süleymân'a ve kalendere teşbih edilir.

Bedenin yukarıda saydığımız unsurlara teşbîhi daha çok geçiciliği, sevgilinin ve rakîbin onu düşürdüğü durumlar noktasında olur.

Bedenin başında gurur rüzgârları esmemelidir. Çünkü beden eninde sonunda ölecektir.

Eser bâd-ı gurûriyyet başuñda serv-i ser-keş-veş
Vücûdınuñ nihâlin erre-i mevt itmede ifnâ K 24/1-8

Can sevgiliye beden ile ulaşır. Âşık bunu bilmeli fakat uzun ömür peşinde olmamalıdır.

Cân vâsıl-ı cânân olur illâ ki ten ile
Hep tûl-ı emel câzibe-i nîm-nefesdür G 94/47-2

**3.7.1.2. Beden ile ilgili tasavvurlar**

**3.7.1.2.1. Mûy (kıl)**

Bedenin kıla teşbihi çok zayıf olmasına dayanır. Sevgilinin nazına, rakîbin eziyetlerine maruz kalan âşığın bedeni kıl gibi incelmesine sebeptir. Gönlün taşımış olduğu aşk ateşiyle cehenneme benzetildiği bir beyitte beden; çekmiş olduğu sıkıntılar sonucu ağlaması, zayıflaması sebebiyle kıla dönmüştür. Dolayısıyla beden bir şeye benzetilecekse bunun kıl olacağı söylenir.

Âteş-i aşk –ı dilüm tamuya beñzer beñzese
Bu ten-i zâr-ı za'îf mûya beñzer beñzese G 164/147-1

Âşık, sevgilinin kıl gibi ince boyunu düşündükçe bedeni de kıldan daha inceye döner.

Günden güne olmakda tenüm mûydan ez'af
Tahyîl-i kad-i mûy-ı meyânân iderin ben G 152/129-6

### 3.7.1.2.2. Kuş, serçe, canavar, fare

Bedenin kuşa teşbih edildiği bir beyitte tek kanatlı bir kuşun uçamayacağı söylenir. Kuşun (beden) uçabilmesi için hakîkatin yanında mecâz da lâzımdır. Bu beyitten hakîki aşka ancak mecazî aşkla ulaşılabileceği sonucuna da varılabilir.

Hakîkatle mecâzuñ câmi'idür vâsıl-ı ma'nâ
Ne mümkin kuvvet-i pervâz murg-ı cism-i yek-perden G 150/127-3

Âşığın nefes alıp veren bedeni dört unsurdan (hava, su, ateş, toprak) oluşmuş bir canavardır. Canavara benzetilen bu beden yılanın ağzına düşmüş serçe kuşu gibi düşünülür.

Saña dem-keş vücûduñ ejdehâdur çâr-unsurdan
Dehân-ı mâra düşmiş muztarib güncişksin gûyâ K 24/1-11

Beden insana geçici olarak verilmiş bir kafestir. O insanda emanet olarak durmaktadır. İnsan akıllı olup gaflete düşmemelidir. Dünya hayatında günlerini aylarını bitmez, tükenmez sanmamalıdır. Beden selvisi bir fare tarafından sürekli kemirilmektedir.

Murg sanma gaflet-i eyyâm u mâh u sâl ile
Kesmege serv-i vücûduñ erre-keş bir mûşdur G 92/43-4

### 3.7.1.2.3. Gemi (keştî), Hz. Süleymân, Nîl, kalender

Dîvânda bedenin geçici olduğunu ifâde etmek için kullanılan teşbihlerin bir tanesi de gemi (keştî)dir. Her geminin mutlaka bir rotası olur. Bu rota doğrultusunda sefer bir noktadan başlar, diğer bir noktada biter. İnsan yokluk denizinde yüzünü Allah yoluna çevirmelidir.

Çün karîb oldı adem bahrine keşti-i vücûd
Ten kenârında reh-i Hakka çevürdüm dûmını G 171/157-4

Bedenin geçici olduğunu anlatmak için kullanılan teşbihlerin bir diğeri ise Hz. Süleymândır. Beden tahtı Hz. Süleymân gibi her yerleri dolaşsa da nefes alıp vermesi bir gün son bulacaktır.

Taht-ı ten rûh-ı Süleymânı revân gezdürse
Nefes-i vâ-pesin âhir saña der-bend eyler MK 57/3-2

Rakîbin sözleri, coşması, taşması, sele neden olup etrafına zarar vermesi bakımından bedenin Nîl nehrine teşbih edilmesine sebep olur.

Nîl ider cismini mihnetle kelâm-ı a'dâ
Ol ki sünbül gibi eylemeye ser-tâ-pâ gûş G 116/77-5

Beden, aşk ateşiyle yanık yaraları içinde, sevgiliden yüz bulamadığı için gamlı olduğu düşünüldüğünde bunların hepsine eyvallah diyen kalender gibi düşünülür.[448]

### 3.7.2. Cân

Can, insanı var eden unsurdur. Beden nefes alıp verebiliyorsa can taşıyor demektir. Nefes alıp verilememesi canın uçması (ölmesi) anlamına gelir. Can, Allah'ın insana bir lütfudur. Âşık, Allah'tan "Hızr-ı cân" ister. Âşıklar sevgiliyi bin can ile severler. Âşık canını sevgili için bin defa verir. Can sevgili yolunda kurban edilir. Eza ve cefa cana geçer. Sevgili rakîbe can bağışlarken âşığına hakaretler eder. Âşık en kıymetli varlığı olan canını sevgilinin ayakları altına serer.

### 3.7.3. Ağız

Dîvânda âşığın ağzı sevgiliye söylediği sözler dolayısıyla zikredilir. Âşığın ağzından aşk sözcükleri dökülür. Sevgiliye söylediği her söz inci olarak düşünülür. Allah'tan ağzını gizli hazineye dönüştürmesi istenir.

[448] SGD: G. 166/3

Mey-i peymâ-yı aşk it suhanum
Der-me'ânî-i genc kıl dehenüm  M 23/4-83

Âşıklık vasfını üzerine alan şâir, ağzını kaleme teşbih eder.

Sad-zebân ehli eger olsa tekellüm eyler
Başdan ayaga degin cümle dehândur kalemüm    G 143/116-5

### 3.7.4. Yüz, yanak (rû, ruh, rûy)

Saîd Giray Dîvânında âşığın yüzü sararmış, solmuş olarak tasavvur edilir. Âşık nefsinin zulmü altında yüzünün karardığını söyler. Fakirlik yüzünün kendini utandırdığını düşünür. Bir beyitte âşığın yerini alan şâir, yüzünü zehirli suya teşbih eder.

Çekîde telh-i evzâ'-ı cühelden katre-i eşküm
Sa'îdâ  rûyum üzre dir gören zehr-âba beñzermiş   G 118/79-7

### 3.7.5. Göz ve gözyaşı (çeşm, eşk)

Dîvânda âşığın gözü ile ilgili tasavvurlar devamlı sevgili için ağlaması sebebiyle gözyaşlarıyla birlikte zikredilir. Sevgilinin mekânı olarak âşığın gözleri düşünülür. Âşık gözünden yaş değil kan akıtır. Bir beyitte âşığın akan göz yaşları ummân olur. Mesnevî ve kasîdelerde âşığın gözünün açık olması gaflete düşmemesi öğütlenir. Âşık dünyada her ne yöne baksa Âllah'ın hükmünden başka bir şey görmez. Gözyaşlarıyla imtihan olduğunu bilir. "Gözün aç" ve "göz yummak" deyimleri sık kullanılır.

Bir beyitte âşığın göz yaşları gammaza teşbih edilir. Ağlamasıyla gönlünün sırlarını ortaya çıkaran gözyaşları bunları anında âleme ilân eden gammaz olur.

Fâş ider râz-ı dil-i zârumı her bir demde
Görmedüm çeşmüm sirişk-âvere beñzer gammâz      G 105/62-2

Rakîbin âşığa vurduğu yara gönlü öyle acılı kılar ki; gözünden kanlı yaşlar getirir.

Dil oldı  ciger-i hûn  zahm-ı ta'n-ı a'dâdan
Gözümden akmaga yüz tutdı  kanlu yaş henüz G 106/64-4

Sevgiliye bir türlü ulaşamayan âşığın elinde gözyaşı ve kederinden başka bir şey kalmaz. Âşık sevgilinin kirpiklerini kalem eyleyip sevgilinin yanağına göz yaşlarıyla yazı yazar.

Gönül, sevgilinin mülküne bakışını inkâr eyleyince âşığın iki gözü âh ile ona şâhitlik eder.

Dil nice dil-dâr-ı mülk vaz'ını inkâr ider
Âh ile eşküm aña iki güvâh eylemiş G 118/80-4

Bir beyitte göz, akıttığı gözyaşlarıyla güzellik bahçesinde fıskiyeye teşbih edilir.

Akıp âb u hevâ-yı ravza-i hüsn-i safâ-hîze
Dem-i fıskiye-i çeşmüm aceb fevvârelenmişmiş G 119/81-2

Aşk mezhebinde âşığın makbulü kanlı gözyaşlarına sahip olanlardır. Öyle an gelir ki âşık kanlı gözyaşlarıyla karşısında duran sevgiliyi göremez.[449] Bir başka beyitte ise tezata düşülerek âşığın gözyaşı onun eğlencesi olarak tasavvur edilir.[450]

Âşık için öyle anlar vardır ki; değil sevgili, hayâli aklına gelse gözyaşları dökmeye başlar.

Hayâlin çeşme gelse yaş dökerin
Ne hoş şi'r eylemek âb içre mâhî G 171/158-2

### 3.7.6. Gözbebeği (merdüm)

Dîvânda âşığın gözbebeğine dört beyitte değinilir.[451] Gözbebeği, sevgili uğrunda fedâ edilmeye en lâyık, en değerli mefhum olarak düşünülür. beyitlerde gözbebeği herhangi bir unsura teşbih edilmez. Bir beyitte perîye teşbih edilen güzele "gözbebeğim" diye seslenilir. Başka bir beyitte ise renginden dolayı herhangi bir benzetmeye konu olmadan sevgilinin beniyle birlikte zikredilir.

[449] SGD: G. 138/6
[450] SGD: G. 156/4
[451] SGD: K. 3/13, G. 13/4, G. 140/6, G. 162/6

### 3.7.7. Boy (kadd)

Saîd Giray, âşığın boyunu derdinden dolayı bükülmüş olarak tasavvur eder. Âşığın boyuna pek ilgi göstermez. Âşığın boyu üç beyitte kemana (yay), bir beyitte ise inceliğinden kıla[452] teşbih edilir.

Âşığın boyu âh feryâdıyla kemân gibi bükülmüş olarak düşünülür. Dünya âşığa öyle zalim davranmıştır ki boyunu yay gibi eğmiştir. Mahşer günü ibretle bakmayı bilen gözler âşığın boyunun kemân biçimine dönüştüğünü zannedeceklerdir. Bu beyitten âşığın dertlerinin mahşerde de bitmeyeceği düşünülebilir.

Zann ider nâzır olan ibret ile mahşerde
İnhinâ vü kad-i ham-küştemi gûyâ ki kemân K 35/2-49

### 3.7.8. Sîne

#### 3.7.8.1. Genel olarak sîne

Saîd Giray'ın âşığın vücut aksamından en çok ilgi duyduğu unsurların başında âşığın sînesidir. Otuz iki beyitte âşığın sînesini konu eder. Âşığın sînesiyle ilgili olarak beyitlerde "sîne-i mecrûh, sîne-zahm, sîne-yi derd ü belâ, fakr-ı sîne-i sûz, sîne-i abdâl, sûziş-i sîne, şerha-i sîne, zahm-ı sîne, sîne-sâf, sad-dâğ-ı sîne, dâğ-ı gam-ı sîne, sîne-i gam" terkipleri kullanılır.

Sîne, sevgilinin cevr ü cefâsının en açık görüldüğü yerdir. Aşkın bir insana neler çektirdiğini bilmek için âşığın sînesine bakmak yeterlidir. Aşk sırrını gizleyen mahzen âşığın sînesidir, gerçi gözyaşı gammâz olup onun bu sırrını ifşâ eder.

Sîne bir saklanma, gizlenme yeri olarak da düşünülebilir. Can ve gönül sînede bulunduğu için sînenin can ve gönülle yakın ilgisi vardır. Âşığın sînesinde aşk olaldan beri akıl ondan uzaklaşmıştır

Aşk olan sîne vü akl olması imkân olmaz
Pîşe-sûzân olıcak şîre güzer lâzımdur G 101/56-3

[452] SGD: G. 129/6

**3.7.8.2. Sîne ile ilgili unsurlar**

**3.7.8.2.1. Ayna (âyine)**

Sîne, sahip olduğu aşkı yansıtması bakımından ayna gibi düşünülür. Sînenin aşk davası tertemizdir, bu sevgiliye bir iftira değildir. Sevgilinin değeri neyse gönül bir ayna gibi onu yansıtır.

Ol mihek-âverde-i âgûşı birle ittisâf
Eyleyen da'vâ gerek âyine gibi sîne-sâf G 125/91-1

**3.7.8.2.2. Dîvân**

Dîvân ile sîne arasındaki teşbîhin sebebi her ikisininde hallerini sevgiliye arz etmeleridir. Âşık bütün dertlerini dîvânına yazar, sîne ise onları taşır.

Hâme-i nâhun-ı mâtem ile eyler tahrîr
Arz-ı hâli şerha pür- sînesi dîvân-ı gamuñ G 135/104-3

**3.7.8.2.3. Lü'lü**

Sînenin lü'lüye teşbihi bu mücevherin taşımış olduğu değer ve rengi sebebiyledir.

Sînem âh lü'lüye döndürdi leb-i şûr-engîz
İdüp âmâde-nemek-pâşı pür-ihsân-ı gamuñ G 135/104-5

**3.7.8.2.4. Şebboy (şeb-bûy)**

Sîne, sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelen süzgün bakışı ve siyah gözleri yüzünden rengi dolayısıyla gül-i şeb-bûy (şebboy çiçeği)a teşbih edilir.

Sînede der-kâr olaldan gamze-i çeşm-i siyâh
Şerha-i sînem gül-i şeb-bûya beñzer beñzese G 164/147-2

**3.7.9. Ciger**

Ciger, gönülle beraber âşığın çekmiş olduğu ızdırapların tezahür ettiği yer olarak düşünülür. Yaralı ve kanlı oluşuyla beyitlere konu olur. "Hûn-ı ciger, laht-ı ciger, ciger-i hûn, hûnîn-i ciger, ciger-i ızdırâb" terkipleri içerisinde kullanılır. Âşık

gam köşesinde sevgilinin dudağını anarken vişne şerbeti gibi kan çeker. Gönlünde beslemiş olduğu ateş parçası aşkı, ciğerini la'l parçası yüzüğe dönüştürür. Âşık gönül ehlinin tutuşan yüreğinin hararetini cekmiş olduğu ciğer ızdırabından bilir.

Elem-keşîde-i sûz-ı derûn-ı ehl-i dili
Harâret-i ciger-i ıztırâbdan bilürem G 144/118-4

### 3.7.10. Baş (ser)

Saîd Giray'ın âşığa air vücut aksamından ilgi duymadığı unsurlardandır. Dört beyitte zikreder.[453] Âşığın Rûm ilinde çekmiş olduğu sıkıntı ve dertler cezr ve med gibi başından aşmıştır. Âşık kanaat köşesini tercih etmekte, şahlara ait tacı başında dilenci çanağı olarak görmektedir. Başka bir beyitte ise tezada düşerek devlet kuşunun bir defa başına konması için Allah'a duâ eder. Beyitlerde âşığın başını en güzel ortaya koyan beyit; güle teşbih ettiği sevgiliye başının üstünde yerinin olduğununu söylemesidir.

Sa'îde reng bûyuñla olup pîrâye-i destâr
Safâ geldüñ başum üzre yerüñ var merhabâ ey gül G 139/110-6

### 3.7.11. Dil (zebân)

Âşığın dili, halini arz etmek için kullandığı kalemidir. Güzel söz söylemesini bilmeyenler dillerini tutmalıdır. Âşık, ağzına sükût mührünü vurmalı kalem dilini şikayete alıştırmamalıdır. Âşığın kalemi söz ülkesinin başkomutanının ağzı gibi daha önce söylenmemiş sözleri söyler. Bu beyitlerde âşıklık vasfını üzerine alan Saîd Giray'ın kendini aşırı derecede övdüğüne şahit oluruz.

### 3.7.12. Kalp (derûn, dimag)

Âşığın kalbi gözyaşlarını sıdk ile dökmeli, gözyaşlarında yalan olmamalıdır. İbâdetini temiz bir kalple yapmalı, dünya sevgisi kalbine girmemelidir. Dünya temiz kalpliler için bir kafestir. Kalp, Allah'ın nuruyla her zaman temiz tutulmalı, kirletilmemelidir. Âşığın ölü kalbini ancak zamanın güzelleri İsâ nefesiyle

---

[453] SGD: MS. 3/8, G. 110/6, G. 70/5, G. 165/7

diriltebilir. Sevgiliye karşı kalbinde taşıdığı aşkı, sevgiliye inandırabilmelidir. Aşığın söz esrarının sandığı kalbidir. Âşığın kalbikırıktır. Ayrılık gamının oku kalbinde yara oluşturmuştur. Sevgilinin gönül yakan yarası âşıkların kalbinde derin izler bırakır. Bu durumdan memnun olan âşık kalp ocağının ateşinin daha da artmasını, yakıcı özlem ateşiyle gözyaşının oluşturduğu yaralarla ağlayan olmak ister.

Hânumân-ı kalbe nâr-ı aşkuñ ile âteş ur
Eşk-i dâg-ı hasret-i sûzân ile zâr it beni      G 172/159-4

### 3.7.13. El-kol (bal ü per)

Dîvânda iki beyitte ilgi gösterilen bir unsurdur.[454] Âşık, sevgi ateşinin alevinde elini kolunu yakmıştır (bk. Güzellikle İlgili Tasavvurlar). El, kol ile terkîbe girmeden kullanıldığı beyitlerde kalem ve kadeh tutması, sevgiliye el uzatmamasıyla herhangi bir benzetmeye konu edilmeden kullanılır.

## 3.8. Maddî Ve Manevî Haller

### 3.8.1. Âh, feryâd, figân, nâle

Âşığın sevgiliye meftun oluşu, sevgilinin âşığa ilgisizliği, âh, feryâd, figân, nâle hallerini ortaya çıkarır. Âşığın arzusu âhının sevgiliye ulaşması, sevgiliye tesir etmesidir. Âh gökyüzünün doruklarına ulaşır ama sevgiliye ulaşmaz. Âşığın âhının gökyüzüne ulaşması tasavvuru sevgilinin gökte güneş ve ay olarak düşünülmesindendir. Sevgili bu âhı duymadığı için âşığa merhamet etmez. Âşığın âhını herkes duyar sevgili duymaz. Âşığın âh feryâdını duyanlar âşık için âh ederler. Sevgili âşığın feryadını duyduğunda ise naz eder. Sevgilinin bu nazı âşığın âh feryatlarının nâleye dönüştürür. Bu durum sevgilinin hoşuna gider.

Âşığın sinesindeki elif ve sıfır şeklindeki yaralar eski yazıyla âha delâlet eder. Âh, Allah lafzının kısa yazılışı olduğundan âşığın Allah'ı zikrettiği düşünülebilir.[455] Âh yakıcılığı yönünden ateşe teşbih edilir. Âşığa âh ettiren gönlündeki aşk ateşine sevgilinin lakayıtsızlığıdır. Bir beyitte âşığın âhının âşık olmanın alâmeti, nişanı olduğu ifâde edilir.

---

[454] SGD: G. 135/2, G. 159/5
[455] Cemal Kurnaz, 1996: 394

Vâdi-i aşk içre kıl efkâr-ı leşker ey Sa'îd
Yir yir âh-ı âteşîn olsun alâmetler saña G 64/5-5

Dîvânda âhın yakıcılığı "âh-ı âteşîn, âh-ı sûz, âteş-i âh, âh-ı âteş, şerâr-ı âh, âteş-feşân-ı âh" terkipleriyle ifâde edilir.

Saîd Giray, âşıklık vasfını üzerine aldığı beyitlerde fakirlik, çekmiş olduğu eziyetler ve hayalini kurduğu Kırım Hanlığına ulaşma adına sesini devlet erkanına duyurup onlardan yardım ümidiyle âhlar eder. Şair, bu düşünce ve isteklerini "âh meded karz" redifli gazelinde dile getirir.[456] Şâir, bir başka gazelinde ise dünyayla beraber âşıkların gönlünü yakan güzel için sabah akşam "feryâd" eder.[457]

Eskiden savaşların gün ışımasıyla başlaması arasında ilgi kurularak âşığın âh sesinin seher vaktinde başladığına işaret edilir.

Her tîr-i çarh kavs-i kaderden zuhûr ider
Hep âh-ı âteşîn seherden zuhûr ider G 88/38-1

Âşık, sevgilinin ayak toprağına bir defa yüz sürmek için âh eder. Âşığın âh ateşinden dolayı gülbahçesinin rüzgârları zehirli eser. Felek âşığın gönül bahçesindeki âh goncasını koparır. Âşık beste olarak kendine âh sesini seçtiği için tanbur ve ney sesini istemez. Âşığın gönlünü âh yeri eyleyen sevgilinin güzel yüzüdür. Sevgilinin çene çukuruna düşen âşık buradan kurtulmak için âh sesiyle etraftan yardım ister. Âşık bir beyitte yüzünü âh ateşinin sararttığını söyler.

Bülbülün âşık olarak düşünüldüğü beyitlerde; âh, feryâd, figân, nâle bülbülün sevgili için inlemesi olarak düşünülür. Gam ve derdine ağlamayan âşık, rakîbi sevgilinin köyünde görünce âh eder. Seher vakti uyanık olanlar âlemi kaplayan âh sesinin âşıktan yükseldiğini gayet iyi bilirler.

Âşıkların ahları, gönüllerindeki aşk ateşi sebebiyle kıvılcım ve dumanlarla doludur.[458] Âşığın âhının dumana teşbih edildiği beyitlerde "duman-ateş" ilişkisi önem kazanır. Âşığın gönlünde yanan aşk ateşi duman olup her tarafları kapladığı

---

[456] SGD: G. 85
[457] SGD: G.32
[458] Osman HORATA, "Necati Bey'den Baki'ye 'Döne Döne' ", Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yay..Ankara-2005: 398

gibi gökyüzüne yükselerek herkesin görmesine sebeb olur. Bir beyitte âşık gökyüzüne yükselen dumanın kendi âh dumanı olduğuna dâir göğü şâhit gösterir.

Çıkardum âsumâna dûd-ı âhı
Anuñ gök oldugı işte güvâhî G 171/158-1

Sevgiliden ayrı kalma, sevgiliyi bir zaman görememe âşığı âh ettirip ağlatır.

Gâh âh ü gâh nâle vü gâh gam
Ayrılık müşkil imiş yâ Rab nidem MÜS 48/4-1

### 3.8.2. Yara (zahm, dâg)

Yara, âşığın çekmiş olduğu ızdırapları âleme teşhir eden mührü olarak düşünülür. Âşığı yaralayan sevgilinin yan bakışıdır. Sevgiliden ayrı kalma, sevgilinin çektirmiş olduğu eziyet, sevgilinin rakiple işbirliği âşığı yaralayan diğer unsurlardır. Âşık yaralarından şikayet eder görünse de aslında bu yaralardan hoşnuttur. Yaralarını sinesinde, bağrında, gönlünde, kalbinde, teninde bir süs gibi taşır.

Çarh itdi dâg-ı sad-gamuñ ile tenümde zîb
Gûyâ Kalender itdi beni tumturakladı G 177/166-3

Dîvânda yara şekli bakımından değişik teşbihlere konu olur. Âşığın yaraları nokta nokta düşünülür. Bir beyitte yara şekli ve rengi dolayısıyla kırmızı yumurtaya benzetilir. Başka bir beyitte ise Hz. Süleyman'ın mührü olur.

Âşığın yarasını iyileştirecek doktor sevgilidir. Doktorun hastaya yazacağı ilaç merhem olarak düşünülen kırmızı dudaklardır. Burada kırmızı dudak ile yara arasındaki renkle ilgi kurulabilir.

Beyitlerde halk geleneklerinden yara üstüne ot basmaya,[459] yaralı insana ağrısının kesilmesi için afyon içirilmesine[460] dair inanışlar da görülür.

Gönül sarayının sevgilinin eza ve cefalarıyla yıkıldığını söyleyen âşık bundan muzdarip olma yerine adam gibi adam (gerçek âşık) olma yolunun tenindeki yaralardan geçtiğine inanır.

---

[459] SGD: G. 90/4
[460] SGD: G: G. 138/2

Şikeste şîşe-i dil cevr-i saht-ı dil-rübâlardan
Tenüm pür-dâg-ı mihnetdür levendâne edâlardan G 156/136-1

### 3.8.3. Gam, gussa, derd, belâ, elem

Gam, gussa, derd, belâ ve elem âşığın devamlı içinde bulunduğu halleri ifâde eder. Bu mefhumlar âşığın sermayesi, yaşam kaynakları olarak düşünülebilir. Âşığın bu derdlerden bir an uzaklaştığını düşünsek; âşık, herhalde o zaman ölürdü. Âşık sevgiliye gam çektikçe ulaşabileceğini düşünür.

Gam kelimesinin kullanıldığı beyitlerde "gam degül ve ne gam" ifadelerinin çokluğu dikkat çekicidir. Gam ile ilgili "gam-endâz, gam-endûd, gam-zidâ, nâr-ı gumûn, zer-ger-i gam, kâfir-i gam, tîr-i gam, bahr-i gam, künc-i gam, gam-ı nukl, gam-ı kalb, firkat-i gam, gam-hâr, gam-ı pür-sûz, gam-hor, jeng-i gam, gam-ı piyâle, fikr-i gam, gam-ı dehr, mihnet-i gam, kesret-i gam, merdân-ı gam, nân-ı gam, bedahşân-ı gam, dîvân-ı gam, meydân-ı gam, ihsân-ı gam, sefihân-ı gam, nâdire-gûyân-ı gam, dâg-ı gam, sîne-i gam, def'-i gam, sad-gam, zulmet-i gam" terkipleri kullanılır. Dîvânda bir de "gamuñ" redifli gazel vardır.[461]

Âşığa gam çektiren sevgilinin cevr ü cefâsıdır. Âşık, sevgilinin gam okunun nişân tahtası olur. Sevgilinin gam oku âşığın belini yay gibi büker. Âşığa gam veren sevgilinin ay gibi parlayan yüzüdür. Gam köşesine çekilir sevgilinin dudağını anmaktan başka işle meşgul olmaz. Âşığın sevgiliden uzak kalalı gam yükü iyice artmıştır. Âşığın kirli, paslı, gamla dolu gönlünü ancak sakî bir kadeh şarapla dağıtabilir. Bu tasavvurda; sâki sevgili, kadeh âşık, şarap sevgilinin dudağı şeklinde düşünülebilir.

Sâki suna şol câm-ı safâyı elemüm var
Def' eyleyiñüz jeng-i dili hayli gamum var G 102/58-1

Âşık, sevgili için çektiği gamın gönül terbiyesi olduğunu düşünür. Onun için bedahşana teşbih ettiği gamını aşkının bedeli olarak görür.

Mihr-i 'aşkumdur iden terbiyet-i kâm-ı dilüm
La'l-i hûnîn-i ciger tâze Bedahşân-ı gamuñ G 135/104-2

---

[461] SGD: G. 104

### 3.8.4. Cevr, cefâ, zulm, kahr

Cevr ve cefâ sevgilinin âşığına takındığı tutum ve davranışlarıdır. Sevgili âşığına değil yüz vermek ayağının toprağına bile yüz sürmesine izin vermez. Sevgilinin bu tutumu âşığının ona daha da bağlanmasına sebeb olur. Âşık sevgilinin kendine revâ gördüğü zulmü, mükâfat olarak görür. Çünkü bu davranış bile sevgilinin âşığını dikkate aldığını gösterir.

Âşık, sevgilinin cev ü cefâsına karşı Kur'a'da Fâtiha suresindeki "O rahman ve rahîmdir"[462] ayetini telmih yoluyla hatırlatır ve bu ayeti hiç mi işitmediğini sorar.

Eyleme tâ bu kadar âşıkuña cevr ü cefâ
Erham u terhamı gûş eylemedüñ mi 'acabâ MR 47/5-2

Âşık sevgilinin her türlü zulmüne katlanır, ama en ağırına giden sevgilinin rakîbe yüz vermesi olur.

### 3.8.5. Ayrılık (hicrân, firâk, firkat, hicr, hasret)

Ayrılık, âşığı ateşler içine atan bir durumdur. Aşığın belini yay gibi büker, gözlerinden kanlı yaşlar akıtır, gönül ocağını hamam ocağına çevirir, kalbinde yaralar çıkarır. Ayrılık âşığın gönlünü gam misafirhanesine döndürür, feryâd ü figân etmesine sebeb olur. Âşık ayrılığı sevgiliden değil felekten bilir. Sevgiliye "ne gam, gam değil" derken felek için "dîvân-ı Hak"da şikayetçi olacağını söyler.

Dünyâda dâdum almaz isem senden ey felek
Dîvân-ı Hakda eylerem âhir şikâyeti MS 43/4-7

Âşığın ayrılık ateşi dünyayı tutuşturmuş; ama zalim dünya âşığın ağlamasını duymamıştır.

Âlemi tutdı firâkum âlemi
Diñlemez bu çarh-ı zâlim nâlemi MÜS 48/3-1

Âşık ayrılık acısını içine acı acı çekse de sevgiliye kavuşma hayaliyle gece gündüz safâ içinde yaşar.

---

[462] Kur'an: 1/3

Firâk-ı cür'a-keş –i telh telh isek de hele
Hayâl-i vuslat ile subh u şeb safâlanıruz G 112/72-2

### 3.8.6. Vuslat (vasl, visâl)

Vuslat, âşığın sevgiliden beklediği davranıştır. Her ne kadar sevgili kendisine dönüp bakmasa da âşık gece gündüz bu arzuyla yanar. Sevgili, âşığına alnını kırıştısa da bu sırada meydana gelen kaş işareti, âşık tarafından kavuşma haberi olarak yorumlar. Âşık sevgilinin köyüne kavuşma hasretiyle gider. Vuslat rüzgarı esmeyince gönül bağının goncaları açmaz olur.

Nesîm-i vuslat esmez olalı her verd-i ra'nâdan
Açılmaz oldı kâm-ı gonca gülzâr-ı temennâdan G 157/137-1

### 3.8.7. Aşk (muhabbet, mihr, sevdâ)

Dîvânda aşk mefhumunu ele alan beyitler, aşkı ateş, mecnûnluk ve sarhoşlukla birlikte zikreder. Aşk yakıcı bir ateş olarak düşünülür. Aşk insanın aklını başından alır.

Aşk gönül hazinesidir, kıymetine değer biçilmez. Aşk olan sînede akıl olmaz. Aşk, mecnunluk halidir. Bu hastalığı iyileştirecek ilâç, o ilâcı verecek tabîb yoktur. Aşk, âşığı yakan, sönmeyen bir gönül ateşidir. Gönül sevgiliye aşkla bağlanır. Gönlünde aşk olan bunu açığa vurmaz, saklar. Âşık mecazî aşk yolundan hakikî aşk vadisine geçmeye çalışan kişidir

Virme ruhsat ki aşk mecâzî ola
Basayum vâdi-i hakîkate pâ M 7/1-58

Aşk, insanoğluna kıyamet güneşinin yakıcılığından daha fazla acı verir. Ancak aşkın parlaklığı da kıyamet güneşinden daha parlaktır.

Sûziş-figen-i pertev-i hurşîd-i kıyâmet
Aşk âfet-i âyine-i rûşen-geri meşreb G 73/18-4

Aşkın hangi gönülde olduğu bilinmez. Herkes aşk ateşiyle yanamaz. Aşk hastalığına tutulan beden zayıflar, yüz sararır. Aşka tutulan insanın tabiati, karakteri

değişir. Aşk içkisinden nasibi olmayanlar onun ne olduğunu bilemez, içenlerse kendilerinden geçer. Aşk, insanın yağını eritir.

Hep eritdi nesi var aşk ile mânend-i Sa'îd
Kalmadı bu dil-i mihnet-zedede zerrece yâg G 124/90-7

Aşk, kıyamet gününe kadar yanacak bir ateştir. Aşk elbisesini giyen zamanının sahibi (sultânı) olur. Sevgili âşığın aşkıyla değer kazanır. Sevgilinin âşığın aşkından başka sermayesi yoktur. Aşk olan gönül mücevhere teşbih edilen güneş olur. Bezm-i elestte aşk şarabını içenler beden derdinden kurtulmuş olanlardır.

Nûş-ı mey-i aşk itdüm ben câm-ı Elestîden
Sad-şükr halâs oldum kayd-ı ten-i hestîden G 156/135-1

Aşk öyle bir ateştir ki bu ateşin emsali yoktur. Eğer aşk ateşi bir şeye teşbih edilecekse bu ancak cehennem ateşi olabilir. Aşk âb-ı hayat suyudur, içenler ölmez. Aşk, riyasız, gösterişsiz olmalıdır. Âşığı cehennem ateşinden kurtaracak olan aşk ateşidir. Bir beyitte üzerinde yaşadığımız dünya dönen bir dolaba teşbih edilerek aşk ve muhabbet yeri olarak düşünülür.

Dolâb-ı çarh nokta-ı pergâr-ı aşk ile
Bu arsa-i muhabbete dâ'ir degül midür G 105/61-6

Aşkın nişânı, alâmeti âşığın feryâd u figânıdır. Bülbüle teşbih edilen âşık sabahlara kadar aşk sözleri terennüm eyler. Sabâ rüzgârları sevgiliden aşk kokusu getirir. Aşk, cana can katar, kişiyi tûtî eyler. Aşk, âşığa rûz-ı ezelîden kısmettir.

Bu aşk bize kısmet-i rûz-ı ezelîdür
Tâb-efgen-i hurşîd-i felekden de celîdür G 100/55-1

### 3.9. Rakîb (Agyâr, Düşmen, Adû, Gayr)

#### 3.9.1. Genel olarak rakîb

Rakîb, sevgili ile âşık arasındaki üçüncü tiptir. Âşıkla sevgilisi arasında engeldir. Dîvânda bu tipi "rakîb, agyâr, düşmen, adû ve gayr" kelimeleri ortaya koyar. Rakîbi ele alan beyitlerde; "bî-rakîb, rakîb-i rû-siyeh, rakîb-i bed-sirişt, rakîb-

i kelb –nişîn, hem-râh-ı rakîbân, agyâr-ı dûn, agyâr-ı bed-ef‘âl, sûy-ı agyâr, agyâr-firâz, ta‘n-ı agyâr, seg-agyâr, hâne-i agyâr, zehre-i düşmenân, ta‘n-ı adû, gavgâ-yı adû" terkipleriyle menfî bir tip olarak ele alınır.

Rakîb, sevgilinin yanından hiç ayrılmaz, âşığı sevgilinin yanına yaklaştırmak istemez. Sevgiliyi âşığa karşı kışkırtır. Âşığın baş düşmanı olan rakîb, halk arasında kabul görmeyen unsurlara teşbih edilir. Âşık bir beyitte "eşşek sudan gelinceye kadar dövmek" atasözünü kısmen iktibas ederek rakîb için kullanır. Dolayısıyla rakîb, âşık için eşek sudan gelinceye kadar dövülecek bir tiptir.

Rakîbi darb ider uşşâk su diyinceye dek
O küştenî-i segi özge hırpalayışdur G 90/41-4

Âşık için rakîb, ay gibi parlayan sevgilinin yüzüne çekilmiş siyah perde hükmündedir, bülbül gibi öten sevgiliyi kargaya döndürür. Âşığa dert, sevgiliye ağırlık verir. Âşık rakîbi servi boylu sevgilinin etrafında gezinen çer-çöp olarak görür.

Seni hem-râh-ı rakîbân gören dir ne aceb
Serv-i ra‘nâ ile gûyâ salınur bir iki has G 114/74-5

Âşığın bu düşüncelerine karşı, sevgili rakîbe karşı çok hoşgörülüdür. Sevgili âşığın kıymetini bilmez, rakîbe yüz verir. Âşığa bir merhabayı çok görürken rakîble muhabbet eder. Sevgili bazen âşığa nazire yaparcasına rakîbi kûyuna davet eder, rakîble gizli gizli içer. Dostları bunu âşığa haber verince âşık, son günlerde dikene benzettiği ahmak rakibini ihmal ettiğini ancak bu durumdan haberdar olmadığını, böyle bir şey işitmediğini söyler.

Dün gice şârib iken yâr ile mahfîce rakîb
İtdük ihmâl o har eblehi biz semlemedük G 132/101-3

Dîvânda rakîbin teşbih edildiği unsurlar olarak; "karga, siyeh-rû, kâfir, diken, bulut, şırınga, harâbe, cahil, idraksiz, çer-çöp, adi, ahmak, duvar suratlı, zebânî, tuzak" göze çarpar.

Âşık siyah yüzlü biriyle, parlak yüzlü birisinin kargayla bülbülün arkadaşlık yapamayacağı gibi, arkadaşlık yapamayacaklarını söyler.

Rakîb-i rû-siyehüñ hem-demi olur mı o mâh
O zâg-ı şûm ile olmaz bu bülbül-i gûyâ G 64/6-4

İş bilmez, câhil, idraksiz rakîb, ortaya çıkınca âşıklara derd, sevgiliye ağırlık verir.

Uşşâka derd ol mehe sıklet virür rakîb
Ef'âl-i nâ-şinâsi o hardan zuhûr ider G 88/38-2

Bir beyitte rakîb, duvara teşbih edilir ve onunla arkadaşlık yapılamayacağı söylenir.

Beñzer rakîb sûret-i dîvâr-ı kelîme
Ülfet-keş olma mürde-i kâfir-kedîd ile G 170/156-3

Âşık, rakîbi sevgilinin etrafında gördüğünden beri ona küfür etmektedir.

Hayli demdür kim sebük-rev cân-ı uşşâkuñ senüñ
Ta'ne-i agyâr-ı bed-ef'âl ile bîzârlar G 95/48-2

Rakîb, sevgilinin ayağına kapansa da âşık onu gül bahçesinde yeni biten bir gülün dikeni olarak görür.

Pâyine düşse nola yâr eger agyârüñ
Gülşen içre gül-i ter olmada hâra mahsûs G 120/83-4

Âşık, sevgilinin rakîbe ilgisine öyle sitem eder ki; sevgiliden rakîbin evini şenlendireceğine keremiyle âşıkların kulübesine gelmesini bekler.

Niçe bir hâne-i agyâra ey meh pertev-endâzî
Ki bir dem külbe-i uşşâka gel şâhum keremlerle G 166/149-4

Âşık ile rakîb arasındaki ilişki "Düşman düşmana gazel okumaz."[463] atasözünün içeriğini taşır. Âşık, sevgilinin ahbablık ettiği rakîbe karşı yumuşak

[463] Ş. Türkmen AKTAŞ, Seçma Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları, Akçağ Yay., Ankara-2004: 213

huylu olsa, bu tutumu anlayış sahibi olmayanlara hoş gelmez. Âşığın bu davranışı kimseler tarafından beğenilmez.

Yine gelmez hoş-âmed meşreb-i nâ-ehl-i irfâna
Adûya terş-rû ahbâb u yârâna halîm olsak G 130/97-6

# DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

# TABİAT

## 4.1. Kozmik Âlem

### 4.1.1. Gökyüzü (felek, çarh, âsumân, sipihr, gerdûn, semâ, fezâ, arş)

#### 4.1.1.1. Genel olarak gökyüzü

Saîd Giray Dîvânı'nda gökyüzü, yüksekliği, yüceliği, sonsuzluğu, genişliği, şekli, hareketi ve rengiyle ele alınıp, çeşitli telakkîler içerisinde malzeme olarak kullanılır. Beyitlerde gökyüzü daha çok sevgilinin övülmesi, yüceltilmesi, methedilmesi amacıyla teşbih unsuru olur.

Gökyüzü, direksiz inşâ edilmesi, düz ve geniş görünümü, yuvarlaklığı, dönmesi ve üzerindeki gök cisimleriyle zikredilir. Gökyüzü, güneşin, gezegenlerin, ayın, yıldızların bulunduğu yerdir.

Gökyüzü, talih, baht, kader gibi mefhumlarla ifade edilir. Bunun sebebi levh-i mahfuzun yedinci felekte bulunması, kaza ve kaderin oradan gelmesidir.[464] Dîvânda gökyüzünün oluşumu, hareketi tasavvufî bir yaklaşımla ele alınır, eski astronomi anlayışına uygun olarak işlenir. Dönemin astronomi anlayışına göre gökyüzü dokuz tabakadan oluşur. Allah, kudret eliyle dokuz feleği ve dünyayı "ol" dediğinde hemen olduruvermiştir.[465]

Bu nüh-eflâk-i hayme-i gerdûn
Levha-i kudretinde Kün fe-yekûn      M 2/1-14

Gökyüzü, beyitlerde karşımıza felek kelimesinin tevriyeli kullanımıyla kendisinden şikayet edilen bir mefhum olarak çıkar. Kötü kalplileri yüceltir, iyi kalplileri alçaltır. Âşık sonsuz zulümlerin ondan geldiğine inanır,

Dâd ey sipihr yok mı bu zulmüñ nihâyeti
Mevcûd olan cihânda bulur elbet gâyeti      MS 43/4-1

---

[464] Cemal Kurnaz, 1996: 429
[465] Kur'ân: 6/73 (O "ol" dediği zaman her şey oluverir)

Gökyüzü zehirli gam şarabını karıştırarak âşığa sunar. Bu beyitte şarabın karıştırılması, dünyanın dönmesiyle ilgilidir.

İder sipihr cefâyı baña vefâ ile halt
Gam-ı piyâle-i zehri sunar safâ ile halt G 121/86-1

Gökyüzü, bazı beyitlerde kendine seslenilen, hitap edilen, kendisinden yardım istenilen olur. Bu beyitlerde gökyüzünün ululuğuna, yüceliğine vurgu yapılır. Âşık bazı geceler gökyüzüyle hasbihâl eder, aşk sırrını, sevgilinin ne kadar güzel olduğunu ona anlatır. Bazen de ona soru sorarak sevgilinin ne kadar kan dökücü olduğunu tasdik ettirmeye çalışır.

Eyledüm pîre-zen-i çarha hıtâb ile su'âl
Hîç gördüñ mi didüm ol şeh-i hûn-rîze misâl MR 46/3-1

Âşık aşk acısının tezahürü olan feryâdına teşbih olarak gökyüzünü görür. Gökyüzü genişliğinden dolayı âşığın feryadını kaplayan yer olarak düşünülür. Âşığın feryâdını sevgili duymazken gökyüzü bazen insafa gelir.

Hamdülillah yine insâfa gelüp çarh-ı anîd
Ahter-i baht-ı siyâhum hele itdi hurşîd G 84/33-1

### 4.1.1.2. Gökyüzü ile ilgili unsurlar

#### 4.1.1.2.1. Tâk (kemer), sakf (çatı), hokka, çadır

Gökyüzünün bu unsurlara teşbihi yüksekliği, genişliği ve şekil benzerliği yüzünden olur. Tâk, gökyüzünün kemeri olup âşığın gönlünü kemer gibi bağlar. Çatı gibi gökyüzü yerinde durdukça ramazan güneşi parlar. Âşığın hasta gönlüne gökyüzü hokka olup içinde macun hazırlanır. Gökyüzü mavi rengi ve şekliyle yeni bir çadır gibi düşünülür.

Bir şeb ki çarh kurmış idi hayme-i nevi
Pîrûze reng kubbesi pervâzı âteşî MS 44/6-1

#### 4.1.1.2.2. Atlas, libâs, varak (kağıt), çeşm (göz)

Gökyüzü, düzlük ve genişliği yüzünden atlas ve varağa teşbih edilir. Felek-i atlas, kalitesi, rengi ve düzlüğüyle sevgilinin yüzü gibi düşünülür. Gökyüzü ile libas arasındaki ilgi bahara ve gökteki yıldızlara dayanır. Gökyüzü, sevgilinin kör gözü gibi âşığın gönül cevherini keşfedemez. Gökyüzüyle , sevgilinin mavi gözleri arasında ilgi kurulur.

#### 4.1.1.2.3. Dolab, kafes

Dolap, şekli ve dönmesiyle gökyüzüne benzetilir. Âşığa çeşitli oyunlar oynar. Âşık, gökyüzü kafesinin içinde kuş gibi düşünülür.

### 4.1.2. Yıldızlar (kevkeb, necm, nücûn, encüm, ahter, sitâre)

Dîvanda yıldızlar, çokluk, parlaklık, şekil ve renk özellikleriyle ele alınır. Sevgilinin güzelliği âşık için bütün yıldızlardan daha parlaktır. Yıldızların çokluğu ile âşığın gözyaşlarının bolluğu arasında ilgi kurulur.

Beyitlerde yıldız, "kevkeb, necm, ahter, sitâre" adlarıyla zikredilir. Ay için "tâbân" sıfatı kullanılır. Yıldız kümelerinden ençok Süreyyâ (Ülker, Pervîn) dört,[466] Satürn (Keyvân) iki,[467] Zühre bir,[468] Merîh bir[469] beyitte değişik teşbihlere konu olur.

Dîvânda Hz. Peygamberden "şeh-i izzet kevkeb" terkibiyle yıldızların şeyhi olarak bahsedilir. Yıldız oku ve tek şeref arasında tezat kurulur. Sevgilinin dudağı borç yıldızı olarak istenir. Sevgilinin saçı güneş yüzünü örten siyah yıldıza teşbih edilir. Yıldızlar sevgilinin yoluna dökülen incilere benzetilir. Güneşin doğmasıyla yeni ay hemen kaybolur. Zamanın güzelleri yıldız ve güneşten daha parlak düşünülür. Bir beyitte âşık bahtını kara yıldıza teşbih eder. Ay yüzlü sevgiliyi her gece kenara çekmek için yıldızlarla gökyüzü savaş eder.

Felekde bir mehi her şeb kenâra çekmek içün
Sipâh-i encüm ile çarh ider savaş henüz G 106/64-2

---

[466] SGD: K. 2/5, G. 40/6, G. 134/6, G. 160/4
[467] SGD: K. 2/7, G. 67/6
[468] SGD: R. 29
[469] SGD: TH. 2/2

Sevgiliyi övme amacı taşıyan beyitlerde yıldızlar sevgiliyi yüceltme maksadıyla kullanılır.

### 4.1.3. Seyyâreler

#### 4.1.3.1. Güneş (mihr, âfitâb, şems, hurşîd, gün)

##### 4.1.3.1.1. Genel olarak güneş

Güneş, dîvânda rengi, parlaklığı, sıcaklığı, harareti, yüksekliği, dünyayı aydınlatması, herkesler tarafından bilinmesi, zerre ile olan ilgisi, şekli dolayısıyla ele alınır. Daha çok Hz. Peygamberin, devlet büyüklerinin, saltanatın, sevgilinin övüldüğü beyitlerde zikredilir. "Nûr-ı hurşîd, hurşîd-münevver, tal'at-ı hurşîd, hurşîd-i kıyâmet, hurşîd-i enver, tâb-efgen-i hurşîd, pertev-i hurşîd, hurşîd-i câm, çeşme-i hurşîd, mihr-i hurşîd-i ruh, tulu'-ı hurşîd-rev-ruh, hurşîd-i dırahşân, hurşîd-i zerrîn-târ, nûr-ı âfitâb, şems-i hüsn, nûr-ı mihr, mühr-i mihr, câm-ı mihr, mihr-i tâli, mihr-i sa'âdet, mihr-i aşk, mihr-i dırahşân, mihr-i felek, mihr-i ruh-ı yâr" terkipleri içerisinde övüleni yüceltme amacıyla kullanılır.

Güneş ele alındığı beyitlerde ayla beraber dünyayı gece gündüz aydınlatan kandil gibi düşünülür.

Rûz şeb ravza-i pâkũñde çerâguñ olmış
Nûr-ı hurşîd –i ziyâ-bahş ile mâh-ı tâbân K 35/2-47

Sevgilinin anlatıldığı beyitlerde, onun güzelliğini ortaya koyabilmek için "Der-küsûf tal'at-ı hurşîdde envâr olmaz"[470] denilerek güneş tutulmasının sevgilinin güzelliğini gölgeleyemeyeceği iddasında bulunulur. Güneş, âlemin ışık kaynağı olmasıyla sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Çünkü âşığın ışık kaynağı sevgilinin yüzüdür. Sabah güneşi dünya üzerinde oluşan karanlığı, zulmeti nasıl ortadan kaldırıyorsa âşığın aşkı için de böyle düşünülür.

Âşığın aşk acısı kıyamet güneşinden daha yakıcıdır. Sevgilinin alnı parlaklığıyla âşığa bir güneş gibi görünür. Hakîkat güneşini görebilmek için insana

---

[470] SGD: MK, 2/5

kalp gözü lazımdır. Alimler dünyayı aydınlatan güneşe teşbih edilirler. Onların ölümüyle alem karanlığa bürünür.

Hayâtıyla münevver mevti ile târ olur âlem
Vücûd-ı fâzılân hurşîd-i âlem-tâba beñzermiş G 117/79-3

Güneş, yakıcılığıyla âşığın aşkına, parlaklığıyla sevgiliye teşbih edilir. Âşığın aşkı kendine güneşten daha parlak görünür. Âşığa göre güneş sevgilinin güzelliği karşısında sönük kalır. Âşık güneş olup sevgilinin üzerine doğsa, sevgili geceyi ister. Buna rağmen âşık âfet olarak telakkî ettiği sevgiliye sıfat olarak güneşi düşünür.

Gonca -dehen gül-ruh u gülbin-kâmet
Meh-i pertev- rû nâmiye hurşîd-sıfat
Verz-i şükri sûz-ı dil –i pür-nâlem
Feryâd eyledir âleme âfet âfet R 184/6

**4.1.3.1.2. Güneş ile ilgili tasavvurlar**

**4.1.3.1.2.1. Sevgili, yüz (çehre, cemâl), alın (nâsiye)**

Sevgilinin güneşe teşbihi, yüceliği, parlaklığı, güzelliği, ışık kaynağı, âlemi aydınlatması, gösterişi, ulaşılamaması, yakıcılığı ve büyüklüğü yönleriyle olur. Beyitlerde sevgilinin en çok benzetildiği iki unsur; güneş ve aydır. Âşık, sevgiliyi yüceltmek istediğinde hemen güneş mefhumuna sarılır. Sabah güneşinin doğuşuyla karanlık ve zulmet dağılır, böylece sevgilinin yüzü ortaya çıkar. Bazı beyitlerde güneş sevgiliye sıfat olmaktan çıkar, bizzat sevgilinin adı olur. Sevgilinin yüzü için; "hurşîd-i cemâl", yanağı için "mihr-i hurşîd-i ruh", alnı için "hurşîd-i enver" sıfatları kullanılır. "Allah aşkına" redifli gazelde, güneşten kendini sevgilinin yüzüne teşbih etmemesi istenir.

**4.1.3.1.2.2. Gönül**

Âşığın gönlü sevgiliye duyduğu yüce ve parlak aşkından dolayı güneşe teşbih edilir. Âşık yanık gönlüne çare bulamayınca onu parlak bir güneş gibi düşünür.

Sûziş-i dilüñe idemem güfte-i çâre
Aşk-ı dili hurşîd-i dırahşân iderin ben G 152/129-2

#### 4.1.3.1.2.3. Söz, şiir, şâir

Saîd Giray, sözlerini, şiirlerini ve şâirliğini anlattığı beyitlerde bu unsurları güneşe teşbih eder. Onun sözleri ve şiirleri güneş gibi parlamaktadır. Şâir, şiirden anlamayanları; "ay deseniz, güneş anlarlar" diyerek eleştirir. Kendi şiirlerini çok güzel bulur.

Dem ura hikmet-i hakîkate Sa'îd şi'ri
Gün gibi pertev idüp aşk ile her bir suhanı G171/157-7

### 4.1.3.2. Ay (mâh, meh, kamer)

#### 4.1.3.2.1. Genel olarak ay

Dîvânda ay, gece görünmesi, ışığını güneşten borç alması, parlak rengi ve yüksekliği gibi özellikleriyle değişik hayaller içinde zikredilir. Genellikle sevgili ve övülen için kullanılan tasavvurlarda geçer. Sevgili ve övülen için, "mâh-ı şeref-bahş, mâh-ı levend, mâh-ı tâbân, mâh-ı tal'at, mâh-ı perî-çehre, mâh-rû, mâh-rûy, mâh-ı Ken'ân, mâh-ı cihân, mâh-ı ruhsâr, mâh-ı cemîl, mâh-ı temennâ, meh-peyker, meh-rû, meh-sûret, meh-i pertev" terkipleri kullanılır.

Bir aylık zaman dilimi içerisinde meydana gelen ayın dört halinden bahsedilir. Sevgilinin aya teşbih edilen yanağını ayın dört evresi gibi anber kokulu, kıvrımlı saçı yansıtır veya gizler.

O zülf-i pür-şiken-i anberîn içinde dilâ
Ruh-ı nigâr şeb içre meh çehârda gûyâ G 64/6-1

Dîvânda ay, pek çok beyitte güneşle bereber ele alınır. Bir beyitte ayın ışığını güneşten iktibas ettiği söylenir.

Muhakkak ehl-i isti'dâda lâzım hidmet-i üstâd
Meh-i nev iktibâs-ı nûr ider hurşîd-i enverden G 150/127-6

Ay ve güneşin yaz kış kaybolmamaları, gece-gündüz birbirlerini takip etmeleri birlikte zikredilmelerine sebeb olur. Felek durdukça bu ikilinin, dünyayı aydınlatacakları söylenir. Ramazan ayının yeni hilâlin görünmesiyle başladığı bilgisine yer verilir. Âşık için rakîbin yüzü hiçbir zaman ay gibi parlamayacaktır. Âşık yolunu gündüz güneş, gece ise ayla bulur. Şâir devrinde veya devrinden önce gelen şâirlerden beğendiklerini aya teşbih eder. Beğenilen bir dîvânı olan şairin kıyamete kadar ay gibi parlayacağı fikrini seslendirir.

**4.1.3.2.2. Ay ile ilgili tasavvurlar**

**4.1.3.2.2.1. Sevgili, yüz, yanak**

Dîvânda sevgili ile ay arasında parlaklığı, ışık kaynağı olması ve ulaşılamaması açısından ilgi kurulur. Sevgili ilk bakışta âşığa çok yakın görünür; ama âşık ona yaklaştıkça o uzaklaşır. Bazı beyitlerde ây sevgili yerine kullanılır.

Bir mâh o meh kim hâl-i ruhı bendir-sûret
Her gamze-i merdüm-keşi âhû-yı Tatârî G 174/162-6

Sevgilinin yanağı ve yüzü parlaklığından dolayı aya teşbih edilir. Yüzün nuru, beyazlığı ay gibi parlar (bk. Sevgili) Âşığın tek düşüncesi yanağı aya teşbih edilen sevgiliye âşık olmaktır.

Bir mâh-rûya muktebis-i nûr-ı aşk olup
Pertev-fezâ-yı mihr-i münîr olmak isterin G 151/128-3

**4.1.3.2.2.2. Kandil (çerâg)**

Ay her gece dünyayı aydınlatan kandil gibi düşünülür. Ay sevgilinin yanağının güzelliğini göstermesi için güzellik kubbesine asılmış kandile teşbih edilir. (bk.. Güneş, Ay, Mum)

**4.1.3.3. Hilâl**

Saîd Giray Dîvânı'nda hilâl on üç beyitte kullanılır. İnce ve kavisli şekliyle değişik tasavvurlara sebep olur. Sevgilinin kaşı için benzetilen olarak düşünülür.

Beyitlerde ramazan dolayısıyla ele alınır. Ramazan ayı yeni hilâlin görünmesiyle başlar ve yine hilâle göre bayram yapılır. Hilâl sevgiliden haber getirdiğinde ayrılık orucu neşe bayramına dönüşür.

Hicrân-ı savmı eyler ıyd-ı sürûra tebdîl
Nakl-i peyâm-ı yâri idüp hilâl-i kâgız G 85/34-4

Dîvânda hilâl, ramazandan sonra sevgilinin kaşı için benzetilen olarak kullanılır. Sevgilinin kaşını yeni aya teşbih etmek yeterli değildir. Kaş hilâle teşbih edilmedikçe tam teşbih yapılamaz.

Meh-i nev ebruvân-ı dil-bere teşbîh-i nâkısdur
İden vesm-i ma'ânî-i hayâlîdür hilâl üzre G 165/148-4

Bir beyitte âşık hilalle beraber düşünülür. Âşık Allah'tan mecaz aşk peşinde koşanları seyretmek istemez. O hakîkî aşkın peşindedir.

İdüp eflâk-i hakîkatde hilâl ile beni
Baña gösterme mecâz içre güzeller seveni G 170/157-1

#### 4.1.3.4. Dolunay

Dolunay dîvânda üç beyitte "mâh-ı nev"[471] terkibi; bir beyitte ise "bedr"[472] ismiyle geçer. Dolunayın semada iyilik nişanı olarak asılı olduğu düşünülmez. Bu beyitten dolunaylı gecelerin sevilmediği düşüncesi çıkarılabilir.

Mâh-ı nev sanma sipihr üzre nümû-dâr olmış
Varak-i reng-i kebûd üzre berât-ı ihsân K 31/2-3

### 4.1.4. Gezegenler

#### 4.1.4.1. Süreyyâ (ülker, pervîn)

Dîvânda dört beyitte zikredilir. Feleğin ramazan ayının üstüne inci saçtığını Süreyyâ yıldızı ortaya çıkarır. Süreyyâ yıldızı âlemin pîri olarak düşünülür. Sevgilinin ter döken yanakları Pervîn yıldızına denk düşer.

---

471 SGD: K. 2/3, G. 10/1, G. 118/1
472 SGD: MK. 4/9

#### 4.1.4.2. Satürn (keyvân)

İki beyite konu edilir. Ramazan akşamları yakılan kandiller Satürn yıldızı gibi düşünülür. Hak yoluna giren âşığı Allah öyle yüceltir ki Satürn yıldızı bile arkadaşlık yapamaz.

#### 4.1.4.3. Zühre, merîh

Birer beyitte ele alınırlar. Zühre halk arasında çoban yıldızı olarak bilinir. Sahafa teşbih edilir. Merîh yedi gezegenden biridir. Gönül âşığı semâda Merîhe ermiş kişi olarak düşünülür.

### 4.1.5. Burçlar

Dîvânda iki beyitte sadece akrep burcuna yer verilir.[473] Akrep, beyitlerin birinde saat akrebini düşündürecek şekilde tevriyeli kullanılır. Âşık, sevgilinin siyah saçlarını güneşe teşbih eder; ancak sevgili bunu kabul etmez saçlarının âşığa burc-ı akrep olduğunu söyler.

Görüp rûyunda ol zülf-i siyâhı
Didüm hurşîdi gör der-burc-ı akreb G 72/17-3

### 4.1.6. Işık (nûr, ziya, şu'a, şu'le, pertev, enver)

Dîvânda ışık kaynağı olarak güneş, ay ve yıldızlar zikredilir. Bu kaynaklara "nûr, ziya, şu'a, şu'le, pertev, enver" sözcükleri sıfat olur. Tasavvufî anlamda Allah ve Hz. Peygamberden Nûr diye bahsedilir. Dört halife ve âl-i aba'nın sıfatı olarak da nûr sözcüğü kullanılır. Saîd Giray, beğendiği şâirleri ele alırken aydınlığı çağrıştıracak sıfatlar kullanır. Sevgilinin güzelliği nûr olarak adlandırılır. Meclis, bağ ve geceyi konu edinen beyitlerde, kandil, mum ve çerâg buraları aydınlatan ışık kaynakları olur. Şâir bir beyitte kendini kibrite teşbih ederek Allah'tan kendisini ışık kaynağı olarak kibrit etmesini ister.[474] Akıl sahipleri nurlarını Allah'ın feyzinden alırlar; eğer allah'ın feyzi olmasaydı güneş ve ayı ışıksız, pis görünümlü olurlardı.

---

[473] SGD: TH. 5/1, G. 17/3
[474] SGD: G. 159/1

Nûrı feyyâz-ı İlâhîden alur işrâkiyûn
Yohsa bî-nûr-ı Hüdâ hurşîd meh levh-i necâs G 115/75-5

Sevgilinin güneşe ve aya teşbih edildikleri beyitlerde, güneş ve ay onun yanında sönük kaldıklarına göre sevgili de ışık kaynağı olarak düşünülebilir. Âşığın gecesi sevgilinin hayaliyle gündüze döner.

#### 4.1.7. Karanlık (zulmet, zalâm, târ, tîre)

Karanlık dîvânda zıddı olan aydınlıkla birlikte ele alınır. Sevgilinin saçı karanlığa teşbih edilir. Bir âlimin ölümü aydınlık dünyayı karanlığa döndürür. Rakîb karanlık fikirlidir. İnsanoğlu bu dünyada karanlık bir yolda ilerlemektedir. Âşığın murâdı yerine gelmediğinde gönlü karanlık bir mekâna döner. Sevgilinin ayva tüyleri aydınlık yüzünü karanlığa döndürür. Doğruluk ve adalet ışığı kaybolduğunda dünyaya zulmet (karanlık) çöker. Böyle bir durumda dünyanın gece gündüz feryâd edeceği malumdur.

Ziyâ-yı ‘adl gâ’ib zulmeti hayf âsumân-endûd
Figân-ı âh u âlem der-meyân şeb-gîr nâ-ma‘lûm G 143/117-3

#### 4.1.8. Sâye (gölge)

Gölge, dîvânda dört beyite konu olur.[475] Şâirin can afeti kabul ettiği fakirlik onu her yerde gölgesi gibi takip etmektedir. Bir beyitte zülf sevgilinin cemâline düşmüş gölge gibi düşünülür. Sünbül redifli gazelde sünbül, goncanın dikenle bir olup kendini parçalamasından servinin gölgesine sığınmakla kurtulur.

Goncanuñ hâr ile tokmaklamasından kaçup
Sâye-i serve iletmekde civârı sünbül G 139/111-4

### 4.2. Zaman İle İlgili Unsurlar

#### 4.2.1. Zaman (zamâne, vakt, devr, eyyâm, dehr, dem, devrân, eyyâm, hengâm)

[475] SGD: K. 1/36, G. 85/5, G. 105/6, G. 111/4

Dîvânda zaman mefhumunu; “zamâne, vakt, devr, eyyâm, dehr, dem, devrân, eyyâm, hengâm” sözcükleri karşılar. Zaman beyitlerde şikayet edilen bir unsurdur. Zaman âşığın pişmiş aşına su katar. Ölüm zamanı tevbe edilir. Dîvânda, sabah, akşam ve bahar vakitlerinden çok bahsedilir. İnsan çekmiş olduğu acılara karşı zamanı merhem gibi kullanıp sabretmelidir. İnci belli bir zaman sadefin içinde yaşamasa güzelliği oluşmaz. Gönül avına zamanında çıkılırsa tuzak ve hileye gerek kalmaz. Sevgili her zaman saçlarını boyunun iki yanına salmalıdır. İnsan âşık olursa zamanın sahibi olur.

Tulû‘-ı nûr-ı aşk ile müşâr-ı bâ-lisân olduk
Teferrüd eyledük aşk içre bir sâhib-zamân olduk G 127/94-1

Sabâ rüzgârı sabah vakti eser. Sevgilinin kokusu bu vaktin rüzgârıyla geldiği için âşık uyanık olmalıdır. Bahar vakti âşıkların gaflete düştükleri zamandır. Şâir bazı beyitlerde kendinden zamanın çocuğu (ibn-i vakt) diye bahseder. Sevgili her zaman rakîbe sürme; âşığa acı cektirir. Zaman devrin dilencisini yeri geldiğinde şah eder.

**4.2.2. Ay (mâh), yıl (sâl)**

Dîvânda ay ve yıl iki beyitte “mâh ile sâl” biçiminde birlikte zikredilir. Dünyanın ay, yıl, bahar, kış, gece ve gündüzü vardır

Âsumân u zemîn ü mâh ile sâl
Hem bahâr u hazân u rûz leyâl M 20/4-62

İnsan kendini bir kuş zannedip yükseklerde uçmamalıdır. Çünkü ay ve yıllar fare olup hayatını kemirmektedir. (bk. Beden İle İlgili Tasavvurlar)

**4.2.3. Gün (rûz), gece (gice, leyl, şeb, şâm)**

Saîd Giray Dîvânı’nda gece ve gündüz (rûz u şeb) genelde birlikte zikredilir. Âşık sevgili için günlerce uykusuz kalır, gece gündüz onu hanesine davet eder. Hak âşığının nefsi gece gündüz azsa da nefsine gem vurmasını bilmelidir. İnsan mahşer günü halinin ne olacağını düşünerek yaşamalıdır. Âşığın temiz bahçesini gece ve

gündüz güneş ile ay aydınlatır. İnsan üç beş günlük dünya hayatına aldanmamalıdır. Ayrılık âşığa gece ve gündüz âh ettirir. Âşığa aşkı ezel gününde ihsân edilmiştir. Şâir gece ve gündüz borç içinde gezmektedir. Güneş gündüze, ay geceye layıktır. Âşığın aşkının şahidi gece ve gündüzdür.

Sevgilinin saçları rengi dolayısıyla geceye, yüzü ise aydınlığıyla gündüze teşbih edilir. (bk. Sevgili)

Âşık her gece içerse bahtsız olur. Çünkü kadeh asrın pehlivanını dahi yere serecek güçtedir.

### 4.2.4. Mevsimler

#### 4.2.4.1. Bahar (nev-bahâr, nev-rûz, vakt-i bahâr, mevsîm-i gülzâr)

Dîvânda bahar, zamanla ilgili mefhumların başında gelir. "Ümmîd-i nev-bahâr, nev-rûz, vakt-i bahâr, pâyân-ı bahâr, bûy-ı bahâr, eyyâm-ı bahâr, mevsim-i gülzâr, mevsim-i nev-rûz" terkipleri içerisinde zikredilir. Zevk ve eğlence kültürünün en geniş biçimde yaşandığı dönem olarak düşünülür. Bu mevsimde güller, sümbüller, karanfiller, lâleler, menekşeler,yaseminler, gelincikler, erguvanlar, nergisler, açar. Bu dönemde eğlence meclisleri kurulur, gül gezintilerine çıkılır, içkiler içilir. Şaraba teşbih edilen lâleler âşıklara sunulur. Sevgili bu mevsimde daha bir nazlı olur. Baharın gelişiyle âşığın gönül sızısı diner, ümitsizlik kiri kalmaz.

Jengâr-ı ye'si kalmadı enîne-i dilüñ
Görünmez oldı şâhid-i ümmîd-i nev-bahâr MS 41/1-3

Âşıklar bahar mevsimi gelince bayram ederler. Hatta bu mevsimde gül bahçesinde bir söğüt altında riyasız bir ölüm beklerler.

Sen şâ'ir iseñ gel Sa'îd nev-rûzdur eyyâm-ı îd
Hengâm-ı zîr ü serv-i bîd gülzâra ecel bî-riyâ G 68/10-9

Bahar gül yanaklı bin sünbülün kokusunu âşığa getirir.

Getürüp geldi bize bûy-ı bahârı sünbül
Hayr-makdem-i gülizâr-ı hezârı sünbül G 139/111-1

Âşık baharın gelmesini dört gözle bekler. Çünkü bahar gelince şarap içecek, içtiği şarabın coşkusuyla denizler gibi coşacaktır.

Eyyâm-ı bahâr irse de mey-nûş idebilsem
Mey nûş idicek bahr gibi cûş idebilsem G 146/122-1

Aşıkların gaflete düştüğü zaman bahar mevsimidir. Bu mevsimde sevgili kendini hemen belli eder. Sevgilinin gelincik elbisesini giydiği mevsim olarak düşünülür. Bu görüntüler içerisinde âşık gönül gamını def eder. Bahar bir seccade gibi yeryüzüne serilir. Mecliste sakî olmayınca bahar gülsüz gül bahçesine döner. Gül mevsiminin bitmesiyle bülbül gibi bütün bahar şakıyan âşık sessizliğe gömülür.

Keser efgânın âşık tâb-rûy-ı dil-rübâdan soñ
Olur hâmûş bülbül mevsim-i gülzârdan soñra G 168/152-3

### 4.2.4.2. Sonbahâr (hazân)

Dîvânda sonbahardan iki beyitte "hazân" şekliyle bahsedilir. İlkbaharla tezat teşkil eder. İlkbaharda açan çiçekler bu mevsimde solar, baharın gelmesiyle gamını def eden âşık, sonbaharın gelmesiyle tekrar gamlanıp perişân olur.

Dökilür mey çekicek bâd-ı hazân-ı gamumuz
Ber-güzeşte gül-i destâr-ı perîşânız biz G 107/66-3

### 4.2.4.3. Yaz (sayf), kış (şitâ)

Yaz ve kış, dîvânda sadece bir rübaî'de birlikte kullanılırlar. Âşık tek kadehle ateşe dönmeyeceğini, yaz kış içtiği yalde şarabın gönlünü sıcak tuttuğunu ama ateşe döndürmediğini söyler.

Besdür baña yek-câm gerekmez âteş
Her neş'e-i câmı baña virmez âteş
Ger sayf u ger şitâda nûş eyle Sa'îd
Mey germ-i dil eyler beni itmez âteş R 185/16

### 4.3. Dört Unsur (Anâsır-I Erba'a)

#### 4.3.1. Su ve ilgili unsurlar

##### 4.3.1.1. Su (âb, mâ, zülâl)

Saîd Giray Dîvânı'nda su hayatın kaynağı olarak görülür. Beyitlerde "su, âb, mâ, zülâl" sözcükleriyle ifâde edilir. Değişik terkipler içerisinde kullanılır. Su ile ilgili halk inanışlarını ortaya koyan atasözü ve deyimlere yer verilir. Dîvânda su ile ilgili kurulan terkipler şunlardır: "âb-ı revân, âb-ı simâk, âb-ı rûy, âb-ı vuslat, âb-ı zülâl, âb-ı şefâ'at, âb-ı zer, âb-ı şîrîn, âb-ı hayât, âb-gîn, âb-ı sâfiye, zehr-âb, âb-dâr, hûn-âb, âb-veş, sîm-âb, gül-âb, şâd-âb, lûle-âb, sîr-âb, âb-ı heyvân, âb-ı surh, âb-ı teşhîs, âb-ı çeşm, âb-efşân, âb-ı çemenzâr, âb-ı rûh-efzâ"

Terkiplerden anlaşılacağı üzere dîvânda su, birbirinden farklı tasavvurlar içinde düşünülür. Anâsır-ı erba'a denilen dört unsurdan biri olan su, bazı beyitlerde toprak, ateş ve hava ile birlikte kullanılır.

Fâtır-ı hâk-i âb u bâd u hevâ
Rabb-i mahlûk-ı arz u 'arş u semâ M 2/1-10

Şâir su mefhumunu ele alırken kullandığı kelimelerle dikkat çeker. Örneğin "su" kelimesini atasözleri içerisinde, "mâ" kelimesini içilen su anlamında, "âb" kelimesini ise değişik tasavvurlar içerisinde benzetme ve mecazlarda kullanır. Dîvânda suyla ilgili atasözleri; "Pişmiş aşa su katmak[476]" ve "Eşek sudan gelinceye kadar dövmek[477]"tir.

Su canlıların yaşam kaynağı olarak; hayat verme özelliği, akıcılığı, saydam ve lezzetli olması, temizlik için kullanılması, ateşi söndürmesi, nebâtâtın suyla neşv ü nemâ bulması açılarından pek çok unsurun benzetileni olarak kullanılır. Yola çıkanların ardından su serpilmesi inancına yer verilir.

Seni râh-ı gubârdan sakınup
İki dîdem yoluña su sepeler G 93/45-6

[476] SGD: G. 69/6
[477] SGD: G. 41/4

Su akıcılığı sebebiyle nehir olarak düşünülür. Nehirler uzun bir yol kat ettikten sonra denize ulaşır. Bu tasavvur âşığın sevgili için katlandığı sıkıntıları özetler gibidir.

Koşar sâlik reh-i himmetde bâ-vâsıl olur Hakka
Bulur bahre vusûl  âb-ı revân âheste âheste    G 167/151-3

Hak âşığını kıyamet gününün yakıcı sıcaklığından ancak Hz. Peygamberin şefaat suyu kurtarır.

Kandurur ümmet-i dil-teşneñi rûz-ı mahşer
Eyleseñ lutfuñıla âb-ı şefâ'at cereyân     K 34/2-33

Sevgilinin güzelliği, altın suyuyla çekilmiş tuğraya teşbih edilir.

Nedür ol hüsn-i dil-âvîz o vâdi-i sipend
Âb-ı zer ile gören dir ki çekilmiş tugrâ            K 38/3-10

Bir beyitte çeşmeye teşbih edilen âşığın ağzı sevgiliyi kandırmak için tatlı sular döker. Âşığın gönül yarasını kanlı gözyaşları söndürür. Âb-ı revân âşığın sevdasının ilâcı olur. Âşığın gönlü sevgilinin bulunduğu gül bahçesine akan suya teşbih edilir.

Dil akar her yüzi gülzâra Sa'îdâ çün âb
Tab-ı meyyâl ile bed-kâr –ı perîşânuz biz    G 108/66-5

Mecaz ehli, hakîkat ehline benzeyemez. Çünkü her kırmızı su şarap değildir.

Ne mümkin beñzemek ehl-i mecâzî ehl-i tahkîke
Bu zâhir  her ber-âb-ı surhda  keyf-i şarâb olmaz    G 109/68-2

Bazı beyitlerde su, parlaklığı, hayat kaynağı olması sebebiyle sevgilinin yerini alır. Güzeller içinde güzel seyrederken güzel teşhis edilemez, insanoğlunun hayret denizinde Allah'ın zatından habersiz olduğu gibi.

Âbı teşhîs itmez âb içre mâhî seyr ile
Zât-ı Hakdan bî-haberdür bahr-ı hayret içre nâs    G 114/75-3

Su akıcılığıyla ömre teşbih edilir. İnsan hayatı hergün bir su gibi akıp gitmektedir. Âşığın göz yaşları sevgilinin güzellik bahçesindeki fıskıyye olur. Âşık sevgilinin yanağındaki terleri gül suyu gibi görür. Bir beyitte âşık sevgiliyi hem suya, hem de suda akseden mehtâba benzetir.

Servden meyyâl akar bir âba beñzetdüm seni
Aks-i hüsn-i yâr ile meh-tâba beñzetdüm seni G 173/161-1

**4.3.1.2. Deniz (bahr, ummân, deryâ, yemm)**

Dîvânda deniz, uçsuz bucaksız görüntüsü, dalgalanışı, içinden kıymetli madenler çıkarılışınedenleriyle çeşitli hayallere konu olur. Övülenin yüceliği denizle ölçülür. Said Giray, şâir tabiatini ve şiirlerindeki sözlerin anlamlarını deniz ve deniz unsurlarına teşbih eder. Dîvânda denizden bahseden beyitlerin neredeyse yarısı, şâirin dîvânı, kalemi, sözleri, ilmi, fakirliği için benzetme unsurudur. Şâir bir beytinde mana denizinin dalgıcı olduğu halde para sahiplerine verilen değerin kendisinden esirgendiğini söyler.

Ma'ârif sûd virmez bahr-i ma'nâ içre gavs itsek
İdem makbûl dirseñ kendiñi sâhib-deremden gel G 137/107-2

Şâir kalemini Akdeniz'de yüzen bir gemiye teşbih eder.

Bahr-i ebyazda ne dem şevk ile olsa cârî
Bulmış eyyâmını keştî-i revândur kalemüm G 143/116-6

Bazen de insafa gelip kendini eleştirmekten çekinmez. Amacının mücevher denizinin en güzel incilerini çıkarmak olduğu halde bunu beceremediğini açık gönüllülükle itiraf eder.

Matlabuñ dürr-i suhan gavs ile bahr-i gühere
Çak bu deñlü feri ihrâca Sa'îd bilemedük G 133/101-5

Dîvânda denizle âşığın göz yaşları arasında ilgi kurulur. Sevgilinin kaşlarının kıvrımı, bedeninin beyazlığı med cezir halindeki denize teşbih edilir.

Pîç ü tâb-ı ebruvân-ı hüsn ü endâm-ı sefîd
Cezr medd-i bahr-i şûr-engîz göstersün saña  G 63/4-2

"Boş fıçı çok langırdar"[478] atasözüne nispet, şâir de kerem sahiplerin dere gibi çağlamayacağını aksine deniz gibi sessiz olduklarını söyleyerek belki de döneminin eleştirisini yapar.

Ehl-i fazl olmaz tefahhur dâ'imâ hâmûşdur
Bahr-i a'zam çaglamaz mânend-i enhâr gûşdur  G 91/43-1

**4.3.1.3. Dalga**

Dîvânda dalga denizle beraber ele alınır. Sevgilinin dudağının açılıp kapanması dalgaya teşbih edilir. Gelincik ve menekşe kokuları deniz dalgası gibi her tarafı kaplar. Sevgili gül yanağının rengiyle gül bahçesini dalgalandırır. Bu görünümden mest olan bülbül feryada başlar.

Reng-i ruhsâruñla mevc-endâzdur gül-zârlar
Mest olup efgân iderler andelîb-i zârlar  G 94/48-1

Âşık sevgiliye baktıkça safalanır. Sevgilinin dudak rengini dalgalanmış şaraba benzetir. Sevgilinin güzelliği, beyazlığı dalgalı deniz köpüğüne teşbih edilir.

Hüsnüñde sefîdi kef-i yem mevc-zen olmış
Endâhte-i tûde-i anber ki o bendür  G 99/54-5

**4.3.1.4. Akarsu (cûy, enhâr)**

Şâirin çok fazla ilgi duyduğu bir unsur değildir, yedi beyitte kullanılır. Yerleşim yerlerinin yaşam kaynağı olarak zikredilir. Gönül kararsız bir nehir gibi düşünülür. Âşık can ve gönlüyle kavuşma nehri olup sevgilinin köyüne akmak ister.

**4.3.1.5. Bulut (ebr, sehâb)**

[478] Türk Atasözleri ve Deyimleri I, Millî Kütüphane Başkanlığı, İstanbul-1997: 67

Üç beyitte ebr,[479] bir beyitte sehâb[480] olarak kullanılır. Bulutun güneşi gizleyemeyeceği söylenir. İki beyitte saç bir beyitte ayva tüyü olup sevgilinin yüzünü saklar veya dağılmasıyla gösterir. Sevgilinin yaraya teşbih edilen yüzü, buluta teşbih edilen siyah saçlarının altından ay gibi doğar.

Zîr-i zülfüñde görinür zahmı
Yâ hod ebrüñ içinde dogdı kamer G 93/45-4

### 4.3.1.6. Yağmur (bârân)

Yağmur, dîvânda dört beyitte zikredilir.[481] Herhangi bir benzetmeye konu olmaz. Şâir, kalgay olarak geldiği İstanbul'da makam ve mevkinin buradan belirlenmesi dolayısıyla taşraya inci yağmurunun yağmayacağını söyler. Yıldızların çokluğuyla yağmurun damlaları birbirine eş tutulur.

Aded-i katre-i bârân-ı nücûmdan efzûn
Dahi her bir nefes-i tîz sebük-hayr-ı revân K 36/2-59

### 4.3.1.7. Çiğ (şebnem)

İlgi gösterilen bir unsur değildir. İki beyitte ele alınır.[482] Sevgiliden haber alınınca alçak gönüllü olunmalı, çiğ gibi yükseklere konulmamalıdır. Âşık, sevgilinin çok renkli ve süslü gömleğinin üstüne çiğ değil gül suyu serper.

Degül şeb-nem saçar pîrâhen-i rengînüñ üstinde
Gül-âb-efşân olur bî-çâre her demde saña ey gül G 138/110-2

## 4.3.2. Toprak ile ilgili unsurlar

### 4.3.2.1. Toprak (hâk, türâb)

Toprak, anâsır-ı erba'a denilen dört unsurdan biridir. Sevgilinin ayak toprağı olarak düşünüldüğünde değeri daha da artar. Âşığın tek arzusu sevgilinin ayak toprağına yüz sürmektir. Âşık sevgilinin güzelliğini görünce dilencileşir, ayak tırnaklarına yüz süren toprak olur.

[479] SGD: G. 45/4, G. 68/9, G. 105/6
[480] SGD: G. 166/1
[481] SGD: K. 2/59, MK. 4/2, G. 105/6, G. 137/5
[482] SGD: G. 110/2, R. 5

O şâh-ı kişver-i hüsni görüp gedâlanıruz
Süm-i semendine rû-mâle hâk-pâlenirüz G 112/72-1

İnsanın topraktan yaratıldığı ve ona Allah tarafından can verildiği söylenir.

Seni yokdan var itdi dil-i sübhân
Bir avuç hâke virdi lutf ile cân M 3/1-25

Hak âşığının günahı ne kadar çok olsa da yüz süreceği yer Hz. Peygamberin ayaklarının altındaki toprak olacaktır.

Gerçi çokdur bu ümmetüñde günâh
Gam degül hâk-i pâyüñ itse penâh M 10/2-22

Saîd Giray, hazinelerin toprağa gömülmesi tasavvuruyla inci gibi şiir yazan şâirlerin kendilerini gizlediklerini söyler. Ölülerin toprağa gömülmesinden hareketle alnının rezillik toprağına düştükten sonra hak ettiği nâmın kendisine verileceğini söyler. Bu beyitte yaşayan değerlere sahip çıkılmamasının eleştirisi vardır.

Rûz-ı ferdâ saña i‘tâ ideler nâm-Sa‘îd
Cebheñi hâk-i mezelletde iderseñ fersûd G 82/30-8

Âşığın en mutlu olduğu an, seher rüzgârının sevgilinin ayak toprağını kendisine getirdiği andır. Âşık, bir kere sevgilinin makamında bulunsa göz incisini hâk ile yeksân eder.

Bir kerre senüñ cây-güzâruñda bulunsam
Çeşm dürini hâk ile yeksân iderin ben G 152/129-3

Altın topraktan oluşur, âşık olan insan hilesiz bir altın gibi düşünülür.

Aşk ile oldum zer-i hâlis gibi
Tîre-hâkem gerçi mestem yelleli G178/167-5

**4.3.2.2. Taş (seng)**

Taş, sertliği, dayanıklığı, inşaat malzemesi olmasıyla ele alınır. Sevgilinin gönlü merhametsizliği sebebiyle taşa teşbih edilir. Sabahlara kadar ağlayan âşığın göz yaşları taş kesilir. Kıymetli madenlerin aslının taş olduğu söylenir. Kötüleme, yerme anlamına gelen "seng-i ta'n" sık kullanılır. Cennet için "taşı toprağı altın" deyimi kullanılır.

#### 4.3.2.3. Toz (gubâr)

Dîvânda toz, değersizliği ve ayaklar altında bulunması sebebiyle konu edilir. Dünya Hz. Peygamberin ayak tozuyla şereflenmiştir. Âşık sevgilinin gönlünde keyif misafiri olarak konukluk edebilse kalbinde toz toprak kalmaz. Sevgilinin bulunduğu yerde zaman geçiren aşığa toz rüzgârı anber gibi kokar. (bk. Reşk-âver)

### 4.3.3.. Ateş (âteş, od, nâr, şerâr, şu'le)

Anâsır-ı erba'adan olan ateş, yakıcılığı, kırmızı rengi, yanarken alev vermesi, kıvılcımı, parlaklığıyla zikredilir. Yakıcılığından dolayı âşığın aşkını işleyen beyitlerde daha çok yer alır. Aşk, âşığın gönlünde devamlı yanan ateş olarak düşünülür.

Hz. Peygamberin doğumuyla ateşperetlerin bin yıldır yanan ateşlerinin sönmesinden, İbrahim peygamberin içine atıldığı ateşin nâim cennetine döndüğünden bahsedilir. Âlem içinde, dünya mum ateşi olarak görülür. Güneş ve yıldızların ateş saçtığı söylenir.

Âşık ah ateşini, aşkının alameti olarak gönlünde taşır. Sevgili dil ateşiyle (konuşmaları) âşıkları haşlar. Sevgilinin kaşı âşığı ateşe atar ve gönlünün yanıp tutuşmasına sebep olur.

Semt-i dilde vâki oldı ihtirâk
Âteşe atdı meded tâk –ı revâk     MÜS 47/1-2

Sevgilinin ışık saçan güzelliği dünyayı ateşe verir. Âşık mum ateşi etrafında dönen pervaneye teşbih edilir. Şâir sözü aşksız ve ateşsiz olamaz. Âşığın çok ateşli sabahının ağlayışına felek bile ilgisiz kalamaz, eyvah eder. Felek bile bu ağlayış karşısında mahvolur.

Âhuma pey-rev Sa'îd subh-ı dem-i âteşîn
Dâmen-i çarh-ı felek vâ-hayf tebâh eylemiş G 118/80-5

Dîvânda ateş redifli bir gazel bulunur.[483] Bu gazelde renk ve hararete sebep olma bakımından ateş ve şarap arasında ilgi kurulur. Şarap içenin yüzü ateş gibi kızarır. Âşık sevgilinin soğukluğu karşısında şarap içip ısınmak ister. Sevgilinin aşkıyla sarhoş olan âşığın gönlü ateş dağına teşbih edilir.

Şarâb-ı teşne-i aşkuñla kim mestâne döndüm ben
Dilümde âteş-i kûh-ı tecellîyâne döndüm ben G 154/133-1

Âşığın yandığı gönül ateşiyle mecûsî tapınaklarında yakılan ateş karşılaştırıldığında mecûsî ateşi sönük kalır. Öyleki bu ateşten kaçmanın imkanı da yoktur. Âşık kendini ateş içinde yaşayan semendere teşbih eder.

Biz nâr-ı aşk sûhteleriyüz semenderüz
Eşk-i şerâr –ı âh iledür âb u dânemüz G 106/63-2

**4.3.4. Hava**

**4.3.4.1. Rüzgâr (bâd)**

Rüzgâr, estiği zaman sevgilinin kokusunu âşığa getirmesi, nebâtların salınmasına sebeb olması, çiçek kokularını etrafa yaynası özellikleriyle beyitlere konu olur. Şâir için rüzgârın kıymeti, sevgilinin haberini ve kokusunu âşığa taşımasıdır. Rüzgâr, âhını sevgiliye götürmesi bakımından âşık için çok önemlidir. Sevgilinin ayak toprağını âşığa taşıyan rüzgârdır. Rüzgâr âşığın haber kaynağıdır. Sevgilinin anber kokulu saçlarından haber getirir.

Lutf it ey bâd-ı sabâ vakt-i seher-hîz ol es
Anber-i turra-ı dil-dâr peyâmın dile res G 113/74-1

**4.3.4.2. Rüzgâr çeşitleri**

**4.3.4.2.1. Sabâ**

[483] SGD: G. 78

Sabâ, seher vaktinde kuzeydoğudan hafifçe esen bir rüzgârın adıdır. Dîvânda adı en çok zikredilen rüzgâr çeşididir. Sevgilinin ayak toprağıyla anber kokusunu âşığa taşır. Sevgilinin siyah saçlarını hafif hafif savurur. Sabah vaktinde esen sabâ rüzgârı güllerin açılmasına sebep olur.

Bâd-ı seher-i gülşen oldukça güşâyiş-kâr
Hakkâ ki çemen içre ezhâr-ı sabâ-zâde   G 168/153-3

#### 4.3.4.2.2. Nesîm

Dîvânda iki beyitte konu edilir.[484] sevgilinin saçından eserek cana can katar. Âşığın murâd bağına doğru eser, goncaların açılmasına sebep olur. Nesîm rüzgârı esmediği zaman goncalar açmaz.

#### 4.3.4.2.3. Hazân (bâd-ı hazân)

Hazân rüzgârı bir beyitte kullanılır. Hazân rüzgârının esmesiyle âşık gamlanmış, güllerin yaprakları etrafa savurup perişanlıklarına sebep olmuştur.

#### 4.3.4.2.4. Kasırga (gird-bâd)

Sevgilinin soğuk bir nefesle vereceği tek bir söz âşığın kasırgasını rüzgâra çevirir.

Şu kim döner nefes-i huşk  va'd-i ferdâya
O gird-bâd-ı hevâdur ki rûzgâra döner       G 104/60-4

## 4.4. Hayvanlar

### 4.4.1. Kuşlar

#### 4.4.1.1. Genel olarak kuş

Saîd Giray Dîvânı'nda kuş, yükseklerden uçması, yuva kurması, avlanması, gül ve servi dallarında gezinmesi, seher vaktinde ötmesi, dâne ile kurulan tuzağa av olması, zayıf ve güçsüz oluşu, sazlıklarda yaşaması yönlerinden değişik hayaller içinde kullanılır.

---

[484] SGD: G. 31/3, G. 137/1

Kuş pek çok beyitte âşığın gönlü için benzetilendir. Sevgilinin siyah saçları âşiyân (yuva) olarak düşünüldüğünde, âşığın gönlü de bu yuvaya kuş olup yerleşme amacını taşır. Âşığın gönlünün kuşa teşbih edildiği bir beyitte sevgilinin yanağındaki benler tohum olarak düşünülür. Böylece ben, tuzak olup gönül kuşunu avlar.

Zülfüñ dil-i sad-pâremüze şâne gelür mi
Murg-ı hevese hâl- ruhuñ dâne gelür mi G 174/163-1

Âşığın gönlünü bülbül eden sevgilinin gonca ağzıdır. Dünyanın kafese teşbih edildiği bir beyitte insanoğlu bu kafesteki kuş olur. Bedenin kafese teşbih edildiği başka bir beyitte ise dünya (arsa-i çarh) âşığın gönlüne dar gelir.

Kafes-i tende nice murg-ı dil ârâm eyler
Arsa-i çarh-ı felek olmaz iken pehnâlık G 129/96-7

Nefis dünya hapishanesinde kuşa benzetilen insanoğluna bin hileyle tuzak hazırlar

Hevâ-yı âlem-i tecrîdde iken murg-ı şeh-bâzî
Zen-i sad-hîle-i sayyâd-ı dehre pây-dâm olduñ G 134/103-4

Sevgili ulaşılmazlığından dolayı kûh-ı Kâfda yaşayan ankâ kuşuna benzetilir. Dîvânda kuşun teşbih edildiği unsurların biri de âşığın talihidir. Âşığın başına saadet güneşi doğmadığı gibi talih kuşu da konmaz. Âşık bundan dolayı talihe sitem eder.

Niçün konmaz aceb ankâ-yı devlet âşiyânına
Niçün mihr-i sa‘âdet tâli‘ olmaz kâm-rân mahzûz G 122/87-4

Kuşun ele alındığı beyitlerde genelde birden fazla kuş çeşidi verilir.

#### 4.4.1.2. Kuş çeşitleri

##### 4.4.1.2.1. Bülbül (andelîb, hezâr)

Dîvânda adı en çok zikredilen kuş bülbüldür. Dîvân edebiyatımızın geleneksef motifi olan bülbül ve gül, âşık ve sevgiliyi karşılar. Bülbül bahar mevsiminde, seher vaktinden akşamın kararmasına kadar âşık olup âh eder. bahar

mevsiminde gülün açması bülbülün ötmesine bağlanır. Beyitlerde bülbül değişik sebeplerden dolayı öter. Bazen gülden ayrı düşer, bazen de gülün aldırışsızlığı karşısında muzdarip olur. öyle ki gülün kokusu bile bülbülü sarhoş eder.

Zemzeme itdi gice tâ subha dek göz yummadı
Bûy-ı gülle var ise bülbül dahi ser-hûşdur     G 92/43-5

Gül bülbül ilişkisinde önemli bir unsur da dikendir. Gülün ayrılmaz bir parçası olan diken âşığın âhının bir başka sebebidir. Gülün kırmızı rengini bülbülü yaralayarak aldığı düşünülür. Gül, gülşende dikeniyle salınırken bülbülün elinden feryâdını arttırmaktan başka bir şey gelmez.

Bülbül ki kulakdan güle bir âşık-ı zâr
Gülşende yatur gül ise hem-pehlû-yı hâr
Çâk oldı diyü dâmen-i nâz-ı ismet
Feryâdı arturmada her günde hezâr     R 185/14

Rakîb sevgilinin gül bahçesinde diken adledilir. Böyle bir durumda âşık dilenci olarak bile sevgilinin bahçesinde bulunmaz.

Makâmın hâr haslar eyler iken gülşen-i kûyuñ
Sıgışmaz andelîb-i hoş-nevâ-veş her gedâ ey gül     G 139/110-3

Dîvânda bülbülün zıttı olarak karga kullanılır. Bülbül âşık ve ârif olarak düşünülürken; karga rakîb ve cahili temsil eder. Bundan dolayı bülbülle karganın mizaçları birbiriyle uyuşmaz.

Olamaz merd-i ma‘ârif merd-i nâ-ehl ile hoş
Bülbül-i hoş-nâle zâg-ı şûma kılmaz imtizâc     G 78/24-4

Dîvânda bülbülle ilgi kurulan diğer bir unsur da; şâirin kalemidir. Şâirin kalemi aşık gibi bazen şakırdar, bazen de feryâd eder. Destan anlatıcısı olan şâirin kalemi bülbül gibi perişan olmuştur.

Hâmemüz bülbül-i destân-zen olur hem-çü hezâr
Tab‘-ı rengîn ile gülzâr-ı perîşânız biz     G 108/66-4

#### 4.4.1.2.2. Hümâ

Dîvânda bülbülden sonra doğanla beraber adı en çok zikredilen kuştur. On iki beyitte ele alınır. Hümâ efsanevî bir kuştur. Göklerde uçunca gölgesi kimin başına değerse saadete ulaşırmış. Bundan dolayı kendisine "devlet"ve "mutluluk" kuşu da denir. Hümâ çok yükseklerden uçan bir kuştur. Bundan dolayı âşığın gönlüne teşbih edilir. Kendini hümâ avcısı olarak gören âşık, sevgilinin siyah saçları karşısında düğümlenip kalır.

Olsak da hümâ-şikâr pervâz
Zülf-i siyehüñ yanında bestüz G 107/65-4

Âşık, sevgilinin servi boyunun iki yanına salınan saçları karşısında hümâ olup uçar. Saîd Giray, istemiş olduğu Kırım hanlığı için hümânın devlet kuşu olup bir defa başına konmasını ister.

Âh bir kez serüme konsa hümâ-yı devlet
Bir gedâyem nola şâh eylese lutf-ı Bâri G 176/165-7

#### 4.4.1.2.3. Ankâ

Hümâ gibi efsanevî bir kuşun adıdır. Dîvânda dört beyite konu olur. Kaf dağında yaşadığı düşünüldüğü için beyitlerde "Kâf-ı ankâ" veya "ankâ-yı Kâf" diye adlandırılır. Sevgili ve âşık için benzetilen olur.

#### 4.4.1.2.4. Doğan (şah-bâz, şeh-bâz, bâz)

Dîvânda, doğan avcılığı yönüyle ele alınır. Zikredildiği beyitlerde sülün, keklik ve murgla birlikte kullanılır. Avını gözüne kestirmeden önce iyice süzer. Âşığın gönlü sevgiliye çengel olup takılmadan, doğanın kekliği avlamadan önce iyice süzüp boş anında hücuma geçtiği gibi hareket eder.

Kalb-i uşşâkı nigâh-ı meh ider der-çengâl
Süzüyor kebg velî sayda dü-çeşm-i şeh-bâz G 105/62-4

### 4.4.1.2.5. Papağan (tûtî)

Dîvânda dört beyitte zikredilen tûtî kuşu, konuşması ve şeker yemesi özellikleriyle ele alınır. Şâirin, âşığın ve sevgilinin benzetileni olur. Papağan bir kafes kuşudur. Şâir, gönlünün gurbet kafesinde bir papağan olduğunu düşünür. Kendini karga veya çaylak kuşu etmediği için Allah'a şükreder.

Kafes-i gurbet içinde dil-i tûtî-i Sa'îd
Âh kim zâg u zegan itmede şükr-i Hâlık  G 129/96-9

### 4.4.1.2.6. Kumru (kumrı)

Dört beyitte ele alınan kumru, boynundaki tüylerin halka şeklinde düşünülmesiyle âşığın gönlüne zincir vurulması arasında ilgi kurar. Kumrunun boynundaki tüyler gerdanlık ve kuşağa teşbih edilir. Bir beyitte alçak gönüllülüğe teşbih edilen kumru, âşığın gönlü olur. Sevgilinin kabul edeceğini bilse canını kurban eder. Boynu kumru kuşuna teşbih edilen sevgili servi boyuyla gülşende salına salına yürür.

Tavkını kumrı ider serv üzre  pây-endâzıña
Sahn-ı  gülşen yek-kadem cây-ı hırâm olsun saña  G 62/3-4

### 4.4.1.2.7. Tâvûs, keklik (kebg)

Tüylerinin çok renkli oluşuyla bilinen tâvûs kuşu üç beyitte kullanılır. Âşığın gönlünden geçen duyguların güzelliği tâvûs kuşuna teşbih edilir.

Keklik, dîvânda ötüşü ve yürüyüşünün güzelliğiyle dört beyitte zikredilir. Sevgiliyi temsilen, âşığın avı olur. Sevgiliyi tasvir eden beyitlerde sevgilinin yürüyüşü kekliğe teşbih edilir. Sevgilinin naz eden ağzından çıkan sözler kekliğe benzetilir. Bu sözleri duyan âşık tâvûs gibi renkli duşuncelere dalar.

Olur dil-i uşşâkda tâvûs-ı ma'ânî
Ey kebg-i suhan  cilve-ger oldukca femüñden G 155/134-4

**4.4.1.2.8. Karga (zâg, gurâb)**

Bir beyitte “gurâb”, beş beyitte “zâg” olarak kullanılan karga, siyah rengi ve ötüşünün çirkinliğiyle ela alınır. Âşık bülbül olduğunda, rakîb karga olur (bk. Rakîb). Şâir şiirden anlamayanları kargaya teşbih eder.

Şular kim şâ‘irân-ı nükte-sencânı begenmezler
Gurâb-ı şûmlardur andelîbânı begenmezler   G 98/53-1

**4.4.1.2.9. Şahin (şâhîn), atmaca (bâşe)**

Dîvânda ikişer beyitte ele alınan şâhîn ve atmaca (bâşe), yırtıcılıkları ve hızlı uçmaları sebebiyle beyitlere konu edilirler. Sevgilinin bakışları şahine teşbih edilir.

Süzilüp mânend-i şâhîn-şikârı ol dü-çeşm
Nergisüñ  mahmûr şarâb-ı tâb virdüñ kendiñe   G 162/144-2

Atmaca, şâirin beğenmediği tipleri eleştirirken kullandığı bir kuştur. Şâirin beğenmediği tipler kendini atmaca zanneden köpeklerdir.

Kimi arz ehli kimisi eşekk
Bâşe nâmıyla fahr ider her seg       M  17/4-25

**4.4.1.2.10. Güvercin (kebûter), serçe (güncişk), sülün (tezerv)**

Dîvânda, güvercin, serçe, çaylak ve sülün kuşları birer beyitte ele alınırlar. Güvercin, sevgilinin güzellik bahçesine barınak kurup, rahatını kaçıran âşığa teşbih edilir.

İdince ravza-i hüsnüñde mesken râhatuñ uçdı
Uyutmaz çeşm-i şûhuñ dil ki bir dem-keş kebûterdür   G 89/39-5

Nefis yılanın ağzına düşmüş bir serçeye benzetilir. Sülün güzelliğiyle doğana teşbih edilen âşığın gönlünün avı olur.

Ol  tezervi sayd-ı çengâl-i dil-i meyyâl iden
Ya ola şâh-bâz-ı deşt-i aşk ya ankâ-yı Kâf         G 125/91-2

**4.4.1.2.11. Baykuş (bûm), nâ'ib, çaylak (zegan)**

Dîvânda baykuş, karanlık yerlerde saklanmasıyla; nâ'ib kötü ve çirkin sesiyle; çaylak, kargayla beraber beğenilmemesiyle birer beyitte zikredilir.

**4.4.2. Dört ayaklı hayvanlar**

**4.4.2.1. At (esb, kümeyt, tevsen, feres, semend), katır (ester)**

Saîd Giray Dîvânı'nda at, hızlı koşması, koşarken ortalığı toza dumana boğması, üzerindeki koşumu, savaşta kullanılması, sahibine vefâsı, gözü ve tırnağı sebebiyle değişik benzetmelere konu olur. Beyitlerde atı ifâde eden "esb, kümeyt, tevsen, feres, semend" kelimelerine yer verilir. Âşık sevgiliyi ata teşbih ederek binip gitmek ister. İki beyitte "esb-i yâr", bir beyitte "esb-i murâd" terkiplerine yer verilir. Bir beyitte âşık sevgilinin atının ayağında nal olsa değil yüzünde güller açmak işinin yolunda gitmesinden dört köşe olacağını söyler.

Farkuma pâmâl-i esb-i yâr olınca na'l ile
Açdıgum güller degül vefk-i murabba'dur baña    G 65/7-4

Dîvânda atla ilgili diğer bir unsur ise "kümeyt-i sâgar"dır. Biz bu terkibi atla ilgisinden dolayı şarap olarak değil "kımız" olarak değerlendiriyoruz. Şâirin Kırımlı olması, Orta Asya ülkelerinde kımızın meşhurluğu bizi bu düşünceye sevk etmektedir.

Piyâle-keşligi irgür o deñlü gâyâta
Kümeyt-i sâgarı sür arsa-i harâbâta
Arak- çekânlıgıla kan kaşandurıncaya dek  TH 51/8-2

Kümeyt kullanıldığı diğer dört beyitte de şâirin kalemine teşbih edilir. şâir bu beyitlerde şiirine kafiye bulmakta zorlandığını itiraf eder.

Ta'lîm idince kâfiye-i teng-i  arsada
Elde kümeyt-i kalem  Sa'îd çaplakladı   G 177/166-6

Katır, dîvânda bir beyitte sahibine sadık olması ve yürüyüşüyle konu edilir. âşıklar sadık olmaları ve yürüyüşleriyle katıra benzetilirler.

Ker kabûl it Sa‘îdi ester-rev

Âşıkuñ sâdıkuñ odur dirler G 93/45-9

#### 4.4.2.2. Aslan (şîr)

Aslan, Hz. Ali’ye unvân olması, gücü ve sütüyle altı beyitte zikredilir. Âşıkların birbirlerini kötülememesini isteyen şâir, bu eylemin gerçekleşmesi halinde en güçlü aslanın bile böyle bir yaraya dayanamayacağını söyler.

Ta‘n-ı agyârdan uşşâk nola itse firâr

Şîr-i ‘âlî-menişân zahm-ı güdâzı çekemez G 110/69-7

#### 4.4.2.3. Köpek (seg, kelb)

Beş beyitte “seg”, bir beyitte “kelb” olarak kullanılan köpek, rakîb için benzetilen olur. Şâir beğenmediği kişileri kendilerini atmaca zanneden köpeklere teşbih eder. Hırs sahiplerini, aç gözlüleri köpek olarak görür.

Hasret-i ni‘met-i envâ‘a ne bu hırs-ı segî

Pâre-i nân ki yitmez saña çün olduñ aç G 77/23-3

Âşık, rakîbi “eşek sudan gelinceye kadar dövülecek” biri olarak görür. Bir başka beyitte ise rakîbi, yol kesen köpeklere benzetir ve sevgiliden onu kapısından uzak tutmasını, yerine vefâlı olan kendisini yaklaştırmasını ister.

Olsun ba‘îd-i meclisüñe ol şakî-i seg

Gel yâr-ı pür-vefâ olagör sen Sa‘îd ile G 170/156-5

#### 4.4.2.4. Âhû

Âhû, gözlerinin güzelliği, av hayvanı olması göbeğinden misk elde edilmesi ve ürkekliğiyle sevgili için benzetilen olur. Âhû beyitlerde “çeşm-i âhû, âhû-yı Hotan, âhû-yı Tâtârî” terkipleri içerisinde kullanılır. Âşık için sevgilinin kendisi ve gözleri âhûdur. (bk. Ülkeler, Sevgili)

### 4.4.2.5. Eşek (hâr, hımâr, nehîk)

Dîvânda dört beyitte kullanılan eşeği "hâr, hımâr ve nehîk" sözcükleri karşılar. Eşek mefhumu kullanıldığı dört beyitte de şâirin beğenmediği tiplerin benzetileni olur. Şiir hakkındaki görüşlerini dile getirdiği bir gazelde yüksekten atanları eşek sesi (anırtısı)yle ölçer.

Nefesi evc- zen-i Mısr-ı belâgat olamaz
Eger âvâz-ı nehîk ile iderse tertîl G 140/113-2

### 4.4.2.6. Kurt (kirmân), koyun (ganem), deve, fare (mûş)

Dîvânda, kurt, koyun, deve ve fare hayvanları birer beyitte ele alınırlar. Sevgilinin bakışının keskinliğini, kan dökücülüğünü bilenler kurt kılıcını beğenmezler.

Çekenler zahmını ol gamze-i ser-tîz-i pîrânuñ
Şu'â'-ı hûn-rîz-i tîg-i kirmânı begenmezler G 99/53-6

Koyun, geviş getirmesiyle; deve, yüksekliğiyle; fare kemirici olmasıyla birer beyitte kullanılır.

### 4.4.3. Sürüngenler, balık ve böcekler

### 4.4.3.1. Pervâne, sinek (meges, zübâb)

Sevgilinin veya yüzünün muma benzetildiği beyitlerde âşık veya âşığın gönlü pervâneye teşbih edilir. Dîvânda sekiz beyitte konu edilir. Işığa ve ateşe olan düşkünlüğünden dolayı bu unsurların etrafında dönüp durur. Âşık ateşte yanan pervâne gibi düşünülür. (bk. Aşık İle İlgili Tasavvurlar)

Sinek iki beyitte "meges", bir beyitte "zübâb" olarak zayıflığı, küçüklüğü ve kokuşmuş maddeler üzerine konması sebebiyle konu edilir. Kendini dünyaya kaptırmış olan halk, kokuşmuş et parçası üzerine konan sineğe benzetilir. Âşık ne kadar sarhoş olursa olsun gök kubbeyi bir sinek kadadıyla perdelenmiş olarak görmez.

Mey-i aşk ile mestem şimdi ben ol deñlü ‘âlemde
Bu tâk-ı lâceverdî çeşmüme per-i zübâb olmaz G 109/68-6

**4.4.3.2. Arı (zünbûr)**

Dîvânda arı, bal yapması ve vızırtısı sebebiyle üç beyitte zikredilir. Kötü söze tatlı cevap gerekir. Çünkü hoş ve güzel muamele arıya bal yaptırır.

Der-nigû-yı çerb telh içün olur şîrîn-cevâb
Bal ider zünbûr-ı şîrîn-kâr ister istemez G 111/71-3

**4.4.3.3. Yılan, ejdehâ**

Yılan dîvânda altı beyitte, zehiri, kıvrım kıvrım şekli, serçe kuşunu yemesi yönlerinden ele alınır. Kıvrımlı şekli dolayısıyla sevgilinin saçına teşbih edilir. Bir beyitte asa, bir beyitte de kalem olarak düşünülür. Belli bir kargaşadan sonra gül suyu nasıl kazanç sayılıyorsa yılan sokmasından sonra da yılanın zehri panzehir olarak kullanılır.

Ne sûd itmiş bulur gül bûyı ta‘n-ı hârdan soñra
Olur tiryâk –i mısrî zehr-i zahm-ı mârdan soñra G 167/152-1

Üç beyitte konu edilen ejdehâ, hayâlî bir hayvan olup ağzından ateşler çıkardığına inanılır. Sevgilinin saçı ejder olup yüzün bekçiliğini yapar. (bk. Saç İle İlgili Unsurlar)

**4.4.3.4. Semender**

Üç beyitte zikredilen semender ateş içinde yaşadığı düşünülen masalımsı bir hayvandır. Âşık aşk ateşi içinde yanan semendere benzetilir (bk. Âşık). Sevgilinin ben ve zülfleri âşığı yakmasından dolayı, sevgilinin yüzünde yanan semendere teşbih edilir.

Ne aceb âteş-i gülzâr cemâlüñde yanur
Niçesi hâl-i ruhuñ oldı semender zülfüñ G 136/105-4

#### 4.4.3.5. Bukalemun, karınca (mûr), çekirge (melah)

Bukalemun iki beyitte renkten renge giren dünya için benzeyen olur. Bukalemunun sabit bir rengi olmamasıyla dünya arasında ilgi kurulur. Karınca bir beyitte Allah'ın merhamet denizinden cümle yaratılmışların eksiksiz olarak faydalanmaları sebebiyle anılır. Âşık sevgilinin can yakan bakışları karşısında çekirge olup zıplar.

#### 4.4.3.6. Balık (mâhî)

Dîvânda balık deniz içinde bulunması, oltayla avlanması sebebiyle ele alınır. Tefekkür denizine dalan âşığın gönlü olta olup kısmetini arar.

Resen-i hâhişi  dil bahr-i tefekkür içre
Mâhi-i baht-ı nigûnsârum içün şast eyler  G 96/50-4

## 4.5. Bağ, Çemen ve Çiçeklikle İlgili Unsurlar

### 4.5.1. Bâg

Sâîd Giray Dîvânı'nda bağ, âşığın mâşuğunun peşinde koştuğu yerdir. Âşığın yaralı yüreğidir. Serviye teşbih edilen sevgilinin boyu, güle benzetilen sevgilinin yanağı, keklik yürüyüşüyle sevgili bağda âşığına naz eder. Âşık, su olup sevgilinin köyü olan bağa doğru akar. Bağ, beyitlerde "bâg-ı Adenân, bâg-ı visâl, bâg-ı âlem, bâg-ı murâd, bâg-ı ruh, bâg-ı emel, bâg-ı dil, bâg-ı tab', bâg-ı hüsn" terkipleri içerisinde değişik benzetmelere konu edilir.

Bağ, âşık için kavuşma bahçesidir, murâda orada erilir. Bâğ güzellik ülkesidir, gönül goncasının açtığı yerdir. Bülbül, aşk nağmelerini bağda şakırdar. Gül bahçesi âşığın aşkına bolluk ve bereket verirken, bağın gül kokusu âşığın gönlünü mest eyler.

Ben o feyz-âveri-i gülşen-i aşkum ki Sa'îd
Âlemi bûy-ı gül-i bâg-ı dilüm mest eyler         G 96/50-5

### 4.5.2. Çemen

Dîvânda sevgilinin yüzüyle çemen arasında ilgi kurulur. Çemen sevgililerin salınarak gezdiği, güneşin doğuşuyla goncaların açtığı, çiçek olarak; gül, lâle ve goncanın, ağaç olarak servinin bulunduğu geniş alandır. Beyitlerde, "çemenzâr-ı safâ, serv-i çemân, seyr-i çemen, âb-ı çemenzâr, sahn-ı çemenzâr" terkipleriyle kullanılır.

Dîvânda çemenin en önemli vasfı yeşilliğidir. Sevgili çemende câme-i sebz (yeşil elbise) ile dolaşır. Gönül, çemende sevgilinin yanağını seyredince tazelenir. Bundan dolayı çemen âşığın ilâcı kabul edilir.

Dil tâzelenür olsa güzeşte ruh-ı dil-ber
Sevdâya ilâc âb-ı revân seyr-i çemendür G 99/54-4

### 4.5.3. Gül bahçesi (gülistân, gülşen, gülzâr)

Dîvânda, gül bahçesi, "gülistân, gülşen, gülzâr" mefhumlarıyla karşılanır. Beyitlerde bağ ve çemene göre daha fazla işlenir. Dîvânda gülistân, "gülistân-ı safâ, ayş-ı gülistân, reng-i gülistân, ihtiyâr-ı gülsitân"; gülşen, "gülşen-i vahdet, gülşen-i bülbül, sahn-ı gülşen, gülşen-i adn, gülşen-i cihân, feyz-âver-i gülşen, tekye-i gülşen, dolâb-ı gülşen, gülşen-i dil, gülşen-i kûy, bâd-ı seher-i gülşen, ârâyiş-i gülşen"; gülzâr, "gül-i gülzâr, gülzâr-ı irem, şehr-i gülzâr, gülzâr-ı hüsn" beyitleri içerisinde değişik tasavvurlara sebep olur.

Gülistânda ilkbaharla beraber, gül, sünbül, karanfil, menekşe, yasemin, zambak, nergis, gelincik, feslegen, şebboy ve erguvanlar açar. Gül bahçesi sevgilinin yüzü, yanağı, köyü ve güzelliğinin bahçesi olarak düşünülür. Gül bahçesinin değişmez rüzgârı sabâdır. Âşığa her gün sevgilinin haberlerini ve gül kokularını getirir. Bülbül gül bahçesinin vazgeçilmezidir. Bülbülün gül bahçesindeki ötüşü, âşık ile sevgilinin muhabbeti gibidir.

Bülbülü gül bahçesinde kendinden geçiren gülün pembe yaradılışıdır. Rakîb, âşığın kesinlikle gül bahçesinde görmeye tahammül edemediği bir tiptir. Âşık rakîbi gül bahçesinin dikeni olarak görür. Rakîbi gül bahçesinde gören âşık, o bahçede kendine bir adımlık yer bulamaz.

Dîvânda gül bahçesi, adn ve irem cennetlerine teşbih edilir. (bk. Güzellikle İlgili Tasavvurlar)

### 4.5.4. Tarla (kişt-zâr)

Dîvânda tarla, "kişt-zâr" adıyla verilir ve bir beyitte kullanılır. Ekin tarlasındaki başakların sayısı adedince sıkıntılı bir aşka talip olan âşık, iyiyle kötüyü birbirinden ayıran aklıyla bütün mülkünü aşkına kefil kılar.

Kişt-zâr-ı mihen-i aşkuña âmil olalı
Fikr hûşum saña virdüm iki bi'l-mâl-i kefîl G 138/109-4

## 4.6. Nebâtlar (Bitkiler)

### 4.6.1. Ağaçlar

#### 4.6.1.1. Ağaç (eşcâr, dıraht, şecer), fidan (nahl, nihâl)

Dîvânda genel olarak ağaç üzerinde durulmaz, daha çok fidan zikredilir. Âğaç iki beyitte "eşcâr", birer beyitte de "dıraht ve şecer" olarak verilir. Cinsi belirtilmeyen bir ağaçla, hurma ağacının cömertliği karşılaştırılır. Dıraht, hümâ kuşunun yuva yaptığı ağaçtır. Âğaçlar yeryüzünün nimet kaynakları olarak görülür.

İrdi behişt-i mâh-ı nev tâze-çehâr-ı bâ-safâ
Hep ser-i hil'at –pûş idüp eşcârı in'âm-ı Hüdâ G 67/10-1

Fidan, tazeliği ve iceliğiyle sevgiliye benzetilir. Beyitlerde fidan sözcüğünü karşılayan "nahl" tenasüplü ve tevriyeli olarak kullanılır. Hurma ağacıyla, gelinler için yapılan süs ağacını da karşılar. Gönül, emel bağında yemiş vermeyen, yalancı rüzgara kapılmış fidan gibi düşünülür.

Bâg-ı emelde nahl-ı dil olmadı bâr-ver
Hasm-ı kadîm şâ'ir-i sehhâra rûzgâr G 94/46-4

Âşık sevgilinin boyunu taze fidan gibi hayal eder. Sevgilinin fidan gibi boyundan, dostluk parçalayacağına, vefayı kendine adet edinmiş aşk meyvesine sahip olmasını istenir.

Olmasun umde-şiken  belki nihâl-i kaddi
Mîve-i mihr ü vefâ-şân ile pür-bâr olsun     G 149/126-3

#### 4.6.1.2. Ağaç çeşitleri

##### 4.6.1.2.1. Servi (serv)

Dîvanda otuz bir beyitte sözü edilen ve "serv-i çemân, serv-kâmet, serv-i vücûd, serv-i ra'nâ, serv-i hırâmân, sâye-i serv, serv-i şûh, serv-i semen, serv-i bîd, serv-i ser-keş, serv-kad, serv-i dil-ârâ, serv-i hoş-âzâde" terkipleriyle kullanılan servi sevgilinin boyu için benzetilen olur. Bağ, çemen ve gül bahçesinde yetişir, suyu çok sever.

İnce, uzun boyuyla salınışı sevgilinin yürüyüşüne teşbih edilir. Âşık, gül bahçelerinde ve su kenarlarında yetişen servinin üzerine bülbül olup konar. Buradan feryâdını sevgiliye duyurmaya çalışır.

Sebze vü serv ile âb-ı revân
Gül-i gülzâr  bülbül-i nâlân    M  20/4-59

Rakîb, servi boyuyla sevgilinin yanında yetişen ot kırıntılarına benzetilir. Sünbül servinin gölgesinde dinlenir. Suyun akıp gitmesiyle, servi boylu sevgili arasında vefâsızlık yönüyle ilgi kurulur.

Sa'îdâ terk kıl pend-i fasîhâdan alup vâye
Misâl-i mâ cârî-i serv-kadler bî-vefâdur hep  G 71/15-5

##### 4.6.1.2.2. Söğüt (serv-i bîd)

Söğüt (bîd), dîvânda üç beyitte ele alınır. Su kenarlarında yetişir. Sevgilinin boyunun bülend olduğunu anlayan âşık, sevgilinin boyunu söğütle ölçmek ister. Âşıklar bir bahar bayramında söğüt ağacı altında riyâsız ölüm beklerler. (bk. Mevsimler)

#### 4.6.1.2.3. Tûbâ

Tûbâ, üç beyitte cennet ağacı olması sebebiyle sevgilinin boyuna teşbih edilir. Bir beyitte de altında oturulmasıyla hayvânî isteklerden uzaklaşılacağı söylenir.

#### 4.6.1.2.4. Kayın (hadeng), badem (bâdâm), sâz

Dîvânda kayın, bir beyitte âsâ yapımında kullanılmasıyla; badem, sevgilinin gözlerine teşbih edilmesiyle; sâz ise karga yuvası olmasıyla zikredilir.

### 4.6.2. Çiçekler

#### 4.6.2.1. Çiçek ( ezhâr)

Dîvânda sözü en çok edilen çiçek, gül ve sünbüldür. Gül[485] ve sünbül[486] ardı ardına iki gazelde redif olarak kullanılır. Dîvânda ismen zikredilen çiçekler şunlardır: "Gül, sünbül, menekşe, lâle, erguvan, karanfil, nergis, yasemin, zambak, gelincik, feslegen, şebboy."

Çiçekler ele alındıkları beyitlerde, tabiattaki durumları, renkleri, kokuları ve şekilleriyle sevgili, sevgilinin yüzü, gözü, saçı, ağzı, dudakları için benzetilen olurlar. Çiçek, bağ, çemen ve gül bahçesinde yetişir. Baharın gelmesi, güllerin açmasıyla âşık bülbül olup aşkını şakımaya başlar.

#### 4.6.2.2. Çiçek çeşitleri

#### 4.6.2.2.1. Gül, gonca

Dîvânda, "gül-i tevhîd, gül-i ra'nâ, gül-i hoş-bûy, gül-fâm, berg-i gül, gül-geşt, sohbet-i gül, gül-çehregân, câm-ı gül, gül-i nezzâre, gül-rûy, gül-çîn, gül-i bâg, gül-i çemen, gül-i gül-zâr, bûy-ı gül, gül-sâlar, gül-i destâr, gül-âb, gül-i ter, libâs-ı gül, bûy-ı gül-âb, gül-i eş'âr, gül-i handân, gül-meşreb, gül-i şeb-bûy, gül-i ruh, gül-i sad-berg, gül-i âl, gül-i mîr-zâ" terkipleri içerisinde kullanılan gül, sevgilinin yüzü, yanağı, güzelliği, endamı ve nazı olur. Gül bağının kokusuyla mest olan gönül, bülbül olup aşk şarkıları söyler.

---
[485] SGD: G. 110
[486] SGD: G. 111

Âlemi bûy-ı gül-i bâg-ı dilüm mest eyler
Andelîb-i nagam-ı aşk ile hem-dest eyler G 96/50-1

Bülbülü güzellik bahçesinde inleten sevgilinin güle teşbih edilen iki yanağıdır. Gül kırmızı rengiyle âteşe, kokusuyla şaraba benzetilir. Sevgili âşık için gül yüzlüdür. Gül yüzlü sevgiliden uzak kalan âşığın yaralı sînesi gam okuyla mahvolmuştur.

Dûr olaldan senden ey gül yüzlü âh
Sîne-zahmum tîr-i gam hâlüm tebâh MÜS 47/2-1

Şarap içen kişinin gözlerinin ve yanaklarının kızarmasından dolayı şarapla, gül arasında ilgi kurulur. Gülün yara ile ilgisi, kanlı olması ve şekil itibariyledir. Sevgilinin ağzı açılmamış şekiyle goncaya teşbih edilir. Gonca ve ağzın küçüklüğü bu benzetmenin başka bir yönünü oluşturur. Goncanın açılıp güle dönüşmesi sevgilinin ağzını açması olarak telâkkî edilir ve âşık bülbül bundan feyz alır.

Oldı seheri gonca-dehenler gül-i handân
Ey bülbül-i şûrîde bu feyz oldı demüñden G 155/134-2

**4.6.2.2.2. Sünbül**

Koyu rengi, kokusu ve şekli dolayısıyla sevgilinin bedeni, yüzü, yanağı ve saçı için benzetilen olur. âşığı sevgiliye esir eden sevgilinin sünbül gibi kıvrım saçlarıdır. Baharı getiren sünbülün kokusudur. Sünbül her bahar ilâhî bir elbise gibi dünyayı süsler. Âşık aşk ateşiyle kandillerini öyle bir yakar ki, lâlenin kırmızılığı, sümbülün elinde fener gibi kalır.

Âteş-i aşk ile kandîllerini yakdı Sa‘îd
Neylesün lâle gibi elde fenârı sünbül G 139/111-5

Sürmesiyle parlayan sevgilinin kâküli sünbül gibi kokar.

Vesme vü sürmeyle bildük tâb virdüñ kendiñe
Kâküli sünbül kokar gül-âb virdüñ kendiñe G 162/144-1

#### 4.6.2.2.3. Lâle

Dîvânda sekiz beyitte ele alınan lâle, sevgilinin taze yanağı, âşığın devamlı ağlayan kanlı gözleriyle yarası ve şarap dolu kadehin benzetileni olur. Lâle yanaklı sevgili âşığın yaralı sînesine merhem olur. Âşık sevgili için gönül bağında kan çiçeği (lâle) yetiştirmenin makbul olduğunu tahmin edebilse onu hemen yetiştirmeye başlar.

Cezm ideydüm oldugın makbûl eylerdüm hemân
Lâle-i hûnîn-i kalbüm bâg-ı dilde ittisâf G 125/91-6

Lâle renginden dolayı şaraba teşbih edilir. Elinde lâle renkli şarabı olan, dünyada gönül şenliğini içerek bulur.

Safâ-yı işret-i dilde felek be-kâm gibi
Elinde pür mey olan reng-i lâle-câm gibi G 175/164-1

#### 4.6.2.2.4. Yasemin (semen)

Dîvânda gül, sünbül ve lâleden sonra -altı beyitle- en çok zikredilen çiçek hoş kokusuyla yasemindir. Narinliği ve rengi dolayısıyla sevgilinin yüzü ve yanağı için benzetilen olarak kullanılır (bk. Sevgili İle İlgili Tasavvurlar). Âşık, aşk kaynağı olabilmek için acı söyleyen yasemin kokusu peşinde koşar.

Sa'îd pûte-i aşk içre kân olam dirseñ
O telh-gûy semen –bû yolında ol pûyâ G 65/6-5

#### 4.6.2.2.5. Gelincik (şakâ'ik), menekşe (benefşe), karanfil, erguvân

Sâid Giray Dîvânı'nda gelincik (şakâ'ik), dört; karanfil, üç; erguvan ve menekşe, ikişer beyitte ele alınır. Gelincik ortasındaki beneklerden ve yapraklarının rüzgâr karşısında çok çabuk savrulmasından dolayı dalgaya teşbih edilir. Çivit rengindeki menekşenin kokusunun etrafa yayılması kırmızı renkli gelinciğin dalgaya teşbihiyle olur. Menekşe etrafa yaydığı kokularla rindleri zevk safasına çağırır.

Mevc-i şakâ'ik bahr-i hûn fevc-i benefşe nîl-gûn
Rûy-ı zemîn hem sebz-gûn rindâne ayş içün salâ G 67/10-6

Karanfil kırmızı renginden dolayı şaraba ve sevgilinin yanağına teşbih edilir. Sevgilinin güneş gibi parlayan yüzüyle karanfile teşbih edilen yanağı âşığa çok sevimli gelir.

O veche pâkden alduk ki bûy-ı mihr ü vefâ
Karanfil-i ruhuñı mihr-bânlıdur dirler G 92/44-3

Erguvan rengi dolayısıyla sevgilinin dudağına teşbih edilir. Şâir, "la'l-i lebün erguvânlıdır" diyerek sevgilinin dudağına hayran kalır. Bu beyitte, la'l, dudak ve erguvânın kırmızı rengi dikkat çeker.

#### 4.6.2.2.6. Zanbak, şebboy (şeb-bûy), nergis, feslegen (reyhân)

Beyaz rengi, ince botu, geniş yaprakları olan zanbak divanda iki beyitte kullanılır ve bütün çiçeklerden üstün tutulur. Zanbak bembeyaz rengiyle açılınca sünbül yanında gömgök kalır.

Hayl-i ezhâr içre zanbak kâm-rân-ı ser-firâz
Gömgök itmiş derd-i aşk ile tenin sünbül garîb G 70/14-2

Şebboy, bir beyitte sevgilinin geceye teşbih edilen saçlarının kokusu olur. Başka bir beyitte ise âşığın parça parça olmuş sînesi şebboya teşbiy edilir. (bk. Sîne İle İlgili Tasavvurlar)

Nergis bir beyitte sarı rengi ve insana mahmurluk veren kokusuyla ele alınır. Feslegen, sevgilinin kokusunu alan başka bir koku istemez düşüncesinin zikredildiği bir beyitte örnek olarak sunulur.

### 4.6.3. Meyveler

#### 4.6.3.1. Meyve (mîve)

Meyve Saîd Giray'ın ilgi göstermediği unsurlardan biridir. Şâirin kalemi ve sevgiliye teşbih edilir. Beş beyitte "mîve" olarak ele alınır.[487] Şâir, kaleminden çirkin sözler çıkmadığı için kendini meyve dağıtıcısına benzetir.

---

[487] SGD: G. 64/5, G. 126/3, G. 148/8, G. 155/1, G. 164/5

Kelâm-ı pûç ile ihvânı seng-i ta‘n atarak
Nihâl-i kilk-i Sa‘îd oldı mîve-pâş henüz G 107/64-5

Âşık sevgiliyi dostluk yıkan biri olarak değil, meyve gibi şefkatli görmek ister. Sevgili bağda meyve dağıtıcısı olsa bütün âşıklar o bağa üşüşür.

Düşer üftâde dil-ber üstine vuslat-pezîr olsa
Eger bâg içre adum ol nihâli mîve-gîr olsa G 169/155-1

Sevgili mevsiminde yetişmiş hoş ve tatlı bir meyvedir; ancak âşığa kendini olgunlaşmamış olarak gösterir.

Resîde mîve-i vaslında âb u tâb ammâ
O şûh göstere uşşâka nîm-hâm gibi G 175/164-5

**4.6.3.2. Meyve çeşitleri**

**4.6.3.2.1. Şeftali, portakal, üzüm**

Dört beyitte kullanılan şeftali sevgilinin yanağı için benzetilen olur. Portakal iki beyitte sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Üzüm, meyve olarak değil şarap olarak zikredilir. (bk. Yiyecekler)

# SONUÇ

Saîd Giray Dîvânı'nı "Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat" ana başlıkları altında incelemiş bulunuyoruz

Din ve Tasavvuf bölümünde şâirin nakşibendi tarikatine mensup olduğunu ifade eden beyitleriyle karşılaşmamıza rağmen dîvânın tasavvufî bir eser olduğu söylenemez. Şâir dinî meselelerde İslâm akîdesine sıkı sıkıya bağlıdır. Mesnevî ve kasîdelerinde tasavvufî terimleri bolca kullanır. Şâirin bu terimleri daha çok şiirinin anlamını derinleştirmesi, sanat gücünün ortaya çıkması bakımından kullandığı söylenebilir.

Cemiyet bölümü, şâirin halkla iç içe yaşadığının bir göstergesidir. Şâir neredeyse döneminin tüm meslek gruplarını zikreder. Türk, Fars ve Arap şâirlerinden oluşan bir liste sunar. Osmanlı sahası devlet adamlarından I. Mahmud, III. Osman ve III. Selim'e yer verir. Çevre olarak, Türkistan, Çin, Hoten, Rûm, Hind, Aden, Mısır ve Yemen'e rastlanır. Mekke, Medine, Hicaz, Kudüs, Kerbelâ, Tebriz, Isfahan, Şiraz, Bedehşan, Keşmir, Lâhur, Bahçesaray adı geçen şehirlerdir.

Tahlilimizin üçüncü bölümü olan İnsan, sevgili, âşık ve rakip üçgeni içinde ele alınır. Bunlardan en çok işlenen sevgilidir. Saîd Giray, sevgiliye ait mefhumlara geniş yer verir. Âşık sevgiliyi görünce ölecek gibi olur. Rakip eşek sudan gelinceye kadar dövülecek bir tip olarak tasvir edilir.

Dördüncü bölüm olan Tabiatı; kozmik unsurlar, zaman unsuru, anâsır-ı erba'a, hayvanlar, bağ-çemen ve bitkiler açısından inceledik. Bu bölümde yer alan unsurların tamamı, insan emrine verilmiş birer nimet olarak düşünülür. Burada sözü edilen güneş, ay gibi kozmik unsurlar sevgilinin benzetileni olarak kullanılır ki bu da sevgiliye yüce bir varlık vasfı kazandırır. Bitkilerden gül, hayvanlardan bülbül en çok zikredilen kavramlardandır.

Sonuç olarak Saîd Giray, divanında nazım şekillerinin tamamına yakınını kullanması, sanatını daha iyi aksettirdiği âşıkâne gazelleriyle, klasik şiir kültürüne sahip olduğunu hissettiren bir divan şairidir.

## KAYNAKÇA


Akar M. (1994). *Su Kasidesi Şerhi,* Ankara: TDV Yay.

Aktaş Ş. T. (2004) *Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamalar,* Ankara: Akçağ Yay.

Altıntaş H. (Tarihsiz). *Tasavvuf Tarihi,* Ankara: Akçağ Yay.

Arabî M. (1992). *Fusûs Ül-Hikem* ( Çeviren: Nuri Gencosman), İstanbul: MEB Yay.

Ateş B. (2002). *Peygamberler Tarihi,* İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

Ayvazoğlu N. (1989). *İslâm Estetiği ve İnsan,* İstanbul: Çağ Yay.

Ayvazoğlu B. (1997). *Aşk Estetiği*, İstanbul: Ötüken Yay.

Banarlı N. S. (1997). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* I-II, İstanbul: MEB Yay.

Bezirci A. (Tarihsiz). *Deyimlerimizin Sözlüğü*, İstanbul: Gendaş Yay.

Bilgegil M. K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri,* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Büyük Türk Klasikleri (1985). I-XII, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay.

Canan İ. *Kütüb-i Sitte (Hadis ansiklopedisi, I -XII),* İstanbul: Akçağ Yay.

Cebecioğlu E. (2005).*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (3. baskı), İstanbul: Anka Yay.

Çaldak H. (2000), *Vuslati Divanı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Çavuşoğlu M. (2001). *Necâtî Bey Dîvânı'nın Talili*, İstanbul: Kitabevi Yay.

Çavuşoğlu M. (2003). *Divanlar Arasında,* İstanbul: Kitabevi Yay.

Devletşah, (1994).*Tezkire-i Devletşah* (Çeviren: Necati Lugal), İstanbul: MEB Yay.

Dilçin C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,* Ankara: TDK Yay.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi 1-14, İstanbul: Çağ Yay.

Erkul R. (2004). *Eski Türk Edebiyatı,* Ankara: Egreti Yay.

Fuzulî (1993). *Rind ile Zahid* ( Çeviren: Hüseyin Ayan), İstanbul: MEB Yay.

Gölpınarlı A. (1985). *100 Soruda Tasavvuf (2. baskı),* İstanbul: Gerçek Yay.

Gölpınarlı A. (2004a). *Tasavvuf,* İstanbul: Milenyum Yay.

Gölpınarlı A. (2004b). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri,* İstanbul: İnkılâp Yay.

Hakkı İ. (1992). *Mârifatnâme* (Sadeleştiren: Apdullah Aydın), İstanbul: Mehdi Yay.

İpekten H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler,* İstanbul: MEB Yay.

İpekten H. (2002). *Şair Tezkireleri,* Ankara: Grafiker Yay.

İpekten H. (2004). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* (*6. baskı),* İstanbul: Dergah Yay.

İsen M. (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKM Yay.

İsen M. (1997). *Ötelerden Bir Ses,.* Ankara: Akçağ Yay.

İsen M. (1998). *Sehî Bey Tezkiresi,* Ankara: Akçağ Yay.

İsen M. (1999). *Latîfî Tezkiresi,* Ankara: Akçağ Yay.

İsen M. vd, (2005). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı (3. baskı),* Ankara: Grafiker Yay, ISBN: 975-6355-17-4.

İz M. (1990). *Tasavvuf,* İstanbul: Kitabevi Yay.

Kabaklı A. (1994). *Türk Edebiyatı I-V,* İstanbul: TEV Yay.

Kahraman M. (1996). *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar,* İstanbul: Beyan Yay

Karahan A. (1992). *Türk Kültürü ve Edebiyatı,* İstanbul: MEB Yay.

Karaköse S. (2001). *Saîd Giray Divanı (Hayatı, Sanatı, Dîvân Metni),* Denizli: Bilal Ofset

Karataş T. (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü,* Ankara: Akçağ Yay.

Kandemir A., Okut F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe Sözlük,* İstanbul: Erdem Yay.

Kâşânî A. (2004). *Tasavvuf Sözlüğü* (Çeviren: Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yay.

Kazancı A. L. (1997a). *Hz. Süleyman'dan Hz. Muhammed'e Peygamberler Halkası,* İstanbul: Feza Gazetecilik,

Kazancı A. L. (1997b). *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Feza Gazetecilik.

Kazancı A. L. (2004). *İslâm Akâidi (6. baskı)*, İstanbul: Marifet Yay.

Kemikli B. (2000). *Sun'ullah-ı Gaybî Dîvânı,* MEB Yay. İstanbul.

Kocakaplan İ. (1992). *Açıklamalı Edebî Sanatlar,* MEB Yay. İstanbul.

Kurnaz C. (1996). *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli,* İstanbul: MEB Yay.

Kurnaz C. (1997). *Divan Edebiyatı Yazıları,* Ankara: Akçağ Yay.

Kurnaz C. (2004). *Eski Türk Edebiyatı,* Ankara: Gazi Kitabevi.

Külekçi N. (2005). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar (4. baskı),* Ankara: Akçağ Yay.

Levend A. S. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar,* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Levend A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi I (4. baskı),* Ankara: TTK Yay.

Macit M. (2005). *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları (2. baskı),* İstanbul: Kapı Yay.

Mengi M. (1991). *Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi NÂBÎ,* Ankara: AKM Yay.

Mengi M. (1999) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi,* Ankara: Akçağ Yay.

Mengi M. (2000). *Divan şiiri Yazıları,* Ankara: Akçağ Yay.

Mermer A., Keskin N. K. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,* Ankara: Akçağ Yay.

Naci M. (1986). *Osmanlı Şairleri* (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara: MEB Yay.

Naci M. (1995). *Lugat-ı Naci,* İstanbul: Çağrı Yay.

Niyâzî (1994). *Mansûr-nâme* (Hazırlayan: Mustafa Tatçı), İstanbul: MEB Yay.

Okuyucu C. (2004). *Divan Edebiyatı Estetiği,* İstanbul: LM Yay.

Olgun İ. vd, (1984). *Farsça-Türkçe Sözlük,* Ankara: Elhan Kitabevi.

Onan N. H. (1991). *İzahlı Divan Şiiri Ansiklopedisi,* İstanbul: MEB Yay.

Onay A. T. (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara: TDV Yay.

Özcan H. (1991). *Abdülmâlik Hilmi Divanı ve Tahlili* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özön M. N. (1983). *Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük (3. baskı),* İstanbul: İnkılâp ve Aka Yay.

Öztürk M. (1995). *Farsça Dilbilgisi,* Ankara: Murat Kitabevi.

Pala İ. (1992). *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Ağaç Yay.

Pala İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,* Ankara: Akçağ Yay.

Pala İ. (1997). *Şiirler, Şairler ve Meclisler,* İstanbul: Ötüken Yay.

Pekolcay N. (2002). *İslâmî Türk Edebiyatı (5. baskı*), İstanbul: Kitabevi Yay.

Rûmî M. C. *Mesnevî I-XIV,* (Terceme ve Şerheden: Tâhir-ul Mevlevi), İstanbul: Şamil Yay.

Sami Ş. (1999). *Kâmûs-ı Türkî (7. baskı*), İstanbul: Çağrı Yay.

Sefercioğlu N. (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili (2. baskı),* Ankara: Akçağ Yay.

Sevinç F. (2001). *Edhemi Divanı ve Tahlili* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Somunkıran R. (1994). *Karamanlı Nizami Divanı Tahlili* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Soysal M. O. (1998). *Edebî Sanatlar ve Tanınması,* İstanbul: MEB Yay.

Şentürk L., Yazıcı S. (1997). *Diyanet İslâm İlmihali* (3. baskı), Ankara: TDV Yay.

Tanyeri M. A. (1999) *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler,* Ankara: Akçağ Yay.

Tarlan A. N. (1998). *Fuzûlî Dîvânı Şerhi (2. baskı),* Ankara: Akçağ Yay.

Tarlan A. N. (2004). *Şeyhî Dîvânı'nı Tetkik (4. baskı),* Ankara: Akçağ Yay.

Temel C. (2001). *Vasfi Divanı'nın Tahlili* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Tolasa H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası (2. baskı),* Ankara: Akçağ Yay.

Tökel D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar,* Ankara: Akçağ Yay.

Türkiye Diyanet Vakfı (1989). *İslam Ansiklopedisi I-II,* İstanbul: TDV Yay.

Türk Dil Kurumu (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü,* Ankara: TDK Yay.

Türk Dil Kurumu (1986). *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II, Divan Şiiri,* Ankara: TDK Yay.

Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe Sözlük I-II,* Ankara: TDK Yay.

Türk Dil Kurumu (2005). *Yazım Kılavuzu (24. baskı),* Ankara: TDK Yay.

Millî Kütüphane Başkanlığı (1997) *Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II,* İstanbul: MEB Yay.

Uludağ S. (1997). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Marifet Yay.

Yazır H. (Tarihsiz). *Hak Dîni Kur'an Dili I-IX,* İstanbul: Çelik-Şura Yay.

Yıldırım S. (2004). *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali,* İstanbul: Işık Yay.

Zuhaylî V. (1994). *İslam Fıkhı Ansiklopedisi I-X*, İstanbul: Feza Yay.

# ÖZGEÇMİŞ

1972 Manisa, Demirci, Rağıllar Köyü doğumluyum. İlköğretimimi Manisa Salihli'de, ortaöğretimimi Manisa Merkez'de tamamladım. Daha sonra Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdim. Manisa'da Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Evli ve bir çocuk babasıyım.